

Generalitat
de Catalunya

Diputació Tarragona

Pla Museològic

Castell-monestir de Sant Miquel d'Escornalbou

Rosa Maria Creixell Cabeza

Pla Museològic. Castell-monestir de Sant Miquel d'Escornalbou

Rosa Maria Creixell Cabeza

Juliol 2021

Imatge de contraportada plànol de l'entorn del Monestir d'Escornalbou. Generalitat de Catalunya.

Índex

PART I. PROJECTE. PLA MUSEOLÒGIC DEL CASTELL-MONESTIR DE SANT MIQUEL D' ESCORNALBOU

Pàgina

1. CASTELL-MONESTIR DE SANT MIQUEL D'ESORNALBOU

1.1 Presentació	6
1.2 Marc jurídic i administratiu	7
1.3 Marc geogràfic	9
1.4 Patrimoni cultural i natural	10
1.4.1 La reconstrucció d'Eduard Toda. Breu apunt	12
1.5 El valor simbòlic d'Escornalbou	13

2. L'ENTORN D'ESORNALBOU

2.1 El Camp de Tarragona. La comarca del Baix Camp, els pobles de la Baronia i Escornalbou	14
2.1.1 Activitat econòmica del Camp de Tarragona i Baix Camp	14
2.1.2 Activitat econòmica de la Baronia d'Escornalbou	15
2.1.3 Equipaments culturals del Baix Camp	16
2.1.4 Equipaments culturals de la Baronia d'Escornalbou. El projecte Operació "Baronia d'Escornalbou"	18
2.1.5 Altres ofertes culturals i d'oci	19
2.1.5.1 Associacions de la Baronia d'Escornalbou	21

3. LA COL·LECCIÓ

3.1 Història de la col·lecció	22
3.1.1 La col·lecció d'arts decoratives i objectes domèstics	22
3.1.2 La col·lecció oriental	23
3.1.3 La col·lecció bibliogràfica	23
3.2 La documentació de les col·leccions	25
3.2.1 Estat de la documentació	26
3.2.1.1 Inventari i registre	27
3.2.1.2 Siglat i marcatge peces	28
3.2.1.3 Catalogació	28
3.3 La conservació de la col·lecció	28
3.3.1 Estat actual de la col·lecció	28
3.3.2 Conservació preventiva i restauració	30
3.3.2.1 Criteris tècnics i específics de conservació	31
3.3.2.2 Criteris tècnics i específics de conservació. Les reserves	32
3.4 Propostes de millora de la col·lecció	32
3.4.1 Increment de la col·lecció	32
3.4.2 Tasques de conservació	33
3.4.3 Tasques de difusió	33
3.5 La Investigació de la col·lecció	34
3.5.1 Propostes d'investigació	35
3.6 DAFO de les col·leccions	37

4. PÚBLICS, DIFUSIÓ I COMUNICACIÓ

4.1 Diagnosi general dels públics	38
4.2 Definició dels públics	39
4.2.1 De l'Operació "Baronia d'Escornalbou"	39
4.2.2 Del Castell-monestir de Sant Miquel d'Escornalbou	40
4.3 Difusió. Tipologia de les visites Castell-monestir de Sant Miquel d'Escornalbou	41
4.4 Gestió, organització i satisfacció de les visites del Castell-monestir de Sant Miquel d'Escornalbou	42
4.5 Programació d'activitats	45
4.6 Comunicació	46
4.6.1 Ús dels recursos digitals	47
4.7 Propostes de millora de la difusió i comunicació	48
4.8 Serveis	50
4.8.1 Accessibilitat	50
4.8.2 Recursos humans	52

5. POSICIONAMENT ESTRATÈGIC. PROJECTE DE FUTUR

5.1 DAFO general	54
5.2 Oportunitats del projecte.	54
5.3 La missió	55
5.4 Els objectius estratègics	55
5.5 Impacte social	56
5.6 Sostenibilitat	57

PART II. DISCURS

6. DISCURS I CONTINGUT EXPOSITIU

6.1 Consideracions expositives	60
6.2 Eix discursiu	64
6.3 Proposta de recorreguts i continguts de les visites	153

Annexos	166
----------------	------------

Sobre este deliciofo monte ehta el fuerte Caftillo de Efcornalbou, que oy es Convento, que ya cuenta feys centurias. Tiene una bella retirada fobre lo mas empinado, que aun oy fe lla Zaloquia, y en lengua Arabifa Zahaloquia, que es lo mifmo que lugar de Atalaya, y en el antiguo Cathalan es lugar del Aguait, (...)

La Història d'Escornalbou, Pare Joan Papió, 1765.

Part. I.

Projecte Pla Museològic del Castell-monestir de Sant Miquel d'Escornalbou

1. Castell-monestir de Sant Miquel d'Escornalbou

1.1. Presentació

En l'imaginari col·lectiu i cultural del país, Escornalbou, està estretament vinculat a la figura d'Eduard Toda i el Castell-monestir que va transformar com a residència temporal a la seva tornada a Catalunya (fig.1.1.). Tanmateix, Escornalbou, amb el seu paisatge, el seu entorn i els seus edificis va més enllà de la petjada impresa per aquest prohom de la Catalunya de les primeries del segle XX.

La realitat social i històrica d'aquest territori, d'una gran riquesa natural i cultural inqüestionable, va anar quedant relegada en la memòria col·lectiva. Per tant i sense restar-li ni un apèndix del paper cabdal que va tenir Eduard Toda en la transformació i coneixement d'Escornalbou es fa necessari recuperar-la, per tal de teixir un relat més complet del que ha estat al llarg dels segles. Sols d'aquesta manera podrem ressituar aquest indret en el lloc que li correspon dins el patrimoni català.

Si bé, la figura d'Eduard Toda seguirà tenint un paper fonamental en l'eix discursiu del projecte, és important fer valdre totes les històries que la muntanya d'Escornalbou ens ofereix. Tal com apunta Marina Miquel¹ en el seu TFP Planificació del projecte de museïtzació i obertura de nous serveis al públic del Castell-monestir de Sant Miquel d'Escornalbou.

Escornalbou és també, més enllà de la seva entitat històrica i monumental, un gran bosc de 89,45h. Uns boscos de gran valor natural i forestal, amb una diversitat vegetal poc comuna, on conviuen les alzines, el pi blanc i la pinassa amb la comunitat d'alzina surera (Quercus suber) més meridional de Catalunya. Un bosc travessat de camins i senders que comunicaven el Castell-monestir de Sant Miquel d'Escornalbou amb els pobles de la Baronia d'Escornalbou, camins que ara permeten la pràctica del turisme esportiu. I, finalment, Escornalbou és també un excepcional mirador sobre el Camp i la costa de la Mediterrània de Tarragona.

El present Pla Museològic, amb dues fases diferenciades, persegueix tres objectius fonamentals. **Valorar la dimensió de l'equipament, definir la seva identitat, i establir unes propostes de treball que marquin l'estratègia a seguir per portar-los a terme amb l'objectiu final d'ampliar les lectures**, el gaudi i l'aprofitament cultural i paisatgístic a oferir al visitant, tot millorant la gestió i adequant les instal·lacions a les necessitats culturals, socials i econòmiques.

El document, partint d'una mirada retrospectiva del que ha estat el Castell-monestir de Sant Miquel d'Escornalbou al llarg del temps, ha de permetre debatre i reflexionar sobre el paper que ha de jugar com agent social, econòmic i cultural en el marc del seu territori, per establir diferents propostes i programes de treball, a més de concretar objectius de futur. En definitiva, dibuixar un full de ruta a partir de la concreció d'una nova missió.

L'elaboració del present Pla Museològic, en l'àmbit metodològic i conceptual, es fonamenta en les diferents directrius que el Departament de Cultura

Fig.1.1. Arcs d'ingrés al recinte. Arxiu Museu d'Art de Tarragona

¹ Miquel i Vives, M. (2019). Planificació del projecte de museïtzació i obertura de nous serveis al públic del Castell-monestir de Sant Miquel d'Escornalbou. Treball de Fi de Postgrau en Direcció Estratègica de Museus i Centres Patrimonials (p.6).

de la Generalitat de Catalunya ha desplegat vers el patrimoni en els darrers anys. Directrius que s'han concretat amb la publicació de diferents treballs o plans d'acció. Una eina fonamental de consulta ha estat *Museus 2030*. Pla de museus de Catalunya, creat per potenciar les institucions culturals del país, rendibilitzar-les culturalment i enfortir-les pel que fa a la gestió i l'economia. Pla nascut amb una voluntat clara d'oferir les eines necessàries per millorar el conjunt dels museus i sitis monumentals del país². També s'han consultat bastament els nous plans de conservació, protecció i difusió dels monuments³, així com els referents a l'accessibilitat⁴.

1.2. Marc jurídic i administratiu

El conjunt patrimonial d'Escornalbou és de titularitat pública, regit per una gestió compartida entre dues administracions. Per una banda, la Generalitat de Catalunya i per altra la Diputació de Tarragona, assumint cadascuna uns aspectes concrets de la mateixa. Aquesta gestió compartida és fruit de l'adquisició en indivís al 50% de la finca d'Escornalbou a l'any 1983 a l'anterior propietari el Banc Urquijo⁵. Entitat bancària que en posseïa la propietat des de l'any 1979.

Després de l'adquisició les dues administracions van construir el marc legal per garantir-ne la seva conservació i salvaguarda. Així, el 23 de febrer del mateix any es va signar un conveni de gestió compartida de la propietat garantint el marc d'actuació de cada una de les administracions implicades. Uns mesos més tard el 28 de març, es va crear el patronat d'Escornalbou amb representació de les dues entitats més els batlles dels set municipis de la Baronia d'Escornalbou⁶.

El conveni marcava que la Generalitat de Catalunya assumia la gestió del patrimoni monumental, mentre que la Diputació de Tarragona gestionava les tasques de l'espai natural que circumscriu als espais immobles de la finca, seguint les directrius marcades pel Departament d'Agricultura de la Generalitat de Catalunya. El qual, estava també al càrrec dels boscos que conformen la muntanya d'Escornalbou. Les tasques vinculades a la massa forestal, la prevenció d'incendis i el manteniment i adequació dels camins i senders de la muntanya són portades a terme per l'àrea de Medi ambient de la Diputació de Tarragona, a partir dels protocols establerts pel Departament d'Agricultura de Tarragona.

El monument compta amb el màxim grau de protecció seguint la Llei del Patrimoni català de 1993, essent declarat Bé Cultural d'Interès Nacional. L'última acció de salvaguarda i protecció, pel que fa a la gestió del medi natural i forestal, portada a terme per la Direcció del patrimoni cultural s'ha centrat en l'establiment del perímetre de protecció del Castell-monestir d'Escornalbou, al terme municipal de Riudecanyes. Pel que fa a la gestió del patrimoni monumental a càrrec del Departament de Cultura s'han centrat en les tasques de conservació i restauració dels edificis, la contractació dels equips necessaris per al manteniment del monument, la programació cultural, la comunicació i la difusió.

Aquesta gestió s'ha portat a terme vinculada a diferents serveis del Departament de Cultura, a conseqüència del mateix desenvolupament estructural de l'àrea de cultura. Entre 1983 i 1990, la gestió del monument va estar a càrrec dels Serveis Territorials de Cultura de Tarragona i el Patronat d'Escornalbou.

² Generalitat de Catalunya. (2020). *Museus 2030. Pla de Museus de Catalunya*. <https://cultura.gencat.cat/web/.content/sscc/pla-museus-2030/documents/Pla-Museus-aprovat-Govern-2020.pdf> (consulta del 19/02/2021).

³ Generalitat de Catalunya. Departament de Cultura. (2019). *Pla per a la conservació, la protecció i la difusió del Patrimoni Cultural Immobile de Catalunya 2019-2025*. Barcelona.

⁴ Generalitat de Catalunya. Departament de Cultura. (2020). *Pla d'accessibilitat de museus i centres i espais d'art visual de Catalunya 2020-2024*. Barcelona.

⁵ Op. Cita 1, (p.10).

⁶ Decret 127/1983, de 28 de març de creació del Patronat d'Escornalbou.

Amb la creació de l'Oficina de monuments, l'any 1990, la gestió va passar a aquest organisme vinculat a la Direcció General del Patrimoni Cultural. Aquest va portar a terme la gestió fins a l'any 2004, moment en què va extingir-se dita oficina i els monuments van passar a ser administrats pel Museu d'Història de Catalunya.

Al llarg d'aquests anys s'ha anat portant a terme diferents programes de conservació, adequació i explotació cultural del Castell-monestir de Sant Miquel d'Escornalbou (fig. 1.2.). La gestió dels Serveis territorials de Cultura de Tarragona va centrar-se a restaurar alguns dels espais del monument, com la coberta de l'església, algunes estances de la residència d'Eduard Toda i una primera proposta d'activitats culturals. **A partir de 1989, la contractació d'un guia va permetre establir una visita guiada amb horari reglat.** En el següent període, sota la direcció de l'Oficina de Monuments, es va establir un primer projecte museogràfic vinculat a la figura d'Eduard Toda i la seva residència. Com indica Marina Miquel, "amb l'objectiu de valorar el Castell-monestir de Sant Miquel d'Escornalbou d'Eduard Toda com a exemple de residència benestant de primers del segle XX i també, encara que en menor mesura, el seu llegat cultural com a un dels grans "homes de la Renaixença"⁷. **En aquest període i com a necessitat del propi projecte museogràfic es va abordar una primera tasca d'inventari i catalogació que va centrar-se exclusivament en els 886 objectes exposats en les sales visitables del Castell-monestir.** A partir de 1993, es va obrir a la visita pública la Biblioteca i les sales principals de la residència todiana, per bé que alguns espais responien a les adequacions i reformes realitzades en el període posterior a ell. Noves distribucions dels espais realitzades per la família Llopis.

Entre 2004 i 2014, el monument va passar a ser gestionat per una nova entitat donada la supressió de l'Oficina de Monuments. A partir de 2004, la gestió i millores en el recinte foren realitzades sota la supervisió del Museu d'Història de Catalunya, tal com s'ha dit anteriorment. Entre els projectes de millora que es van portar a terme cal destacar la creació d'un nou espai d'acollida, la restauració i obertura de la cripta de l'església i la recuperació del jardí d'Eduard Toda. Tanmateix l'acció més important durant aquest període fou la voluntat de repensar i concebre el bé patrimonial en la seva totalitat. Per primera vegada es planteja la integració dels itineraris naturals amb el patrimoni immoble posant en relleu i en relació el valor patrimonial del monument amb el valor paisatgístic d'Escornalbou. Un conjunt patrimonial de comprensió i lectura indivisible.

La Generalitat de Catalunya, a partir del 2011, es va plantejar la necessitat d'aprimar i optimitzar l'administració pública catalana per tal de fer-la més eficaç. En l'àmbit cultural es va proposar el 27 de juliol del 2011 una Agència Catalana del Patrimoni Cultural (ACdPC), que va ser aprovada mitjançant la Llei 7/2011 i els seus estatuts, dos anys més tard, el 23 de juliol del 2013 en el Decret 198/2013. L'Agència Catalana del Patrimoni Cultural va començar a funcionar el mes de gener del següent any⁸. **La creació de l'Agència Catalana del patrimoni, l'any 2014, marca un darrer traspàs en la gestió dels monuments catalans.**

Entre les diferents funcions que l'Agència establia cal destacar la voluntat de fomentar la vinculació entre el patrimoni cultural i el desenvolupament territorial, paisatgístic, procurant la generació de recursos econòmics per reinvertir-los en la promoció i conservació del mateix.

La reorganització del model administratiu no ha suposat canvis ni en la gestió ni en les polítiques de dinamització cultural del Castell-monestir de

Fig.1.2. Detall del claustre. Yourlocalguide.net.

Sant Miquel d'Escornalbou. Tanmateix, va posar de manifest que malgrat l'existència d'un Patronat d'Escornalbou, que anualment es reunia per valorar les accions portades a terme pels copropietaris, existia una dinàmica poc coordinada i massa autònoma. Per aquest motiu, donat que la creació de l'Agència Catalana del Patrimoni Cultural derogava el decret de creació d'aquest patronat, es va constituir una comissió mixta per trobar una solució a aquesta realitat. La circumstància que el 2016 fos l'Any Toda i que tant la Generalitat com la Diputació de Tarragona participessin de manera activa "ens va permetre retrobar-nos i reconèixer-nos, després de molts anys, com a copropietaris i visualitzar conjuntament el Castell-monestir de Sant Miquel d'Escornalbou com un element essencial i prioritari de cohesió dels pobles de la Baronia d'Escornalbou i de dinamització del turisme cultural i de natura del Camp de Tarragona i la Costa Daurada"⁹.

La comissió formada per dos equips tècnics d'ambdues institucions va redactar un pla estratègic per dinamitzar el monument com a recurs cabdal dins el mapa turístic i cultural del país, que va passar anomenar-se Parc Cultural Castell-monestir d'Escornalbou. El pla va constar d'una diagnosi, l'estipulació d'uns objectius estratègics i la proposta d'unes actuacions necessàries per assolir els objectius previstos. Marina Miquel exposa en el seu informe que el procés de treball va identificar 20 projectes i actuacions amb una inversió econòmica de 4.028.448,50 €¹⁰. El pla consta de tres fases. Una primera fase centrada en els projectes d'actuació i adequació de l'entorn així com en la implementació dels serveis bàsics. Una segona, ja en curs, centrada en la restauració estructural dels espais patrimonials del Castell-monestir, on cal destacar els treballs arqueològics que han de permetre una millor lectura i coneixement del monument i la seva evolució històrica. I una darrera fase on es treballaran els projectes vinculats a la museografia, difusió, comunicació i elaboració de la carta de serveis¹¹. S'ha creat una comissió de seguiment formada pels equips tècnics de les dues institucions copropietàries. Aquesta comissió fa reunions periòdiques cada 2/3 mesos. La finalització d'aquest projecte i futura reobertura del monument està prevista pel any 2022.

1.3. Marc geogràfic

En el límit de les comarques del Priorat i del Baix Camp es troba el Castell-monestir de Sant Miquel d'Escornalbou, epicentre de la Baronia d'Escornalbou i situat en la muntanya anomenada Turó de Santa Bàrbara que pertany al terme municipal de Riudecanyes (Baix Camp) i forma part de la Serra de l'Argentera. La comarca del Baix Camp, ubicada al terç meridional de la costa catalana es divideix en dos sectors ben diferenciats: una plana i un semicercle muntanyenc. La plana, oberta al mar, forma una superfície regular, uniforme, retallada únicament per les rieres que la travessen com la de Riudecanyes, que forma part del "Inventari de Zones Húmedes de Catalunya (Departament de Medi Ambient i Habitatge)". La muntanya ocupa la meitat septentrional i occidental de la comarca i constitueix un autèntic obstacle difícil de travessar, excepte en els portells que la separen d'altres unitats i que formen el colls d'Alforja, de la Teixeta i de Fatxes¹². L'edificació del Castell-monestir s'alça a 600 metres del nivell del mar i es fa visible des de qualsevol punt de la Costa Daurada Tarragonina.

La Baronia d'Escornalbou era una jurisdicció senyorial centrada en el Castell-monestir que aglutinava els pobles de Colldejou, Vilanova d'Escornalbou, Riudecanyes, Duesaigües, Pradell de la Teixeta, la Torre de Fontaubella i l'Argentera i es trobava vinculada per la corona als arquebisbes de Tarragona i era governada per un batlle general de la baronia. Es va conformar en el segle XII quan les tropes del Rei Alfons I va conquerir Escornalbou als

⁹ Op. Cita 1, (p.11).

¹⁰ Ibídem.

¹¹ Per aprofundir en aquest aspecte cal consultar Op. Cita 1.

¹² Pla Territorial del Baix Camp. Enllaç: https://territori.gencat.cat/web/.content/home/01_departament/plans/plans_territorials/plans_territorials_parciels/aprovats/ptp_del_camp_de_tarragona/documentacio_i_planols/ad_3_diagnosi_baixcamp.pdf (consulta del 05/03/2021).

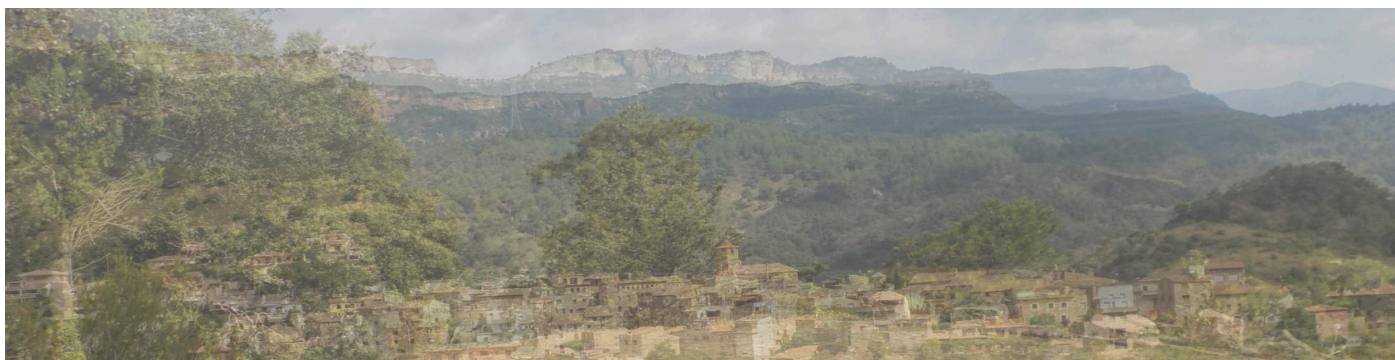

Fig.1.5. Composició fotogràfica del paisatge. Autora.

sarraïns. En l'actualitat el sentiment de pertinença dels pobles que la formaven es manté viu i des d'ells es continua treballant pel desenvolupament d'aquest territori com una entitat compacta, aprofitant el seu potencial, intrínsec, el seu atractiu paisatgístic i la seva situació privilegiada¹³ (fig.1.5.). Dels vuit municipis que conformen la baronia, Pradell i la Torre de Fontaubella pertanyen a la comarca del Priorat, mentre que la resta formen part del Baix Camp.

1.4. Patrimoni cultural i natural

La muntanya d'Escornalbou, amb el seu paisatge i els seus immobles, constitueix un ric patrimoni natural i històric. No és agosarat, per tant, afirmar que el seu entorn natural, caracteritzat per una gran diversitat vegetal esdevé un paisatge d'un alt valor ecològic. En aquest sentit, l'existència d'uns boscos amb un gran valor natural i forestal, i la presència poc comuna de les més diverses plantes medicinals és causat pel microclima humit existent. Entre les espècies que conformen aquesta massa forestal trobem el pi blanc, pi roig, roures i l'alzina surera (*Quercus suber*), pròpia de la Catalunya més meridional i espècie singular a la zona. L'extensió d'aquest paisatge natural correspon a una superfície total de gairebé 90 hectàrees. La importància d'algunes de les espècies que es localitzen en l'espai natural d'Escornalbou ja són recollides pels botànics i especialistes del vuit-cents en les seves publicacions, com el cas de la *Digitelis obscura*¹⁴, arbust de la família de les plantaginàcies d'una alta toxicitat malgrat posseir també certes propietats medicinals (fig. 1.3.).

Pel que fa a la fauna cal destacar en els boscos que componen la muntanya d'Escornalbou les nombroses classes d'aus que hi habiten, algunes poc comunes com l'àguila cuabarrada. Altres ocells que es troben són l'abellerol, l'aligot comú, falcó pelegrí, el duc, el pit-roig, el capsigrany, o la mallerenga entre altres. Entre els mamífers s'han de citar els porcs senglars, els teixons, els conills de bosc, els esquiroles i les llebres.

L'any 2016, el Departament de Medi Ambient i Habitatge de la Generalitat de Catalunya amb la voluntat de protegir i regular jurídicament aquest patrimoni natural va incloure la forest "Boscos del Castell d'Escornalbou" en el Catàleg d'utilitat pública (CUP). Aquest catàleg és un registre públic de caràcter administratiu per gestionar el patrimoni forestal de titularitat pública, que garanteix la protecció de les comunitats arbòries i arbustives d'especial singularitat (Llei 6/1988, de 30 de març, forestal de Catalunya)¹⁵.

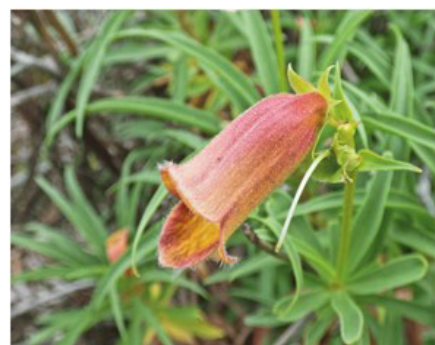

Fig.1.3. *Digitelis obscura*. Autora.

¹³ Enllaç: <https://www.dipta.cat/escornalbourneix/la-baronia-descornalbou-0> (consulta del 05/03/2021).

¹⁴ Diario mercantil de Cádiz, núm. 4111, 3 noviembre de 1827, p.3. Enllaç: <http://www.carex.cat/es/vivers-carex/catalogo/digitalis-obscura-obscura.aspx> (consulta del 19/03/2021).

¹⁵ RESOLUCIÓ MAH/2419/2006, de 10 de juliol, per la qual es declara d'utilitat pública la forest anomenada Boscos del Castell d'Escornalbou, als termes municipals de Riudecanyes, Vilanova d'Escornalbou i l'Argentera. (Correcció d'errada en el DOGC núm. 5132, pàg. 37726, de 16.5.2008). Enllaç: https://dogc.gencat.cat/ca/pdogc_canals_interns/pdogc_resultats_fitxa/?action=fitxa&documentId=402553 (consulta del 12/03/2021).

La inclusió en el CUP quedava justificada pel fet que és una forest essencial per evitar els processos d'erosió del sòl, alhora que ajuda a mantenir els sistemes de protecció de la flora i la fauna, tot preservant la diversitat genètica i regulant el drenatge de les aigües que desemboquen en el pantà de Riudecanyes. Aquesta declaració va suposar adequar les tasques forestals que portava a terme la Diputació de Tarragona a la nova normativa, però, sobretot, a repensar la gestió forestal des d'una nova perspectiva de sostenibilitat ecològica. **L'entorn natural de la muntanya d'Escornalbou també està inclòs en el Catàleg de Paisatge del Camp de Tarragona¹⁶ com a Unitat de Paisatge, anomenada "Escornalbou-Puigcerver". El catàleg destaca la qualitat i singularitat del paisatge d'Escornalbou, i en recomana la seva valorització amb una sèrie d'actuacions i de proteccions en els 7 pobles de la Baronia i el seu entorn.**

L'espai natural del recinte patrimonial d'Escornalbou presenta nombrosos senders i camins que permeten la pràctica del turisme esportiu. En l'actualitat hi ha una àmplia oferta de rutes i excursions de les més diverses modalitats, ja sigui senderisme, en bicicleta, de caràcter científic com poden ser excursions d'estudi botànic, arqueològic, etc. Aquests itineraris que transcorren entre els boscos de la muntanya, en la seva majoria, comuniquen el Castell-monestir de Sant Miquel d'Escornalbou amb els pobles de la Baronia d'Escornalbou. En l'actualitat hi ha una àmplia oferta de rutes i caminades promogudes per agències, clubs i entitats privades.

El patrimoni cultural d'Escornalbou i del seu Castell-monestir s'ha configurat al llarg dels segles a partir d'una successió d'episodis i esdeveniments històrics de la més diversa naturalesa que es van anar superposant en el temps. De la història d'Escornalbou l'any 1908, moment de la compra de la propietat per part d'Eduard Toda, no en quedava massa memòria; ni de la primera donació l'any 1170 per part del rei Alfons I a Joan de Sant Boi, ni dels quatre primers segles de vida de la canònica agustiniana vinculada al capítol de la Catedral de Tarragona, que fundà el Castell-monestir, ni de l'establiment l'any 1580 d'una comunitat de l'orde dels franciscans recol·lectes, primer, observant anys més tard. I, tampoc, de l'extensa Baronia d'Escornalbou, formada pels pobles de Duesaigües, Riudecanyes, Vilanova d'Escornalbou, l'Argentera, Colldejou, Pradell de la Teixeta i la Torre de Fontaubella, terres de domini i jurisdicció de l'Arquebisbat de Tarragona¹⁷. Aquestes llacunes històriques centrades en el període anterior a la compra d'Eduard Toda es troben en vies de reparació gràcies a la recerca i estudis portats a terme per l'historiador R. Sarobe en el marc del projecte que s'inscriu el present Pla Museològic. Les estructures arquitectòniques existents en el recinte del Castell-monestir de Sant Miquel d'Escornalbou abracen una cronologia àmplia que es poden datar des del segle XII fins a arribar al tercer quart del segle XX. Aquesta superposició d'estrats arquitectònics ha dificultat la lectura de l'evolució de l'immoble. Tanmateix els treballs arqueològics que s'estan portant a terme en l'actualitat, com ja s'ha apuntat, juntament amb les dades històriques localitzades, han començat a aportar resultats que estan configurant una millor comprensió de les transformacions sofertes en l'edifici en els diferents períodes i ocupacions mencionats.

Els seus inicis com a cenobi religiós es poden situar al voltant del segle XII, per bé que com s'acaba d'exposar el conjunt arquitectònic existent és fruit de la suma de diferents intervencions patrimonials. En el conjunt de l'immoble s'imposa especialment **la residència d'Eduard Toda, adequada i reconstruïda, a principis del segle XX, sobre restes baix medievals i modernes**. Juntament amb l'habitatge reformat per Eduard Toda i modificat posteriorment en algunes de les seves parts per la família Llopis-Guiloche, també es mantenen visibles l'església, la sagristia, la sala capitular i el pati

¹⁶ Catàleg del Paisatge de "El Camp de Tarragona". Enllaç: http://www.catpaisatge.net/fitxers/publicacions/catalog_ct/Catalog_Paisatge_CT.pdf (consulta del 12/03/2021).

¹⁷ Bolós Masclans, J. (1995). "Riudecanyes. Castell d'Escornalbou, Sant Miquel d'Escornalbou" a: *Catalunya Romànica, XXI*. Barcelona: Enciclopèdia Catalana, p. 240-249.

on se situava l'antic monestir que connecta amb l'habitatge residencial i domèstic. La recuperació d'aquests espais religiosos fou obra de l'insigne patrici.

Destacar també com a testimonis d'un ric passat cultural **els enterraments neolítics de la Cova Josefina, al peu de l'ermita de Santa Bàrbara, o els Horts dels frares**, edificacions agrícoles i camps d'horta construïts al segle XVIII, sota la imponent cinglera on es troba el Castell-monestir, els quals estigueren novament en ús durant l'estada d'Eduard Toda (Fig.1.4.).

1.4.1. La reconstrucció d'Eduard Toda. Breu apunt

Tal com exposa Marina Miquel, **l'any 1908 Eduard Toda i Güell (1855-1941) comprava la Muntanya d'Escornalbou amb les ruïnes de la casa seminari de l'orde dels franciscans de l'observança**, un centre on, des de 1686, es formaren molts dels missioners de l'orde que predicaren arreu de Catalunya i al País Valencià i, també, a Amèrica fins a les primeries del segle XIX¹⁸. Després dels successius decrets de desamortització i de l'exclaustració eclesiàstica de 1835, Escornalbou va patir un sever procés destructiu de bona part dels edificis¹⁹. El 1843, John Bridgman, comerciant i vicecònsol d'Anglaterra a Tarragona va comprar la propietat amb la intenció d'explotar les mines de barita. L'operació no va arribar a bon port i anys més tard, a la mort de Bridgman, la finca sortia a pública subhasta el 1858.

Eduard Toda amb l'ajuda inestimable de la seva mare, Francesca Güell, va emprendre la restauració de l'antic cenobi. Les tasques portades a terme van possibilitar la reconstrucció de l'església, la sala capitular, entre altres espais així com les obres d'adequació per convertir una part en una confortable residència. El senyor d'Escornalbou, damunt les restes arquitectòniques de la canònica i del convent franciscà d'Escornalbou, **va planificar una restauració lliure, d'inspiració romàntica, a la manera dels castells i les grans cases de camp britàniques, un espai destinat a acollir hostes i ser el centre d'una intensa activitat cultural**.

Les obres d'adequació i reforma van continuar amb els següents propietaris, els quals van adequar el recinte segons les seves necessitats. Primer per part de la família Llopis de Reus, després per l'entitat bancària Banc Urquijo i finalment, per l'administració actual. En la reobertura portada a terme l'any 1995, la Generalitat va tenir un paper important d'intervenció segons els paràmetres de conservació i restauració establerts en aquells moments. La rehabilitació portada a terme pels tècnics de la Generalitat tenia com a objectiu restablir una imatge del que seria una casa de camp seguint els models anglesos originals. La intervenció va produir una clara alteració dels espais todians, així com dels espais ocupats amb posterioritat pels Llopis, perdent-se una informació valuosa per entendre com s'articulava i organitzava la quotidianitat de l'habitatge en aquests dos períodes. Per tant, és important assenyalar el fet que la disposició i recorregut de la casa en algunes parts no és el concebut originalment per Eduard Toda. En aquests moments una de les tasques principals per poder portar a terme un bon plantejament discursiu i una correcta lectura és conèixer les parts transformades o alterades pels següents propietaris. Lectura que en la mesura del possible s'ha de poder recuperar.

A partir de 1995, moment en què s'estableix la visita pública la casa va passar a funcionar com una "casa-museu" (fig.1.5.), on el visitant pot apreciar algunes de les estances amb el mobiliari domèstic, la gran biblioteca i part de les col·leccions que havia anat atresorant en els seus viatges Eduard Toda i que els Llopis havien mantingut. El 19 juliol de 1997 la premsa anun-

Fig.1.4. Eduard Toda a Escornalbou.
Anna Sedó.

Fig.1.5. Cambra de les rajoles. Autora.

18 Rueda Ramírez, P. i Saumell Calaf, D. (2018-2019). "Les marques de propietat dels llibres de la Biblioteca d'Escornalbou: un patrimoni recuperat" a: *Item. Revista de Biblioteconomia i Documentació*. Barcelona: Universitat de Barcelona, p.100-116.

19 Toda i Güell, E. (1926). *Història d'Escornalbou*. Reus: Centre de Lectura. (Reedició facsimil).

ciava l'obertura del Castell-monestir, un cop efectuades algunes millores com eren la reparació dels teulats, el sistema elèctric i la fusteria, així com l'adequació del primer pis i la supressió de barreres arquitectòniques. Les activitats que es van portar a terme van ser una exposició fotogràfica i un primer concert sota el títol de "Camarata XXI"²¹.

1.5. El valor simbòlic d'Escornalbou

El Castell-monestir de Sant Miquel d'Escornalbou i el seu entorn respon perfectament al concepte que la museòloga canadenca Annette Viel va definir com "esperit del lloc", sota el qual s'empara una integració dels patrimonis natural i cultural com a elements indistriables del paisatge (fig.1.6.). Paisatge natural i cultural que esdevé un referent mític, ple de reminiscències i històries del passat alhora que símbol identitari per les poblacions de la comarca, molt especialment per aquells pobles que conformen la Baronia d'Escornalbou. Escornalbou s'imposa majestuosa com un sentinella sobre una plana que arriba fins al mar, convertint-la en un mirador preuat.

Així doncs, la muntanya i el Castell-monestir de Sant Miquel d'Escornalbou lloat en els versos i evocacions dels més diversos autors del nou-cents es converteix en essència de la catalanitat, bastió i guardià dels més nobles sentiments, en espai de fraternitat, confluència de pensaments i espai de bellesa. En lloc de recolliment i estudi, en lloc de trobades, aplecs i excursions de la mà d'un Eduard Toda que ofería el que tenia: "la vista esplèndida del Camp de Tarragona, una llar catalana per sos quatre costats, una llibreria nombrosa ab sa munió de vells documents de la terra, y un bosch ombrívol ahont les colles de pahons feréstechs han establert el seu domini"²² I és que "(...) habitada des que l'home és home, la muntanya d'Escornalbou ha estat una talaia cobejada i disputada, que encara avui dia permet una de les vistes més belles d'aquest bocí de la Costa Mediterrània"²³.

Fig.1.6. Vista panoràmica.Claustre. Autora.

²⁰ "El Castillo de Escornalbou recupera espacios" a: *La Vanguardia*, 19 de juliol de 1997, p. 5.

²¹ Viel, Annette. (2008). 'Quand Souffle l'« esprit Des Lieux »'. A *16th ICOMOS General Assembly and International Symposium: 'Finding the Spirit of Place – between the Tangible and the Intangible'*, 29 Sept – 4 Oct 2008. Québec, Canada: Enllaç: ICOMOS. <http://openarchive.icomos.org/id/eprint/164/> (consulta del 23/02/2021)

²² De la colla (1926). "Escornalbou: al amich Eduard Toda agraïnt l'acullida qu'ens féu en son castell d'Escornalbou". Barcelona: L'Estampa de la Renaxensa.

²³ Enllaç: <https://www.dipta.cat/escornalboureix/la-baronia-descornalbou-0> (consulta del 05/03/2021).

2. L'entorn d'Escornalbou

2.1. El Camp de Tarragona. La comarca del Baix Camp, els pobles de la Baronia i Escornalbou

El territori històric del Camp de Tarragona inclou les terres de l'Alt Camp, el Baix Camp i el Tarragonès. Està integrat per 131 municipis, 392 entitats. La comarca del Baix Camp²⁴, del qual Escornalbou en forma part, té una extensió o superfície de 69.698 hectàrees i està integrada per 28 municipis dels quals destaquen per la seva importància turística, econòmica o històrica els de Cambrils, Mont-Brió del Camp, Mont-roig, Prades, Vandellòs, Hospitalet de l'Infant i Reus, que n'és la seva capital (fig.2.1.). La població estimada és de 190.973 habitants, la qual es concentra fonamentalment en la seva capital, Reus i en el municipi costaner de Cambrils. La seva delimitació territorial va venir donada l'any 1936, quan el Camp de Tarragona va dividir-se en tres comarques, una de les quals va ser el Baix Camp. Limita amb el Priorat i la Ribera d'Ebre a l'oest, amb la Conca de Barberà al nord, i al nord-est amb l'Alt Camp i el Tarragonès.

La comarca del Baix Camp és una societat, fonamentalment, rural si considerem que 19 dels 28 municipis que la componen no superen els 2.000 habitants i solament 3 municipis, que són Reus, Mont-roig del Camp i Cambrils superen els 10.000 habitants²⁵. Aquesta circumstància dibuixa una densitat de població baixa que pot repercutir negativament respecte a les oportunitats d'accés a determinats tipus de béns i serveis en comparació als municipis urbans. En aquest sentit el paper dels consells comarcals són fonamentals per activar polítiques que redueixin les desigualtats que provoca aquesta realitat. Consells comarcals que treballen per millorar les oportunitats d'accés als serveis sanitaris, educatius, socials i formatius; per oferir oportunitats de treball justament remunerats i per programar activitats esportives, socials i culturals²⁶.

En la plana interior de la comarca troben un conjunt de pobles els quals conformen la Baronia d'Escornalbou (fig. 2.2.). Tal com ja s'ha indicat amb anterioritat, els municipis que configuren la Baronia són Colldejou, l'Argentera, Vilanova d'Escornalbou, Riudecanyes, Duesaigües, Pradell de la Teixeta, la Torre de Fontaubella i l'Argentera²⁷, dels quals dos es troben en la comarca del Priorat. El Castell-monestir de Sant Miquel d'Escornalbou administrativament pertany a Riudecanyes, que juntament amb els pobles de Colldejou, l'Argentera, Duesaigües i Vilanova d'Escornalbou, formen part del programa de desenvolupament local PRODER que sota el nom de "Muntanyes del Baix Camp" inclou 18 municipis.

2.1.1. Activitat econòmica del Camp de Tarragona i Baix Camp

El Camp de Tarragona constitueix un espai estratègic al ser un punt de confluència dels principals corredors peninsulars en expansió. És un territori d'un gran dinamisme socioeconòmic. Els sectors econòmics més importants són el turisme, les químiques i l'agroalimentació. **En les activitats econòmiques que defineixen la comarca s'observa un augment de la importància del sector serveis. Tanmateix, l'agricultura encara és uns dels actius econòmics i laborals principals de la comarca, que té en el cultiu**

Fig. 2.1. Mapa de la comarca del Baix Camp. Enciclopèdia.cat.

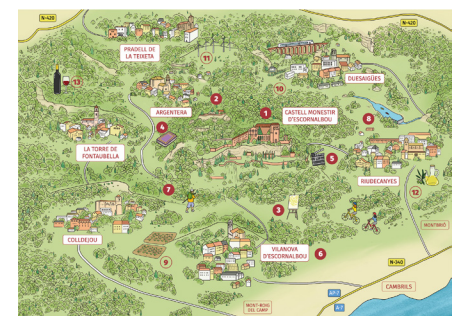

Fig. 2.2. Plànol dels pobles de la Baronia d'Escornalbou. Pàgina web Baronia.

²⁴ Dades del Baix Camp. (2020). Generalitat de Catalunya. Enllaç: https://territori.gencat.cat/web/.content/home/06_territori_i_urbanisme/07_observatori_territori/mapa_urbanistic_de_catalunya/mapes_dades_indicadors/dades/baix_camp.pdf (consulta del 06/03/2021).

²⁵ A l'Estat espanyol es consideren municipis rurals aquells que no superen els 10.000 habitants.

²⁶ Consell Comarcal de Baix Camp. 2016. Pla de Polítiques de Dones i d'Igualtat 2016-2020.

²⁷ Enllaç: <https://www.dipta.cat/ca/operacio-baronia-descornalbou>. (consulta del 22/03/2021).

de l'avellana, l'olivera i la vinya la seva producció més significativa. En canvi, la ramaderia no ha estat significativa en el territori malgrat la importància de sector avícola. En relació amb el sector pesquer l'únic port existent en el Baix Camp és el de Cambrils, que en els darrers anys ha sofert una disminució de la seva flota pesquera a conseqüència d'una flota envellida, un augment en els costos i a un esgotament dels bancs marins que suposa una disminució de les captures²⁸.

La realitat acabada d'exposar queda quantificada a partir de les xifres que ofereix l'Institut Estadístic de Catalunya²⁹. Respecte a les hectàrees destinades a l'agricultura 645 corresponen a pastures, mentre que la resta fins a arribar a les 15640 són per conreus. El tipus de conreu més habitual són els fruiters amb 6.500 hectàrees cultivades, 5.752 d'oliveres (fig.2.3.), 2.158 d'herbàcies i en un nombre molt menor i poc significatiu de vinya (95h). Com s'ha indicat la ramaderia se centra especialment en el sector avícola que té 1686975 caps de bestiar, enfront dels 69.572 caps de porcí, els 14.846 de conills o els 12.621 d'oví, per exemple.

Respecte al **sector industrial**, aquest està molt vinculat a la capital, Reus, autèntic pol dinamitzador de l'economia de la comarca. Reus també és un centre comercial de primer ordre en la comarca. La seva rivalitat amb Tarragona ha beneficiat al territori de manera general.

El turisme i el comerç són les principals activitats econòmiques del Camp de Tarragona, ja que la Costa Daurada i la Serra de Prada de Conflent són atractius turístics de primer ordre. Finalment, indicar que la comarca del Baix Camp, en els darrers, anys s'ha convertit en un destí de segones residències. El **sector turístic** compta amb 70 hotels, 18 càmpings i 40 cases de turisme rural, modalitat que sembla anar a l'alça. La capacitat d'allotjament total és de 34.776 places, repartides amb 11.761 hoteleres, 22.664 en els càmpings i 351 en els allotjaments rurals. L'oferta turística total del Camp de Tarragona és de 53.906 places hoteleres, 933 allotjaments de turisme rural i 55617 càmpings.

Destacar el Servei Educatiu de la comarca, ja que és molt actiu i compta amb un "Pla Educatiu de Zona"³⁰ i un programa per a apadrinar el seu patrimoni³¹. Al Baix Camp hi ha 29 llars d'infants públiques, 3 llars d'infants privades, 49 escoles públiques d'educació infantil i primària, 14 centres privats-concertats d'educació primària i secundària, 18 centres públics d'educació secundària, batxillerat i formació professional i 3 centres d'educació especial³².

2.1.2. Activitat econòmica de la Baronia d'Escornalbou

Els pobles que conformen la Baronia segueixen la mateixa idiosincràsia pel que fa als recursos econòmics que la resta de la comarca. Tanmateix, podem destacar algunes fonts de producció econòmica específiques.

Donada la seva orografia una gran part de la seva superfície està destinada a boscos, tot i que hi ha algunes zones de regadiu i de cultiu de secà. Els fruiters que caracteritzen el paisatge són els avellaners, les oliveres, la vinya i els ametllers. En aquest sentit es pot afirmar que el cultiu de les terres és encara una de les activitats laborals essencials per l'economia de la zona. La producció d'oli es concentra especialment en la cooperativa de Riudecanyes, elaborant oli verga extra 100% amb la varietat d'olives arbequines. L'oli produït per aquesta cooperativa ha estat reconegut amb diferents premis gastronòmics nacionals i internacionals. A aquesta cooperativa es vincula el Centre d'Interpretació dels fruits del Paisatge que organitza un ampli ventall d'activitats entorn d'oleoturisme.

Fig.2.3. Camps d'oliveres del Baix Camp.
Wikipèdia.

²⁸ Enllaç: <https://www.cambrils.cat/ca/la-ciutat/dades-de-la-ciutat/economia-productiva/la-pesca> (consulta del 22/03/2021).

²⁹ Enllaç: <https://www.idescat.cat/emex/?id=08&lang=es#hf0000040000000> (consulta del 05/03/2021).

³⁰ Servei Educatiu del Baix Camp. Enllaç: <https://serveieducatiu.xtec.cat/baixcamp/> (consulta del 05/03/2021).

³¹ Enllaç: <https://serveieducatiu.xtec.cat/baixcamp/programa-apadrina/> (consulta del 08/03/2021).

En el cas del vi, que havia estat el principal cultiu dels pobles de la Baronia, s'ha mantingut com una de les activitats agràries de la zona malgrat els estralls soferts en el segle XIX a causa de la fil·loxera. Els vins produïts tenen dues denominacions, a conseqüència de pertànyer a la comarca del Baix Camp i del Priorat. Els cellers del Baix Camp comercialitzen les seves ampelles amb la DO Tarragona, els del Priorat amb la denominació d'origen de Montsant. Indicar que en les poblacions de la Baronia no hi ha cap celler, i el producte va a la cooperativa de Riudecanyes o a cellers propers.

Els boscos i les pastures defineixen la difícil orografia del paisatge i per aquest motiu l'activitat ramadera no és la més activa, malgrat l'existència de granges porcínes i de conills. Destacar l'elaboració de formatges artesanals de llet de cabra en el municipi de Colldejou, municipi muntanyós i escalonat. Aquesta espècie s'adapta bé aquest hàbitat de terrenys muntanyosos de difícil accés.

El turisme, malgrat la tendència de la comarca, té en la Baronia encara una incidència menor i en les **Directrius per la dinamització turística dels municipis de muntanya del Baix Camp** s'indica que "l'aprofitament turístic ha d'estar vinculat a estratègies que combinin de forma adient la promoció, el desenvolupament i la conservació dels recursos. També és interessant la conformació d'una oferta no concentrada i a petita escala que estigui coordinada a nivell local i que afecti al conjunt dels municipis per raons de comercialització, promoció i gestió"³³.

Finalment, indicar que la Baronia acull tres parcs eòlics, generant el 42,7% de la potència total produïda a Catalunya. El més gran, en funcionament des de l'any 1999, està situat entre les poblacions de Colldejou, l'Argentera, Pradell de la Teixeta i la Torre de Fontaubella. En el terme municipal de Dosaigües es troba el part del Collet dels Feixos i el Parc eòlic del Mas de la Porta, que van entrar en funcionament el 2004 i 2002, respectivament.

2.1.3. Equipaments culturals del Baix Camp

El patrimoni històric-cultural del Baix Camp és molt ric en recursos³⁴, oferint un ampli ventall d'activitats i equipaments culturals tant per la població resident com els visitants de fora la comarca. El **Pla d'Equipaments Culturals de Catalunya 2010-2020** (PECCat) elaborat per la Generalitat de Catalunya, en les dades relatives al Baix Camp indicava l'existència d'un total de 112 equipaments culturals, els quals responen a les tipologies següents: 6 arxius, 17 biblioteques, 23 espais esceno-musicals, 12 espais d'art, 29 centres culturals, 13 museus i llocs patrimonials i 12 de diferent naturalesa sense especificar. I constata que la ràtio d'equipaments x cada 1000 habitants es troba entorn d'un 0'60. Xifra que en el còmput general del país es situa en la franja inferior de la taula³⁵.

En l'àmbit patrimonial la comarca ofereix un ampli ventall de sitis, llocs i instal·lacions culturals que permeten aproximar-se a diferents períodes històrics i artístics que es remunten a l'època del paleolític, encara que les petjades més importants arrenquen amb el jaciment iber de la Timba de Castellot, a Riudoms; i el jaciment del Vinyet a Reus. La presència dels romans a la comarca queda palesa també amb els diferents jaciments arqueològics conservats i visitables com la vil·la de Paret delgada i la Font de l'Abelló al municipi de la Selva del Camp o la vil·la de la Llosa a Cambrils.

També el patrimoni **artístic-religiós** es troba ben representat a la comarca amb una varietat d'esglésies i ermites de diferents períodes i estils artístics.

³³ Directrius per la dinamització turística dels municipis de muntanya del Baix camp. Enllaç: http://www.gratet.urv.cat/media/upload/domain_1944/arxius/PRODER.pdf (consulta del 20/04/2021).

³⁴ Enllaç: <https://www.catalunya.com/baix-camp-2-2-8?language=es> (consulta del 05/03/2021).

³⁵ L'informe fou elaborat l'any 2010 amb una població estimada de 187.403, la qual en l'actualitat ha augmentat superant els 190.000 habitants. Generalitat de Catalunya (2010). *Pla d'equipaments Culturals de Catalunya (2010-2020)*. Enllaç: https://cultura.gencat.cat/web/.content/dgccc/08_Serveis/Publicacions/documents/arxiu/peccat_cast.pdf (consulta del 20/03/2021).

Entre la llista possible a destacar cal fer esment a la de Sant Pere a Reus, a l'ermita gòtica de la Verge de L'Abellera a Prada de Conflent o l'església parroquial barroca en el municipi de les Borges del Camp, coneguda amb el nom de Santa Maria Assumpta o l'Assumpció de Maria. A la mateixa població es torba la de la Verge de la Riera, d'arquitectura modernista. Sense oblidar l'església de Sant Andreu de L'Arbolí, notable edifici neoclàssic.

Dins el patrimoni artístic **l'empremta del modernisme** en el territori és fonamental, ja que no podem oblidar que Riudoms és la població natal de l'arquitecte Antoni Gaudí. No ha d'estranyar doncs, que en molts carrers d'aquestes poblacions s'alcin edificis construïts sota els preceptes estètics del modernisme. Exponents en són la casa o Villa Urrutia a l'Albiol; les de Cal Reabocar i Ca Figuerola a Montbrió del Camp, o el Mas del Gerro, a Botarell. Riudoms, per part seva, conserva la Casa Pairal d'Antoni Gaudí. La capital del Baix Camp, és el municipi on es concentren la majoria d'edificis modernistes més emblemàtics realitzats, fonamentalment, per tres arquitectes referents de l'estil. Domenech i Montaner va realitzar la Casa Navàs, la Casa Rull, la Casa Gasull i l'Institut Pere Mates; de Pere Casellas, menys conegut per molt prolífic en la ciutat són la Casa Pinyol, la Casa Munné, l'Escola Prat de la Riba i l'Estació Enològica. De l'arquitecte Joan Rubió i Bellver, Reus conserva el Xalet Serra, i el Dispensari Antituberculós.

L'oferta d'institucions museals, centres d'interpretació, sales d'exposicions municipals així com galeries d'art i col·leccions privades obertes al públic són considerables en el Baix Camp si considerem el mapa de recursos culturals de la Diputació de Tarragona³⁶. Així als elements patrimonials citats cal sumar-hi la creació del **Centre d'Interpretació Gaudí Centre (fig.2.4.)**, concebut per homenatjar a l'il·lustre arquitecte³⁷ i on es desenvolupen i ofereixen un seguit d'activitats per un millor coneixement d'aquest. No és aquest l'únic espai d'interpretació de l'obra d'un artista, ja que des de l'any 2013 Mont-roig del Camp compte amb la **Fundació Mas Miró (fig.2.5.)**, on es poden seguir les petjades i trajectòria artística de Joan Miró en el Baix Camp³⁸ i el Centre d'Art Cal Massó de Reus, centrat en la projecció de joves artistes. A l'oferta que ofereixen aquests espais cal sumar-hi altres centres d'interpretació de diferent ordre i temàtica. En primer lloc el **Centre d'Interpretació dels fruits del Paisatge**, a Riudecanyes; el **Centre d'interpretació de les Muntanyes de Prades** i el **Centre d'Interpretació de la Serra de Llaberia**, el **Centre d'interpretació de l'Oli El molí de Vandellós**, el **Centre de la Imatge Mas Iglesias**.

Pel que fa als **centres museístics, el Baix Camp acull varis de temàtica etnogràfica**, on destaquen el **Museu del Vi "Els Cups" de Montbrió del Camp** o el **Museu d'Història Agrícola de Cambrils**. De temàtica artística i històrica el Museu Comarcal de Reus, el Museu d'Història i el Museu Torre de L'Ermita de Cambrils, el d'Arqueologia Salvador Vilaseca, els municipals de Riudoms o de les Borges del Camp o el Centre Miró. Tots ells de titularitat pública. Tanmateix és important indicar l'existència de diferents museus privats oberts al públic com ja s'ha indicat, alguns dels quals són el Museu de l'Avi dedicat a la vida quotidiana en el camp, el Museu de l'oli Solé, o el de cotxes d'època de Marc Vidal, també a Riudoms. Un equipament cultural actiu en les poblacions de la comarca són les sales d'exposicions municipals, com les de Cambrils o Reus o algunes de titularitat privada com la Sala Fortuny del Centre de Lectura de Reus o la Sala "La Vicaria" del Centre d'Amics de Reus.

Finalment, a la comarca es conserven altres atractius interessants que formen part del seu patrimoni, com les fonts d'aigua repartides per Les Borges del Camp, les cases i masies sarraïnes de L'Albiol, el Parc Botànic de Samà de Vinyols i els Arcs. Altres equipaments destacables són Teatre Bartrina i

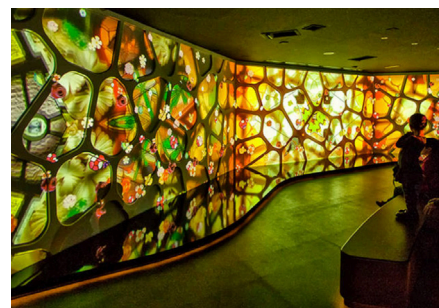

Fig.2.4. Centre d'interpretació Antoni Gaudí. Gaudí Centre Reus.

Fig.2.5. Taller de Joan Miró a Mont-roig. Autora.

³⁶ Enllaç: http://www.diputaciodeltarragona.cat/marc/web/diputacio-de-tarragona/inici?p_id=77&p_p_lifecycle=0&p_p_state=maximized&p_p_mode=view&p_p_col_id=column-2&p_p_col_pos=1&p_p_col_count=2&_77_struts_action=%2Fjournal_content_search%2Fsearch. (consulta del 20/02/2021).

³⁷ Enllaç: <https://www.gaudicentre.cat/es/content/qué-es-el-gaud%C3%AD-centre>. (consulta del 20/02/2021).

³⁸ Enllaç: <https://www.masmiro.com/es>. (consulta del

el Teatre Fortuny de Reus, el Festival Internacional de Música de Prada de Conflent i el Festival Trapezi de Reus.

2.1.4. Equipaments culturals de la Baronia. El projecte Operació "Baronia d'Escornalbou"

En l'apartat anterior, on s'han tractat bastament els equipaments culturals del Baix Camp, ja s'han referenciat alguns dels equipaments culturals que correspondrien als pobles que conformen la Baronia d'Escornalbou. En tot, és interessant destacar-ne alguns particularment per cada municipi, els quals comparteixen uns conjunts històrics i uns traçats urbans que mostren l'evolució de l'arquitectura domèstica amb façanes de diferents períodes estilístics, que poden anar de l'edat mitjana fins segle XIX. En el municipi de Colldejou cal destacar el Castell de la Mola, l'església parroquial de Sant Llorenç de traçat renaixentista amb afegits del vuit-cents; en el cas de l'Argentera és d'especial interès pel visitant l'església de Sant Bartomeu, el monument a Eduard Toda, benefactor del municipi, el cementiri o el túnel ferroviari. El viaducte dels Masos, obra d'enginyeria del segle XIX, sobresurt entre els atractius de la població de Dosaigües, on també és possible visitar el Museu de l'Avi, com ja s'ha mencionat en l'apartat anterior. De Riudecanyes, a banda del Castell-monestir de Sant Miquel d'Escornalbou i els jaciments que conté en la seva muntanya, el visitant pot conèixer diferents molins i el pantà. Finalment, en els municipis de Pradell de la Teixeta i la Torre de Fontaubella no es pot deixar de fer esment de les construccions de pedra seca que conserven al ser una tècnica constructiva d'un valor etnogràfic remarcable que es troba en vies d'extinció.

Per posar en valor el Castell-monestir de Sant Miquel d'Escornalbou i el seu entorn com un atractiu natural, cultural, artístic i identitari, l'any 2019, es va iniciar el projecte "Operació Baronia d'Escornalbou". L'objectiu principal és "aconseguir la reactivació d'una zona rural de la muntanya del prelitoral tarragoní, a partir de la millora de les condicions de l'entorn com element bàsic per a l'increment de la competitivitat del turisme interior, amb especial atenció als recursos naturals, patrimonials, del medi natural i del lleure actiu i d'aventura"³⁹. El projecte està cofinançat pel Fons Europeu de Desenvolupament Regional, en el marc del programa FEDER de Catalunya 2014-2020 i contempla una sèrie d'accions de millora i recuperació del monument.

La presentació a la convocatòria del programa Feder va comportar l'encàrrec d'un Pla de comunicació vinculat a l'existència i voluntat de crear una marca sota el nom de Baronia d'Escornalbou, com un element de cohesió i eina per potenciar el territori, tal com s'acaba d'exposar⁴⁰ (fig.2.7.). La lectura d'aquest pla, en línies generals, reforça la majoria de constatacions que s'han anat fent en diferents apartats d'aquest projecte museològic, on queda palès que pel que fa a la voluntat de treballar sota l'impuls de la marca Baronia d'Escornalbou encara s'està lluny d'assolir els objectius i s'imposa en aquesta nova fase la necessitat de donar-hi un nou impuls.

El pla de comunicació recollia diferents objectius centrats a posar de relleu el valor natural i patrimonial del monument, en la captació i increment de la presència de turistes de "sol i platja" fidels als municipis de la Costa Daurada, oferir a la societat un patrimoni no sotmès a l'estacionalitat, i desenvolupar un turisme actiu, d'aventura i familiar entre la població de proximitat (fig.2.8). L'anàlisi portada a terme constata una sèrie de realitats i establia una sèrie de necessitats. Per una banda no hi havia dubte del

Fig.2.7. Logo Operació "Baronia d'Escornalbou".

Fig. 2.8. Pàgina web del projecte de la Baronia d'Escornalbou.

³⁹ Enllaç: <https://www.dipta.cat/escornalboureix> (consulta del 12/03/2021).

⁴⁰ Operació "Baronia d'Escornalbou". Pla de comunicació. Diputació de Tarragona.

potencial del territori i el seu paisatge, amb un imaginari propi i una història esplendorosa, l'avantatge de la seva situació respecte a l'oferta de la Costa Daurada entesa com una destinació turística internacional de primer nivell o el Priorat, o llocs com Mont-roig amb el Mas Miró com a reclam, l'encant d'un conjunt de pobles ben conservats, la necessitat de crear un producte singular pels municipis que conformen la baronia. També s'estipulava que s'havia de saber aprofitar aquests elements que es troben en les comarques veïnes per establir sinèrgies d'un relat comú, malgrat que aquests atractius culturals i d'oci no es trobin en el territori que conforma la marca "Baronia d'Escornalbou".

Tanmateix, ja en les primeres consideracions del pla de comunicació s'indicava el fet que no s'ha assolit l'objectiu d'implantar la fórmula per reactivar aquesta zona rural de la muntanya del prelitoral tarragoní. Els motius que s'al·leguen són, substancialment, una desconfiança amb l'oferta que es fa en el monument que no té un relat ni una imatge pública definida, que no s'ha sabut trobar els mecanismes pertinents; l'escassa relació entre els pobles de la Baronia, incrementat pel fet de pertànyer a dues comarques; la preeminència d'uns municipis per sobre d'altres així com el sentiment de pertinença diluït unit al fet que el concepte de Baronia es concep com una realitat del passat. En aquest sentit, per avançar cal apostar per una major complicitat i col·laboració entre els diferents municipis així com una identificació per part de totes ells en el projecte.

2.1.5. Altres ofertes culturals i d'oci

Més enllà de l'oferta cultural conformada per la visita d'espais museístics o llocs amb una empremta històrica rellevant que ja han estat abordats, cal insistir en altres ofertes d'oci i activitats existents en el territori.

Entre aquestes activitats d'oci s'ha de destacar l'esport de muntanya i el senderisme. La Baronia d'Escornalbou té un ampli mapa de rutes i senders, alguns dels quals tenen parada o passen pel castell-monestir, moltes de les quals tenen inici i final en el municipi de Vilanova d'Escornalbou. Trobar informació d'aquestes rutes és fàcil pel possible visitant, ja que es troben perfectament publicades a través de les més diverses pàgines webs, indicant recorreguts, nivell de dificultat i altres aspectes importants per un aprofitament de la caminada. Algunes d'aquestes pàgines web corresponen a entitats excursionistes, per bé que n'hi ha moltes que responen a particulars amants de la natura que exposen el descobriment d'Escornalbou. Entre elles citar "petits viatgers" o "senderisme en tren". Els pobles de Colldejou, la Torre de Fontaubella, Pradell de la Teixeta i Vilanova d'Escornalbou es troben inclosos en la Xarxa Natura-2000, formant part de la ruta Tivissa-Vandellòs-Llaberia). Pel que fa a l'activitat d'excursions, indicar que els darrers anys, també des del municipi de Vilanova d'Escornalbou s'està activant les passejades en cavall, fent la ruta fins a Riudecanyes.

Sota la marca "Muntanyes de la Costa Daurada" es desenvolupa un pla de foment turístic que inclou alguns dels pobles que composen la Baronia⁴¹. La marca agrupa una sèrie d'empreses turístiques⁴² que ofereixen diverses activitats, excursions i visites guiades oferint noves experiències als visitants, aprofitant l'esgotament que presenta el turisme de platja. Entre les activitats esportives a fomentar segons el pla hi hauria l'escalada, la BTT, el parapent o l'espeleologia. El pla incideix en el fet que el concepte "Muntanyes de la Costa Daurada" no és un eslògan promocional. Ha de ser un element a incorporar en cadascun dels productes turístics, equipaments i serveis dels municipis.

⁴¹ Enllaç: [https://www.muntanyescostadaurada.cat/fitxers/files/PLA%20DE%20FOMENT%20Muntanyes%20de%20la%20Costa%20Daurada\(1\).pdf](https://www.muntanyescostadaurada.cat/fitxers/files/PLA%20DE%20FOMENT%20Muntanyes%20de%20la%20Costa%20Daurada(1).pdf) (consulta del 13/03/2021).

⁴² Enllaç: <https://www.muntanyescostadaurada.cat/ca> (consulta del 13/03/2021).

En aquesta mateixa línia i vinculada a la marca “Muntanyes de la Costa Daurada” cal destacar l’empresa de serveis “La teva Ruta. Cultural Tours”, que ha creat un seguit de visites culturals amb una diversitat de tipologies amb diferents idiomes i de pagament. La direcció d’aquesta empresa cultural està sota la direcció d’una guia habilitada per la Generalitat de Catalunya, llicenciada en història de l’art i màster en Gestió del patrimoni cultural que garanteix un servei de qualitat. Entre les visites que ofereix n’hi ha dues centrades en Escornalbou. La primera amb una duració d’unes quatre hores transcorre per la Baronia fent parada al Castell-monestir de Sant Miquel d’Escornalbou, l’Argentera on es visita el viaducte dels Masos, segueix pel pantà de Riudecanyes i acaba en el Centre d’Interpretació de l’oli on s’ofereix una degustació als visitants. La segona proposta té una durada més llarga ja que s’ha concebut com una excursió de tot el dia on s’inclou a més de la visita al castell monestir, una visita a Duesaigües i una activitat a la casa vella del pantà reconvertida en seu d’un negoci de sabons artesanals.

Des de l’any 2013 la població de Duesaigües organitza al Fira de turisme rural esports de Muntanya, coneguda amb el nom de “Muntànyum”. Aquesta fira aglutina al llarg d’uns dies tota una sèrie d’activitats amb l’objectiu de potenciar el turisme d’interior. Entre les activitats hi ha el tast de productes de la zona, conferències, mostres de productes artesanals, difusió d’itineraris, i la pràctica d’alguns esports vinculats al món de la muntanya, com escalada, rutes BTT, caminades amb gossos, etc. “Muntànyum” es converteix en una plataforma per reivindicar el món rural i donar vida a la Baronia d’Escornalbou. L’any 2015, dissenyant una ruta amb cotxe, es va convidar a una sèrie de youtubers de l’Estat Espanyol a conèixer els diferents municipis de la Baronia.

Gastronòmicament l’activitat més concorreguda és la celebració, el segon cap de setmana de juliol en el recinte del Castell-monestir de Sant Miquel d’Escornalbou, del Mercat gastronòmic de Santa Teca (fig.2.9.), on a més d’activitats culturals es presenten els més diversos productes locals on tenen un protagonisme el vi i l’oli. Una altra activitat que ofereix la Baronia és l’aproximació al món de l’oli, el seu procés d’elaboració i la seva comercialització (fig.2.10.).

Des dels ajuntaments de l’Argentera, Riudecanyes i Duesaigües amb col·laboració del Baix camp i la comunitat de regants del Pantà de Riudecanyes es va crear “Riudecanyes Aventura”, per impulsar la Baronia d’Escornalbou i dinamitzar el territori. L’objectiu d’aquesta associació, sense ànim de lucre, és ser un nou equipament de serveis d’activitats de la natura. Entre les primeres accions portades a terme s’ha de destacar la promoció de l’ús del pantà amb finalitats recreatives esportives, culturals i educatives. “Riudecanyes Aventura” ofereix la pràctica del piragüisme amb kayaks, el surf amb rem o passejades amb patinet, entre altres activitats vinculades a l’aigua. Un dels projectes en curs és el conegut amb el nom de “Cable Esquí”, nom que reben les instal·lacions que permeten l’esquí aquàtic on els practicants són arrossegats per un cable accionat mecànicament que es troba subjectat a una llanxa motora.

Per acabar, és necessari indicar algunes constatacions que entenem caldria revertir. El portal web Turisme de Catalunya nascut amb la vocació de donar a conèixer el territori català i promoure el turisme de proximitat sols té tres propostes pel que fa al Baix Camp i cap d’elles està vinculada directament amb el Castell-monestir de Sant Miquel d’Escornalbou ni amb el seu entorn, malgrat la seva singularitat. Les propostes de Rutes i Racons del Baix Camp que potencia són la visita al Parc Samà, sota el nom de “Parc Samà. Jardí amb memòria”; un recorregut per Riudoms per descobrir els orígens

Fig. 2.9. Fira de Santa Teca. Web de la Fira de Santa Teca.

Fig. 2.10. Oli Escornalbou Gourmet. Agrícola i S.C. de Riudecanyes, SCCL.

de l'arquitecte Gaudí; i un tercer centrat en l'Hospitalet de l'Infant i la Vall de llors. En la mateixa línia ens trobem que la Federació d'entitats excursionistes de Catalunya en la seva pàgina web mostra la Xarxa de Senders homologats de Catalunya, categoritzats per grans recorreguts, petits recorreguts i senders locals, i en cap d'ells es fa referència als camins i senders de la Muntanya d'Escornalbou. Aquests senders han estat homologats amb un segell de qualitat a la xarxa catalana que els fa fàcilment identificables pels seus usuaris. **Per tant, seria necessari establir les col·laboracions pertinents per tal que els espais de la Baronia i molt especialment, el Castell-monestir de Sant Miquel d'Escornalbou prenguessin una major visibilitat.**

2.1.5.1. Associacions de la Baronia d'Escornalbou

El teixit associatiu de la comarca⁴³ és alt, ja que segons estimacions de l'any 2020 realitzades per l'Institut d'Estadística de Catalunya la comarca del Baix Camp té 34 fundacions culturals, 13 assistencials i 4 de docents. A aquestes xifres cal sumar-hi les 929 associacions culturals, 149 centrades en l'ensenyança i les 47 assistencials.

Centrant-nos en la Baronia les dades oficials de les quals disposem pel que fa a les associacions existents són parcials i escasses, aspecte que no permet avaluar amb tota la seva dimensió la realitat de la situació. Malgrat tot, la revisió de les diferents i diverses associacions existents en les poblacions que conformen la Baronia indiquen un arrelat teixit associatiu, que es pot consultar en la pàgina "Som Baix Camp"⁴⁴, malgrat l'escassa informació i descripció que es dona d'elles.

Respecte a les associacions d'àmbit cultural, a tall d'exemple, podem citar "Escornalbou Associació Cultural" fundada el 1987 a Reus, Associació Due-saigües "La Revista", Fundació privada "El Barracó", Associació de Turisme de la Baronia d'Escornalbou "La Baronia", les diferents colles geganteres, la Societat Unió de l'Argentera o el Centre cultural de Colldejou.

Entre les associacions cal destacar pel seu paper actiu i vinculat al món de la muntanya l'Associació esportiva "Baronia d'Escornalbou". Neix com es pot llegir en el seu blog "pel desig i necessitat d'un col·lectiu de persones residents en aquests pobles d'ajuntar-se i compartir el seu amor per la muntanya i, sobretot, per les seves muntanyes"⁴⁵. Creada l'any 2010 està inscrita al Consell Català de l'Esport i es troba afiliada també a la Federació d'Entitats Excursionistes de Catalunya. La seva finalitat és la promoció dels espais naturals que formen la Baronia d'Escornalbou, fer una tasca de conservació i catalogació dels itineraris, camins i senders existents així com la recuperació de senders. L'associació organitza una sortida mensual pels paratges de la Baronia pels seus socis i algunes activitats pel públic en general, com la "Nocturna de la Baronia", la "Marató de la Baronia" i la "Cursa de Riudecanyes".

⁴³ Enllaç: <https://www.idescat.cat/pub/?id=fundas&lang=es> (consulta del 10/04/2021).

⁴⁴ Enllaç: http://www.sombaixcamp.cat/component/jak2filter/?Itemid=1120&issearch=1&isc=1&category_id=23&xf_1_array=9,&xf_1_txt=9 (consulta del 11/04/2021).

⁴⁵ Enllaç: <http://bescornalbou.blogspot.com/p/que-es-la-baronia-d-escornalbou.html> (consulta del 12/04/2021).

3. La col·lecció

3.1. Historia de la col·lecció

La idiosincràsia de les col·leccions conservades en el Castell-monestir de Sant Miquel d'Escornalbou és diversa i han patit una fortuna desigual. A grans trets podem parlar d'una col·lecció d'elements arquitectònics petris, vinculats a l'antic monestir i disposada pel claustre i en l'exterior del recinte monumental⁴⁶. I una segona col·lecció vinculada a la figura d'Eduard Toda, que contempla diferents tipologies, les quals han de ser enteses cada una d'ella amb una entitat pròpia i particular. Advertir en aquestes primeres línies que la faceta de Toda com a col·leccionista i la importància de les col·leccions que va atresorar al llarg de la seva vida queda desdibuixada per la seva tasca de mecenes que el porta a fer nombroses donacions abans que molts d'aquests objectes s'integressin en la pròpia col·lecció. Les peces que resten en el conjunt d'Escornalbou són, per tant, una ínfima mostra dels interessos col·leccionistes que motivaven a Eduard Toda.

3.1.1. La col·lecció d'arts decoratives i objectes domèstics

Un primer grup d'objectes de la col·lecció responen a la tipologia d'arts decoratives i artefactes domèstics (fig.3.1.). Pel que fa a aquest grup, fonamentalment, **un gran percentatge de les mateixes corresponen a artefactes que vestien l'habitatge**- mobles, pintures, armes, cap d'animals, instruments musicals, tèxtils- **i per tant, en el seu dia, molt possiblement, no van ser adquirides com a peces de col·lecció**, malgrat que la museïtzació del lloc els ha conferit aquesta categoria amb el pas del temps.

Els objectes quotidians, més o menys artístics, que vesteixen l'habitatge van ser adquirits en diferents moments, i per tant **hi ha una convivència de peces pròpies d'Eduard Toda, amb altres procedents de la família Llopis o de les diferents intervencions portades a terme en el casal**. Tal com ja s'ha indicat les **diferents intervencions posteriors al període d'Eduard Toda van afegir elements decoratius inexistents en la seva configuració inicial, comportant una dificultat en la restitució del sentit de l'habitatge primigeni**. Elements com el piano⁴⁷ disposat en la sala principal o els cortinatges i tapisseries que vesteixen algunes estances principals són fruit d'aquestes intervencions posteriors, com també l'eliminació de tota una sèrie de mobles que foren traslladats a les golfes, o el trasllat i la col·locació d'un marc d'alcova barroc en una de les estances dormitori.

L'aixovar domèstic està compost fonamentalment per mobles de diversos períodes, especialment del segle XIX i XX, així com alguna peça del segle XVIII. Entre el mobiliari destaca un parell de calaixeres Imperi, alguns llits policromats de diferents èpoques, i diferents cadiratges. A les que cal sumar-hi una sèrie de peces artístiques com gravats, làmpades o pintures. El valor d'aquests artefactes és principalment de context i testimonial, ja que no presenten un valor artístic massa important en conjunt, si descomptem algunes peces concretes.

Fig. 3.1. Detall lligador imperi. Autora.

⁴⁶ La cronologia d'aquest elements petris cal situar-los en una cronologia entre els segles XII – XIII.

⁴⁷ Van substituir el piano de paret pel de cua actual.

3.1.2. La col·lecció oriental

Molt possiblement, una de les col·leccions de Toda que més impressionaven als visitants era la col·lecció oriental (fig.3.2.). Malauradament, en l'actualitat, és la menys representada dins el conjunt del Castell-monestir de Sant Miquel d'Escornalbou. **La història del desmembrament d'aquesta col·lecció s'inicia poc temps després de tornar a Catalunya, ja que a partir de 1882, Eduard Toda comença a buscar compradors per alguns dels objectes que la formaven.** Eduard Toda la va oferir, en primer lloc, a l'ajuntament de Barcelona, que finalment la rebutjarà i va obligar-lo a buscar-li altres destinacions, fos a partir de la venda o a través de donacions. Sabem que una part de la mateixa conformada per peces artístiques, per diversos ídols, objectes de ceràmica i tapisseria procedents de la Xina i el Japó, va ser regalada a Victor Balaguer en destinació a la seva Biblioteca-Museu. A Eusebi Güell consta la venda de part de la secció de porcellana i al Museo Arqueológico Nacional de Madrid una important col·lecció de monedes. Tanmateix, no van ser les úniques destinacions conegudes en la desmembració del conjunt d'obres orientals que conformaven la col·lecció, ja que s'ha pogut rastrejar obres de procedència oriental, a l'Arxiu Municipal o el Centre de Lectura de Reus. Les quals molt possiblement tenien el seu origen en la col·lecció d'Eduard Toda.

Pel que fa a Escornalbou, i segons les notícies recollides per Mònica Ginés en la seva tesi doctoral⁴⁸, les peces que resten són un conjunt de plats de porcellana anglesa Stone china, imitant les manufactures xineses; un retrat fotogràfic policromat d'un comerciant xinès, un marc de factura i formes orientals, i una sèrie de set màscares, també de ceràmica, concebudes com element ornamental per l'exterior d'una casa. Tanmateix, cal sumar-hi una sèrie d'elements arquitectònics, poms de porta, picaportes i tiradors en forma de drac, així com mobles i elements decoratius fets a la manera oriental, reproduint de manera lliure les formes pròpies d'aquest estil. Entre ells, cal destacar un llit decorat amb pagodes i figures vestides a la xinesa o una làmpada d'aranya amb un drac alat com a ornament, del període modernista.

3.1.3. La col·lecció bibliogràfica

La seva biblioteca estava formada inicialment per uns 60.000 exemplars dels quals en l'actualitat a Escornalbou se'n conserven prop de 2300 volums (fig.3.3.). Tanmateix, s'ha d'apuntar que els autors Aitor Quiney i Jordi Estruga consideren que la quantitat seria de 80.000 volums⁴⁹. La dispersió d'aquesta magnífica biblioteca, com ja hem apuntat, va respondre a la voluntat mateixa d'Eduard Toda, qui al llarg de la seva vida va fer diferents donacions a institucions cabdals per la cultura del país, contribuint així a la construcció de la xarxa de biblioteques públiques. **En l'actualitat, es poden localitzar exemplars de la col·lecció bibliogràfica de Toda a la Biblioteca de Catalunya, l'Arxiu Excursionista de Catalunya, la Biblioteca de Montserrat, la Biblioteca Victor Balaguer, la Biblioteca del Col·legi d'advocats de Barcelona, el Centre de Lectura de Reus, el Museo Nacional Arqueológico a Madrid o l'Arxiu Històric de la Ciutat de Barcelona.**

L'estudi d'aquesta biblioteca ha estat abordada per diferents autors, on cal destacar els treballs de Núria Jornet⁵⁰, Pedro Rueda i Dolors Saumell⁵¹, gràcies als quals coneixem l'abast i importància de la mateixa. La tesi doctoral de Jordina Gort Oliver, *Eduard Toda i Güell. Ideologia i escriptura (1855-1941)*⁵² ens permet conèixer les temàtiques més importants que resten

Fig. 3.2. Marc amb motius orientals. Segle XIX. Autora.

Fig. 3.3. Detall biblioteca. Autora.

⁴⁸ Ginés Blasi, Mònica (2013), *El col·leccionisme entre Catalunya i la Xina (1876-1895)*. Universitat de Barcelona, tesi doctoral.

⁴⁹ Gort Oliver, Jordina (2012) *Eduard Toda i Güell. Ideologia i escriptura (1855-1941)*. Universitat de Barcelona. Tesi doctoral (p.177). Quiney, Aitor i Estruga, Jordi (2005) *Col·leccions privades, llibres singulars*. Barcelona: Biblioteca de Catalunya.

⁵⁰ Jornet i Benito, Núria (2005) *El monestir de Sant Antoni de Barcelona: l'origen i l'assentament del primer monestir de clarisses a Catalunya*. Universitat de Barcelona. Tesi doctoral.

⁵¹ Rueda Ramírez, P.; Saumell Calaf, D. (2019). "Les marques de propietat dels llibres de la Biblioteca d'Escornalbou: un patrimoni recuperat", *Item. Revista de Biblioteconomia i Documentació*, p. 100-116.

⁵² Op. Cita. 49.

Fig.3.4. Detall biblioteca. Joan Fontanillas. Arxiu Nacional de Catalunya.

encara avui en la biblioteca del Castell-monestir. El darrer estudi de la col·lecció dels impresos de la Biblioteca d'Escornalbou ha estat un encàrrec de l'Agència Catalana del Patrimoni Cultural als especialistes Pedro Rueda i Dolors Saumell, que han dibuixat el passat i present de la mateixa aportant un detallat estudi de la composició d'aquesta, i també de les institucions que van estar les grans beneficiades de les donacions de Toda pel que fa al seu patrimoni bibliogràfic⁵³.

En resum, la biblioteca d'Escornalbou conserva un nombre considerable d'obres de temàtica històrica, també de biografies, autobiografies i memòries, així com obres vinculades al món del viatge (fig.3.4.). No hi falten obres literàries que abracen des dels clàssics fins a les corrents imperants en el segle XIX, destacant-ne els autors romàntics i realistes, per sobre d'altres.

Una mirada curiosa a les 130 biografies, autobiografies i memòries que encara es conserven a Escornalbou, desvetllen una preferència per la vida de polítics i pensadors de diferents tendències- republicana, liberal, anarquista i socialista-; la vida de religiosos, d'humanistes, filòsofs i pensadors, així com autors literaris, artistes i músics. Completen aquesta secció algunes publicacions que recullen la trajectòria de determinats personatges del món científic, així com les biografies de periodistes i homes de la premsa actius en el vuit-cents.

El valor i importància dels autors continguts en la biblioteca del Castell-monestir d'Escornalbou, es concreta amb una nòmina de noms cabdals i representatius per la història dels diferents àmbits contemplats. No hi falten obres de Lamartine, Michelet, Taine o Guizot, per exemple. Un tret a destacar en la biblioteca d'Escornalbou és la diversitat de llengües que en ella es troben, signe de l'interès poliglòt del seu posseïdor. **El percentatge més alt és en llengua anglesa (834)**, seguit per llibres en francès (587), espanyol (70), llatí (36), català (11), alemany (2), grec (1) i àrab (1) .

El 1990, Josep Montserrat i Torrents, en un article publicat en el diari La Vanguardia, sota el títol "La biblioteca femenina d'Eduard Toda" apuntava d'un propòsit deliberat per part del Toda per constituir un fons bibliogràfic especialitzat sobre la dona europea de l'edat moderna, que estaria format per entre 300 i 400 volums⁵⁴. Tanmateix, i sense negar la importància de les figures femenines que son subjecte d'estudi en aquestes obres, ens sembla improbable un argument de caire feminista com el que s'apunta com a justificació de la presència d'aquestes en la biblioteca d'Escornalbou. Apuntaríem més al pes de la història que pas a la condició femenina, si atenem a la concepció ideològica i mental del període en què va viure Eduard Toda. D'altra banda, per donar resposta a aquesta possibilitat cal analitzar les obres, però també l'autoria. Els gèneres principals que constitueixen aquesta part de la biblioteca són documents històrics, epistolaris i memòri-

⁵³ Rueda Ramírez, P.; Saumell Calaf, D. (2020-21). *Eduard Toda i la Biblioteca d'Escornalbou: passat i present. Estudi d'la col·lecció dels impresos de la Biblioteca del Castell-monestir d'Escornalbou*. Àrea de Monuments i Jaciments. Agència Catalana del Patrimoni Cultural.

⁵⁴ Josep Montserrat "La biblioteca femenina d'Eduard Toda" a: *La Vanguardia*, 10 abril de 1990, p. 6

es, obres literàries i teatrals protagonitzades per dones. Tema aquest abordat en l'informe de P. Rueda i D. Saumell⁵⁵.

Un fons també a destacar és el format pels llibres de viatges i viatgers, tot i que un volum gran va ser donat a l'Arxiu Històric de la Ciutat de Barcelona, que va rebre uns 20 volums de biografies sobre viatgers i descobridors a més de 260 volums de viatges. Jordina Gort, indica “fa que restin a Escornalbou, després dels donatius fets a d'altres biblioteques d'aquest tipus de llibre, més de 100 volums, una trentena en llengua francesa, més de 70 en llengua anglesa i algun volum en italià. Aquests llibres fan referència a una gran diversitat de països: Suècia, Noruega, Països Baixos, Holanda, Escòcia, Suïssa, Itàlia, Alemanya, França, Anglaterra, Irlanda, Polònia, Rússia, Hongria, Sèrbia, Bòsnia, Islàndia, Estats Units, Canadà; i també dels continents d'Àfrica i d'Austràlia”⁵⁶.

3.2. La documentació de les col·leccions

La documentació d'una col·lecció és essencial i necessària per a qualsevol activitat portada a terme per un museu o institució patrimonial. El CIDOC, Comitè Internacional de Documentació de l'ICOM, és molt taxatiu al respecte quan indica que una col·lecció sense documentar no es pot considerar una veritable col·lecció. Tot objecte porta intrínsecament una sèrie d'informacions i de missatges que sense una correcta documentació poden perdre's i convertir l'objecte amb una càrrega dins la institució, que legalment tindrà l'obligació de conservar-lo, però no podrà extreure'n cap lectura. Qualsevol objecte que forma part d'una col·lecció té una càrrega informativa en una doble via. En primera instància “per se” i en segona en relació amb a la resta d'objectes que conformen una determinada col·lecció. **Per tant, el valor de la col·lecció i els objectes que l'articulen com a part d'una institució museal o bé patrimonial, la seva seguretat i la seva capacitat de generar narratives està en relació i depèn en gran manera a la qualitat de la documentació.**

Una col·lecció no documentada i no catalogada és una col·lecció no controlada. No té sentit conservar i difondre si no la poses en valor i aquest exercici sols és factible quan saps què és, de qui és, la seva procedència, etc. És a dir quan ha estat perfectament controlada i hem estat capaços de recollir tota la informació pertinent que ens ofereix. En el cas de les col·leccions que es conserven en el Castell-monestir de Sant Miquel d'Escornalbou cal especificar entre les diferents col·leccions existents, ja que mentre la biblioteca es troba perfectament catalogada, la resta de peces no han estat abordades completament i de manera global, malgrat l'existència d'unes primeres actuacions de control documental.

No es pot ometre en el cas de la col·lecció d'arts decoratives i objectes quotidians que conserva el Castell-monestir de Sant Miquel d'Escornalbou, que la manca d'una documentació o l'existència d'una documentació mínima, però no suficient respon completament a l'esdevenir històric del monument i en cap cas a la desídia d'aquells que al llarg dels anys han estat els seus custodis. En primer lloc, hom no pot oblidar que fins època recent no hi ha la intervenció de les administracions públiques en la tutela del monument, també cal considerar l'especificitat del lloc, ja que no es tracta d'un museu donat que respon a una casa-museu i que per tant, tradicionalment, tampoc s'ha regit amb les normes d'una entitat museística tradicional. I finalment, no es pot deixar de considerar l'embalum i la magnitud

⁵⁵ Op. Cita 51, p.52.

⁵⁶ Op. Cita 49. (p.183).

del projecte per adequar completament i segons les normatives vigents el monument.

En tot cas, és important avançar que l'Agència conscient de la importància de la documentació ja ha iniciat un seguit d'encàrrecs per abordar aquesta situació (figs. 3.5., 3.6.). I per tant el nou projecte de documentació contemplarà el registre, l'inventari, el marcatge de les peces, la catalogació i la documentació complementària segons la normativa vigent recomanada pel CIDOC⁵⁷.

Respecte a la resta dels objectes que conformen la col·lecció d'elements arqueològics no ha estat contemplada fins al moment en cap procés de documentació. La resta de peces que conformen el gruix d'artefactes decoratius i artístics aquestes tenen una mínima documentació recollida amb unes fitxes d'inventari o catalogació.

El primer inventari va ser realitzat l'any 1997 per la Sra. Montserrat Caballero. Les fitxes són manuscrites, sense fotografies i amb dibuixos dels objectes en algunes de les fitxes. Aquest inventari consta de 889 fitxes de peces que es trobaven exposades en les sales visitables del Castell-monestir i algunes, mínimes, dipositades en les golfes que ja es van considerar com d'interès museístic. L'inventari, realitzat amb fitxes de paper, segueix el model proposat pel programa DAC (Documentació Assistida de col·leccions) que es va imposar a partir del 1994 a molt museus europeus. Algunes de les fitxes en l'apartat de notes i observacions fan referència a l'existència de documentació fotogràfica, la qual no s'identifica ni per número de clíxé ni per cap descripció d'aquesta, sinó que es fa menció que s'ha fet una fotografia i s'inclou la data en què va estar feta la fotografia. Moltes d'elles, especialment dels objectes decoratius, també inclouen un dibuix amb les mides. En tots els casos s'ha intentat omplir el màxim de camps possibles. Posteriorment, es va realitzar **un segon inventari datat l'any 2001** sota la direcció de l'Oficina de Gestió de Monuments⁵⁸. La realització d'aquestes fitxes d'inventari va ser portat a terme per la Sra. Anna Garrido. Es va emprar una fitxa pròpia de l'Oficina de Gestió de Monuments, que pel que fa a informació era menys completa que la fitxa dissenyada pel sistema DAC. La informació mecanografiada portava també fotografia incorporada i s'ha d'indicar que en les descripcions i informació recollida és més somera. Aquest segon inventari és incomplet i sols es conserven les fitxes que van del número de registre 523 al número de registre 1056. La comparació entre les fitxes d'aquests dos inventaris evidencien que no hi ha una relació entre ells, ja que al mateix número corresponen peces diferents en un inventari i un altre.

En les golfes del Castell-monestir hi havia dipositades un nombre considerable de peces per ser quantificar i inventariar, que en la seva majoria tipològicament s'englobaven en les arts decoratives. Cap d'aquests dos inventaris contemplava la totalitat de les peces dipositades en les golfes. En el procés de treball actual s'han revisat aquestes peces per part d'una especialista que ha determinat la conveniència d'integrar alguns d'objectes a la col·lecció en funció del seu interès artístic, antropològic o històric. Alhora que també ha avaluat i desestimat aquelles que era impossible recuperar o conservar pel seu nul valor patrimonial.

3.2.1. Estat de la documentació

L'estat de la documentació de qualsevol institució museal i patrimonial reflecteix les pràctiques professionals del museu, la història de les seves col·leccions i la intervenció de les persones que han estat al càrrec d'aquesta.

Figs. 3.5., 3.6., Procés d'inventari i catalogació de les peces de la col·lecció. Escola d'Art de Tortosa. Diputació de Tarragona

⁵⁷ Enllaç: <http://cidoc.mini.icom.museum/es/> (consulta del 23/03/2021).

⁵⁸ Hi ha una còpia fotocopiada al Museu d'Història de Catalunya però incompleta ja que comença a la fitxa 523.

L'estat de la documentació de les col·leccions conservades en el Castell-monestir de Sant Miquel d'Escornalbou s'han de diferenciar segons siguin els artefactes decoratius i domèstics i els elements arqueològics petris o la biblioteca. En el primer conjunt d'objectes cal iniciar una documentació seguint els estàndards metodològics establerts pel CIDOC i l'ICCROM en matèria de control de les col·leccions.

Pel que fa a la col·lecció bibliogràfica que es conserva a Escornalbou es troba totalment documentada i controlada perquè les publicacions i llibres que la conformen van ser introduïts en el Catàleg col·lectiu del Patrimoni Bibliogràfic de Catalunya. L'objectiu d'aquest projecte, encapçalat per la Biblioteca de Catalunya, va ser recollir totes les publicacions monogràfiques impreses abans de 1901. Als 2930 volums catalogats restarà sols per catalogar aquelles publicacions posteriors a les primeries del nou-cents. Respecte a aquesta qüestió i com aconsellava C. Ribera en el seu Pla d'inventari i conservació de les col·leccions dels monuments de la Generalitat de Catalunya. 1 Fase d'estudi" l'existència d'un volum de revistes i llibres del segle XX sense inventariar fa recomanable crear una segona col·lecció bibliogràfica dins la ja existent Biblioteca d'Eduard Toda. El més adient per concloure l'inventari de la biblioteca seria que ho portés a terme la mateixa Biblioteca Pública de Tarragona o la Biblioteca de Catalunya, seguint els mateixos criteris bibliogràfics⁵⁹.

3.2.1.1 Inventari i registre

La manca d'una documentació completa, si exceptuem el cas dels 2300 volums que conformen la col·lecció bibliogràfica, fa difícil establir en aquests moments amb exactitud el nombre de peces que integren la col·lecció disposada a Escornalbou.

La primera fase de tota documentació és la realització del registre consistent en adjudicar un nombre d'inventari /registre a l'objecte, registrar-lo en el llibre de registre i assignar-li una ubicació concreta dins la institució. Aquest llibre d'inventari o registre és un document administratiu i oficial. Els objectes han de ser inscrits per ordre cronològic adjudicant-los un número consecutiu d'inventari. D'aquesta manera es fa palesa la propietat de l'objecte, permet la implementació del sistema de documentació, es converteix en la primera memòria dels objectes que conformen la col·lecció. És aconsellable l'existència de dues còpies, una d'elles guardades en un lloc diferent de l'original. El llibre de registre ha de tenir les pàgines numerades i la informació que es recull en ell és el número de registre, que en el cas que ens ocupa serà el mateix que el d'inventari, la data d'ingrés, el propietari o donant, una breu descripció, manera d'ingrés, la ubicació i persona que realitza el registre. S'aconsella seguir la metodologia proposada pel CIDOC⁶⁰.

La col·lecció del Castell-monestir de Sant Miquel d'Escornalbou no està registrada malgrat els dos inventaris incomplets, realitzats en dos moments diferents, divergents i que no coincidents entre ells. Per tant, el més pertinent és començar des d'un nivell 0 un nou procés de control i documentació de la col·lecció seguint, tal com s'ha avançat, els estàndards establerts per l'ICCROM⁶¹. El primer pas és iniciar la documentació elaborant el llibre de registre i adjudicant un número de registre/inventari a cada un dels objectes existents.

⁵⁹ Ribera, Carolina (2016): Pla d'inventari i conservació de les col·leccions dels monuments de la Generalitat de Catalunya. 1 Fase d'estudi, p. 9.

⁶⁰ Enllaç: https://cultura.gencat.cat/web/.content/dgpc/museus/08.recursos/publicacions/publicacions_antigues/regist.pdf (consulta del 23/03/2020).

⁶¹ Enllaç: ICCROM, IberoMuseos (2018). Método Re-Org. Libro de trabajo. Roma, Ottawa: ICCROM y Gobierno de Canadá. (consulta del 21/03/2020). Enllaç: https://www.iccrom.org/sites/default/files/publications/2018-10/1_es_re-org_libro_de_trabajo.pdf (consulta del 21/03/2020).

3.2.1.2. Siglat i marcatge peces

El fet que les peces no estiguin siglades esdevé un element positiu pel nou pla de documentació que s'ha de portar a terme. El número d'inventari, que en aquest cas serà coincident amb el número de registre, identificarà cada objecte de la col·lecció de manera exclusiva i única. Aquest número no podrà ser reassignat a un altre objecte i serveix per relacionar-lo amb tota la informació existent d'ell. El sistema de siglats poden ser múltiples, en l'actualitat s'estan començant a emprar els codis QR, tanmateix seran els professionals que realitzin la documentació que valoraran la millor opció. Tanmateix assegurant-se que aquest siglat és permanent i es disposa en un lloc perfectament visible, per facilitar la seva localització ràpida, reduir la seva manipulació i dificultar la seva venda en cas de robatori.

3.2.1.3 Catalogació

Per tenir de forma correcta la documentació, a més del registre i inventari, caldrà l'elaboració de les fitxes de catalogació amb el sistema que es consideri oportú. En els darrers anys moltes institucions han treballat amb el MUSEUM Plus, però caldrà estudiar i valorar si és el sistema més adient. És important incloure en la fitxa una documentació fotogràfica completa de la peça. Donada l'existència de dos inventaris aquests han d'estar perfectament referenciats en les noves fitxes de catalogació.

Un cop elaborats els inventaris o fitxes de catalogació i per tant controlada la informació bàsica, cal plantejar-se una segona fase d'estudi de la col·lecció i de les peces que la componen per tal de rendibilitzar i optimitzar-la.

3.3. La conservació de la col·lecció

Una política coherent de col·leccions ha de considerar com un element prioritari la planificació de la conservació que en l'actualitat i amb un canvi de paradigma metodològic se centra en els aspectes preventius més que en els pal·liatius. Establir i consolidar un programa de conservació preventiva permet a la llarga a les institucions una millor gestió dels seus recursos (fig.3.7.). Els aspectes en què es focalitza la conservació preventiva són fonamentalment en el control de les condicions ambientals, el control de plagues i altres agents biològics, les condicions de les reserves i l'exposició i els aspectes de la manipulació. Processos que requereixen cada cop més d'una especialització.

3.3.1. Estat actual de la col·lecció

L'any 2015/16, ja sota la gestió de l'Àrea de Monuments i Jaciments, dependent de l'Agència Catalana del Patrimoni Cultural, s'encarregà a la conservadora i especialista en el tema Carol Ribera una valoració de l'estat de conservació de les col·leccions existents en el Castell-monestir de Sant Miquel d'Escornalbou⁶². L'anàlisi i valoració va concretar-se en un primer document, "Pla d'inventari i conservació de les col·leccions dels monuments de la Generalitat de Catalunya. 1 Fase d'estudi", on es donaven unes primeres línies d'actuació. A partir de l'elaboració d'aquest document s'han anat fent puntals intervencions, malgrat que cal un pla específic i global d'actuació a llarg termini pel que fa a la conservació preventiva de les col·leccions, tal com s'ha anat indicant.

Les conclusions de l'informe es fonamentaven en l'anàlisi de diferents factors, com l'avaluació de l'estat de conservació dels béns conservats, les ca-

Fig.3.7. Tasques de conservació al Castell-monestir. Pàgina web Diputació Tarragona.

⁶² Op.cita 58.

racterístiques dels espais, el mobiliari contenidor i embalatges de les obres, la presència de microorganismes i plagues, els aspectes climàtics i lumínics, la toxicitat de l'entorn i la protecció i seguretat de la col·lecció, així com el manteniment i els recursos disponibles. Ribera exposava que les obres i peces que componen una col·lecció no sols han d'estar ben documentades, sinó que han d'acompanyar-se amb els pertinents informes d'en quin estat de conservació es troben. Aquesta informació és bàsica, necessària i de gran valor per poder portar a terme els diferents plans d'acció de les institucions. Mancats d'això la institució està abocada a no treure el màxim rendiment de les seves col·leccions.

Malgrat la importància de la conservació de les col·leccions en qualsevol institució patrimonial, en el cas del Castell-monestir de Sant Miquel d'Escornalbou, no va ser durant anys un element d'actuació prioritari, donades novament les pertinents vicissituds històriques. No obstant això, i malgrat no existir des dels inicis uns primers passos dirigits específicament a actuar sobre aquest aspecte, segons el disseny d'un pla de conservació, sempre hi han executat unes mínimes tasques de manteniment. Insistir doncs, en el fet que els motius d'aquesta realitat com en el cas de la documentació no es troba en una desídia sinó en les diferents circumstàncies a que ha estat supeditat el monument, vinculades a aspectes econòmics, socials, històric, i organitzatius de la seva recuperació. En primer lloc, no es pot oblidar com ja s'ha anat exposant el volum i les necessitats del mateix conjunt monumental quan passa a mans de la Diputació de Tarragona i la Generalitat de Catalunya, l'any 1983/5. **La inexistència d'unes línies d'actuació globals i generals**, la necessitat de crear uns plans d'actuació més globals o la necessitat de recuperar la realitat històrica del lloc, **són alguns elements que poden explicar per què les tasques de conservació preventiva de la col·lecció van quedar relegades a un segon terme.**

D'altra banda, també cal destacar, el desenvolupament conceptual com a disciplina. En realitat aquesta es desenvoluparia a partir dels anys 90, moment de reflexió teòrica i tècnica. I en la postulació de nous objectius de la disciplina de manera clara, que obligava a un canvi de mentalitat en la percepció en el què i el com a salvaguardar per les generacions futures. A partir d'aquest moment s'abandona el concepte d'objecte individual i aïllat que regia el museu decimonònic per parlar de col·lecció, també es passa de la idea de sala a edifici, el professional ha de passar de ser individu a ser equip, el present en futur, els professionals en el públic en un sentit ampli, i el secretisme en comunicació⁶³. Per tant, la mateixa disciplina era minoritària en la dècada dels 80, quan es comença a actuar sobre Escornalbou per restituir i retornar-li la seva narrativa física i simbòlica.

Tanmateix, i corroborant el que s'acaba d'exposar i, gràcies a un article de Maria Àngels Balliu Badia, publicat en la revista *Unicum: revista de l'Escola Superior de Conservació i Restauració de Béns Culturals de Catalunya*⁶⁴, sabem que durant sis cursos i des de l'any 1993, l'esmentada escola va realitzar algunes intervencions de restauració i conservació en el Castell-monestir. Exposava l'autora que van restaurar-se 39 gravats del segle XVIII i XIX, vuit olis sobre tela, tres escultures de fusta policromada així com la de pedra calcària coneguda com la "Verge de Santa Maria d'Escornalbou" datada del segle XIV. També van intervenir a nivell museogràfic restituint les peces en el seu lloc original o fent conjunts estilístics pel que fa al mobiliari.

Retornant a la tasca portada a terme per la conservadora C. Ribera, el primer pas va ser revisar tots aquells objectes que restaven en els diferents espais no visitables, per tal de determinar el seu estat de conservació, així com la importància i valor dins el conjunt de la col·lecció. El segon pas fou la

⁶³ La primera reunió de professionals sobre conservació preventiva es va celebrar el 1992, a París en el marc del III col·loqui Internacional de l'Association des restaurateurs d'art et d'archéologie de Formation universitaire.

⁶⁴ Balliu Badia, M. Àngels (2002), "El Castell-monestir de Sant Miquel d'Escornalbou" a: *Unicum: revista de l'Escola Superior de Conservació i Restauració de Béns Culturals de Catalunya*, núm. 1, p. 40-45.

tria d'aquells elements constitutius de ser conservats, d'aquells que no presentaven categorització de col·lecció. Els objectes van ser embalats, traslladats i dipositats en un espai de Reus per tal de sotmetre'ls a una intervenció de conservació preventiva i de restauració, que s'explicarà més endavant. A aquestes actuacions cal sumar-hi l'anunciada de l'avaluació de les peces que restaven a les golfes que ja hem citat en l'apartat anterior.

3.3.2. Conservació preventiva i restauració

La Generalitat de Catalunya ha elaborat un *Pla per a la conservació, la protecció i la difusió del Patrimoni Cultural Immobile de Catalunya 2019-2025*⁶⁵ (fig.3.8.). Aquest informe es configura com una anàlisi de la situació i de reflexió dels aspectes que s'assenyalen en el seu anunciat. De caràcter més pràctic per la creació d'un pla de conservació preventiva en resulta el document "Fundamentos de Conservación Preventiva"⁶⁶ inserit en los Planes Nacionales de Conservación Preventiva . Tal i com s'especifica en aquest Pla:

- “El control de los riesgos de deterioro, para evitar que éste se produzca o se acelere, actuando sobre los factores del medio y no sobre el efecto que causan en los propios bienes. Este control debe aplicarse según procedimientos de trabajo sistemático integrando todas las acciones de uso y gestión de los bienes.
- Utilizar el método de trabajo propuesto por la conservación preventiva para definir prioridades respecto a recursos, medios y procedimientos a emplear para la conservación de los bienes.
- Utilizar la planificación de la conservación preventiva en las instituciones como herramienta de gestión sostenible en el tiempo y aplicable prioritariamente a colecciones o conjuntos de bienes”⁶⁷.

La revisió dels objectes que conformen la col·lecció per part de C. Ribera ha determinat que un 60% dels objectes estaria en estat bo o regular, i un 40% en mal estat, incloent-hi els de les golfes. Les afectacions més importants dels béns exposats en l'àmbit de conservació són: una gran acumulació de pols i brutícia en tots els objectes; atac important de xilòfags en moltes fustes, especialment les de la cuina; atac molt estès de microorganismes en els documents gràfics emmarcats, aparentment fongs; estrips, clivellat i greu alteració del vernís en alguns quadres; estrips, brutícia i decoloració accentuada en la majoria de tèxtils; fractura d'algunes cadires; brutícia incrustada a les rajoles i bótes; formació de sals i líquens als elements petris de l'exterior.

Fruit d'aquest primer informe i conscients de la importància de la conservació, a partir del gener de 2020, els responsables de la recuperació del Castell-monestir van encarregar a la Unitat de Conservació i Restauració de Béns Culturals de la Diputació de Tarragona un projecte de conservació i restauració que resta en procés.

Aquesta unitat s'ha ocupat de les tasques de control i trasllat de les peces amb motiu de les obres de restauració arquitectònica de l'edifici. Les peces van ser treballades en dos lots, en funció de si eren peces exposades en la zona visitable i si es trobaven en espais de magatzems o espais no accessibles al públic. En el primer lot, per tant, anaven inclosos tots els objectes que vestien les diferents sales exceptuant la biblioteca i els espais annexos vinculats a la llibreria.

Fig.3.8. Portada de la memòria de control de les condicions de conservació. Diputació de Tarragona.

⁶⁵ Generalitat de Catalunya. Departament de Cultura. (2019). *Pla per a la conservació, la protecció i la difusió del Patrimoni Cultural Immobile de Catalunya 2019-2025*. Barcelona.

⁶⁶ Enllaç: https://oibc.oei.es/uploads/attachments/184/CONSERVACION_PREVENTIVA.pdf (consulta del 11/03/2021).

⁶⁷ Ibidem, p. 5.

L'equip, donada l'existència dels dos inventaris mencionats, va revisar-los per establir la possibilitat de treballar a partir d'ells. Donades les mancances existents en ells es va decidir establir un codi de trasllat amb una nova numeració. Malgrat tot, en la documentació es va recollir les informacions localitzades en les fitxes d'aquests dos inventaris anteriors, que van ser tractats amb una simbologia de colors per diferenciar la proveniença de les dades. La informació recollida en el full de control ha estat la següent: Dades administratives, dades d'ubicació, dades identificatives, dades de conservació i informació relativa a l'emalatge i al trasllat. Aquesta memòria es completa amb **un glossari terminològic que caldrà seguir en el moment de fer l'inventari definitiu** i un protocol d'etiquetatges⁶⁸.

3.3.2.1. Criteris tècnics i específics de conservació

Condicions ambientals

Considerant la diversa naturalesa de la col·lecció, així com la diversitat de materials no es pot estipular unes mesures de condicions de temperatura i humitat relatives generals i òptimes per tots els objectes. El més òptim seria establir en funció de les diverses tipologies les mesures climàtiques més adients, però això és difícil si considerem la situació del lloc, la diversitat climatològica de la zona i les característiques de l'equipament. Per tant, sols un estudi climàtic podrà establir la idoneïtat respecte als sistemes de refrigeració, calefacció i condicionament climàtic. Tanmateix com a norma general caldrà intentar variar el menys possible els paràmetres ambientals actuals, per evitar canvis bruscos en l'adequació dels objectes i possibles degradacions d'aquests.

Els paràmetres mediambientals estàndards recomanables per la conservació de la col·lecció, tant per les zones d'exposició com les àrees de reserva serien:

- Humitat relativa: 55%, amb un possible percentatge de variació oscil·lant vers +/-5%.

Pels objectes orgànics, com paper, cuir o tèxtils es recomana un 65%.

- Temperatura: 20 °C de temperatura, amb una possible oscil·lació de +/- 2 °C al dia.

Insistir en el fet que aquestes recomanacions sols poden ser aplicades si la idiosincràsia de la col·lecció ho permet, ja que els paràmetres ambientals de conservació han de respondre sempre a assegurar l'estabilitat de les obres. No és recomanable alterar els paràmetres climàtics preexistents de la col·lecció, si no hi ha totes les garanties oportunes. **No hi ha res més desfavorable per la conservació de les col·leccions que les alteracions climàtiques sobtades.**

Il·luminació

Un altre aspecte a considerar pel que fa a la conservació preventiva és la radiació lumínica que pot alterar determinats materials, entre els quals cal destacar els tèxtils o el material cel·lulòsics com la biblioteca. Per evitar possibles alteracions i assegurar una correcta conservació serà recomanable filtrar els rajos infrarojos i ultraviolats amb els pertinents sistemes de protecció.

⁶⁸ Memòria full de control 1 i 2. Castell-monestir de Sant Miquel d'Escornalbou, 2020. L'equip ha estat format per Carme Clemente, com a directora del projecte, Mireia Alonso com tècnic responsable i qui ha portat a terme la redacció de la memòria i Sílvia Panadell i Martina Gil com membres de l'equip.

Les matèries orgàniques són extremadament fràgils. Mai rebran més de 50 luxs. Les zones de reserva no visitables es mantindran en negre completament, acudint-se a llum incandescent en cas de necessitat.

Plagues

Per una òptima política de conservació preventiva de la col·lecció caldrà establir campanyes de prevenció per evitar les diferents plagues que poden afectar a la col·lecció, com són fongs, insectes i rosegadors. S'establirà un calendari de revisió i neteja de tota la col·lecció, per evitar l'acumulació de partícules nocives, com pot ser pols. L'eradicació de qualsevol tipus d'organisme s'haurà de fer mitjançant mètodes no agressius i a ser possible evitant els sistemes químics.

3.3.2.2. Criteris tècnics i específics de conservació. Les reserves

El castell-monestir d'Escornalbou, en l'actualitat, **no té cap espai habilitat com a sala de reserves i seria recomanable revertir aquesta situació.** Fins a mitjans del 2020, els objectes no exposats han estat guardats en les golfes de la casa. Per aquest motiu és important planificar uns espais específics destinats a la funció de reserves, **el qual s'hauria d'adequar per poder actuar mínimament en matèria de conservació preventiva i estar equipat per poder portar a terme restauracions i intervencions bàsiques.** L'espai destinat a reserves hauria d'estar sectorialitzat per tipus de material, controlat climàticament i amb controls periòdics de contaminants, condicions ambientals, etc.

Per portar a terme i organitzar aquest espai pot ser de gran utilitat la proposta realitzada per l'ICCROM conjuntament amb l'Institut Canadenc de Conservació que es va traduir en un llibre de treball titulat "RE-ORG. Un método para reorganizar el Depósito del Museo"⁶⁹.

En aquest apartat, a més dels criteris d'emmagatzematge cal tenir en consideració als referents a la manipulació d'objectes a sigui en les pròpies reserves o en les diferents estances de la casa museu. Sense oblidar tampoc la seguretat dels objectes exposats.

L'acció prioritària a portar a terme és establir una **anàlisi de riscos** de la col·lecció que deriven dels moviments – per préstec, per documentació, etc. - o per l'exposició d'aquests. En una proposta de màxims això suposa comptar amb la maquinària indispensable per la manipulació de les col·leccions, també amb un personal format amb els protocols corresponents, els embalatges adients a les diferents tipologies existents.

3.4. Propostes de millora de la col·lecció

L'avaluació portada a terme vers la col·lecció permet proposar algunes línies d'actuació, les quals hauran de ser valorades pels responsables de la institució. Algunes de les propostes poden ser portades o considerades a llarg termini, altres poden ser puntuals mentre que altres presenten una certa urgència i ja han estat anunciades en el propi anàlisi.

3.4.1 Increment de la col·lecció

Tot i poder considerar la col·lecció com una col·lecció tancada cal plantejar-se l'increment de la mateixa donat que el nou pla museològic integrarà i recuperarà espais no visitables fins al moment. En aquest sentit caldrà

⁶⁹ Enllaç: https://www.iccrom.org/sites/default/files/1_ES_RE-ORG_Libro_de_trabajo.pdf (consulta del 13/03/2021).

vestir espais com la cuina o les zones de servei de la residència d'Eduard Toda amb peces originals que permetin una lectura correcta d'aquests. No podem ometre tampoc la conveniència de tenir peces corresponents als períodes corresponents al cenobi. Aquestes noves narratives discursives obliguen per tant a pensar en un increment de la col·lecció pels diferents períodes, que majoritàriament es donaran a través d'adquisicions.

3.4.2 Tasques de conservació

Estudi Climàtic. L'estudi hauria de contemplar un període mínim d'un any, aconsellable de dos i permetria el reajustament dels paràmetres climàtics. L'anàlisi de les dades obtingudes permetrà proposar un pla d'actuació en aquest aspecte. L'establiment d'un ambient estable i estanc haurà de venir donat a partir de la implementació d'una climatització dels diferents espais amb els sistemes de ventilació pertinent.

Pla d'actuació en matèria d'intervenció i restauració de la col·lecció. Pel que fa a la col·lecció seria important elaborar un pla de prioritats i necessitats d'intervenció de les obres. Especialment en el cas de les pintures, els gravats i el mobiliari.

Pla d'actuació en matèria de conservació preventiva de la Biblioteca. Pel que fa al fons bibliogràfic, i seguint les consideracions de C. Ribera, "el fons bibliogràfic, per la seva banda, no s'ha inspeccionat detalladament, però l'exterior dels llibres presenta gran acumulació de pols i brutícia, signes d'humitat i col·locació incorrecta d'alguns exemplars. Les prestatgeries tampoc serien el millor contenidor per a una col·lecció de llibres, però tractant-se de les originals de l'època no s'aconsella canviar-les. Si bé han funcionat pel que fa a la ventilació, gràcies a les reixes de les portes, resulten un sistema nefast de cara a la pols i l'atracció d'insectes, ja que són de material orgànic cel·lulòsic"⁷⁰. No es tracta de canviar la fisonomia, però sí que cal establir un calendari de revisions periòdiques i d'actuació de conservació preventiva.

Formació introductòria als processos de conservació i manipulació de la col·lecció dels professionals adscrits al Castell-monestir de Sant Miquel d'Escornalbou. És important que el personal tingui unes nocions bàsiques per actuar en cas de necessitat. No es tracta de suplantar als especialistes, però sí de què siguin capaços de determinar de manera ràpida qualsevol anomalia pel que fa a la conservació preventiva.

3.4.3. Tasques de difusió

Tot i que en l'apartat de difusió i comunicació es tornarà a incidir pel que fa a les col·leccions o a la totalitat del conjunt d'Escornalbou es **poden plantejar una major presència en les xarxes**. A manera d'exemple citat la possibilitat de virtualitzar algunes de les peces més emblemàtiques del Castell-monestir d'Escornalbou dins el projecte de Giravolt de la mateixa ACdPC⁷¹ o en la Xarxa telemàtica Educativa de Catalunya (XTEC)⁷², per indicar dues possibilitats, les quals requereixen la seva pertinent avaluació.

Finalment, entre les propostes de millora també es podria plantejar **recuperar col·laboració amb l'Escola de Bibliotecàries** (figs.3.9., 3.10.).

La Facultat de Biblioteconomia i documentació de la Universitat de Barcelona és l'hereva de l'antiga Escola de Bibliotecàries, que va tenir una estreta relació amb Toda i la seva biblioteca d'Escornalbou. Podria ser interessant amb la voluntat d'obrir la biblioteca establir algun conveni de col·laboració

Fig.3.9. Estada d'alumnes de Biblioteconomia a Escornalbou.1927. Arxiu Escola de bibliotecàries. Universitat de Barcelona.

33

Fig.3.10. Alumnes de Biblioteconomia amb Eduard Toda a Escornalbou. 1927. Arxiu Escola de bibliotecàries. Universitat de Barcelona.

⁷⁰ Op. 58, p.14.

⁷¹ Enllaç: <http://patrimoni.gencat.cat/ca/giravolt> (consulta del 8/03/2021).

⁷² Enllaç: <http://xtec.gencat.cat/ca/recursos/museus/virtuals/index.html?paged57c8324-4001-11e5-beba-000c291c997a=1&googleoff=1> (consulta del 8/03/2021).

amb la Facultat de Biblioteconomia i documentació de la Universitat de Barcelona. A tall d'exemple, es podria pensar amb un programa anual de pràctiques centrat en la revisió i control de la biblioteca o des del CRAI. Centre de Recursos per a l'aprenentatge i la investigació de la facultat es podria proposar alguna exposició virtual d'algun tema relacionat amb la biblioteca d'Escornalbou i Toda portat a terme pels alumnes.

3.5. La investigació de la col·lecció

En el marc teòric de la museologia, la investigació o recerca es fonamenta com una de les funcions principals a portar a terme, ja que incideix en tots els altres àmbits de gestió que componen un espai patrimonial. **La investigació, per tant, ha de ser un dels actius principals en el desenvolupament i futur de qualsevol institució de salvaguarda patrimonial, més enllà de si es tracta d'un museu, un jaciment arqueològic o un conjunt històric.** Tradicionalment l'activitat investigadora o de recerca, per les més diverses raons, ha quedat relegada a un segon terme i aquesta dinàmica cal revertir-la en favor del Bé cultural a custodiar.

El concepte d'investigació en el marc que ens ocupa, el d'un singular monument històric, en la que conviuen un entorn rellevant com a patrimoni natural, una residència que es configura com una casa-museu d'un personatge il·lustre i rellevant per la història del país, juntament amb un recinte arqueològic permet abordar la recerca des de diferents àmbits. I en tot cas, la recerca pot convertir-se en un element cabdal en la dinamització, el desenvolupament i el posicionament del Castell-monestir de Sant Miquel d'Escornalbou i el seu conjunt més enllà del mateix territori.

La recerca pel que fa a la gestió futura del Castell-monestir d'Escornalbou s'hauria de dissenyar tant des d'un vessant intern, és a dir aprofundint amb els elements que conformen la col·lecció que són la base per formular els diferents discursos, accions o activitats a portar a terme, com externa, amb propostes de recerca que dimensionats puguin ser vertebrats des de l'Agència de Monuments i la Diputació de Tarragona amb col·laboració dels agents del territori, on la "Baronia d'Escornalbou" hi hauria o podria jugar un paper bàsic en la seva consecució. En aquest sentit la recerca es pot convertir en un element de cohesió, col·laboració i implicació amb el territori.

Malgrat les escasses experiències que coneixem pel que fa a la recerca portada a terme de manera independent per diferents col·lectius, és interessant destacar alguns treballs vinculats a la formació dels joves del territori. Molt especialment, el treball de recerca portat a terme per un estudiant de l'INS. Gabriel Ferrater i Soler amb el títol "Itinerari Geològic de la muntanya d'Escornalbou i dels voltants", que va guanyar la 13 edició dels Premis de Treballs d'investigació de geologia i ciències de la terra, del Col·legi oficial de Geòlegs de Catalunya. O el projecte de creació de materials didàctics per al Castell-monestir d'Escornalbou, elaborat l'any 2019, pels alumnes de CFGS d'Animació Sociocultural i turística del INS Vidal i Barraquer de Tarragona amb l'empresa *IBER, Arqueologia, Patrimoni i Turisme, S.L.* Projecte que abordarem en l'apartat de difusió i comunicació d'aquest pla de manera més àmplia. En l'àmbit de la investigació vinculada al món acadèmic assenyalarem els materials elaborats per Assumpció Estivill i Rius, de la Facultat de Biblioteconomia i Documentació de la Universitat de Barcelona que, centrats en la història de l'Escola de Biblioteconomia, han tractat de manera tangencial la vinculació d'Eduard Toda amb aquesta institució i la seva biblioteca d'Escornalbou. Destacant-ne especialment "Eduard Toda, de bibliografo y mecenas de bibliotecas a maestro en "bugada de papiers"⁷³.

⁷³ Estivill Rius, Assumpció (2016). "Eduard Toda, de bibliografo y mecenas de bibliotecas a maestro en papiers de bugada" a: *BiD, textos universitaris de biblioteconomia i documentació*, núm. 37 (desembre) Enllaç: <http://bid.ub.edu/es/37/estivill.htm>. DOI: <http://dx.doi.org/10.1344/BiD2016.37.19> (Consulta del 04-02-2021).

La recerca interna gestionada pels responsables del monument s'ha focalitzat en dos aspectes. El primer a aprofundir i **desvetllar la història d'Escornalbou centrant-se en els períodes medieval i modern** quan l'espai fou un cenobi de diferents comunitats i en segon terme, en la biblioteca. L'extensa recerca realitzada per Ramon Sarobe en diferents arxius ha permès reescriure l'evolució del lloc com a espai habitacional i quotidià de les diferents comunitats religioses que van habitar-hi. Aquesta recerca es mostra de gran valor per l'elaboració del discurs museològic, ja que permet validar o descartar les notícies i informacions que es coneixien fins ara, fruit de publicacions en la majoria de casos finiseculars.

Respecte a la recerca sobre la biblioteca, la investigació va començar el 2016 amb motiu de la celebració de l'Any Toda, moment en què es planteja la recuperació de la biblioteca d'Escornalbou en relació amb la seva formació i usos originaris en les seves diverses etapes. Aquesta recerca contempla la biblioteca dels canonges agustins, la formada pels franciscans recol·lectes i la dels franciscans observants, així com el llarg període posterior fins arribar a la desamortització del 1835. L'objectiu és "aportar, per tant, un millor coneixement del monument des del patrimoni bibliogràfic, al que podran sumar-se altres patrimonis i estudis sota la denominació comú d'Escornalbou"⁷⁴.

En el projecte de recerca "Les biblioteques d'Escornalbou" està treballant un equip multidisciplinari d'especialistes de diferents institucions, encapçalades per l'Agència Catalana del Patrimoni cultural i la Biblioteca Pública de Tarragona. Destacar la participació activa de la Biblioteca de Catalunya, la Universitat de Barcelona a través del seu Servei de Biblioteques i l'Arxiu Històric dels Franciscans de Catalunya. Entre el 2016 i el 2018 s'han catalogat 902 volums i s'han identificat a partir dels Ex-libris i òlim 570 registres. La difusió científica de la recerca portada a terme pels especialistes encarregats del projecte, Pedro de Rueda (Universitat de Barcelona) i Dolors Saumell (Biblioteca Pública de Tarragona), s'ha començat a donar a conèixer a través de la publicació de l'article "Les marques de propietat dels llibres de la Biblioteca d'Escornalbou. Un patrimoni recuperat"⁷⁵. A banda, cal indicar un segon treball, realitzat pels mateixos autors, amb el títol "Eduard Toda i la Biblioteca d'Escornalbou: passat i present"⁷⁶ on s'estudia la col·lecció d'impresos conservats en la biblioteca del Castell-monestir de Sant Miquel d'Escornalbou.

L'interès del projecte "Biblioteques d'Escornalbou" fa que sigui del tot necessari la divulgació dels avenços en el coneixement d'aquest patrimoni bibliogràfic, optant-se per traduir el seu contingut al format en línia. La finalització del projecte d'aplicació web està prevista per aquest any 2021 i compta amb la participació de "Lavert. Proyectos Culturales S.L.", especialistes en museologies i noves tecnologies, empresa dirigida per M. Gomis. La concreció de tota aquesta investigació en un format digital oberta a les xarxes permetrà arribar a un gran espectre de públic sense límits geogràfics ni temporals i serà un reclam comunicatiu de gran valor i impacte en el conjunt de la museïtzació del Castell-monestir de Sant Miquel d'Escornalbou.

3.5.1. Propostes d'investigació

Tal com acabem d'exposar la recerca entorn del monument del Castell-monestir de Sant Miquel d'Escornalbou pot ser un element de vehiculació i implicació amb el territori. D'altra banda, seria interessant recuperar l'esperit d'espai de coneixement i de cultura que Eduard Toda va impregnar mentre va habitar-lo i amb anterioritat des d'un prisma diferent va tenir el Seminari de missions.

⁷⁴ Projecte "Biblioteques d'Escornalbou". Agència Catalana del Patrimoni Cultural.

⁷⁵ Op. cita 51.

⁷⁶ Op. cita 53.

L'organització de la investigació podria articular-se a partir d'un **Centre d'estudis Castell-monestir de Sant Miquel d'Escornalbou** que hauria de comptar amb una **comissió permanent de recerca que gestionés els projectes i les activitats** segons els formats i nivells educatius. I que podria reunir-se dos cops l'any, tot i que s'hauria de dotar d'un mínim de personal per portar a terme les tasques d'organització corresponents. Aquesta comissió podria estar formada a més d'un membre de la Generalitat i la Diputació de Tarragona, per representants de la Universitat Rovira i Virgili de Tarragona, la Biblioteca Pública de Tarragona, l'Arxiu Comarcal del Baix Camp i per membres dels municipis de la Baronia d'Escornalbou vinculats al món educatiu, associatiu i cultural del territori, com podrien ser directors d'algun dels instituts de la zona, i historiadors coneixedors i interessats en l'àmbit local. L'objectiu seria sumar a la recerca vinculada al món científic i universitari una recerca que partís més de la comunitat local. La gestió d'activitats de recerca que millorin la documentació del lloc són fonamentals per al bon desenvolupament d'aquest. A més de donar a conèixer la història del lloc en fòrums d'intercanvi de coneixement, serveixen per a generar nous vincles amb el territori, la qual cosa incideix de forma molt positiva en el conjunt patrimonial, ja que el va dotant de vida.

Entre les activitats de recerca que podria gestionar aquest Centre d'Estudis del Castell-monestir de Sant Miquel d'Escornalbou a tall d'exemple proposem en primera instància.

a) Jornades de Recerca del Castell-monestir de Sant Miquel d'Escornalbou, les quals podrien ser de caràcter bianual, destinades a ser un punt de trobada acadèmica i científica, buscant també l'atracció dels investigadors nacionals i internacionals. Cada jornada podria estar dedicada a un tema concret que presentes relació amb el monument. Un exemple podria ser unes jornades dedicades a Biblioteques històriques. Les actes podrien ser publicades online.

b) Beca Eduard Toda en Ciències socials i Humanes destinada a investigació en el camp de la literatura, la història, o les ciències socials vinculades a la Baronia d'Escornalbou. Destinat a qualsevol ciutadà/na del Baix Camp amb una petita dotació econòmica i un seguiment per a la seva publicació en mitjans de reconegut caràcter divulgatiu.

c) Beca Baronia d'Escornalbou en Ciències naturals destinada a la recerca i divulgació en tots els camps relacionats amb el medi natural de la muntanya d'Escornalbou.

d) Premi de recerca destinat a instituts d'educació secundària de la comarca. Aquest premi serà de caràcter anual i es podrà premiar amb una dotació econòmica, la publicació del treball per a la seva difusió i alguna activitat d'oci en l'entorn. Pot servir de model el Premi a l'alumnat d'educació secundària postobligatòria de la comarca del Baix Camp de la Fundació Privada Reddis de Reus. Fins i tot es podria pensar amb una col·laboració entre les dues institucions.

e) Premi de recerca universitària a través d'una beca d'una quantitat econòmica que permeti a la proposta premiada desenvolupar un treball de documentació d'alta qualitat per a una estudianta o estudiant de nivell de màster. La dotació econòmica es complementarà amb un seguiment del treball per part de la comissió i la gestió i finançament de la seva difusió futura a través d'una publicació.

3.6. DAFO de les col·leccions

Fortaleses

- Alt valor patrimonial de la col·lecció bibliogràfica.
- Important valor de context de les peces domèstiques i artístiques.
- Col·lecció que permet generar discursos múltiples i variats.
- Fase d'estudi, valoració conservació i restauració de la col·lecció en curs.
- Disponibilitat d'espais per adequar millor la col·lecció no exposada, tallers, etc.

Oportunitats

- Establir una nova documentació adequant-la als estàndards museístics actuals.
- Capacitat d'establir nous discursos narratius.
- Vincular la col·lecció al territori.
- Implicació de la comunitat científica.
- Establiment d'una política d'adquisicions.

Debilitats

- Dispersió de la col·lecció.
- Problemes de conservació dels objectes.
- Estadi en què es troba la documentació de la col·lecció.
- Desconeixement informació històrica de moltes peces de la col·lecció.
- Supeditació rígida del discurs als espais arquitectònics.

Amenaces

- Manca de formació i coneixement desigual sobre els objectes que integren la col·lecció per part dels guies.
- Dificultat de control de les peces exposades per falta de siglat, registre i inventaris.
- Climatologia adversa i inexistència de paràmetres de conservació preventiva.
- Inexistència d'un pressupost.

4. Públics, difusió i comunicació

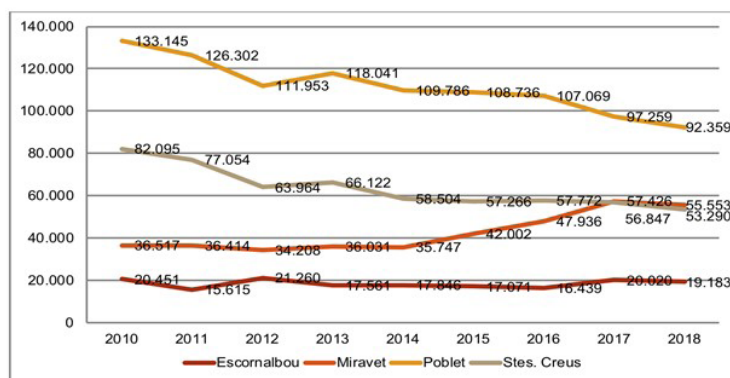
4.1. Diagnosi general dels públics

El nombre de visitants en els equipaments patrimonials de Catalunya va ser de 30.952.439 l'any 2019 (gràfic 4.1.). Respecte a l'any anterior el nombre total de visitants va augmentar en un 1,5%. Aquest increment, donada la situació de pandèmia en què ens trobem immersos, ha patit un greu retrocés.

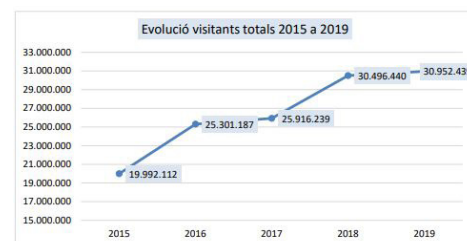
L'Observatori dels Públics del Patrimoni Cultural de Catalunya va realitzar a principis del 2019 una enquesta per conèixer les dinàmiques de consum cultural i patrimonial del país. A través de l'Enquesta de Participació Cultural de Catalunya (EPCC)⁷⁷ s'ha pogut determinar que el 46,6% dels catalans no visiten cap tipus d'oferta expositiva, mentre que amb el mateix percentatge es declara que han visitat com a mínim un museu en el darrer any. També es recull que un 6,8% de la població no visita museus (gràfic 4.2.) però ha visitat altres tipus d'espais patrimonials: monuments, sales d'exposicions o galeries d'art (gràfic 4.3.). **Per tant, malgrat les dades, com a valor positiu es concreta que un 38,8% de la població catalana declara haver visitat monuments.**

En el cas del Castell-monestir de Sant Miquel d'Escornalbou les xifres que es tenen indiquen que malgrat el seu elevat valor com entitat patrimonial i el seu interès històric encara és un gran desconegut per una gran part de la població catalana i, sobretot, pel turisme estranger malgrat la seva proximitat a una zona de gran pes turístic.

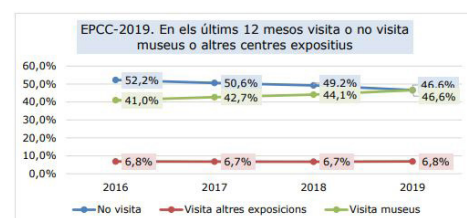
Marina Miquel, en el seu treball presenta una acurada diagnosi respecte al coneixement que es té d'Escornalbou, el perfil dels seus usuaris i el nombre de visitants (gràfic 4.4.). L'estudi recull i destaca una sèrie d'aspectes que l'allunyen de les dinàmiques i comportaments dels visitants de la resta de monuments vinculats al territori tarragoní, malgrat el seu potencial cultural i turístic. En primera instància, com ja s'ha indicat, posa de relleu el gran desconeixement que es té d'aquest indret, reflectit en el perfil i nombre de visitants. Un segon aspecte que indica és, el manteniment del nombre de visitants al llarg dels diferents anys, aliè a les circumstàncies socials i econòmiques, indicant que "resulta molt significatiu constatar que mentre aquests monuments – en referència al Castell de Miravet, o els Reials monestirs de Santes Creus i Poblet – al llarg d'aquest període han experimentat fortes alteracions, a l'alça o la baixa, del volum de visitants, el Castell-monestir d'Escornalbou s'ha mantingut completament al marge de les dinàmiques del seu entorn"⁷⁸.

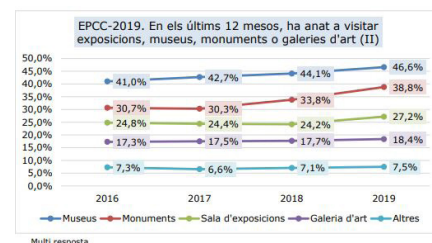
Gràfic. 4.4. Comparativa de l'evolució de visitants del Castell-monestir de Sant Miquel d'Escornalbou, els Reials Monestirs de Poblet i Santes Creus i el Castell de Miravet (2010-2018). Taula elaborada: Marina Miquel. Font: Àrea de Monuments i Jaciments (ACdPC).

Gràfic. 4.1. Visitants dels equipaments patrimonials de Catalunya (OPPCC 2019).

Gràfic. 4.2. Participació cultural a Catalunya (OPPCC 2019).

Gràfic. 4.3. Enquesta de participació cultural de Catalunya (OPPCC 2019).

⁷⁷ Institut Català de Recerca en Patrimoni Cultural. Observatori dels Públics del Patrimoni Cultural de Catalunya (OPPCC). (2019). Enquesta de Participació Cultural a Catalunya 2019. Barcelona: Generalitat de Catalunya. Enllaç: https://cultura.gencat.cat/web/contenut/dgpc/museus/08.dades/04_enquesta_participacio_cultural/Enquesta-de-participacio-cultural-a-Catalunya-2019.pdf (Consulta del 23/02/2021).

⁷⁸ Miquel i Vives, M. (2019). Planificació del projecte de museïtzació i obertura de nous serveis al públic del Castell-monestir d'Escornalbou. Treball de Fi de Postgrau en Direcció Estratègica de Museus i Centres Patrimonials, p. 14.

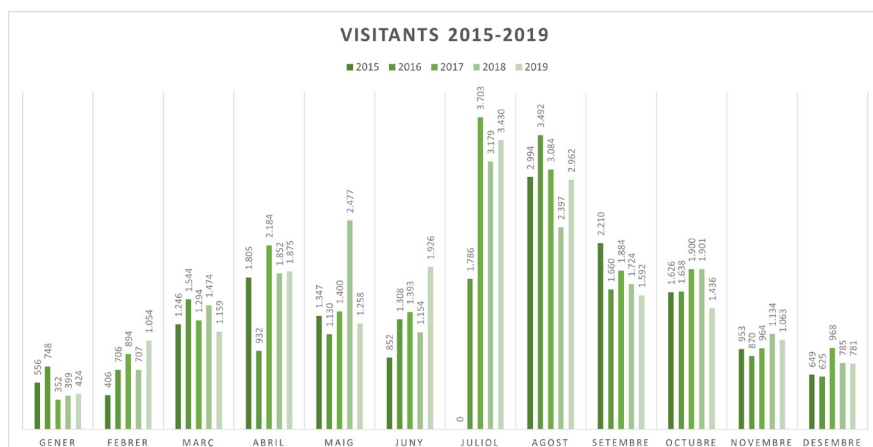
En la lectura i interpretació de les estadístiques existents sobre els visitants del Castell-monestir de Sant Miquel d'Escornalbou cal considerar que es refereixen exclusivament a les persones que han fet la visita a la residència d'Eduard Toda. Fins al moment no disposem de dades sobre la freqüentació dels diversos itineraris paisatgístics i de natura que se situen al voltant, dels edificis museïtzats. Considerem però que ha de ser alta perquè hi reincideixen visitants individuals i famílies del territori que gaudeixen del passeig i caminades esportives per l'entorn natural d'Escornalbou.

La visita al Castell-monestir d'Escornalbou durant els darrers nou anys s'ha mantingut entre els 17.000 - 20.000 visitants⁷⁹. La forquilla de visitants entre els anys 2004 i 2020 es mou entre els 8563 de l'any passat fruit de la situació de pandèmia per la COVID-19 que estem vivint als 26100 de l'any 2005. Mantenint-se habitualment entorn d'uns 20.000 visitants per anys, xifra amunt o avall. L'evolució de les visites totals en el període entre 2004 i 2019, mostren també com a tendència que els mesos d'abril, juliol i agost es produeixen el nombre més alt de visites (gràfics 4.5, 4.6.).

Es tracta d'una xifra baixa respecte a l'entorn turístic en el qual se situa i també en comparació a la d'altres grans monuments de les comarques de Tarragona, com poder ser el Castell de Miravet o els Reials Monestirs de Santes Creus i Poblet. Tanmateix, com ja hem apuntat, i a diferència del que succeeix en aquests les xifres de visitants s'han mantingut estables sense massa oscil·lacions al llarg dels anys.

Gràfic. 4.5. Total de visitants del Castell Monestir de Sant Miquel d'Escornalbou (2004-2019). Font: Àrea de Monuments i Jaciments (ACdPC).

Gràfic. 4.6. Total de visitants per mesos del Castell Monestir de Sant Miquel d'Escornalbou (2015-2019). Font: Àrea de Monuments i Jaciments (ACdPC).

4.2. Definició de públics

4.2.1. De l'Operació Baronia d'Escornalbou

El pla de comunicacions elaborat per l'Operació "Baronia d'Escornalbou" estableix quatre nivells de públic objectiu, que hauran de ser valorats i analitzats.

El primer grup estaria conformat per tots aquells que resideixen o viuen temporalment en el territori. Són anomenats com "Actors de la Baronia" i en aquesta categoria es trobarien els ajuntaments, les associacions, els agents locals, i els emprenedors de la zona.

⁷⁹ Institut Català de Recerca en Patrimoni Cultural. Observatori dels Públics del Patrimoni Cultural de Catalunya (OPPPC). Enllaç: <https://cultura.gencat.cat/ca/temes/museus/dades/visitants/equipaments-patrimonials/#> (Consulta del 24/02/2021).

Els “Prescriptors de proximitat”, com poden ser els ciclistes o els amants de la natura, conformarien la segona categoria de públic potencial. Aquesta jerarquia s’amplia a una àrea geogràfica més gran que abraça tot el territori català, malgrat focalitzar-se en les comarques tarragonines.

Una tercera tipificació de públic correspondria al que s’ha convingut a denominar en el Pla de comunicació com “Turisme final” amb una idiosincràsia molt definida. El turista final es caracteritza per viatjar sol o en família, de procedència nacional o estrangera i tenir uns interessos molt concrets basats en la cultura, la natura i l’aventura, on destaquen els turistes de cicloturisme.

Finalment, cal parlar dels qualificats com a “Intermediaris” els quals s’han de potenciar per obtenir el ressò necessari. Es tracta dels periodistes, dels professionals vinculats al turisme com poden ser agències o oficines de turisme, allotjaments i restaurants o molt especialment als bloggers. Tal com ja s’ha exposat en l’apartat “altres ofertes culturals i d’oci”, l’any 2015 sota el paraigua de la fira de turisme rural esports de muntanya (Muntanyum), es van convidar a una sèrie de youtubers/bloggers que durant tres dies van visitar els pobles que conformen la Baronia d’Escornalbou. Victor Ferrando en el seu bloc *Foto escapada. Blog de viajes y fotografía por el mundo* va recollir les diferents visites que van realitzar destacant el més rellevant (fig. 4.1.). Aquesta iniciativa caldria reprendre-la com una estratègia fonamental de comunicació i difusió⁸⁰.

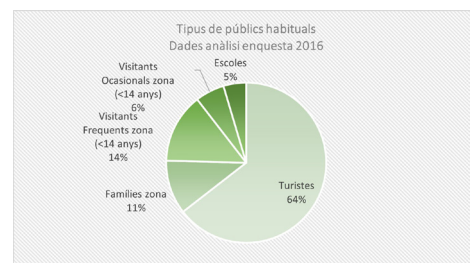
Fig. 4.1. Viaducte dels Masos. Autora.

4.2.2. Del Castell-monestir de Sant Miquel d'Escornalbou

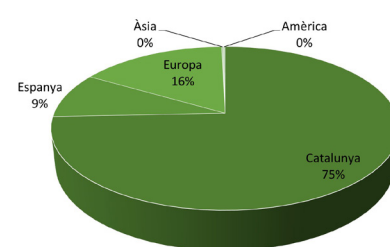
L’Observatori dels Públics del Patrimoni Cultural de Catalunya considera visitant a aquell individu que accedeix al recinte de l’equipament per fer ús de la seva oferta de serveis. Dins dels visitants s’estableix unes subcategories de perfil que responen als conceptes “famílies”, “turistes”, “visitants freqüents” i “visitants ocasionals”. Un nombre inferior a 10 individus són comptabilitzats com a visitants en alguna d’aquestes modalitats i sols aquells que superin aquest nombre són considerats dins la categoria de grups. Partint d’aquesta premissa en el cas del Castell-monestir d’Escornalbou **el segment de visitants es distribueix o respon a un 94% del total de visitants individuals**, mentre que els grups representarien un 6% . Respecte a la tipologia dels visitants un 31% correspon a visitants de la zona, dels quals un 6%⁸¹ són ocasionals i un 11% correspon a famílies (gràfic 4.7.). En aquest segment les visites d’escoles correspondrien al 5% del total. La resta s’emmarquen amb la categoria de turista que segons la definició de l’Organització Mundial de Turisme és aquella persona que es trasllada del seu entorn habitual a un altre punt geogràfic i que pernocta en la zona que visita.

Donada l’oferta d’activitats dissenyades i existents dirigides a les escoles, que seran analitzades en els següents apartats, avançar que caldria establir estratègies per potenciar aquest tipus de públic, ja que entre altres aspectes a considerar representen el futur del propi territori i la societat.

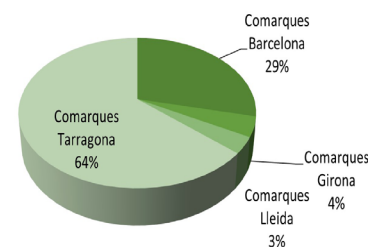
En la procedència dels visitants i segons les dades extretes de l’estudi “Planificació del projecte de museïtzació i obertura de nous serveis al públic del Castell-monestir d’Escornalbou”, el 75% eren catalans, la majoria de la pròpia comarca de Tarragona (gràfics 4.8 i 4.9.). Els visitants de l’Estat representaren el 9% i els estrangers d’Europa 16%, destacant especialment francesos, seguits d’alemanys, holandesos i belgues (gràfics 4.10 i 4.11.). Pel que fa als visitants catalans la visita al monument es troba també en relació

Gràfic. 4.7. Tipus de públics habituals del Castell-monestir de Sant Miquel d'Escornalbou (enquesta realitzada en 2016). Font: Marina Miquel.

Gràfic. 4.8. Procedència total de visitants del Castell-monestir de Sant Miquel d'Escornalbou (2016). Taula elaborada: Marina Miquel. Font: Àrea de Monuments i Jaciments (ACdPC).

Gràfic. 4.9. Procedència visitants de Catalunya del Castell-monestir de Sant Miquel d'Escornalbou (2016). Elaboració: Marina Miquel. Font: Àrea de Monuments i Jaciments (ACdPC).

⁸⁰ Enllaç: <http://www.fotoescapada.com/pueblos-gastronomia-baronia-escornalbou-muntanyum/> (Consulta del 11/03/2021).

⁸¹ Op. cita 78.

amb la distància dels llocs d'origen del possible públic. Així les comarques de Lleida i Girona són les més desconegudes del monument, mentre que Barcelona donada la seva situació té en un 29% (gràfic 4.9.), que dins la totalitat significa quasi un terç dels visitants que arriben a Escornalbou.

4.3. Difusió. Tipologia de visites del Castell-monestir de Sant Miquel d'Escornalbou

La difusió en l'àmbit patrimonial contempla totes aquelles funcions i activitats desenvolupades per posar a l'abast de la ciutadania els recursos culturals, ja sigui promocionant les accions que porta a terme la institució o la divulgació del coneixement que genera⁸².

Un cop establert el nombre de visitants que arriben i gaudeixen del Castell-monestir de Sant Miquel d'Escornalbou és important establir les diferents tipologies de visita que s'ofereixen en el monument.

Visita de tipus general

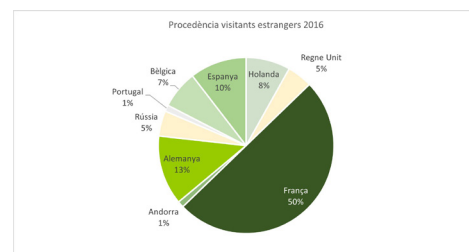
Castell-monestir d'Escornalbou. La visita dona a conèixer l'ambient d'una casa benestant a principis del segle XX, que havia estat propietat d'Eduard Toda. El visitant a més d'aproximar-se a la història d'aquesta casa descobreix la figura d'aquest prohoms que havia estat vicecònsol a Macau, Hong Kong i Xangai o cònsol a Egipte. Entre les estances més representatives d'aquest casal es troba part del que havia estat la seva extensa biblioteca. El recorregut per les diferents estances que conformen l'habitatge és guiat perquè no es permet el recorregut lliure per causes evidents de conservació i seguretat.

Passeig literari per l'Escornalbou de Toda. Visita guiada on la Biblioteca Pública de Tarragona i l'Agència Catalana del Patrimoni Cultural reivindiquen la figura d'Eduard Toda centrant-se en els aspectes culturals i literaris de la seva trajectòria vital. La visita consisteix en un itinerari pel Castell-monestir i amb unes lectures escollides per donar a conèixer millor el personatge. La selecció de fragments corresponen a escriptors i autors que van tractar-lo al llarg de la seva vida i mostren al visitant la polièdrica personalitat de Toda. Aquesta visita es porta a terme un cop a l'any, des del 2016, habitualment en el mes de juliol amb motiu de la celebració anual de l'"El mercat gastronòmic del Territori de Santa Teca".

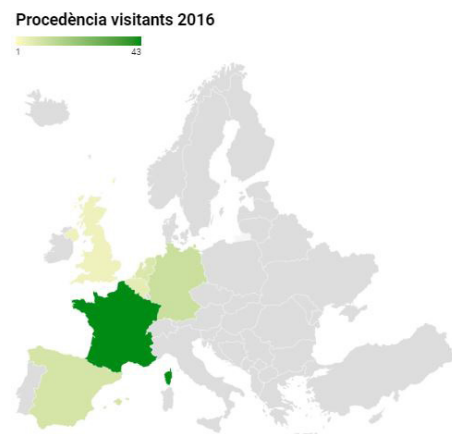
Visita paratge natural d'Escornalbou. La visita a l'interior del monument pot ser completat amb el recorregut d'uns itineraris exteriors i en l'entorn del monument podent apreciar l'arquitectura exterior, altres espais com el passeig dels frares, les coves o l'ermita de Santa Bàrbara. Aquesta activitat o visita és totalment lliure. En la pàgina web del Castell-monestir s'ofereix una guia que recull quatre possibles itineraris.

Visites teatralitzades

Els mesos d'estiu, entre juliol i setembre el monument ofereix un programa de visites teatralitzades que es porten a terme segons calendari els dissabtes i diumenges i en les que és necessari fer inscripció prèvia. La primera,

Gràfic. 4.10. Procedència visitants estrangers del Castell-monestir de Sant Miquel d'Escornalbou (2016). Taula elaborada: Marina Miquel. Font: Àrea de Monuments i Jaciments (ACdPC).

Gràfic. 4.11. Procedència visitants per països d'origen del Castell-monestir de Sant Miquel d'Escornalbou (2016). Elaboració: A. Pastor. Font: Àrea de Monuments i Jaciments (ACdPC).

⁸² Enllaç: <https://www.museologia.cat/uploads/articulos/bhytq2ybtmyv14vz2p8b6v16y6.pdf>, p.1. (Consulta del 12/03/2021).

“De la Xina a Escornalbou” on el mateix Eduard Toda, un dels homes il·lustres de la Renaixença va guiant als visitants pel Castell-monestir d’Escornalbou mentre va explicant episodis, peripècies i anècdotes de la seva intensa i aventurera vida. Una segona proposta de visita teatralitzada és la que porta per títol **“Les xerrades de la Quitèria”** (figs.4.2.,4.3.) on l’antiga minyona del castell és l’encarregada de mostrar i fer el recorregut per la casa. Aquesta visita es programa cada dos diumenges de mes.

Visites escolars

El Castell-monestir de Sant Miquel d’Escornalbou té una oferta d’activitats centrada en els grups escolars⁸³. Dues de les activitats proposades van dirigides als alumnes que estan cursant ESO i Batxillerat, mentre que les altres dues es focalitzen en els alumnes de primària. La durada de les activitats escolars es mouen entre una hora i dues hores màxim.

“Els guardians d’Escornalbou” dirigida als alumnes de cicle mitjà i superior de primària és un itinerari guiat per l’interior de la casa que es completa amb un recorregut pels camins de l’entorn immediat dels edificis on els estudiants han de localitzar diferents màscares que custodien determinats llocs del monument.

“Juga amb les imatges” proposa una visita i taller als alumnes de primària on es fa un itinerari per tot el conjunt monumental i on cada alumna/e construeix el seu propi escut.

“Descobreix la història d’Escornalbou” és una visita amb un educador que se centra en la realització d’un treball de recerca amb fonts documentals històriques i on els estudiants s’aproximen al passat medieval i model del recinte. La visita s’articula en l’interior senyorial del segle XIX. La visita està adreçada al segon cicle d’ESO i batxillerat.

“Itineraris voltant de Sant Miquel d’Escornalbou” és una visita lliure als elements naturals i paisatgístics de l’entorn amb una guia amb propostes adreçada a primària, ESO i batxillerat. Es presenten tres possibles itineraris que permeten apreciar l’evolució històrica del monument (fig.4.4.).

Respecte al projecte educatiu, en el nou pla de museïtzació i obertura de nous serveis s’indica que el futur disseny seguirà les condicions establertes des de l’Àrea de Monuments i Jaciments, que es fonamenta en els estàndards de coeducació, igualtat de gènere i accessibilitat. Principis impulsats per la Generalitat⁸⁴.

4.4. Gestió, organització i satisfacció de les visites del Castell-monestir de Sant Miquel d’Escornalbou

L’organització o gestió de les visites està en funció de la tipologia de les mateixes així com de l’estacionalitat que té una incidència en els hàbits de consum cultural.

La visita general guiada al Castell-monestir de Sant Miquel d’Escornalbou es pot realitzar al llarg de tot l’any en els horaris establerts segons l’estacionalitat. Entre els mesos d’octubre i desembre es fan tres visites, dues al matí i una a la tarda. Horari que es repeteix entre l’1 de març i el 31 de

Fig. 4.2. Anunci visita "Les xerrades de la Quitèria". Iber S.L.

Fig. 4.3. Visita "Les xerrades de la Quitèria". Iber S.L.

Fig. 4.4. Portada dossier "Passeig literari per l'Escornalbou de Toda". Generalitat de Catalunya.

⁸³ Enllaç: <http://culturaeducacio.gencat.cat/fitxa/descobreixelcastellimonestirdescornalbou/> (Consulta del 10/02/2021).

⁸⁴ Decret 119/2015, de 23 de juny, que ordena els ensenyaments de l'educació primària. Enllaç: https://dogc.gencat.cat/ca/pdogc_canals_interns/pdogc_resultats_fitxa/?action=fitxa&documentId=696985.

Decret 187/2015 de 25 d'agost, d'ordenació dels ensenyaments de l'educació secundària obligatòria. Enllaç: https://dogc.gencat.cat/ca/pdogc_canals_interns/pdogc_resultats_fitxa/?action=fitxa&documentId=701354.

Llei 17/2015, de 21 de juliol, d'igualtat efectiva de dones i homes. Enllaç: https://dogc.gencat.cat/ca/pdogc_canals_interns/pdogc_resultats_fitxa/?action=fitxa&documentId=698967.

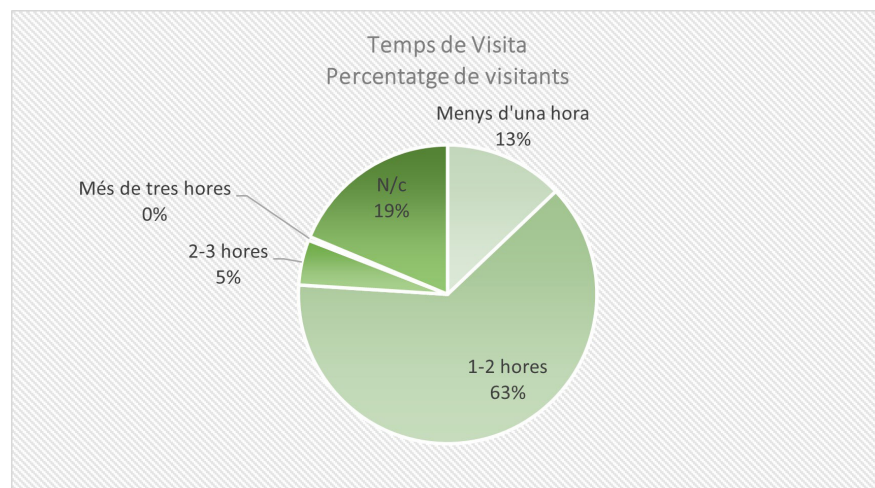
Llei 13/2014, de 30 d'octubre, d'accessibilitat. Enllaç: https://dogc.gencat.cat/ca/pdogc_canals_interns/pdogc_resultats_fitxa/?action=fitxa&documentId=673958.

(Consulta del 10/02/2021).

maig. A partir del 16 de desembre i fins a finals del mes de febrer s'entra en un nou horari on s'ofereixen 4 visites, totes al matí, on la darrera s'inicia a les 14'30h. Finalment, en els períodes compresos entre l'1 de juny-31 de juliol i 12 al 30 de setembre les visites s'amplien fins a les 19h. El mes d'agost fins a l'11 de setembre donada la canícula s'elimina la visita de les 14'30h.

En el cas de les visites teatralitzades aquestes es desenvolupen en els mesos d'estiu, entre els mesos de juliol, agost i setembre amb una periodicitat quinzenal, exceptuant el mes d'agost on es programen visites tots els dissabtes i un dels diumenges. Les visites escolars, com és habitual s'organitzen sota demanda. Els idiomes en què es realitzen les visites són el català i el castellà, aspecte que es fa molt necessari ampliar-lo a una major oferta de manera oficial. Seria aconsellable que existís la possibilitat de realitzar les visites en més idiomes, com el francès i anglès. Malgrat això, volem indicar que per part del personal s'intenta fer la visita en francès si és necessari i en el cas de l'anglès es solen fer petites introduccions explicatives dels espais visitables. Tanmateix no hi ha unes visites reglades en aquests idiomes.

La temporalitat o durada de les diferents visites oscil·la entre una hora, en el cas de la visita guiada per la residència de Toda, a 2 hores en cas de les visites escolars, com ja s'ha exposat en l'apartat anterior (gràfic 4.12.). Pel que fa als preus aquests es troben publicats en la pàgina web del monument i presenten una gran diversitat en relació amb altres monuments gestionats per l'Agència de Patrimoni. La diversitat de preus pot comportar una certa confusió al visitant i també queixes, ja que no queda clara a partir de quina política de preus està establerta i justificada, donat que la visita sigui entre setmana o cap de setmana ha de ser guiada. L'increment de preu pel que fa al cap de setmana no es troba ben explicat en la web, primer punt de referència pel futur visitant.

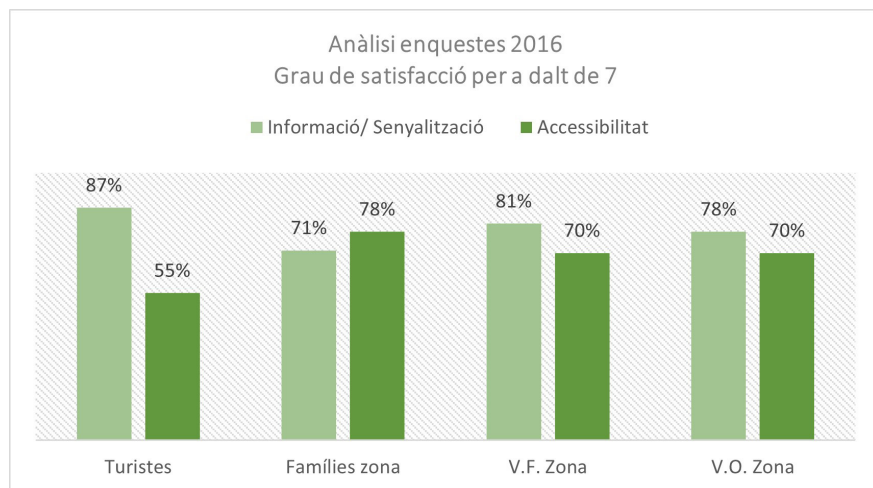
Gràfic 4.12. Temps de visita (%). Enquesta any 2016. Font: Marina Miquel.

La particularitat del monument no permet, ara per ara, la visita lliure. Per aquest motiu tot aquell que vol visitar les diferents dependències del Castell-monestir fa el recorregut acompanyat d'un guia. La realització de les visites guiades, en funció de la tipologia, són portades a terme conjuntament pel personal del monument i per l'empresa *Iber. Arqueologia, patrimoni i Turisme*⁸⁵. Aquesta spin-off, vinculada pels seus professionals a la Universitat Rovira i Virgili, va guanyar a finals de l'any 2017 la concessió del servei de guies, educadors i gestió de la central de reserves dels diferents monestirs administrats per l'ACpPC. En el cas del Castell-monestir de Sant Miquel d'Escornalbou fa les visites teatralitzades i els grups escolars a més de les visites dels caps de setmana, festius i període de vacances de setmana santa i

⁸⁵ Enllaç: <https://iber.cat/projectes-educatius/#info2>, Enllaç: <https://www.iberapt.com/escornalbou>. (Consulta del 12/03/2021)

de l'estiu, entre els mesos de juliol i setembre. La resta de l'any les visites diàries de dimarts a divendres són realitzades pel personal encarregat del monument.

Malgrat la dificultat i parcialitat dels sondejos, és important intentar aproximar-nos als motius que mou a la gent a aproximar-se i voler conèixer Escornalbou. Certament és complicat incloure en les estadístiques aquelles persones que han anat per gaudir del patrimoni natural a partir de la pràctica esportiva. Tanmateix, entre febrer i desembre de 2016 l'Agència Catalana del Patrimoni Cultural va portar a terme una enquesta de satisfacció en diversos museus i equipaments patrimonials de la seva titularitat, entre ells Escornalbou⁸⁶ (gràfic 4.13.). Atenen a les dades obtingudes, **les persones que visitaren el monument ho van fer sobretot per recomanació (40%)** o perquè ho havien vist en una guia o pàgina web de turisme (20%); per a quasi la majoria, el 80%, era la primera vegada que visitaven al castell-monestir. El motiu principal que els portà fins a Escornalbou era conèixer el monument (95%), tot i que algunes d'elles anaven a fer alguna de les activitats que s'hi oferien (4%). **Molt poques persones s'acosten al monument a fer activitats culturals en un principi.** Aquesta qüestió serà abordada més extensament en el següent apartat, ja que considerem que la clau ha d'estar en una major i millor difusió.

Gràfic 4.13. Grau de satisfacció de les visites. Enquesta any 2016. Font: Marina Miquel.

En general, els visitants valoraren molt positivament l'atenció personal, la neteja i condicionament dels espais de visita, així com la informació i la senyalització. Per contra, l'accessibilitat i la botiga de la zona de recepció foren els conceptes que reben una pitjor valoració. Indicar que no hi ha una enquesta de satisfacció de la visita i els seus continguts, malgrat sí que ha estat recollida l'atenció rebuda per part dels usuaris, que és com s'ha indicat altament positiva. Seria necessari implementar un sistema per conèixer la valoració dels continguts exposats en les diferents visites que es realitzen.

A banda d'aquesta enquesta oficial hem revisat les ressenyes realitzades pels visitants a la plataforma Google donat que, malgrat la subjectivitat, també esdevenen més lliures en les apreciacions que fan. La pàgina conté 1619 ressenyes que donen una puntuació de 4,4 sobre un còmput total de 5 i per tant reafirma l'alta satisfacció que té el monument entre aquells que el visiten. Els aspectes de queixa més recurrents per part dels visitants fan referència a la qüestió idiomàtica, els preus i el temps de la visita general en el sentit que a vegades aquesta es fa d'una manera molt ràpida i és massa curta. Tanmateix i en termes generals tothom destaca l'interès i el

⁸⁶ L'enquesta va ser realitzada per l'empresa Ipsos Loyalty entre els mesos de febrer i desembre de 2016. Les dades estan estretes de 225 entrevistes personals assistides amb tauleta digital. Op. cita 78.

treball del personal i guies com un element positiu. En aquest sentit, totes aquestes consideracions han de ser tingudes en consideració, en la mesura del possible, poder ser esmenades en aquesta nova fase de treball i adequació del Castell-monestir de Sant Miquel d'Escornalbou.

4.5. Programació d'activitats

El Castell-monestir de Sant Miquel d'Escornalbou, compta també amb una programació estable d'activitats, que incrementen l'oferta cultural del territori, les quals han de ser potenciades i en alguns casos repensades en el seu disseny per augmentar-ne l'excel·lència dels continguts.

Aprofitant la temporada d'estiu, entre els mesos de juliol i setembre quan hi ha més afluència de públic, des de fa alguns anys es porten a terme diferents activitats. De manera regular s'han presentat exposicions de les més diverses temàtiques organitzades pel Servei Territorial de Cultura de Tarragona amb col·laboració amb els municipis que conformen la Baronia d'Escornalbou. Algunes de les exposicions portades a terme han sigut (tabla 1.):

Any	Exposició	Àmbit	Observacions
1990	Subirachs. Litografies	Gravat	
S/Data	Artur Aldomar Puig. Escultures.	Escultura	
1997	"Deu-nos aigua si ens convé"		Primera exposició realitzada a partir de la reobertura del monument.
1998	Maties Palau Ferrer. Pintures	Pintura	
2001	Càntics profans.	Pintura	Josep Maria Rosselló i Virgili
2002	Recull Monàstic	Pintura	Rafael Bartolozzi.
2005	Eduard Toda a Escornalbou	Història	150è Aniversari del naixement d'Eduard Toda
2010	Reciclant amb Joba-casén	Art Contemporani	Amb tallers per alumnes de primària i secundària
2016-2019	Pintors de la Baronia d'Escornalbou	Pintura	Col·lectiva artistes de la Baronia

Tabla 4.1. Recull d'exposicions realitzades entre 1990 i 2019. Font: Autora.

Tal com podem apreciar l'exposició anual que mostra les obres dels pintors de la Baronia d'Escornalbou a la nau de l'església del monestir es troba consolidada després de quatre anys consecutius realitzant-se. Aquesta activitat cal potenciar-la, ja que és un element de vinculació amb el territori, tanmateix caldria establir uns criteris de selecció i qualitat d'allò a exposar i pensar amb un espai diferent de l'actual per la mostra. Les imatges recollides dels diferents anys evidencien que la majestuositat del lloc no juga a favor de la visualització de les obres. Més aviat al contrari. Seria convenient que existís un comitè de selecció per vetllar per la qualitat d'allò exposat així com per donar pluralitat als artistes mostrats. Una segona activitat que també s'ha anat consolidant al llarg dels anys és la proposta musical de qualitat centrada en una sèrie de concerts de música clàssica durant les nits d'estiu, que acullen a una nombrosa concurrència (fig.4.5.). Les nits musicals d'Escornalbou amb programes variats i de gran qualitat artística han esdevingut un referent cultural en el territori.

Fig. 4.5. Programa musical dels diferents monuments de Catalunya. Generalitat de Catalunya.

Finalment, entre les activitats portades a terme i de caràcter més popular cal tornar a citar “El mercat gastronòmic del Territori de Santa Teca”, que se celebra cada any el mes de juliol. La programació cultural com resa en la pàgina web de Santa Teca “es ben bé com un menú degustació, un menú d’aquells on et van servint infinits plats que són petits tastets de gustos, colors, textures i sabors”⁸⁷ (fig. 4.6.). Al llarg de dos dies hi ha una extensa programació de tallers, actes culturals, mostra gastronòmica i música, on participen artistes i cases comercials de la zona. A escala local els ajuntaments de la baronia també organitzen, a l’estiu, un dinar popular (paella), i una festa infantil (berenar + actuació).

4.6. Comunicació

La comunicació és una eina essencial en la gestió i difusió de qualsevol bé patrimonial. En el cas que ens ocupa una primera valoració del seu estat ens portaria a determinar que aquest s’ha de convertir en un element clau de desenvolupament i per tant necessita un pla urgent que es pugui implementar a curt termini.

Les pàgines oficials, ja sigui a partir de la pàgina Monuments de Catalunya o Patrimoni Cultural, resulten o presenten una certa complexitat a l’hora de trobar informació (figs. 4.7., 4.8.). En el cas de Monuments de Catalunya i centrant-nos en Escornalbou presenten errors que cal que siguin esmenats. A banda d’aquestes dues pàgines web, també la pàgina web de la vila de Riudecanyes ofereix informació sobre el Castell-monestir i les possibles visites. Aquí també es troba informació que no és del tot correcta, com el fet d’indicar-se que les instal·lacions es troben adaptades per a persones amb minusvalideses i invidents⁸⁸. La pàgina de la Diputació de Tarragona/Costa Daurada, dins de l’apartat de les possibles activitats a fer i dels monestirs dona una breu ressenya del lloc. En el cas de la pàgina web Catalunya.com es dona informació sobre els horaris d’obertura, la història del lloc i ho complementa amb un ampli ventall de fotografies. Altres web que informen del monument són monestirs.cat, totnens.cat, Catalunya medieval.es, naturalocal.net, tempsarts.cat i descobrir.cat. **És necessari revisar que la informació que apareixen en les pàgines web de tots els organismes sigui la correcta.**

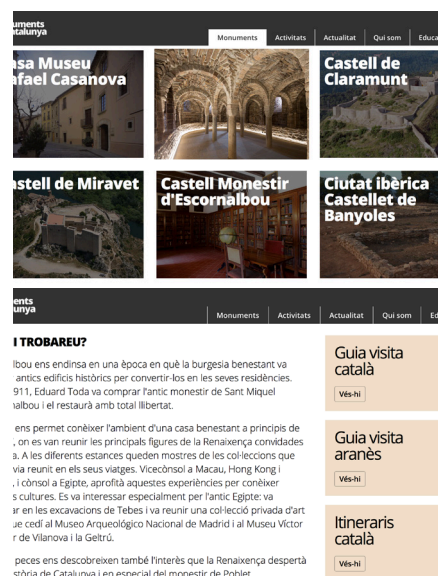
Retornant a la pàgina de Monuments de Catalunya hi ha la possibilitat de consultar la informació en quatre idiomes. L’usuari pot consultar la història del lloc així com diferents pestanyes d’informació pràctica-tarifes, horaris, enllaços d’interès- en català, castellà, anglès i francès. A més d’oferir una guia en l’idioma corresponent i aranès com a llengua oficial, així com un itinerari. Indicar que sols la pàgina en català la informació respecte a les guies és correcta. En el cas de la pàgina en castellà, l’itinerari és en català; en la pàgina en francès les guies són en català i aranès i l’itinerari en català, i pel que fa a l’anglès la guia de visita és amb castellà i aranès. Altrament constatem que les visites guiades teatralitzades no apareixen en el cercador, sols hi ha accés a la visita general.

També en aquest cas cal revisar les informacions donades i en determinats apartats replantejar la manera de donar la informació. Especialment en el cas dels preus que no queden justificats i és diversa respecte als altres monuments. Aquesta és una de les crítiques recurrents a Google on s’aprecia que cada visitant dona preus diferents en la seva queixa.

La revisió de la pàgina de spin-off encarregada de les visites guiades també presenta alguns aspectes a comentar. En primer lloc, la duplictat de nom

Fig. 4.6. Programa del mercat gastronòmic del Territori de Santa Teca. Any 2019. Pàgina web.

Figs. 4.7., 4.8. Pàgina web Monuments de Catalunya. Generalitat de Catalunya.

⁸⁷ Enllaç: <https://www.santateca.cat/escornalbou-2018-2/> (consulta del 27/02/2021).

⁸⁸ Enllaç: <http://www.riudecanyes.cat/castell-d-escornalbou/> (Consulta del 18/03/2021).

de l'empresa. Per una banda trobem la pàgina *Iber. Arqueologia, Patrimoni i Turisme*, on s'anuncia la gestió de les visites i guies dels monuments administrats per l'Agència, on hi ha Escornalbou. En aquesta pàgina es relaciona els horaris de cap de setmana i de vacances de la visita general. També es fa menció d'activitats intergeneracionals i per escolars, que es troben en vies de dissenyar-se segons s'indica. Tanmateix aquesta mateixa spin-off apareix o té *Iber. Projectes educatius i de difusió*, i en l'apartat de visites teatralitzades on s'esmenta el projecte "La Quitèria, la minyona d'Escornalbou" malgrat no donar cap més d'informació. En el cas de l'altra visita "De la Xina a Escornalbou" no hi ha cap referència.

Pel que fa al disseny d'activitats per escolars en la premsa del diari Reus digital amb data del 6 de març del 2019, s'anunciava en un extens article que durant el mes de febrer s'havia presentat el Projecte de Dinamització del Castell-monestir de Sant Miquel d'Escornalbou i la figura d'Eduard Toda. Aquest projecte va estar realitzat, com ja s'havia comentat, per l'alumnat del CFGS d'Animació Sociocultural i Turística de l'INS F. Vidal i Barraquer de Tarragona sota el mestratge i direcció de l'empresa *Iber. Arqueologia, Patrimoni i Turisme S.L.* La proposta dissenyada destinada als diversos nivells educatius tenia com a objectiu posar en valor la figura de Toda, el mateix Castell-monestir i l'entorn natural.

Els alumnes de segon curs del cicle amb l'assessorament de diversos professors i la supervisió dels professionals de l'empresa van dissenyar cinc propostes que es concretaven amb els títols de "La maleta viatgera", "Eduard Toda, influencer", "Dossier pedagògic", "Misteris d'Escornalbou" i la "Carta perduda". En aquests moments desconexem la possible posada en escena d'aquests recursos, així com la participació o valoració de les entitats propietàries del monument⁸⁹.

A manera de resum pel que fa a la comunicació s'ha d'indicar que malgrat la quantitat d'activitats portades a terme vers la figura de Toda o el Castell-monestir de Sant Miquel d'Escornalbou, **molta informació es localitza en notícies locals i no en les pàgines oficials del monument. Hi ha una pèrdua de visibilitat gran.**

4.6.1. Ús dels recursos digitals

En el pla d'accions del *Pla de Museus 2030* s'estableix com un objectiu estratègic l'increment de la capacitat comunicativa dels museus per estimular el seu potencial per proveir-los de contingut i experiències de qualitat⁹⁰. És del tot evident que desenvolupar aquest objectiu estratègic comporta a més de la introducció de nous recursos digitals, nous perfils professionals com *community managers*, analistes de *big data*, gestors de continguts, intèrprets⁹¹.

A partir dels indicadors proposats en el *Pla de Museus 2030* la realitat pel que fa al Castell-monestir de Sant Miquel d'Escornalbou es concreta en la següent anàlisi i proposta (tabla 4.2., pàgina següent).

⁸⁹ Enllaç: <http://reusdigital.cat/noticies/el-camp/alumnes-dfp-fan-un-projecte-dinamitzar-escornalbou-i-la-figura-de-toda> (Consulta del 19/02/2021).

⁹⁰ Generalitat de Catalunya. (2020). *Museus 2030. Pla de Museus de Catalunya*, p. 171. Enllaç: <https://cultura.gencat.cat/web/.content/sscc/pla-museus-2030/documents/Pla-Museus-aprobat-Govern-2020.pdf> (Consulta del 19/02/2021).

⁹¹ Op. cita 90, p. 63.

Indicador	Si	No	Proposta
Web pròpia		X	Està instal·lada en el servidor de la Generalitat: Monuments de Catalunya. Sense abandonar la pàgina oficial de Monuments de Catalunya seria convenient pensar amb una web pròpia que podria estar vinculada amb el territori.
Web accessible	X		La pàgina dirigeix a una guia-plànol interactiu amb un format que sembla adequat pel mòbil. La pàgina web en sí mateixa no està prou adaptada al seu ús amb telèfon intel·ligent. Es recomana millorar aquesta aplicació.
Web en anglès	X		El botó en anglès condueix a la web de Monuments de Catalunya, i posteriorment cal tornar a buscar-ho.
Web en francès	x		El botó en francès condueix a la web de monuments de Catalunya, i posteriorment cal tornar a buscar-ho.
Web en castellà	X		Es suggereix continuar amb la web en aquest idioma per a atreure públic de l'Estat Espanyol
Web 3.0		X	A causa dels avantatges que ofereixen aquestes webs per a la presa de dades i la millora d'experiència d'usuari, recomanem el seu ús.
Web 2.0	X		Passar a 3.0.
Disseny web adaptatiu		X	La pàgina web en sí mateixa no està prou adaptada al seu ús amb telèfon intel·ligent. Es recomana millorar aquesta aplicació.
Facebook	X		Es podrien programar continguts de manera periòdica i generar futurs esdeveniments. Linkar amb el facebook de la Baronia d'Escornalbou.
Twitter		X	No creiem que sigui necessari.
Instagram		X	Es tracta de la xarxa social amb més interaccions en aquests últims anys pel que recomanem la seva creació.
Wifi		X	Seria interessant de cara a la promoció per part dels usuaris per a i amb les xarxes socials.
Col·leccions en línia		X	Promoure la digitalització i l'accés de les col·leccions tal com proposa el pla d'acció

Tabla 4.2. Anàlisi d'indicadors per recursos digitals del Castell Monestir de Sant Miquel d'Escornalbou.

4.7. Propostes de millora de la difusió i comunicació

L'avaluació feta en l'apartat de la comunicació i difusió ens mostra que és un dels aspectes a abordar amb més profunditat. No podem amagar que el monument pel que fa a la seva comunicació i difusió presenta mancances importants i té una manca de promoció en les xarxes social i d'experiència d'usuari web. Entén que molt possiblement hi ha uns condicionants administratius i la necessitat de mantenir la línia establerta per la mateixa Agència respecte a la política de difusió i comunicació dels monuments proposem algunes possibles millores per ser avaluades i considerades.

Difusió

Potenciar la internacionalització de les visites.

Establir visites amb altres idiomes i plantejar-se l'ús d'audioguies.

Potenciar els vincles amb les institucions educatives tant de l'entorn com de tot el territori nacional.

Els visitants escolars en els equips patrimonials

catalans l'any 2019 va ser de 2.348.095, augmentant un 6,2% respecte a l'any anterior. Cal doncs centrar-se en repensar i posar en pràctica algunes de les propostes indicades amb anterioritat.

Potenciar els continguts digitals. A més és molt important començar a potenciar els continguts digitals. Promoure la digitalització de les col·leccions i l'accés en línia d'aquestes.

Creació de noves activitats. A manera d'exemple.

a) Integració de la visita als itineraris turístics existents a la comarca del Baix Camp com els de Joan Miró a Mont-Roig o la Ruta del Rec que surt de la Selva del Camp.

b) Possibilitat d'establir una ruta conjunta amb el Monestir de Poblet, estretament vinculant a la vida d'Eduard Toda.

c) Participació en les activitats internacionals conjuntes gestionades per la AdPC com el Dia Internacional de Monuments o les Jornades Europees de Patrimoni.

d) Nit dels Museus. Possibilitat de fer algun itinerari natural i del Castell-monestir de Sant Miquel d'Escornalbou en fosquejar, en col·laboració amb els pobles de la Baronia.

Comunicació

Revisió i adequació dels continguts de les pàgines oficials que inclouen el monument. Especialment cal atendre al fet que en tots els idiomes es doni la mateixa informació i que aquesta sigui correcta.

Millorar la navegació i cerca d'informació en les pàgines oficials del monument. Tal com s'ha indicat no totes les activitats hi són contemplades i per altra banda, sovint és difícil arribar a aquesta informació que pot buscar el futur públic. El tema dels horaris, per exemple, són confusos en la seva presentació. Potser caldria revisar el tema de les franges horàries

Migració a una web 3.0. El canvi d'interfase permet una millor excel·lència en la navegació i també permet arribar a les dades dels usuaris pel que fa a les seves preferències i hàbits de consum cultural. Les dades obtingudes permeten una millor aplicació i ús de les tècniques de màrqueting o comunicació.

Crear i activar algunes xarxes socials, especialment un compte d'Instagram. Els estudis sobre la incidència i ús de les xarxes socials determinen que un 73,6% dels seus usuaris es troben en la franja d'edat entre els 18 i els 44 anys. Pel que fa a Instagram és una de les xarxes socials amb un creixement més alt i amb un gran atractiu entre els joves i persones de mitjana edat, els quals es troben entre el públic potencial a incentivar.

Realitzar un estudi d'indicadors de públic. Creiem necessari conèixer millor les necessitats dels públics potencials del lloc, per això, volem proposar un estudi d'indicadors en línia amb la recerca que porta a terme l'Observatori dels Públics del Patrimoni Cultural de Catalunya. Aquestes tipologies

es faran servir per a la **creació d'una sèrie d'indicadors** que ens permetin gestionar les visites i les activitats culturals associades. En el passat any 2019 es va fer una enquesta basada en tres tipus de conceptes associats als públics (gràfic 4.14.)⁹²:

a) Visitants: persona física que accedeix al recinte de l'equipament per fer ús de la seva oferta de serveis, ja siguin exposicions (tant les de producció pròpia com aliena), activitats pròpies (organitzades per l'equipament) o serveis museístics (biblioteca, arxiu, fons, etc.). (OPPCC 2019, p.3).

b) Visites i usos: cadascuna de les utilitzacions dutes a terme pels visitants durant la seva estada a l'equipament, sigui la visita a una o més exposicions, l'assistència a activitats culturals o bé l'ús d'algun servei museístic (biblioteca, assessorament, etc.).

c) Persones al voltant del patrimoni:

- a. Visitants
- b. Visitants a l'edifici
- c. Visitants a les activitats fora de l'equipament

Des del nostre punt de vista aquestes categories poden ser molt útils en les futures estratègies de gestió de públic en el monument i s'han de tenir en compte per a la programació d'activitats que es fan i revisar que es realitzin enquestes de satisfacció **amb una certa assiduitat**.

4.8. Serveis

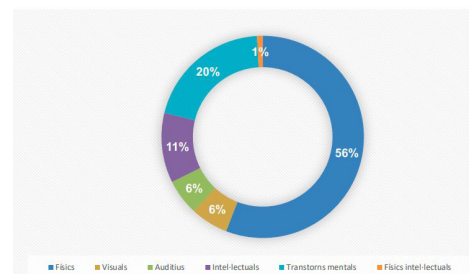
4.8.1. Accessibilitat

És una realitat que el creixent envelliment de la població a escala mundial comportarà un augment significatiu de les discapacitats i per tant a la llarga tothom pot esdevenir beneficiari de les mesures a implementar⁹³, ja que afecta el conjunt de la ciutadania. Segons la Llei 13/2014 d'accessibilitat del 30 d'octubre, sols a Catalunya hi ha mig milió de persones amb una diversitat funcional. La Generalitat de Catalunya, ha establert unes directrius recollides tant en el recent pla d'accessibilitat dels museus de Catalunya⁹⁴ com en el *Pla de Museus 2030*⁹⁵, emmarcant-les en el concepte d'accessibilitat universal. En el primer, l'accessibilitat és definida com el “conjunt de condicions de comprensibilitat i usabilitat que han de complir l'entorn, els espais, els edificis, els serveis, els mitjans de transport, els processos, els productes, els instruments, els aparells, les eines, els dispositius, els mecanismes i els elements anàlegs perquè totes les persones els puguin emprar i en puguin gaudir amb seguretat i comoditat i de la manera més autònoma i natural possible”.

L'Ajuntament de Barcelona va iniciar el 2016 un projecte que va ser presentat en societat el 2018 centrat en l'elaboració d'un manual per establir criteris per eliminar les barreres de comunicació i facilitar l'accés dels continguts expositius a la diversitat de públic. Estructurat a partir de 10 punts el decàleg recull propostes per la normalització i accés a la cultura de totes aquelles persones que presenten algun tipus de discapacitat, ja fos auditiva, visual, cognitiva, intel·lectual, o qualsevol altra. En realitat, la diversitat es classifica en 4 tipus: física, sensorial, intel·lectual i mental. Així mateix l'entorn pot tenir dos nivells: accessible o practicable. A Catalunya el 9% de la població pateix algun tipus de diversitat funcional (gràfic 4.15.). Tal com es recull en el text d'aquest document elaborat per l'Ajuntament

Gràfic.4.14. Enquesta de públics del Castell-monestir de Sant Miquel d'Escornalbou. Institut Català de Recerca en Patrimoni Cultural. Observatori dels Públics del Patrimoni Cultural de Catalunya. (OPPCC, 2019).

Gràfic.4.15. Percentatges de població amb diversitat funcional a Catalunya. Pla d'accessibilitat de museus i centres i espais d'arts visuals de Catalunya 2020-2024, Barcelona.

⁹² Institut Català de Recerca en Patrimoni Cultural. Observatori dels Públics del Patrimoni Cultural de Catalunya (OPPCC). (2019). Recompte de visitants dels equipaments patrimonials de Catalunya 2019. Barcelona: Generalitat de Catalunya. Enllaç: https://cultura.gencat.cat/web/.content/dgpc/museus/08_dades/03_informe_recomppte_visitants/05_informe_Recomppte_visitants_2019.pdf (Consulta del 23/02/2021).

⁹³ Generalitat de Catalunya. (2020). *Pla d'accessibilitat de museus i centres i espais d'arts visuals de Catalunya 2020-2024*. Enllaç: https://cultura.gencat.cat/web/.content/dgpc/museus/02-dimensio_social/accessibilitat/llista_recursos/Pla_Accessibilitat_20200929.pdf (Consulta del 19/02/2021), p.11.

⁹⁴ Ibidem.

⁹⁵ Op. cita 90.

de Barcelona “es tracta no tan sols d’una qüestió de drets dels visitants a un museu o una exposició, sinó també d’una qüestió de beneficis socials i econòmics, atès que l’accessibilitat: És sinònim de qualitat. Reforça la responsabilitat social corporativa (RSC). És una via de captació i fidelització de nous públics”⁹⁶. Malgrat centrar-se en les exposicions les recomanacions són adaptables a qualsevol entitat patrimonial.

L’accessibilitat i inclusió social de les persones amb diversitat funcional encara és una assignatura pendent en l’àmbit patrimonial malgrat els esforços i avanços que s’han anat fent en aquests darrers temps. Hem de ser conscients que donar resposta a les necessitats de les persones amb una diversitat funcional és una qüestió complexa amb una àmplia casuística, que no es resolent introduint algunes millores de tipus arquitectònic com sol ser habitual. La pluralitat en la diversitat funcional reclama respostes específiques en cada cas. Zaida Picart exposa clarament quins són els passos a seguir per assolir en l’àmbit d’un espai patrimonial els objectius d’una correcta accessibilitat i inclusió social en el seu treball *Museus i públic amb diversitat funcional. Estudi sobre l’accessibilitat i la inclusió social a les institucions museístiques de Catalunya*⁹⁷. Aquest estudi el considerem una valuosa guia sobre aquesta qüestió que pot ajudar a millorar els aspectes de diversitat funcional en referència al disseny i gestió futurs del monument.

Propostes d’accessibilitat

L’accés a persones amb discapacitat en el Castell-monestir de Sant Miquel d’Escornalbou no ha estat fàcil donada la naturalesa de lloc i la seva idiosincràsia, tanmateix la propietat conscient de la importància treballa per avançar en les millores necessàries per poder facilitar la normalització i accés als continguts i al monument de tot aquell que el visiti.

A partir del treball de Zaida Picart, del que es recull en el *Pla d’accessibilitat de museus i centres i espais d’arts visuals de Catalunya 2020-2024*, i diversos casos consultats com el programa “La mirada tàctil”⁹⁸ de l’Oficina de Patrimoni Cultural de la Diputació de Barcelona o el del Centre d’Art La Panera de Lleida⁹⁹, que ha estat un dels centres pioners en oferir un programa destinat a les persones amb discapacitat intel·lectual indiquem una sèrie de propostes per introduir en la gestió del Castell-monestir de Sant Miquel d’Escornalbou en relació amb el tema de l’accessibilitat.

Crear un pla d’Accessibilitat, que és “l’instrument que identifica i planifica les actuacions que cal dur a terme perquè en l’àmbit d’aplicació del pla s’assoleixin les condicions d’accessibilitat establertes per aquesta llei i per la corresponent normativa de desplegament”¹⁰⁰. La primera acció a portar a terme serà establir una diagnosi de l’accessibilitat tant pel que fa a l’edifici, els serveis com a les activitats que es porten o es volen portar a terme en l’equipament. El diagnòstic seria aconsellable que fos el resultat d’una avaluació portada a terme per professionals del tema, per integrants de l’equip gestor amb la participació de col·lectius amb diversitat funcional.

Per operar amb criteris possibilistes caldrà establir una jerarquització d’actuació respecte a les diferents diversitats funcionals, millorant aquelles existents i dissenyant-ne de noves.

Donar contingut sobre accessibilitat en la web. Malauradament, i tal com s’informa en la pàgina web actualment “les instal·lacions no estan adaptades a les persones amb minúvulides”. Tanmateix en el projecte que s’està portant a terme es treballa per solucionar els aspectes de barreres archi-

⁹⁶ ICUB i IMPD, Ajuntament de Barcelona (2016). *Exposicions accessibles. Criteris per eliminar les barreres de la comunicació i facilitar l’accés als continguts*. Barcelona.

⁹⁷ Picart Aguilera, Z. (2016). *Museus i públics amb diversitat funcional: estudi sobre l’accessibilitat i la inclusió social a les institucions museístiques de Catalunya*. Treball de fi de Grau en Història del Art de la Universitat de Girona.

⁹⁸ Enllaç: https://www.diba.cat/web/opc/mirada_tactil (consulta del 18/03/2021).

⁹⁹ Enllaç: <http://www.lapanera.cat/ca/programes-publics/diversitat-funcional-i-salud-mental-1> (consulta del 18/03/2021).

¹⁰⁰ Op. cita 97, p.15.

tectòniques i en un futur s'han d'anar desenvolupant millores en l'accessibilitat comunicativa i de continguts.

Formació específica del personal en les qüestions d'accessibilitat comunicativa i de continguts.

Adaptació de la museografia a les diferents diversitats funcionals. La museografia hauria de preveure unes mínimes intervencions que garantis sin una màxima accessibilitat.

Seria convenient que la museografia emprada introduís recursos per les persones amb diversitats funcionals auditives i visuals. Alguns d'ells podrien ser audioguies i signoguies, textos braille, reproduccions d'obres per tocar, subtitulació dels vídeos, bucles interactius o anells magnètics que amplifiquen el so. Els bucles magnètics podrien ser de collaret a disposició dels visitants.

Per la senyalització es podria emprar claus podotàctils i cintes antilliscants translúcides per alterar el mínim els materials originals i delimitar els espais.

El llenguatge braille hauria de ser un més de les informacions de l'exposició i també de les indicacions direccionals de l'edifici. També en llenguatge braille caldria oferir un planell simplificat de colors contrastats als usuaris. Finalment, l'ús de lents monoculars podrien facilitar l'observació dels objectes a les persones amb diversitat funcional visual.

Pel que fa al cas de la diversitat intel·lectual seria recomanable visites adaptades. I en tots els casos cal valorar i planificar el tema de l'accés dels gossos d'assistència.

Determinar un pressupost anual per a l'actualització i monitorització del Pla d'Accessibilitat.

4.8.2. Recursos humans

En el nou model de gestió que s'ha d'impulsar caldrà garantir el correcte funcionament del Parc Cultural del Castell-monestir de Sant Miquel d'Escornalbou.

Un cop el monument estigui obert i en ple rendiment els propietaris han d'assegurar un mínim de perfils professionals implicats en la gestió de lloc. En aquest sentit, serà avaluable la modalitat de contractació, les tasques adjudicades a la plantilla estable i fins i tot el lloc des d'on desenvolupar el treball.

Una primera proposta a fer seria

Espais Naturals: La conservació del paisatge i l'espai natural necessitaria un servei de jardineria, guies de natura que podrien estar en formació en ciències ambientals i ecologia, personal de vigilància i seguretat forestal i personal de neteja.

Edificis i col·leccions: En el cas de la col·lecció i els edificis l'equip hauria d'estar format per un conservador que hauria d'assumir les tasques de manteniment i control de la col·lecció en tots els seus aspectes. La seva presència en el monument podria ser quinzenal i adaptar-la a les conveniències i futurs o possibles projectes a portar a terme.

Indicar, tal com s'havia fet en un apartat anterior la possibilitat d'establir convenis de col·laboració amb l'Escola de Bibliotecàries. Especialment per abordar les tasques de manteniment de la biblioteca.

Un equip didàctic que assumissin les activitats educatives en les seves diferents fases així com les visites guiades. Aquest equip podria ser extern a la institució com és ara. Seria recomanable que la plantilla comptés amb un perfil dedicat a la posada en marxa i activació de les possibles xarxes socials.

Finalment i, no per això menys important ja que són un actiu essencial el personal d'atenció al públic, la venda d'entrades i informació, els quals són la imatge primera de la institució. I personal de neteja i seguretat.

5. Posicionament estratègic. Projecte de futur

Organització de conceptes seguint els criteris establerts pel DAFO del Pla de Museus de Catalunya¹⁰¹.

5.1. DAFO general

Fortaleses	Debilitats
• Patrimoni ampli i divers, arquitectònic i natural. • Unicitat i/o excepcionalitat del lloc i les col·leccions especialment bibliogràfica. • Riquesa cultural i natural. • Voluntat i necessitat de cooperar amb altres entitats i agents del territori. • Prestigi científic i cultural de les institucions gestores del bé patrimonial i natural. • Trajectòria professional d'equips amb experiència i resiliència. • Vocació educativa i de transferència.	• Xarxes territorials en procés de desplegament. • Manca de recursos humans. • Desconeixement fora del territori d'aquest bé patrimonial. • Documentació deficitària de les col·leccions. • Pendent l'estudi de la dimensió social. • Acció incipient de les noves tecnologies. • Monument poc visitat respecte a altres monuments de la seva mateixa tipologia. • Manca de una programació d'exposicions temporals amb una política expositiva clara.
Oportunitats	Amenaces
• Garants de la transferència cultural al territori. • Creixement de públic nacional i de l'Estat Espanyol. • Estratègies de captació de públic internacional: resident i estacional. • Incentivar les inversions privades de les empreses i entitats del territori. • Col·leccions multidisciplinàries que generen múltiples discursos. • Generar vincles amb continuïtat amb centres de recerca i coneixement. • Potenciar el coneixement i aprofitament de patrimoni natural de l'entorn. • Polítiques de descentralització del turisme. • Crear una vinculació amb els altres monuments de l'entorn.	• Situació d'inestabilitat/ incertesa amb la gestió i impacte de la pandèmia SARS-Cov-19. • Climatologia adversa. • Desigualtat social que afecta el consum i la participació culturals. • Precarietat professional i de recursos. • Escassa recuperació del finançament públic. • Centralització de les estructures del sector públic que porta a la pèrdua d'autonomia dels equipaments. • Increment de l'oferta de lleure i virtualització de la cultura que augmenta la competència dels museus.

5.2. Oportunitats del projecte

La situació, la història i la naturalesa que configura part del conjunt del Castell-monestir de Sant Miquel d'Escornalbou són elements de gran atractiu que es tradueixen en un ampli ventall d'oportunitats de futur per la seva gestió i explotació.

Una de les principals oportunitats del projecte ha de ser **l'enfortiment dels vincles amb el territori**, a partir de generar xarxes de col·laboració i suport

amb les entitats locals, per impulsar noves polítiques de transferència de coneixement. En aquest sentit, i malgrat l'existència d'una marca sota l'epígraf "Baronia d'Escornalbou" que aglutina diferents municipis, la realitat que es desprèn de les anàlisis portats a terme és que cada un d'aquests municipis organitzen les seves pròpies activitats culturals de manera independent malgrat compartir un fil evocador comú. Per tant, seria convenient començar a treballar amb l'esperit d'una realitat comuna identitària per establir i portar a terme de manera més consensuada unes polítiques culturals pel territori on Escornalbou n'ha de ser l'element vertebrador. Això no vol dir que tots els municipis hagin de fer el mateix, però sí que caldria establir diàlegs i consens que revertís en favor del territori.

No podem ometre que **la variada naturalesa de les seves col·leccions permet confeccionar discursos narratius de tall més inclusiu que serveixin per a cohesionar aquells sectors de la població menys afavorits, especialment en l'àmbit rural**. En aquest sentit és fonamental el rol de l'espai per a la descentralització del turisme de la comarca i generar accions conjuntes amb altres localitats tant de la Baronia com de la resta de la comarca del Baix Camp. L'ideal seria crear una vinculació amb els altres monuments de l'entorn per confeccionar rutes conjuntes amb la col·laboració i inversió privada d'entitats del territori.

El paisatge i el patrimoni natural que configura la muntanya i el recinte del Castell-monestir d'Escornalbou és sens dubte una oportunitat per atreure nous públics. Per tant s'han de generar propostes més plurals centrades en la natura però amb les màximes garanties de sostenibilitat i cura del medi. És una oportunitat per millorar en el coneixement d'aquest medi natural.

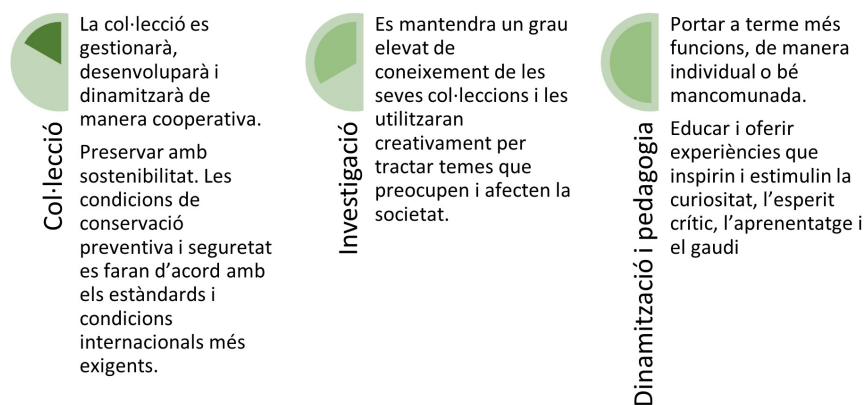
5.3. La missió

Posicionar el Castell-monestir de Sant Miquel d'Escornalbou i el seu entorn natural dins el patrimoni cultural català, posant en valor els seus aspectes històrics, naturals i socials, així com l'empremta i vinculació amb el territori.

5.4. Els objectius estratègics

Per tal que el Castell-monestir de Sant Miquel d'Escornalbou es formuli amb una nova visió dins el territori i s'expandeixi, més enllà, amb una voluntat d'utilitat pública i de cohesió territorial que ha de donar resposta als diferents reptes plantejats al llarg d'aquesta proposta (gràfic 5.1., pàgina següent).

- a) Assolir i consolidar la nova missió proposada.
- b) Actualitzar, enfortir i ampliar el seu discurs museològic.
- c) Destacar el rol del Patrimoni Natural, fomentant programes de conservació i difusió.
- d) Enfortir el seu paper o dimensió social a curt i llarg termini.
- e) Apostar per la diversitat amb uns estàndards de qualitat i de rendiment més exigents.
- f) Ampliar i diversificar el seu finançament, assajant nous models de gestió i treballant formes de generació d'ingressos amb col·laboració amb entitats i empreses del territori.
- g) Monitorar la gestió de les col·leccions, la planificació i l'avaluació de les activitats i l'estudi dels públics.

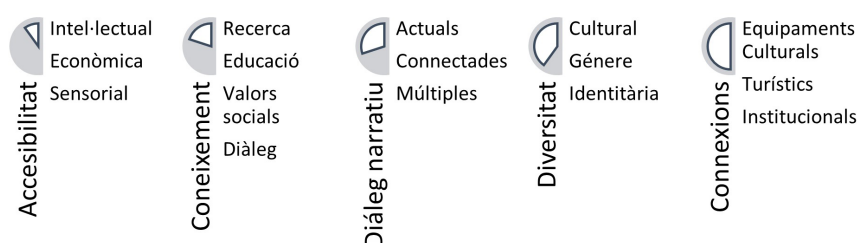

Gràfic 5.1. Classificació d'objectius estratègics per al Castell-monestir de Sant Miquel d'Escornalbou. Font: autora.

5.5. Impacte social

El compromís social és una de les prioritats dels equipaments culturals catalans donat que és un factor reconegudament positiu en el desenvolupament de les economies però també en la millora de les condicions i qualitat de vida de la ciutadania. La proposta d'Escornalbou se centra en cinc conceptes bàsics: accessibilitat, coneixement, diàleg, diversitat i connexions (gràfic 5.2.). **D'una banda estan les accions internes, centrades en què totes les propostes es facin en conformitat a uns principis horitzontals i dialogants amb les institucions tant de gestió com locals; una aposta local**¹⁰².

Com indica Montserrat Iniesta “Per reconvertir un espai de representació de les identitats en un espai de mediació que faciliti l'emergència de nous sentiments de pertinença, no hauríem de permetre que mai més ningú –ni públics, ni polítics, ni responsables administratius, ni museòlegs– no confongués el museu amb la seva exposició permanent. La identitat d'un museu l'hi dona el seu programa i la totalitat de recursos que implementa per assolir els seus objectius culturals.”¹⁰³.

Gràfic 5.2. Proposta de compromís social del Castell-monestir de Sant Miquel d'Escornalbou. Font: autora.

¹⁰² Gajda, K. A. (2019). Museum as a Place for Glocal Education. *International Multidisciplinary Scientific Conference on Social Sciences & Arts SGEM*. Vol.5, 193–200.

¹⁰³ Iniesta González, M. (2006). “Àgores “Glocals”. Museus per a la mediació: història, identitats i perplexitats”, a: *Mnemòsine: Revista Catalana de Museologia*, 3, 35–50, p. 49.

5.6. Sostenibilitat

A la data d'avui qualsevol pla ha de comptar amb una proposta vinculada als nostres contextos actuals amb relació a la sostenibilitat¹⁰⁴ i als “Objectius de Desenvolupament Sostenible”¹⁰⁵ (fig.5.1.). En aquest sentit aquest projecte s'emmarca en els següents objectius.

Fig. 5.1. Principals objectius de desenvolupament sostenible aplicables al Castell-monestir de Sant Miquel d'Escornalbou.

Contribuint en la formació permanent de la població, donant cabuda a un espai de treball just, proporcionant oportunitats d'ocupació plena i productiva i de treball digne per a totes les persones. Facilitant l'accés a la cultura a les persones amb menys recursos i oferint oportunitats a totes les persones, amb accés als serveis bàsics, a l'energia, als habitatges, al transport, a espais públics verds, mentre es millora l'ús eficient dels recursos i es redueixen els impactes ambientals, protegint el patrimoni natural de l'entorn.

¹⁰⁴ Grau Pérez, G. (2020). “El pes de la cultura en el procés constitutiu dels Objectius de Desenvolupament Sostenible. Una oportunitat de reflexió” a: *Mnemósine. Revista Catalana de Museologia*, 10. Enllaç: <http://revista.museologia.cat/ct/article/el-pes-de-la-cultura-en-el-proces-constitutiu-dels-objectius-de-desenvolupament-sostenible-191>.

¹⁰⁵ *L'Agenda 2030 per al desenvolupament sostenible*. Enllaç: http://cads.gencat.cat/ca/Agenda_2030/ (Consulta del 19/02/2021).

*Al tornar a Catalunya després de cinquanta anys d'estada a fóra
m'he fet un niu d'àligues al cim d'Escornalbou, entre les ruïnes dels
vell ascetari agustinià.*

Carta d'Eduard Toda a la Colla, Escornalbou, 1926.

Part. II.

Discurs expositiu del Castell-monestir de Sant Miquel d'Escornalbou

6. Discurs i contingut expositiu

6.1. Consideracions expositives

El Castell-monestir d'Escornalbou, tal com es configura i es presenta al públic en l'actualitat, es troba dins la tipologia de les cases-museus. És una casa-museu de les tipificades com a casa de personalitat, és a dir vinculades a un personatge concret de rellevància social, històrica, política, etc. Per tant, des d'aquesta perspectiva conceptual no ens troben ni davant d'un museu, ni exclusivament davant d'un monument arquitectònic, sinó que en ella conflueixen, com a així succeeix a Escornalbou, les dos vessants amb la complexitat que comporta a tots nivells. Les cases-museu, per tant, presenten unes necessitats específiques i pròpies vers la resta d'institucions museals, ja que per explicar-les correctament i en tota la seva globalitat cal pensar-les completament i més enllà del contenidor principal. Aquesta qüestió queda molt palesa a Escornalbou, ja que la comprensió correcta del lloc no pot passar sols per l'edifici que fou habitat, sinó també pel seu entorn (horts, boscos, passejos exteriors, etc.) i pels fets que allà es van succeir.

Un altre element previ a considerar parteix de la condició del mateix concepte de "casa", com espai privat i íntim, que es contradiu en l'esdevenir públic que li ha configurat la mateixa història. Hi ha una transformació arran de la museïtzació. En aquest sentit, en el plantejament discursiu cal ser conscients que no es revelarà l'essència del microcosmos quotidià sinó que es congelen moments de l'esdevenir diari d'aquests espais. En definitiva estem obligats a fer una selecció esbiaixada dels diferents episodis que va escriure la personalitat que la va habitar. Tanmateix, en el projecte que ens ocupa l'objectiu no és tant explicar la casa i la perspectiva d'allò quotidià, sinó establir una mirada àmplia al que ha estat Escornalbou al llarg del temps.

En l'actualitat, la configuració expositiva del Castell-monestir correspon fonamentalment a la remodelació portada a terme l'any 1985 sota la direcció de la Generalitat. En aquell moment, tal com s'ha indicat anteriorment, la casa va ser vestida en algunes parts per fer-la visitable, mentre que altres van restar inaccessibles al públic. La visita a les parts visibles sols és possible a partir d'una visita guiada portada a terme pel personal del monument. Per aquest motiu no existeix una museografia explicativa i identificativa de les cambres i espais del recorregut ni dels objectes que les componien.

Proposta discursiva

El contingut del missatge a donar ha de ser la comprensió del procés històric que va tenir des dels seus inicis Escornalbou, a través dels béns immobles i mobles conservats. Per tant, l'objectiu és la divulgació i interpretació d'aquest patrimoni cultural i natural que representa la muntanya i els seus edificis patrimonials. En definitiva, restituir la memòria i el pas del temps de què ha estat en la seva dimensió social, simbòlica i funcional, descobrint i fent valdre, molt especialment, el període anterior a l'establiment de la residència d'Eduard Toda.

Per tant, un dels objectius principals a desenvolupar pel que fa a la comunicació serà una major diversificació i estructuració en els discursos a fer arribar en el públic. Caldrà anar més enllà de la mera museïtzació d'una casa-museu vinculada a un personatge i al seu espai domèstic. En aquest sentit, caldrà ampliar i ordenar la narració vers la figura d'Eduard Toda, vinculant-la en la mesura del possible als espais que va transformar i ocupar, així com ampliar-la a altres esdeveniments vinculats a la història del lloc, com els primers pobladors, la presència sarraïna en el territori, o les diferents comunitats religioses que el van habitar.

Paràmetres expositius

El visitant que puja fins a Escornalbou s'enfronta a una diversitat d'espais arquitectònics i naturals que no presenten, ara per ara, un nexa de comprensió més enllà de les explicacions donades en la visita guiada portada a terme pel personal del monument, la qual se centra bàsicament en la figura d'Eduard Toda, la seva quotidianitat i els espais nobles que va ocupar aquest i els seus convidats en les temporades que la va habitar.

Tanmateix, la realitat històrica d'Escornalbou va, tal com ja s'ha anunciat al llarg d'aquest projecte, més enllà d'aquesta emblemàtica figura de la renaixença. En aquest sentit, per donar una visió més completa del que ha estat i és Escornalbou i la seva muntanya, s'han de plantejar noves línies discursives i també ampliar els espais expositius existents fins al moment. Així doncs, es fa del tot necessari considerar l'entorn natural com un espai discursiu més del projecte, sense oblidar tampoc integrar i valorar altres espais de l'habitatge fins al moment tancats al públic, fora del recorregut de la visita al recinte o amb altres usos fins al moment. Això comporta la necessitat d'adequació o restauració d'alguns d'ells, com és la cuina, el rebost, o l'escala de servei, pel que fa a l'habitatge. O integrar i fer valdre l'església com un espai protagonista i essencial per entendre i explicar la història del monestir en el període anterior a la desamortització, com a centre cabdal de l'espiritualitat del territori.

La densitat dels fets històrics transcorreguts al llarg dels segles, el mateix esperit del lloc, la dificultat de museïtzació que comporta una casa-museu i la complexitat cronològica en l'estructura arquitectònica de l'immoble que ha arribat als nostres dies aconsella l'establiment de diferents circuits o recorreguts, vinculats cada un d'ells als diferents aspectes que han de compondre el mapa narratiu. Aquests itineraris interiors s'hauran de vincular i connectar, així mateix i en la mesura del possible, als recorreguts dissenyats en les diferents zones exteriors (passeig dels frares, horts, zona de tir dels Llopis, etc.) que ja funcionen.

La proposta discursiva ha de partir de tres grans eixos narratius que podran articular altres subtemes.

El primer eix narratiu es concep a la manera d'un mapa integral i general, articular per un recorregut cronològic que ha d'explicar Escornalbou dels inicis fins a l'actualitat. Aquest eix explicarà dels primers assentaments fins a la compra del monument per part de la Generalitat i la Diputació de Barcelona. Farà incidència especialment en els episodis històrics abans de la compra d'Eduard Toda, on destacarà la dominació andalusina, la conquesta i repoblació, el pas dels canonges regulars de Sant Agustí per Escornalbou, el període dels Frares franciscans recol·lectes i la dels observants amb la seva tasca enfront del col·legi de missions. Sense oblidar els diferents propietaris de l'indret com Joan Brigidman, els Llopis, malgrat l'escassetat de notícies documentals d'aquests fins a arribar a la titularitat actual. Pel que

fa a la figura del Toda, aquest eix compartirà els espais i recursos museogràfics amb el segon dedicat exclusivament a la seva figura.

Pel que fa al recorregut aquest eix partirà de l'església, continuarà pel claustre, entrarà per la bodega i seguirà al llarg de la casa d'en Toda, amb un circuit per les estances nobles del primer i segon pis. En aquest eix no integrarà ni la cuina ni les zones de servei, que estaran prioritzades en el segon eix narratiu centrat en la vida a Escornalbou en el període de Toda.

El segon gran eix narratiu se centraria en la figura i obra d'Eduard Toda com a descobridor i avalador d'Escornalbou en les primeries del segle XX. A banda de marcar i explicar la rellevància que Eduard Toda ha tingut dins la cultura catalana, aspecte bastament conegut i estudiat, aquest eix incidirà especialment en mostrar la quotidianitat del senyor d'Escornalbou en aquest casal concebut a la manera de les cases d'estiueig angleses. Partint d'aquest anunciat, i donat que estem davant del que hem convingut a tipificar com a casa-museu, cal rescatar el patrimoni immaterial que la defineix. Allò que la museòloga canadenc Annette Viel va denominar l'esperit del lloc. En aquest sentit, el fil argumental haurà d'explicar els diferents usos i configuració dels espais que articulen aquesta arquitectura privada, recuperar els costums dels seus estadants - en aquest cas Toda, els seus convidats i el servei- els gustos personals del propietari, els fets que allà es van succeir o altres aspectes del teatre de la quotidianitat. Per fer aquest recorregut s'entraria per la porta principal actual.

Finalment, i no per això menys important cal centrar un tercer eix narratiu en els espais exteriors del monument, per tal de valorar la mateixa muntanya, el seu paisatge, tot mostrant l'empremta que ha suposat l'ús que d'aquesta n'han fet els seus diferents habitants al llarg del temps.

Consideracions museogràfiques

És important establir algunes consideracions prèvies entorn de la museïtzació i la museografia a portar a terme dels diferents espais.

La museografia emprada ha d'ajudar a transmetre de manera entenedora, clara i senzilla el significat del llegat patrimonial que representa el Castell monestir d'Escornalbou i la seva història. L'usuari ha d'adquirir consciència de la realitat en la qual es troba en la visita al monument.

La museografia escollida ha d'ajudar a potenciar la presentació dels continguts de manera organitzada i rigorosa. Estimular l'interès i implicació del visitant en la comprensió de les idees exposades.

Cal pensar en la creació de punts de descans en el recorregut i també en un possible espai final d'ampliació de coneixement.

Potenciar una presentació que valori l'espai. Els recursos museogràfics emprats s'han d'integrar en els diferents espais, respectant els elements patrimonials. Aquest supòsit és important i s'ha de respectar especialment en l'església, la cripta, el claustre i la bodega. S'ha d'establir un diàleg entre la proposta museogràfica i l'espai original sense que es modifiqui la lectura d'aquest.

L'església ha de continuar essent un espai d'ús polivalent. Ús de la realitat augmentada. Dotar-la d'una experiència immersiva.

Potenciar un tractament flexible de l'exposició donat els diferents eixos proposats, la qual cosa possibilitaria aquests dos recorreguts opcionals pel que fa a les arquitectures de l'habitatge.

La museografia emprada ha de ser original amb diversitat de recursos museogràfics. La transmissió de continguts haurà de combinar sistemes expositius tradicionals (textos, maquetes, presentació de peces) amb recursos tecnològics d'última generació. Els recursos museogràfics emprats (vitrines, gràfica, etc.) han de ser el menys invasius possibles.

Els recursos tecnològics han de ser sostenibles, els elements tecnològics escollits han de tenir una provada eficiència d'ús i un manteniment sostenible. També cal fer atenció a la facilitat i practicitat d'ús dels elements tecnològics.

La informació textual ha de ser comprensible per un ampli espectre de públic. Ha de presentar un disseny sobri, que s'aguantí en el temps, i que no s'imposi pel que fa a formes, colors, suports, etc. a l'espai o els objectes exposats.

S'han d'oferir diferents nivells de lectura.

S'ha de preveure l'ús de llengües diverses.

S'ha de preveure la incorporació de recursos museogràfics dirigits a sectors específics.

S'han de preveure recursos que possibilitin el recorregut individual sense acompanyament guiat. I també que possibilitin l'experiència més enllà de la visita presencial.

6.2. Eix discursiu.

0. RELAT ARQUITECTÒNIC

1. ESCORNALBOU. VISIÓ D'UN PAISATGE

- 1.1 Escornalbou. Paisatge i llegenda.
- 1.2 Idiosincràsia física, geogràfica i social del lloc.
- 1.3 La presència humana a Escornalbou abans de l'ocupació andalusina.
- 1.4 Importància estratègica d'Escornalbou en el territori.

2. LA LLUITA PEL TERRITORI

- 2.1 La dominació Sarraïna i la lluita dels cristians per la recuperació del territori.
La conquesta de Tarragona i Siurana.
- 2.2 La conquesta cristiana d'Escornalbou.
Estratègies de conquesta d'Escornalbou i la importància de la canònica com a model de colonització cristiana.

3.3. LA FUNDACIÓ DE LA CANÒNICA

- 3.1 La Canònica agustiniana d'Escornalbou.
 - 3.1.1. Idiosincràsia de la Canònica
 - 3.1.1.1. La vinculació Reial de la Canònica
 - 3.1.1.2. La regla de sant Ruf d'Avinyó
 - 3.1.2. Organització de la Canònica d'Escornalbou
- 3.2 El capítol d'Escornalbou.
 - 3.2.1 Vida en comunitat
 - 3.2.2 Càrrecs i funcions
- 3.3. Joan de Santboi, fundador de la Canònica.
 - 3.3.1 Política eclesiàstica i política feudal

4. ELS SENYORS DE LA BARONIA, ESPLENDOR I DECADÈNCIA

- 4.1 Economia monàstica.
 - 4.2.1 Els pobles de la Baronia
 - 4.2.2 Drets, rendes i monopolis
- 4.2 Crisi, empobriment i relaxació de la canònica d'Escornalbou.

5. EL CASTELL-MONESTIR FRANCISCÀ. LA COMUNITAT DELS RECOL·LECTES

- 5.1 L'arribada dels franciscans recol·lectes.
 - 5.1.1 Mendicitat, meditació i oració
 - 5.1.2 Els béns inventariats
 - 5.1.3 Homes sants de Déu
 - 5.1.4 Casa noviciat

6. EL CASTELL-MONESTIR FRANCISCÀ. LA COMUNITAT DELS OBSERVANTS

6.1. Els franciscans observants.

6.1.1 La fundació del col·legi de Missions d'Escornalbou

6.1.2 La vida en el seminari de Missions d'Escornalbou

6.1.2.1 Perfecció personal: Normes de vida, penitència i exercicis monàstics

6.1.2.2 Treball, oració i estudi

7. LA PETJADA DEL SEMINARI DE MISSIONS

7.1 Frares, lectors i predicadors del Seminari.

7.2 Eixos de la formació dels missioners: docència, acció parroquial i predicació.

7.2.1 Estudi, sermons, doctrines i missions

7.2.2 Els escriptors del seminari

7.3 Les missions populars. Geografia dels llocs missionats. Activitat apostòlica.

7.4 Literatura missional i la prèdica al territori Amèrica. Principals missions.

8. TEMPS CONVULSOS. EXCLAUSTRACIÓ I ABANDÓ D'ESCORNALBOU

8.1 Fi del col·legi seminari.

8.1.1 Ideologia, política i activat apostòlica

8.1.1.1 Missions i sermons, eines d'adoctrinament polític

8.2. 1822. Decret de supressió del col·legi missional.

8.3. Nous propietaris d'Escornalbou.

8.3.1 John Bridgman i Antoni Planas

9. EDUARD TODA, SENYOR D'ESCORNALBOU

9.1 Eduard Toda, abans d'Escornalbou.

9.1.1. Perfil biogràfic.: infantesa, cònsol, viatger..

9.1.2 Atencions familiars

9.2 Escornalbou Niu d'Àligues. Reconstrucció i transformació arquitectònica.

9.3 Eduard Toda i Escornalbou.

10. DOMESTICITAT IL·LUSTRADA

10.1 Rebre a Escornalbou.

10.1.1. La casa en funcionament

10.2 Amics, parents i coneguts.

10.2.1. Ritmes quotidians

10.2.2 La relació amb els pobles de la Baronia. Benefactor de l'Argentera i Riudecanyes

10.3 Visitants il·lustres.

10.3.1 L'amistat amb Vidal I Barraquer, Jaume Barrera

10.3.2 Alfons XIII i la visita reial

11. ESCORNALBOU, ESPAI D'ERUDICIÓ

11.1 Ideari ideològic d'Eduard Toda: Política, art i cultura.

11.1.1 Somnis de joventut. La tasca de salvaguarda patrimonial

11.1.2 Eduard Toda, Historiador d'Escornalbou i home de lletres.

11.1.2.1 El món escrit. Producció literària

11.1.2.3 Eduard Toda, mestre i docent. L'escola de Bibliotecàries

11.2 Escornalbou, cenacle d'intel·lectuals.

11.3 Escornalbou, i la cultura popular.

11.3.1 Aplecs i festes populars

11.3.2 L'excursionisme a Escornalbou. El turisme abans del turisme

12. UNA BIBLIOTECA AL MÓN

12.1. Formació, dispersió i recuperació d'un patrimoni singular.

12.1.1. La Biblioteca agustiniana

12.1.2. La Biblioteca recol·lecta

12.1.3 La Biblioteca observant

12.2 O libri, soli liberales et liberi. La biblioteca Todiana d'Escornalbou.

12.2.1 Una biblioteca anglofrancesa en el cor de la serra

12.2.2 Presència femenina en la biblioteca d'Escornalbou

13. EL COL·LECCIONISTA APASSIONAT

13.1 Les col·leccions artístiques d'Eduard Toda.

13.2 Eduard Toda. Protector i Mecenes de les institucions culturals.

14. NOUS AIRES SENYORIALS. ELS LLOPIS

14.1 Nous propietaris. Els Llopis.

14.1.1 La compra i venda d'Escornalbou en mans de la família Llopis

14.1.2 Els pobles de la Baronia i la relació amb els Llopis

14.1.3 Vida quotidiana i activitats a Escornalbou. L'oci esportiu: camp de tir

Eix discursiu. Contingut

0. RELAT ARQUITECTÒNIC

EDIFICI AGUSTINIÀ

Del període agustinianà ens resta l'església, la cripta i els espais de l'ala de llevant del claustre on hi havia hagut la sagristia i la sala capitular.

En l'àmbit arquitectònic l'església ha estat considerada per proporcions i elements decoratius com d'estil romànic, tot i que presenta llenguatges formals i constructius del gòtic. És de nau única amb coberta amb volta de canó de perfil apuntat, suportada per arcs formers adossats als murs laterals. Acaba en absis quadrat cobert amb volta ogival. Amb un arc toral apuntat s'uneixen la volta de la nau i la de l'absis.

La porta principal del temple, es troba a la façana de ponent amb timpà llis amb tres arquivoltes que s'aguanten sobre tres columnes. A l'exterior de la façana s'entreveuen 4 permòdols que ens indiquen que allà hi hauria hagut un porxo (que en la darrera gran reforma de principis del XX es va eliminar).

De l'evolució constructiva d'aquest espai encara desconeixem moltes dades, tot i que sembla segur que va ser consagrada l'any 1240. Segons el Pare Papió va existir una capella feta de pedra i alabastre dedicada a la Verge, malgrat que no coneixem la seva situació. Eduard Toda, indicava l'existència d'unes poques capelles amb mesa i retaule (de fusta) així com un altar major amb retaule de pedra. Indica dos retaules, un fet pel Mestre Aloy el 1367, del qual es conserven restes a la paret dreta de la capella del claustre i un segon, datat el 1440, amb imatges de Sant Cristòfol, Santa Maria Magdalena, Santa Marta, Santa Caterina i Sant Úrsula.

La coberta inicial realitzada amb fusta, hauria estat sostinguda per 4 arcs torals, que va ser substituït per un sostre de volta de pedra damunt de tres arcs bastits entre les dues parets del costat de la nau. Dels primitius arcs torals en queden un sencer que aguanta la volta del presbiteri i es veuen els inicis d'un segon ubicat a dintre del forro interior de la muralla.

Pel que fa a la cripta, aquesta va ser la capella dels agustins i encara es conserva un part de la mesa de l'altar. A la cripta li donaven accés dues escales obertes des de l'església al costat de la qual pujava al presbiteri. Posteriorment, els Franciscans van retirar el culte de la cripta i obriren a un costat un túnel per anar fins a la cuina i convertir en el lloc en rebost per provisions de la comunitat.

Continuant amb les descripcions actuals, el claustre, distribuïa les altres dependències que utilitzarien els canonges: la sala capitular (encara visitable), una línia de 8 cel·les i per ponent l'entrada a la clausura, l'hostal i una capella provisional utilitzada durant la construcció del temple gran. A l'abric de l'aula capitular es construí el

refetor i la cuina. Totes d'estil romànic i construïdes en pedra picada amb les marques dels operaris.

EDIFICI DELS FRANCISCANS RECOL·LECTES

Els franciscans recol·lectes van adaptar l'edifici a les necessitats de la nova comunitat, però sense transformar l'estructura original de la canonja en un moment inicial. Fonamentalment, la documentació existent indica la partició dels espais existents per augmentar la capacitat i necessitats dels estadants.

Tanmateix, entre 1584 i 1590, moment d'aixecament dels dos inventaris existents van realitzar-se obres importants construint nous espais. A la llibreria, sagristia, cuina i infermeria, s'afegiria cor, dormitori, guarda-robes, barberia, refetori i fusteria.

Pel que fa a l'església entre 1585 i 1588 es va afegir l'altar major i el sagrari (1586). També es finalitzà la capella darrera l'altar major i la calaixera de la sagristia. Es planificava, en aquest moment, fer un retaule. Entre 1595 i 1596 es va pavimentar l'església, es va construir les sepultures i la capella del claustre.

Segons documentació del 1666 a l'església existí un altar dedicat a la Nostra senyora de la Palma.

EDIFICI DELS FRANCISCANS OBSERVANTS

El monestir va tenir una remodelació important durant el període dels franciscans observants, adaptant-lo novament a les activitats del seminari i el convent. Moltes de les obres van ser portades a principis del segle XVIII. Moltes de les descripcions que han arribat als nostres dies de la fisonomia del monestir en aquest període parteixen de les informacions que el pare Papió recull en la seva història d'Escornalbou. Malgrat que la font original podem considerar la del pare Papió i un cop comprovat que les notícies són les mateixes ens inclinem per emprar l'opuscle *Relación histórica del Castillo de Escornalbou*, publicat el 1847, donat que presenta en la seva descripció una millor ordenació de les estructures arquitectòniques ressenyades. Insistent però en el fet, que el desconegut autor segueix estrictament les informacions donades per Papió.

Ens indica que hi havia 4 cisternes d'aigua, una al patí, una altra al jardí, una altra a la cuina i una darrera situada en el claustre. Sota el convent, hi havia l'hort amb una caseta, dues basses i una mina d'aigua.

L'accés al recinte monàstic es produïa per un primer portal conegut com amb el nom del portal del bou, ja que en l'arc de carreus hi havia les armes de la Baronia, que no era altre que la representació del bou amb una banya trencada. Aquest primer portal donava pas a un segon, que portava a una primera plaça. En ella es trobaven tres creus que indicaven els tres darrers passos del Viacrucis. Aquest, es

desenvolupava en el camí reial marcant els diferents episodis amb escenes conformades per rajoles. D'aquí s'accedia a una altra plaça ja davant l'església, la porteria principal i les cavallerisses.

Davant l'església s'aixecava un espaiós pòrtic cobert que donava a la porta d'entrada al recinte religiós i també a la porteria principal. Un segon porxo estava disposat a l'entrada de les cavallerisses.

L'interior del monestir s'organitzava a partir de dos claustres, els quals presentaven en els seus angles capelletes amb les estacions de la processó de Corpus.

Pel claustre inferior s'accedia a "l'enterro comú" dels religiosos. Una altra porta portava a l'estança coneguda com de *profundis* (espai d'oració situat com avantsala del refetor emprat abans dels àpats), el refetor i, la cuina de la comunitat, la cuina de les verdures ("menestra"), un espaiós terrat ("azotea") i el rentador de túniques i hàbits. Darrere el refetori es trobava la infermeria on al mig es trobava la capella de Pasqual Bailón.

Al claustre superior s'accedia per una escala amb tres ramals. Un donava a la infermeria, un segon portava a la sagristia i el final de l'escala conduïa al passadís on es trobaven les cel·les o zona de dormir i la biblioteca. El corredor d'aquest claustre tenia 9 cel·les, sense comptar el dormitori que s'havia fet construir el Bisbe de Girona, Miquel Pontich. L'estança o cel·la d'aquest portava al jardí, que seguia muntanya amunt en un bell passeig on s'havia disposat un joc de botxes, una capelleta i una placeta amb seients per descans dels frares.

També en aquest pis se situava el claustre de l'hospici dels seculars, seguint els postulats observants, dividit en 4 estances amb dues alcoves cada una d'elles i amb els seus llits corresponents. Completava aquesta zona les habitacions dels criats i una cuina gran que els servia de menjador.

Damunt d'aquest segon claustre existia un altre pis a manera de corredor on es disposaven les cel·les dels germans, en un nombre de 60, les quals són descrites com petites amb un estudi i alcova i amb mobiliari pobre i auster. A banda d'aquestes cel·les hi havia dues de més grans amb les corresponents alcoves que servien o estaven destinades a eclesiàstics regulars d'altres religions. Pel que fa a l'església la descripció que en fa és extensa i minuciosa:

"La iglesia no era muy grande y únicamente tenía dos capillas por parte, y otra de éstas era bastante capaz y construida modernamente, en las que había el Santo Nazareno. Detrás del altar mayor había una capilla dorada en la que estaba la Santa Faz de Jesucristo hermosísima, (...) En la misma capilla de la Santa Faz estaba colocado dentro de un escaparate, el simulacro pequeño del niño en la cruz en representación dormido, (...).

En los dos colaterales de dicha capilla había otras dos capillas doradas, una de San Francisco y otra de San Antonio de Padua; y las

paredes de estas capillas estaban adornadas con varias pinturas. En el altar mayor, que estaba dedicado al arcángel San Miguel, (..) y en medio había un sagrario dorado muy hermoso. El presbiterio (...) y estaban las paredes colaterales adornadas con azulejos, y con finos retratos de papas, cardenales de la religión de San Francisco, y algunos mártires. Todo el pavimento del presbiterio y de las tres capillas estaba enladrillado de azulejos y además había en el primero una hermosa baranda de hierro, que conducía de uno a otro extremo a la escalera.

La sacristía era muy capaz y tenía un curioso lavatorio para las manos. (segueix indicant les relíquies existents en aquest espai).

En el mismo piso que los claustros superiores estaba la puerta del coro y era muy espacioso con 43 sillas de nogal. El atril mayor estaba muy decentemente labrado (...): En la baranda del coro había un altario dorado, de la Virgen María y por remate tenía una imagen del crucificado (...). La torre de las campanas era ochavada y era bastante alta, tenía tres campanas (...) y el mismo reloj hacía mover otras campanillas." [Francisco Gras Elies. *D'Escornalbou a Scala-Dei*].

Aquesta descripció és la que de manera resumida fa l'escriptor nascut a Reus Francisco Gras Elies en el seu llibre *D'Escornalbou a Scala-Dei*. La descripció es basa, amb seguretat, en la *Relación histórica del Castillo de Escornalbou* (1847), que a la vegada es fonamenta amb la publicació del pare Papió, *La Història d'Escornalbou*. Francisco Gras destaca que "No queda res del que ha sigut. Un mur rodejava per una part el convent i per altra abims y roques. (...) es trobava una plaça amb perxes, tenint a un costat l'església, bastant més gran, d'una sola nau i amb l'altar major dedicat a l'Arcàngel Sant Miquel. El presbiteri, que el millor del temple, estava revestit de rajoles de València, brillants i boniques, plenes de color, que els nostres rajolers aprengueren de fer dels alarbs; i ses lloses tan ben distribuïdes, que semblaven una taula d'escacs. A més, en els pilars i a la volta hi havia hermoses figures representant els grans barons de l'orde franciscà. El cor era gran, majestuós, i tenia quaranta-tres sitials de noguera treballats amb tot gust. Aqueixa església portava al coll un campanar airós, octogonal, rellotge i tres campanes (...). Aqueix temple, quan el vaig visitar sent jo molt jove, servia de corral de bestiar. (...) A més tenia aqueix convent dos claustres, i al pis de terra el dormitori dels novicis, la cuina, el refectori, que era molt gran, la cambra dels malalts, on hi havia un altar amb la imatge de Sant Pascual Bailón (...) a més d'un safareig per rentar les robes de la comunitat i una sala anomenada de *profundis*, per on s'entrava al fossar (...). Un jardí molt ben cuidat, amb flors i arbres fruiters i posat a l'abric de les fortes tramuntanes, conduïa al punt més alt de la muntanya, on hi havia l'ermita de Santa Bàrbara." [Francisco Gras. *D'Escornalbou a Scala-Dei*]

Eduard Toda, seguint també les aportacions del pare Papió i l'opuscle publicat l'any 1847, fa diverses consideracions i matisos a l'evolució de l'arquitectura monàstica en aquest període.

Pel que fa a les entrades al recinte indica que aquesta era oberta a la part de l'angle esquerre de la mateixa plaça, sota el doble pòrtic

edificat davant el frontis de l'església. Els observants van fer tres nivells fins a la teulada de l'església desfent el claustre romànic d'un sol pis. També matisa que els observants en l'antiga sala capitular posen la porta de la clausura i obren amples sepultures de la comunitat, i indica altres distribucions. Desconeixem, en canvi, d'on coneix la informació respecte a les mesures i la disposició de la sala on es trobava la llibreria. Ell indica que els armaris eren de pi, que la sala era un quadrilàter de 4 m d'amplada, 6/7 de llarg i 3,5 m d'alçada. La biblioteca estaria vestida amb 8 armaris de 10 prestatges d'un metre de llargada. Significaria una extensió lineal de 80 m, on cabrien entre llibres grans, mitjans i petits uns dos mil volums. Els armaris estaven assenyalats per lletres majúscules de l'A fins a la lletra M i els volums tenien una numeració seguida per a tots els prestatges de cada armari com B23, D89, M14.

Respecte a l'església i la seva decoració indica que el retaule de pedra de l'altar major fa ser retirat a finals del XVII, quan el bisbe Pontich regalà al seminari un de fusta daurada amb imatge central de Sant Miquel i als costats els sants de l'orde franciscà Sant Anton Pàdua i Bonaventura i aquest retaule està a l'església de Fontaubella. Darrere de l'altar, al fons del presbiteri, segons Toda, hi havia 3 capelles dedicades a Sant Antoni, la Santa Clara i Sant Francesc d'Assís. La pintura de la capella del mig era una bona còpia de l'original de Sant Lluc a Roma. Matisa que el presbiteri anava decorat amb un ample fris de rajoles de València meitat verdes i meitat blanques.

INTERVENCIIONS D' EDUARD TODA

La restauració d'Escornalbou s'inicià el 1908 sota la direcció de la mare del Toda i amb un concepte molt lliure. Francesca Güell, amb quasi vuitanta anys emprengué la tasca de reconstrucció amb molta energia, recorrent els pobles de l'entorn per localitzar mobles antics per vestir sumptuosament, un cop acabades les obres, les diferents estances. Eduard Toda, encara resident a Londres, va anar enviant cartes al metre d'obres de Riudecanyes, Sr. Ribas, on donava indicacions de com volia que les coses es portessin a terme.

Segons Josep Pla, encarregà les obres a Puig i Cadafalch, però no s'entengueren. El motiu era que segons Toda l'arquitecte volia fer un convent nou i ell el volia vell, perquè estava cansat de coses noves. [Josep Pla. *Un senyor de Barcelona*].

La intervenció que va fer-hi va ser rebuda amb diferents postures. Mentre que la majoria en cantà les virtuts, Serra i Vilaró en va fer una despietada crítica, ja que considerava que havia destruït parts importants del recinte monàstic, com el claustre que en realitat ja no existia tot i que sí que col·locà els arcs del claustre a manera de gran finestra, el cor de l'església, la portada i una capella lateral. [Eufemià Fort i Cogul. *Eduard Toda tal com l'he conegut*]. En canvi, per altres: "La reconstrucció dels edificis s'ha fet de manera realment mestrívola, aportant-hi tot el que era essencial, però, al mateix temps, posant-hi una cura extrema perquè res no hi fos superflu ni excessiu. S'hi veu

un respecte absolut a l'esquema genuí de l'obra dels constructors; (...) Tot el que s'hi ha fet revela una habilitat màxima a saber refer (...) La restauració d'Escornalbou serà sempre el testimoni d'una afecció profunda, dilectíssima, per les coses belles i nobles, transcendents de religiositat i de sentit patriòtic" [*Rev. Esplai*, núm. 127, 1934]. La distribució dels espais va ser modificada i adequada a les necessitats pròpies d'una arquitectura privada en funcionament.

L'existència d'un plec de cartes enviades per Eduard Toda al mestre de cases de Riudecanyes, de cognom Ribas, ens permet aproximar-nos a com es va portar a terme part d'aquesta restauració. Les cartes són datades entre 1908 i 1912. Tot i no tenir la seqüència completa d'aquesta correspondència perfilen de manera acurada els processos i l'organització del projecte.

Toda escriu al mestre de cases Ribas per donar-li indicacions sobre operaris a contractar i obres a realitzar, tant en l'exterior com interior del castell monestir. Toda és minuciós en les seves explicacions i demandes, incloent-hi petits esbossos i atenent fins al darrer detall respecte als materials emprar i on s'havien d'adquirir així com les dificultats que comporta l'obra. Aquesta correspondència epistolar ens mostra un Eduard Toda molt implicat en tots els aspectes de la rehabilitació i restauració dels diferents espais. A través de les diverses cartes també podem fer una aproximació a les estances que es van anar construint o arreglant. [Cartes germanes Ribas]

Cal destacar, com una curiositat, les diverses referències que en elles Toda fa a la seva jove Laura, com la persona de confiança en alguns dels tràmits que s'havien de portar a terme i com a interlocutora amb el mestre d'obres Ribas. Fonamentalment, en les seves missives Toda fa indicacions sobre els obrers a contractar, els salaris a pagar, en quin ordre s'havien de fer les feines i com havien de ser realitzades, o on havien de comprar els materials per portar a terme la reforma.

Un dels aspectes destacables és la menció constant al proveïment de l'aigua necessària per portar a terme les obres. Per aquest motiu, Eduard Toda estava molt interessat que com a primeres feines s'abordés la realització de canonades que permetria la recollida de l'aigua de la pluja i es revisés l'estat de totes les cisternes i basses existents en la propietat.

Pel que fa a les obres, en aquesta correspondència es mencionen la construcció de les parets exteriors de la casa-habitació, la construcció d'una comuna, la realització de l'estable (actual espai de recepció), el portal del Bou o entrada al recinte, l'aixecament i ampliació de la casa per la part posterior d'aquesta, empedrat de la plaça, la planificació del menjador, les canalitzacions i la neteja de la cripta i el presbiteri.

Respecte als honoraris es va establir que els jornals serien de 5 pesetes si dormien en l'obra i de quatre si baixaven a dormir al poble. En algunes cartes ell mateix proposa noms concrets dels quals té referència. Per la carta datada el 17 d'agost de 1908 sabem que cada paleta tenia dos manobres que l'ajudaven. El 24 de juny del mateix

any havia demanat a Ribas que busques un picapedrer que també pogués fer les tasques de paleta donat que com a picapedrer la seva feina seria senzilla, ja que no hauria de tallar cap ornamentació. Tot i desconèixer la majoria d'obres i proveïdors que van treballar-hi, sí que en les cartes es mencionen alguns noms, els manobres Josep i Celestino, com el fuster de nom Mateu o el Guillem Broca de Riudecanyes que li subministrà material. O també sabem que el ferrer era de Vilanova, retalls de notícies que ens permeten intuir la frenètica activitat i l'embalum del projecte. [Segons informació del Sr. Santiago Francesc, el primer mestre d'obres que va intervenir en la restauració d'Escornalbou, en temps de Francesca Güell, fou Mateu Vinyes de Montbrió. Molt possiblement, aquest Mateu Vinyes fos el fuster que s'anomena en les cartes de les germanes Ribas.]. A banda d'aquest fuster també es coneguda la participació del fuster de Riudecanyes Joan Llaberías.

Eduard Toda va tenir sempre un control absolut sobre les reformes que es van portar a terme. Fou ell qui dissenya, i supervisà cada pas que es va donar. Constantment enviava dibuixos i croquis a Ribas per indicar com s'havien de portar a terme les obres. Fins i tot, en la carta datada del 26 d'agost de 1908 demanava que li enviessin unes fotos de la bastida que havien construït per treballar.

Toda es revela com un home pràctic i per aquest motiu demana que totes les canonades siguin exteriors, no encastades dins les parets. També que es recullin i separin totes les pedres dels enderrocs o dels camins que s'estaven arreglant per tal de fer-les servir en la reforma de l'església, la sala capitular i la muralla. I no exempt de gust estètic, on queda clara la seva influència anglesa. En la mateixa carta, la del 26 d'agost de 1908, exposa que malgrat entendre la necessitat d'arrencar algunes hores per poder procedir a les millores demanava que en les parts que no fos necessari construir es deixessin fent-ne una defensa en els següents termes: " Esta bé que hajeu tret l'eura de la paret, porque feya nosa, pero esteu equivocat creyent que las euras fan mal á las parets. Si fos així a Anglaterra no hi hauria una cas de camp ni una iglesia en peu. (...). Desitjo que no's toqui cap eura de cap part, ahont no fassin nosa per las construccions".

Cal dir que, malgrat les constants indicacions d'Eduard Toda, les obres avançaren lentament. Això queda perfectament reflectit en dues cartes datades amb quatre anys de diferència. En la carta datada a Londres del 24 de juny de 1908, dóna instruccions clares i precises de com construir el nou estable i de l'empedrat que s'ha de realitzar a la plaça. Indicacions que es repetiran el 12 de juny de 1912.

Pel que fa a l'estable, aquest situat a la dreta de la plaça (actual espai de rebuda) es plantejava com un edifici de dos pisos, on en la planta baixa es disposarien els animals i les menjadores, mentre que en el pis superior hi hauria l'habitació del mosso, de nom Fermí i un espai per guardar la palla, el gra i les garrofes. En aquesta carta deixava clar que el pis superior havia de tenir un forat per poder tirar la palla a la planta inferior sense necessitat d'emprar les escales.

En la carta del 12 de juny de 1912 s'indicava l'inici les obres de la plaça, concretament li demana acabar primer la muralla de la plaça dels

claustres al costat de l'escala de la Torre. Llavors, Ribas i els operaris contractats havien de posar-se a treballar en l'estable, tot indicant la nova ubicació dels animals mentre es portés a terme aquesta reparació. En l'estable calia reformar el traspol de fusta passant-lo a fer d'obra i guardant la fusta per realitzar altres parts. (Traspol és un mot d'àmbit rural o preurbà, de significats contraris que serveix per anomenar el sostre, però també el terra. Habitualment s'empra com terra). Seguidament s'havia de construir una comuna espaiosa i ventilada que tingués una finestra alta per rebre la llum, tal com s'indicava en el dibuix que incloïa. Indicava com havia de ser l'aigüera, quina disposició havia de tenir, i les canonades, demanant expressament que cap conducte es posés dins la paret, mostrant a un Toda pràctic en la seva concepció del disseny. El tancament hauria de ser una porta vidriera de la qual s'hauria d'encarregar de fer el Sr. Colom, masover del castell monestir.

Plantejava en aquesta carta, un canvi d'ubicació pel que fa a la pallissa. Respecte a la planta superior ens descobreix que inicialment va pensar disposar-hi dues arcades del claustre, però finalment va canviar de parer i optà per obrir finestres unificant la façana. Eduard Toda, és conscient de la dificultat de portar unes obres a distància i la possibilitat que moltes coses no sortissin com havia demanat. El final de la carta, un cop explicat novament amb un croquis com vol les finestres, diu "I si no m'enteneu y feu un brunyol ya' m sentireu " per acabar la missiva amb "I cansat de fer ninots quedo sempre... " [Cartes germanes Ribas].

Del mateix mes, però sense data envia una altra missiva fent esment de com havien de ser els traspols, tot anunciant la seva arribada per finals de juliol, principis d'agost. Indica la conveniència que siguin d'obra, es queixa del preu tot i que l'accepta i insisteix en el fet que no es gasti aigua ni de l'hort de les flors, ni de la cisterna petita del patí de l'església. [Cartes germanes Ribas]

Tot i que Eduard Toda intentà vestir Escornalbou amb totes les comoditats possibles la seva situació presentava alguns inconvenients domèstics. Pla diu "A Escornalbou si vivia bé, però no hi havia electricitat i una nit el gas d'acetilè gairebé m'asfixià, en l'habitació del convent que ocupava". [Josep Pla. *Un senyor de Barcelona*].

Aquest inconvenient venia contrarestat per la magnificència de la decoració del casal. Per la premsa o les publicacions dels més diversos autors hom es pot fer una idea del resultat de les intervencions que es van fer. La descripció portada a terme per Jorge Miranda, Josep Barrilón en "Excursió al Castell d'Escornalbou" o Joan Ruiz Porta presenten poques variacions, cosa que indica que la majoria van limitar a repetir el que havia descrit el primer d'ells.

Sabem que el hall o l'entrada a la residència de Toda està conformat per dues estances. Les descripcions d'aquest espai divergeix a vegades. El seu amic Joan Ruiz Porta, en un article de la Revista *Barcelona. Atracción de forasteros*, publicat el 1927, indicava que el hall estava vestit amb panòpies o col·lecció d'armes, algunes portades dels seus

viatges d'Orient, altres de foc de la guerra de la Independència, i altres emprades en guerres europees. Tanmateix, altres autors descriuen en aquest espai "El vestíbul, ple de trofeus de cacera- cornamentes de carabao, de búfol, d'antilop, de cervals, testes d'ós blanc, de senglars, esquirols, gats, masqués, panòpies, etc; les cambres (...)" [Diari de Reus, 27/5/1930].

El refetor va ser transformat en un esplendorós menjador vestit amb sumptuosos mobles, i ric objectes decoratius, entre els que sempre es destaca un medalló en relleu de la figura de Sant Jordi, atribuït a Lucca de la Robbia. També causaven molt d'efecte en els visitants els plats de metall de diferents cultures (àrabs, japonesos, xinesos).

També transformà l'accés al primer pis, construint una escala de fusta seguint els models de les existents en els castells anglesos. Aquesta escala feta de fusta de roure, que porta a la biblioteca i les estances superiors, fou realitzada per Joan Llaberia, fuster de Riudecanyes. En el peu de la mateixa es va disposar una esquella pirinenca que es feia servir per cridar a la gent en els moments dels àpats. En el passadís de l'escala es va disposar una catifa per evitar els sorolls. Aquest espai estava decorat també amb panòpies (detallades en el retall de premsa) [Jorge Miranda. *Retall àlbum*. 1927]

Entre les estances d'aquesta planta destacava i destaca per sobre de la resta la sala amb xemeneia recoberta de rajoles ceràmiques en el seu parament. Les rajoles en un gran nombre corresponen al segle XVII i XVIII, de procedència catalana i també holandesa. Aquesta sala rep per part dels autors que la descriuen diferents noms, però tots coincideixen en indicar que era una sala íntima, emprada com a espai per prendre el té, fer tertúlia i admirar la col·lecció de Toda. Alguns la defineixen com una sala museu, altres l'anomenen la cambra de les rajoles [Retall Àlbum]

En aquesta planta també es troba el patí/ mirador, que connecta amb l'aula capitular i la torre, que antigament havien estat cel·les monacals. Finalment, Miranda indica: "El aula capitular y el cementerio hoy convertido en capilla provisional ; en un ángulo una gallarda torre vistosa y atrevida construcción... (..) en el fondo, como una hermosa decoración teatral, el arco o portal de ingreso y junto a él , perfectamente restaurada, la gallarda torre del homenaje, que hoy lleva el nombre de la Torre del Cardenal Vidal y Barraquer. [Joan Ruiz Porta. *Barcelona Atracción de forasteros*. 1927]. En aquest claustre/ patí hi havia paons [Jorge Miranda. *Retall Àlbum*. 1926].

En la segona planta, la biblioteca, fou el centre neuràlgic del Castell-monestir de Sant Miquel d'Escornalbou ocupant 14 peces. Anton Cabré indica que a banda de la biblioteca actual, part de l'estança blava o saló en el seu estat inicial estava compartimentada amb petites estances on es guardaven els llibres. Segons memòria d'Anton Cabré, l'espai que ocupa el Saló Blau, en època de Toda no feia la funció de sala d'estar, aquest espai es trobava compartimentat. La sala era anomenada com la "sala dels armaris" i com el nom indica Toda hi guardava la roba i moltes caixes de llibres. La continuació del saló (actual sala passadís) era l'espai on es guardava la collita de les avellanes. [Informació Anton Cabré]

Pel que fa a les cambres aquestes van ser alterades en el seu recorregut i funció per les intervencions que amb posterioritat van fer-hi els Llopis. En temps d'Eduard Toda "De les cambres d'Escornalbou n'hi havia una exclusiva -la més luxosa i règia- per al cardenal de Tarragona, Francesc Vidal i Barraquer, i també n'hi constava una de destinada a Francesc Cambó. Aquesta darrerament esmentada era ornamentada amb quadres reproduint obres angleses de figures representant escenes d'exquisides damiselles, i, amb motiu d'allò, la gent del castell distingia aquella habitació anomenant-la "la cambra de les noies maques" [Plàcid Vidal. *L'assaig de la vida*].

L'habitació on dormia el senyor Toda sempre ha sigut la mateixa, a continuació i dormia la seva mare, compartien el WC de la banyera, després l'habitació del cardenal Vidal i Barraquer que també tenia el seu bany propi (tal com està ara el va reformar la família Llopis), les sales del costat sala d'armes fins a la torre era el despatx del Sr. Toda). La petita estança que dona al hall d'aquest primer pis al costat del passadís de la biblioteca era l'habitació del xofer. [Informació Anton Cabré]

L'església, que havia estat feta servir com a refugi de pastors i corral d'animals, va tornar a recobrar la seva esplendor a finals del 1926, després d'una llarga restauració. Eduard Toda, anunciava al seu amic Jaume Barrera, poc abans de Nadal d'aquell any que l'església estava acabada "ab l'ara de l'altar al presbiteri y'ls vidres als finestrals". [6 desembre de 1926. Gener Gonzalvo. *Correspondència entre Eduard Toda i Jaume Barrera 1925-1941*]

El 1928, és el moment en què l'església ja restaurada es comença a compondre amb els diferents objectes litúrgics i decoratius. Fou un moment on es van rebre diferents donatius que van ser emprats per adquirir alguns d'aquests objectes, com les sacres. [15 abril 1928 Gener Gonzalvo. *Correspondència entre Eduard Toda i Jaume Barrera 1925-1941*] o es disposa en ella una llàntia regalada per les biblioteccàries, fent parella amb una làmpada que estava disposada al centre del presbiteri. L'agost de 1931 es va acabar d'empedrat que puja a la plaça de l'església. [10 maig de 1928 i agost de 1831. Gener Gonzalvo. *Correspondència entre Eduard Toda i Jaume Barrera 1925-1941*].

Pel que fa a la cripta aquesta va ser emprada de rebost per aliments durant l'època de l'Eduard Toda i també en el període dels Llopis.

ELS LLOPIS

Els Llopis, al voltant dels anys cinquanta, també van portar a terme obres de millora en l'interior de la residència per adequar-la a les seves necessitats. Van transformar l'estructura del pis superior, ja que com s'ha indicat l'actual saló blau eren petites habitacions que van desaparèixer per construir el saló Blau, amb un nou arc i incorporant una nova xemeneia de totxo vist, que podia carregar-se de troncs per l'escala de servei. Tot i que els Ribas van ser també els mestres d'obres que van portar a terme aquestes reformes, l'arquitecte fou Francesc Mitjans, que pels mateixos anys va projectar-los la casa a

Barcelona. Mitjans i la seva família eren amics dels Llopis i feien estades al castell.[Informació Anton Cabré]. Hi ha constància documental de l'adequació de la xemeneia amb totxo vist, on s'aprecia també la decoració emprada pels Llopis. El mirall amb Sant Miquel que en l'actualitat es troba a l'escala, estava disposat sobre aquesta. Segons Anton Cabré el Sr. Veciana de Barcelona fou l'assessor en matèria de decoració del castell. Molt possiblement es tracta de Florenci Veciana, restaurador, decorador, ebenista i tallista que tenia una prestigiosa botiga oberta a Barcelona.

També tenim referències pel que a la cuina en època dels Llopis. En el seu moment existien dues cuines econòmiques. La nevera la va instal·lar la botiga Anguera de Reus. Aquest rebost va ser creat pels Llopis. L'espai entre la cuina i el rebost on se situa la nevera, i on es guardava vi i oli, servia com espai d'office. No hi havia les taules de centre, n'hi havia dues amb marbre a la paret. La zona de l'actual llar de foc de la cuina és també nova. En l'època de Toda aquest espai corresponia al menjador del servei.

Mantenien les dues argolles a la paret per als càntirs d'aigua.

Les pintures del celler, són del pintor tarragoní Josep Sarobé [Informació Anton Cabré] i corresponen al període dels Llopis.

1. ESCORNALBOU. VISIÓ D'UN PAISATGE

1.1 Escornalbou. Paisatge i llegenda.

1.2 Idiosincràsia física, geogràfica i social del lloc.

1.3 La presència humana a Escornalbou abans de l'ocupació andalusina.

1.4 Importància estratègica d'Escornalbou en el territori.

La Muntanya d'Escornalbou forma part de les muntanyes que formen la Serra de l'Argentera, situada en el municipi del mateix nom i que geogràficament pertany a la Serralada Prelitoral Catalana. Geològicament la muntanya d'Escornalbou, situada en la comarca del Baix Camp està formada per materials de diverses èpoques. La part més elevada de la muntanya, on se situa el Castell-monestir data del període conegut amb el nom de Triàsic inferior o fàcies Buntsandsstein, mentre que la part inferior es va formar en el període Paleozoic, durant el Carbonífer i el Permià. Així en el cim abunden les roques de tipus sedentari, que es troben al cim del turó de Santa Bàrbara, com el gres que és de color rogenc i el conglomerat i en la part inferior es troben roques del tipus metamòrfiques i roques ígnies o magmàtiques. Entre les roques que conté la muntanya d'Escornalbou cal destacar a més del gres i el conglomerat, les roques calcàries, metagres, la quarsita, pissarra, esquist, granit, granit rosa. A més és fàcil localitzar-hi abundants minerals en estat pur com són la baritina, limonita, quars, siderita i pirolusita dendrítica. Sense oblidar la presència de plata, també anomenat argent que dona nom a la Serra i al municipi al qual pertany. La literatura científica del segle XIX recull l'existència de mines d'argent en els encontorns del Castell-monestir [*Diari El patriota*] i també l'explotació de mines d'altres minerals com el coure, el plom o el granit.

Eduard Toda la descriu:

“És evident que la nostra muntanya és filla d'un cataclisme de la naturalesa. Tot en ella apareix romput i esqueixat. Més que bancs de pedra, la formen còdols arrodonits per frotació entre ells i amb les terres veïnes. Sembla que la closca terràquia s'esqueixa per aquella part, essent projectada a l'aire per poderosa força subterrània, i caigué desfeta de les altures, amuntegant-se sense cap unió. Els còdols menys pesats rodaren pels costats de la serra; els més feixucs queden dalt, deixant entre ells pregons abims, coves extenses i avencs tallats a pic dintre la muntanya”. [Eduard Toda. *Història d'Escornalbou*]

L'orografia de la muntanya i els pobles que conformen la Baronia d'Escornalbou es caracteritzen per estar en un territori muntanyós, poc apte pel cultiu i de grans boscos. La plaga de la fil·loxera a finals del segle XIX va propiciar el pas del cultiu de les vinyes al de determinats fruits secs com les avellanes o les ametlles. Les parts més altes de la muntanya d'Escornalbou així com als cantons nord i oest del turó i la part més ombriva que correspon al camí dels frares, està formada per boscos de pinassa, conegut amb el nom científic de *pinus nigra ssp. salzamannii*, caracteritzat per un tronc recte, pinyes grans, una ramificació regular de les seves branques i formes espectaculars

fruit del vent. Aquesta pineda és un hàbitat d'interès prioritari per la Unió Europea. Aquests boscos van patir el 21 de setembre del 1911 un gran incendi que va durar tres dies. [“Actualidades catalanas”. Todo Colección. *La Vanguardia*]. Novament l'any 1914 es van cremar més hectàrees de bosc a causa d'una tempesta. [*La Vanguardia*. 9 de juliol 1914]

Les pinasses formen part de l'estrat arbori de la roureda de roure de fulla petita (*Violo-Quercetum faginae*), formació que substitueix l'alzinar en alçada. Destacar les alzines sureres, excepcionals en aquesta latitud de Catalunya. Entorn del Castell d'Escornalbou trobem una de les joies de la natura a la Costa Daurada: el petit bosc d'alzines sureres (*Quercus suber*) que, discretament, apareix inserit entre els alzinars i les pinedes dominants a la resta de serres del municipi. D'alzines sureres, a la demarcació, només en surten exemplars puntuals o grupets en altres indrets de la serralada Prelitoral com l'Albiol o Alforja.

Hi apareixen també altres arbres caducifolis com la blada o la moixera, que donen a l'indret una coloració especial a la tardor. Molses, falgueres, violes i herbes amants de la humitat entapissen el sotabosc, afavorides per un microclima humit i frescal on creix també el boix grèvol, espècie protegida per la legislació catalana. Entre la vegetació també destaca la *Digitalis obscura* o Manxiuleta, destacada en publicacions del segle XIX. La Manxiuleta es localitza en els camps de conreu, en pinars i garrigues amb romaní, en vores dels camins, superfícies rocoses i parets seques. La seva època de floració es dona entre els mesos d'abril i juliol i té propietats medicinals com a diürètic, però no s'utilitza donada la seva elevada toxicitat. En canvi sí que s'empra en medicina veterinària com a cicatritzant de ferides dels animals. El sotabosc està conformat per molses i falgueres i també la falguera, de gran vistositat, coneguda amb el nom d'herba pigotera o polipodi (*Polypodium vulgare ssp. serulatum*) que arrela en esclètexs grans i roques d'ambients ombrívols.

També la fauna que habita en la muntanya d'Escornalbou és rica i variada, malgrat ser d'hàbits nocturns. Entre els animals que habiten aquests paratges es poden citar petits mamífers com les fagines, les guineus, les quals marquen el seu territori amb les seves defecacions en pedres dels camins i, les mosteles a més de les musaranyes, rates cellardes o ratolins de bosc. Els ocells forestals, des dels visibles tudons fins als rapidíssims esparvers, passant per mallerengues, merles o raspinells són els habitants més característics. Volant en cercles per damunt nostre, potser tindrem la sort d'albirar una de les aus emblemàtiques de la muntanya tarragonina, l'àguila cuabarrada, espècie amenaçada i en regressió. Més petit i més comú, l'aligot és un altre rapinyaire que es refugia al bosc i caça a conreus i espais oberts.

Les restes trobades en diferents cavitats de la muntanya d'Escornalbou permeten datar la presència humana ja en diferents períodes de la prehistòria. En les diferents coves existents – Cova de la Guineu, la Cova de la Muralla, la Cova del Passeig dels Frares també coneguda amb el nom de Cova Llumínosa o la Cova Josefina – s'han pogut datar restes del període paleolític mitjà així com del neolític. Per tant

Escornalbou ja va ser poblada en temps primitius, concretament des del Neolític.

La cova Josefina, com la va batejar Eduard Toda, en honor a la nena Josefina Font Lamarca qui va localitzar en el seu interior diferents materials a principis del segle XX. Josefina, que tenia en el moment de la descoberta quinze anys era la segona filla de Pau Font de Rubinat, polític, bibliòfil i gran amic d'Eduard Toda. El mateix Eduard Toda explica la descoberta:

“A principis de segle, [...] una noya de Reus, Josefina Font, corrent per la montanya d'Escornalbou y ficantse en quants recons y amagatalls trobava, descobrí que aquesta cova havia sigut una habitació prehistòrica. Lo lloch era naturalment conegut de quants pastors i pagessos havian habitat son enclós pera suplujarse en temps dolents o havian aprofitat sa fresca pera ferhi la mitgdiada en los calurosos temps del istiu.

Peró la nena Font, per temperament curiosa, escorcollá las terras dels recons, recullí testos y prengué los que li semblaren millors y eran efectivament restes de vasos gravats de relatiu merit aristich. [...]” [Eduard Toda. *Història d'Escornalbou*].

La importància de la troballa, va portar que anys més tard, el mes de setembre de 1922, per mediació del Cardenal Vidal i Barraquer, al mossèn, director dels museus diocesans de Tarragona i Solsona i arqueòleg Serra i Vilaró, s'iniciés l'excavació i l'estudi de la dita cova amb l'ajut d'obriers pagats per Toda. Donat que havia transcorregut uns anys entre la descoberta -molt possiblement entorn de 1909 – i l'inici dels treballs arqueològics Serra i Vilaró va esmerçar-se per recuperar el material que havia estat dispers. Pau Font de Rubinat, indicà que el 1872 Josep Juncosa havia recollit una destrat de bronze i diversos sílexs, també es coneixia que Agustí Duran i Sanpere havia dipositat alguns materials de la cova a l'Institut d'Estudis Catalans. Desafortunadament, els materials que recollí Juncosa havien estat regalats per la filla d'aquest al doctor Joan Cadevall, botànic i geògraf vinculat a la ciutat de Terrassa i no van poder ser recuperats.

Avançat en el seu temps, Joan Serra i Vilaró centrà sempre els seus treballs arqueològics en el caràcter científic i documental del material descobert i no tant en l'objecte per se. Això el portà a publicar l'any 1925 *Escornalbou Prehistòric* un llibre on estudiava minuciosament el conjunt de material trobat que abastava una cronologia ampla des del període neolític fins al món contemporani, mostrant la continuïtat de la cova com a refugi. Entre les peces destacar elements de vasos campaniformes, ceràmica romana, un fermall visigòtic, algun fragment del segle XVIII, per exemple. Serra i Vilaró va dipositar part del material de la Cova Josefina al Seminari pontifici. [*La Cruz. Diario católico*. 11 oct. 1930]

La presència romana a Escornalbou és dubtosa, malgrat l'atribució de les restes que veiem avui dia al cim coronat per la capella de Santa Bàrbara, les quals són sens dubte de factura medieval. Tradicional-

ment s'ha argumentat la presència romana per una sèrie de restes d'una antiga torre datada del segle III, que cinc segles després va ser reaprofitada pels sarraïns donant-li el nom de *Saloquia* que vol dir "guaita", en referència clara a la visió i domini del territori que permetia un control sobre possibles atacs o invasions del territori. És en aquest moment amb l'arribada dels andalusins i l'establiment d'una frontera al nord amb els cristians que l'indret d'Escornalbou pren una considerable importància estratègica. Escornalbou dominava l'accés a l'Ebre, fins a Flix, per les muntanyes de Prades. Servia també per controlar el Coll de Balaguer i la via des de Tarragona a Tortosa i Amposta. A més les poblacions del Camp de Tarragona a banda de les més pròximes que conformaven la Baronia, quedaven plenament vigilades.

Antoni Rovira i Virgili, el periodista i polític escrigué: "Aquesta vella muntanya coberta de bosc no és solament filla de la naturalesa. En fer l'ascensió cap al pic d'Escornalbou, comprovem a cada punt la intervenció intel·ligent de l'home; algú vetlla en aquest paratge. La muntanya, erma anys enrere, avui torna a ésser poblada d'arbres, tal era el caigut castell torna adreçar-se solitari i sobirà. Doble restauració natural i arqueològica. Novament viuen a Escornalbou les pedres vermelles del castell i les de l'Església del segle XII; novament viuen en els vessants les generacions d'arbres. [...] Estenem la mirada al voltant. Aquesta muntanya no té la grandesa desolada de Siurana; no us fa basarda; no us dona aquella primera sensació de punyent soledat. El Montsant, vist des d'ací, no és tan imponent; la Mola apareix com un llenç de paret damunt la carena. Tot verdeja més. Cap a llevant, enllà de les branques del muntanyam que s'obren en forma de contraforts, veiem l'esplanada del Camp, amb l'Hospitalet de l'Infant a l'extrem dret, amb Tarragona a l'extrem esquerre, i entremig, l'escampadissa de ciutats, viles i poblets. Més enllà, la mar ens mostra la seva porta esbatanada. [...]"

Així doncs, no resulta estrany que l'indret d'Escornalbou hagi estat ocupat des de temps immemorials. Des de la Prehistòria, passant pels períodes iber, romà, visigot i andalusí, el Castell-monestir d'Escornalbou han vist i sentit la presència humana fruit de la importància estratègica del promontori on s'aixeca el monument.

Josep Pla descriu de les seves estades a Escornalbou: "La situació del convent, penjat sobre el Camp de Tarragona és excepcionalment bella. Des dels seus murs s'albiren vint-i-set termes municipals. El panorama sobre la terra i el mar té, a part de la immensitat panoràmica una fascinadora, finíssima bellesa". [Josep Pla. *Un senyor de Barcelona*]

"Escornalbou veu la mar, tota ampla. I per això en aquell lloc no us hi trobeu reclus, com us hi trobeu en una muntanya entre muntanyes. Des del cim veiem els camins baixos de la terra; l'alt camí del sol, el llunyà camí d'aigua; passa el vent de les altures, i tenim el sentiment de la Llibertat". [*La Nau* 3/9/1929; 6/11/1929]

2. LA LLUITA PEL TERRITORI

2.1 La dominació Sarraïna i la lluita dels cristians per la recuperació del territori. La conquesta de Tarragona i Siurana.

2.2 La conquesta cristiana d'Escornalbou. Estratègies de conquesta d'Escornalbou i la importància de la canònica com a model de colonització cristiana.

Les invasions islàmiques de la Hispània visigoda s'atansaren a Tarragona entre els anys 713 i 714. El territori musulmà en la vall de l'Ebre concentrava la major part dels centres urbans de la Frontera Superior que tenia la seva capital a Saragossa. L'estratègia dels governants andalusins consistí, per una banda, en la fortificació de les ciutats i de fortaleses accessòries que defensaven el seu territori, i en especial les vies de comunicació. Una segona estratègia es basava en incursions per destruir el prestigi, la capacitat econòmica i la força militar dels cristians situats a l'altra banda de la frontera.

A l'inici del segle XI amb els Regnes de taifes, dels que Tortosa (unida a València, i després a Saragossa) en seria un membre destacat, els cristians catalans expandiren els seus dominis cap a la Conca de Barberà, i s'atansaren perillosament cap al districte de Siurana. Per la seva banda els almoràvits van iniciar un seguit d'atacs per frenar l'expansionisme dels comtes catalans. Les darreres ofensives contra territori català van tenir lloc entre 1114 i 1115.

Entorn del 1129 el normand Robert de Bordet conquereix definitivament Tarragona convertint-se en príncep de Tarragona sotmès feudalment a l'arquebisbe Oleguer i establí alguns pobladors que van desenvolupar certa activitat al voltant i dins de la ciutat.

Pel que fa a la conquesta de Siurana, cal indicar que aquesta protegia la ruta terrestre entre Tortosa i Lleida. Escornalbou amb el seu castell estaria adscrit al districte de Siurana. Castells com ara Siurana o Escornalbou podrien ser usats com a bases logístiques preparades d'antuvi per subministrar un exèrcit que anava a endinsar-se en terres enemigues.

Ramon Berenguer IV preparà el terreny per quan caigués Tortosa, assignant Siurana a Berenguer Arnau i els seus fills, el febrer de 1146. La fortalesa de Siurana es rendí vers novembre del 1153, de la mà de Bertran de Castellet, la població musulmana del valiat fou captivada o expulsada. I assistim a una incipient colonització del Baix Camp durant aquella època:

El 25 de març de 1154, Sant Llorenç de Colldejou i altres temples ja surten en la butlla del Papa Anastasi IV a l'església de Tarragona confirmant tots els béns de l'arxidiòcesi. El 3 de juny del mateix any, Robert Bordet va cedir a Sant Fructuós de Tarragona la possessió de la vila de Reus, i poc després Bertran de Castellet hi fou fet castlà per la mitra tarragonina. I, durant el mes de setembre de 1154, Bertran de Castellet va fer reconstruir el terme de Siurana amb les declaracions d'antics pobladors sarraïns.

Les muntanyes de Prades i Siurana funcionàvem com una primera línia de defensa de la governació de la Tortosa andalusina. Les dades que es coneixen permeten suposar que l'indret d'Escornalbou va ser ocupat i fortificat pels andalusins a partir del segle IX, arran de ser amenaçats pels cristians del nord dirigits per Guifré el Pilós, estant adscrit al districte de Siurana.

Pel que fa a Escornalbou, és ben probable que estigués sota comandament d'un representant del valiat de Siurana, alhora representant del governador (després rei, durant el període de taifes) de Tortosa. Aquests governadors tenien atribucions tant militars com impositives i explotaven els habitants de la zona amb "tota mena d'obligacions".

Segons el pare Papió i Eduard Toda, Escornalbou, malgrat la caiguda de Siurana i l'ocupació del Camp de Tarragona seguí presentant resistència i no fou fins a 1162 que va caure. Aquesta data, 8 de maig de 1162, en l'actualitat és posada en qüestió i considerada errònia, puix que hi ha una confusió entre l'any de la batalla i presa del castell amb l'any de la suposada fundació del convent auspicat pel rei Alfons. Reforça aquesta hipòtesi el fet que existeix una discordança entre les dates, els fets, les competències i la intervenció d'alguns dels personatges dels successos. Altrament de no tenir cap certesa documental.

L'historiador Ramon Sarobe apunta una data anterior al 1162 la captura d'Escornalbou. En primer lloc apunta que la caiguda de la resta de punts de suport vinculats a aquest bastió sarraí. Molt possiblement aquests estarien inclosos en els pactes de rendició.

El primer cop que trobem esmentat Escornalbou (*Cornabous*) en la documentació és el 27 de juny de 1158, quan Ramon Berenguer IV va fer donació a Ramon Ganagod (o Gavalgand) del lloc de Santa Maria d'Alforja perquè el fortifiqués i el repoblés; hi apareix anomenat en les afrontacions del terme d'Alforja.

"Et dono ei terminos in circuitu ab oriente ut terminetur et dividatur cum Rivo de Ulmis; a meridie vero determinetur et dividatur cum Cambrils; ab ocasu terminetur et dividatur cum Monterumbo et cum Cornabous; a parte vero circii in ipsis pennis rumbis et in ipsis montibus et collibus qui sunt supra ipsam Vallem de Cortadella, et inde revertitur per ipsos montes et colles qui sunt super ipsam Vallem de Cortadella et super caput predictae Vallis de Alfurgia, sive per ipsas pennas rumbas quae sunt super caput iamdictae Vallis de Alfurgia, et inde pervadit usque ad torrentem ipsis Rivi de Ulmis qui nominatur Alexar". [Monterumbo hauria de ser Monterubeo, Mont-roig. FONT, *Cartas de población*, l.1, doc. 110, p. 162-164].

És a dir, el terme d'Alforja afrontava amb els termes de Mont-roig i d'Escornalbou. I és més, s'especificava que el terme d'Alforja requeia dins els termes de Siurana (*"Sunt autem hec omnia infra terminos de Ciurana et de Fracha"*). A la vista del que diu aquesta carta de població d'Alforja, les terminacions de tots dos castells: d'Alforja i Escornalbou devien traçar-se en algun moment entre 1154 i 1158. Molt

possiblement entre finals de 1153, després del setge i el 1158 quan el castell ja disposava de terme. Escornalbou devia rebre només una petita guarnició enviada allà per Bertran de Castellet, el castlà de Siurana per Ramon Berenguer IV.

El 1163 amb l'arribada del monarca Alfons I, menor d'edat, a Catalunya es va formar un consell de regència, entre els quals destacaven els nobles Guillem Ramon i Arbert de Castellvell. Fou el consell qui decidí que Arbert de Castellvell rebria la castlania de Siurana, per tal de conduir la reorganització del territori.

Arbert, per tant, va rebre la castlania de Siurana (*castellanus de Si-berana*), tal com veiem el 24 de febrer en la infeudació a Pere d'Avel·lanes de la Vilanova de Prades (o de Siurana). [FONT, *Cartas de población*, I.1, doc. 121]. Arbert i els seus havien de partir cap a les Muntanyes de Prades amb una missió i atribucions clares. Arbert retindria aquesta administració fins a la seva mort en 1174, acompanyada de la senyoria feudal dels castells de Tivissa, Móra, Garcia i Marçà, tot i que més endavant ja no hi romandria i acompanyaria el monarca en els seus viatges. Un any més tard, en el mes d'abril, Arbert ja està en els seus dominis i s'atribueix el títol de *dominus Siurane*. El que ens interessa de tota aquesta activitat és que el nomenament d'Arbert va ser en febrer de 1163, que per la datació dels anys de l'Encarnació segons el còmput florentí (l'habitual de les nostres terres en aquells temps) és febrer d'un any abans.

Concloem doncs que: és gairebé segur que la veritable captura d'Escornalbou va tenir lloc en algun moment entre 1153 i 1158, com un dels colofons de la conquesta de Siurana. En segon lloc, Arbert de Castellvell no hi va estar implicat, perquè no seria fet castlà de Siurana fins al febrer de 1163. La inclusió de la seva persona en la presa d'Escornalbou per part del pare Papió i Eduard Toda es deu, probablement, a una mala interpretació dels fets.

Arbert va mantenir a ratlla les bandes d'enemics que transitaven pel territori, controlà els colons descontents, intentà enfortir la seguretat en el territori per tal d'atreure a més colons que s'instal·lessin en els despoblats. D'aquests s'esperava que participessin activament en la defensa del nou territori guanyat, exercint els serveis de guaita, host i cavalcada. Per la recluta, es devia pouar entre els habitants de les seves senyories d'origen. Aquests es presentaven als llocs a colonitzar amb la família, els animals, els estris de llaurar i el seu armament, tot adquirit en la mesura que els permetessin les seves possibilitats. Tanmateix, l'arribada de colons no hauria estat fàcil a Escornalbou si considerem la inseguretat del territori, l'estat de les terres abandonades, inhòspites, amb les infraestructures de la vida de la pagesia destruïdes i la incertesa de collites per alimentar-se. El procés de colonització era, complex, lent i costós. Però alhora era també jerarquitzat, ordenat i disciplinat, conduït per veritables especialistes i líders militars.

Un dels actes més importants va ser una nova delimitació del terme de Siurana, altre cop recollida de testimonis d'anteriors pobladors andalusins.

Arbert, poc després de ser nomenat castlà de Siurana, va voler marcar els límits concrets de la jurisdicció tenint en compte els de l'antic valiat de Siurana i per això es van servir del testimoni d'alguns sarraïns. Entre les localitats i castells que es recull en les declaracions d'aquests s'enumerà el castell d'Escornalbou: "*Et hoc totum castro de Cornubovis et terminis suis est et fuit de termino Ciurane*" ("e asò tot ab lo castel de Scornalbou e ab los seus térmens, és e fo dells térmens de Ciurana ").

Hom pot afirmar que el 1154 hi va haver una termenació, a càrrec de Bertran de Castellet, que cap al 1163 n'hi va haver una altra a càrrec d'Arbert de Castellell, i encara el 1175, sota els auspicis del rei Alfons, es va reconstruir aquesta última del 1163. Una de les maneres de consolidar i poblar un lloc va ser concedir-lo a monestirs i altres cases religioses, fos per donació o venda, o bé crear nous cenobis. És un fenomen que apareix a partir de què la frontera s'allunya i es creen grans espais més segurs, però de població encara escassa, espais que uns pocs nobles o cavallers no poden ni molt sovint volen repoblar per ells mateixos. A Escornalbou, el castell i les terres adjacents seran lliurades a una institució religiosa, una canònica agustiniana vinculada a la canònica de la Seu de Tarragona. Aquesta canònica agustiniana es trobava sota la protecció reial i arquebisbal.

3.3 LA FUNDACIÓ DE LA CANÒNICA

3.1 La Canònica agustiniana d'Escornalbou.

3.1.1. Idiosincràsia de la Canònica

3.1.1.1. La vinculació Reial de la Canònica

3.1.1.2. La regla de sant Ruf d'Avinyó.

3.1.2. Organització de la Canònica d'Escornalbou

3.2 El capítol d'Escornalbou.

3.2.1 Vida en comunitat

3.2.2 Càrrecs i funcions

3.3. Joan de Santboi, fundador de la Canònica.

3.3.1 Política eclesiàstica i política feudal

La canònica fou una fundació, aspecte present sempre pel monestir. En el seu Necrologi es pot llegir "*Adefonsus, rex Aragonensium, qui fuit fundator istius monasterii*". [SUTHERLAND i GROS, "El Necrologi"].

La crítica ha establert que la fundació del monestir i per tant també la casa religiosa a Escornalbou va esdevenir el maig de 1170. D'aquesta manera el rei fiava l'èxit de l'ocupació i defensa del lloc a l'establiment d'un monestir. Tanmateix, no serà fins al 1181 quan es comenci a formar una comunitat de canonges plena a Escornalbou. Entre 1181 i el 1187, moment en què per primer cop es troba a Joan de Santboi anomenat com a prior d'Escornalbou es va desenvolupar la comunitat de canonges.

El monarca, Alfons I, la fa per la salvació de la seva ànima i les dels seus pares, concedint a Déu, a sant Miquel i a Joan de Santboi el lloc dit "*Schor nabous, qui sub destructione et heremo diu et absque cultore et incolatu permansit*", és a dir, que el lloc romania destruït, erm i sense que ningú el cultivés. El locus era, però, conegut i no era de nova creació. L'església i el seu rector estarien sota la cura i submissió de l'arquebisbe i de Santa Tecla de Tarragona ("*illa ecclesia, una cum rectore suo, sint semper in dispositione et ordinatione Sedis Sanctae Theclae et Hugonis, Tarraconensis archiepiscopi, et successorum suorum, sicut proprii episcopi*"), definia per tant la dependència d'Escornalbou a la Seu tarragonina i, per tant, esvaïa qualsevol possibilitat de crear una entitat religiosa completament exempta.

En la carta de fundació de la canònica d'Escornalbou s'enumerava les afrontacions del terme d'Escornalbou. La frontera oriental del domini venia marcada per la riera de Riudecols; a migdia limitava amb el Camp de Tarragona i el terme de Mont-roig; El límit occidental venia per la Serra de Llaberia fins a la Serra de Fontaubella. I el nord el marcaven les serres de Pradell i Babosa fins a les de Cortadella.

El 5 de novembre de 1154, a la catedral de Tarragona, l'arquebisbe Bernat Tort hi havia fundat el capítol de canonges, seguint la regla agustiniana i els usos i costums més estrictes de l'abadia de Sant Ruf d'Avinyó de Provença, d'on el mateix arquebisbe havia estat canonge. Els orígens d'aquest orde es remuntaven a l'any 1039, quan quatre canonges de la Catedral d'Avinyó van demanar constituir una comu-

nitat independent seguidora de la regla agustiniana, creant la dita abadia en una església extramurs abandonada de la ciutat dedicada a Sant Ruf de la ciutat. Buscaven seguir una vida més austera que la dels canonges agustinians de la catedral, seguint l'*ordo anticus* de la regla. Pretenien viure d'acord amb l'evangeli que s'havia de reflectir amb la seva conducta, amb la recerca de la perfecció i santedat. Amb el temps, es van constituir en un orde independent.

Els primers canonges de Sant Ruf van arribar a terres catalanes cap a l'any 1080, on aviat van tenir el suport dels comtes de Barcelona. El segle XII és el gran segle dels ordes canonicals. A la Catalunya Nova aquesta expansió del moviment canonical es donarà en els capítols catedralicis de Tarragona, Tortosa i Lleida, a banda del monestir de Sant Ruf de Lleida i de Sant Miquel d'Escornalbou. Seguint les passes de la canònica de Tarragona, Sant Miquel d'Escornalbou es posaria també sota la regla de Sant Ruf, sense mantenir, però, cap submissió formal a la casa mare ara situada a Valença.

Si bé els Costums de Sant Ruf anomenaven els canonges com a *fratres*, hom feia distinció entre els *fratres* clergues i els *fratres laics* (o llecs) a dins de la comunitat. És a dir, entre els canonges ordenats *in sacris* i els canonges *in minoribus*. Aquests canonges *in minoribus* podien ser gent molt diversa; molts d'ells, com seria el cas d'Arbert de Castellvell, només es convertirien en germà de la casa poc abans de morir, o en retirar-se, o directament en el seu llit de mort. La majoria mai devien residir dins el monestir, es pot dir que eren canonges honoraris. Alguns d'aquests llecs certament hi residirien, però, tot efectuant els vots de pobresa, obediència i castedat, però el seu nombre devia ser escàs, a causa de les limitacions logístiques del monestir. Hem, doncs, de creure que la majoria de la gent enumerada com a *frater*, distingits dels canònics en el Necrologi, eren canonges *in minoribus* que van abraçar els costums de Sant Ruf i no van arribar a residir a dins el monestir, o si ho van fer va ser per molt poc temps. El seu nombre, tanmateix, va ser notablement fort durant el segle XIII.

El 1198, l'arquebisbe Ramon Xetmar de Castellterçol va fer extensives les concessions fetes al monestir d'Escornalbou i al seu prior Joan de Santboi als següents priors del monestir i les seves comunitats. El document signat estipulava que se'ls concedien a l'ordre el territori que Escornalbou posseïa dins l'arquebisbat, amb els delmes i les primícies, drets i senyoria, amb tots els eclesiàstics que fossin. Tanmateix la potestat del castell d'Escornalbou es mantenia en mans de l'arquebisbe que d'aquesta manera podia reclamar o retornar-lo en qualsevol moment. Es va fixar també la submissió religiosa dels futurs priors, els quals s'estatuïa que els priors d'Escornalbou sempre serien escollits entre els canonges regulars de la Seu de Tarragona. També s'estatuïa que si un canonge prelat rebia el priorat d'Escornalbou havia de renunciar a la canongia que tenia a la Seu de Tarragona. Altrament, Joan de Santboi i el convent d'Escornalbou es declaraven fidels al bisbe Ramon i els seus successors pel castell d'Escornalbou, guardant la fidelitat, la potestat i la custòdia segons la fórmula ja especificada, així com la deguda obediència i reverència com a senyor i arquebisbe de tots ells. L'arquebisbe manifestava que excomunicaria

tothom que en el futur mirés d'oposar-se a les clàusules de l'acord, el qual havia de ser rebut en el monestir com a senyor i patró. Finalment, si el nombre de canonges arribava a dotze, tretze comptant-hi el prior, l'arquebisbe hauria de guiar la comunitat a honor de Déu i de l'Església.

Els canonges eren clergues o sacerdots que solien viure en comunitat i havien efectuat els vots de pobresa, obediència i castedat. D'acord amb la regla havien de viure amb modèstia, continència i frugalitat. Per la documentació sembla que la primera comunitat hauria estat conformada per 10 canonges, set dels quals sense cap càrrec.

Havien d'assistir puntualment a tots els oficis divins i realitzar incomptables hores de pregària per la salvació dels homes, sense descuidar el seu paper en la cura d'ànims, pel qual havien estat ordenats sacerdots. A més havien de dedicar-se a l'estudi i a l'escriptura per a la qual cosa era pertinent tenir llibres i no oblidar de fer obres útils.

Les normes de la regla convenia en la pertinença de parlar pausadament, de temes convenients, d'obviar les paraules vanes.

La comunitat o capítol d'Escornalbou estava formada pel prior, els canonges amb dignitat com eren el cambrer, el sagristà, el precentor i l'infermer, i la resta de canonges. Els quals podien ser *in sacris*, o *in minoribus*, quan encara no estaven ordenats.

La comunitat d'Escornalbou tenia entre les seves funcions realitzar els oficis divins, atendre les pregàries i assessorar el prior en el govern de la casa. Els capítols eren ordinaris o extraordinàries si eren convocats de manera urgent i les decisions eren pressses segons la majoria dels components del capítol.

Tot i ser una canònica independent, estava subjecte a l'arquebisbe de Tarragona en alguns assumptes relatius a possibles canvis o si existien dubtes vers la fe, la doctrina eclesiàstica, el cerimonial i els oficis, la modificació dels llibres litúrgics, el nomenament de confessors, l'administració i declaració de les relíquies i altres assumptes del govern quotidià.

Quan un canonge o frare de la Seu de Tarragona morís, es comunicaria el seu òbit al capítol del monestir d'Escornalbou, i aquest òbit seria registrat en el necrologi (*cathalogus*) d'aquesta canònica. El canonge seria commemorat amb el repic de campanes i una missa cantada en vespres i *maitines*, durant trenta dies, i també en la refecció dels pobres que s'alimentarien a la institució. I el mateix faria el convent de canonges de Tarragona quan morís un canonge d'Escornalbou. Més avall s'afegiria la clàusula de la germandat de sufragis, en què cada canonge d'ambdues esglésies seria commemorat en l'aniversari de la seva mort.

Els canonges tarragonins podrien ser tramesos a Escornalbou per la seva pròpia correcció, i viceversa, a despesa sempre de l'església que els rebria. I quan es trobés a Tarragona, el prior d'Escornalbou se

sotmetria a la disciplina de la canònica de Tarragona i hauria de conformar-se amb el sosteniment que li atorgaria el capítol.

En definitiva, el monestir d'Escornalbou restava sotmès a la Seu de Tarragona per mitjà d'una relació feudal i d'una relació jeràrquica religiosa que el convertia en sufragani de la seu arquebisbal. En aquest sentit, Escornalbou i la seva comunitat que retrien obediència a l'arquebisbe de Tarragona esdevenia un apèndix de la comunitat tarragonina.

Els càrrecs i funcions del Monestir castell d'Escornalbou:

El prior: El prior era el cap de la comunitat i els canonges li havien de prestar obediència. L'arquebisbe, una terna de tres canonges tarragonins i tres canonges d'Escornalbou eren els que el triaven. En el cas d'Escornalbou, habitualment, el càrrec de prior l'ostentà l'arquebisbe de la Seu de Tarragona de qui depenien. El prior conventual tenia jurisdicció sobre tots els aspectes interns i externs de la casa, espirituals i temporals, malgrat consensuar les seves decisions amb el capítol. Tanmateix el seu vot servia per desempatar en les assemblees quan no hi havia consens.

El prior recentment escollit hauria de prestar homenatge i obediència, i jurar fidelitat a l'arquebisbe i als seus successors per la potestat del castell, fortificació que hauria de custodiar, i lliurar-ne la potestat, si l'arquebisbe li ho demandés. Pel que fa al patrimoni del castell, el prior d'Escornalbou no podria alienar-lo ni penyorar-lo sense el consens i voluntat del capítol de la canònica. El prior tampoc podria instituir un canonge o un frare o un eclesiàstic (personat) de la dita església sense l'express permís de l'arquebisbe i de la resta del convent d'Escornalbou. El prior d'Escornalbou només podria ordenar canonges si la seu tarragonina restés vacant.

Per procurar per la salut econòmica de la casa, el prior no podria demanar préstecs de més de 50 sous sense rebre el consentiment del convent. Pel que fa a la conservació de la casa, si es demostrés que el comportament del prior fos perjudicial o inútil, o que volgués dilapidar els béns de l'església, l'arquebisbe el podria treure de la seva dignitat, sempre amb el consell del convent. Si el prior morís mentre l'arquebisbat tarragoní restava vacant, els canonges haurien de fer guardar el castell d'Escornalbou i no podrien escollir prior mentre no hi hagués un arquebisbe electe i confirmat.

Sobre les normes i costums del seu monestir, el prior de Sant Miquel d'Escornalbou tampoc podria variar cap dels usos de la seva església pel que feia a l'alimentació i la indumentària ni altres coses que pertocaven a la comunitat de canonges.

El prior tampoc podria disposar de les possibles dignitats canonicals d'Escornalbou, com ara la cambreria o la sagristia, sense el consentiment i voluntat de l'arquebisbe i de la seva comunitat. El prior també hauria d'atendre a l'elecció de l'arquebisbe, com si fos un dels canonges regulars de Tarragona, i el seu vot valdria tant com el dels

altres prelats, i així mateix hauria d'assistir als sínodes, als concilis i als funerals dels arquebisbes.

La segona dignitat o càrrec d'importància dins la comunitat era el de cambrer. El cambrer normalment es repartia el govern diari de la casa amb el sagristà i en cas d'absència d'un arquebisbe s'esmentava que tots dos actuaven com a procuradors d'Escornalbou, "priorat vacant". Les atribucions d'aquesta dignitat devien ser similars a les dels cambrers de la Seu de Tarragona: proveir els canonges de vestimentes i d'altres elements materials necessaris a la seva condició. Així com desenvolupar tasques de caràcter econòmic, tenia així una enorme responsabilitat, perquè d'ell depenia en gran part la salut econòmica de la casa.

En el capítol d'Escornalbou el sagristà era la tercera dignitat, el qual controlaven l'escribania pública i eren els que estaven capacitats per escriure dels documents per ells mateixos o bé delegar en un notari o escrivà. També supervisaven el jurament dels testaments sacramentals. Des de l'inici, doncs, la dignitat de la sagristia vingué lligada també a la construcció del temple canonical, a banda de tenir cura de les vestimentes i dels ornaments litúrgics. Així mateix, sembla que administrava les llànties deixades pels fidels. Des de la fi de la dignitat de prior, el sagristà es convertí doncs en un dels canonges més importants i qui deuria, en conjunció amb el cambrer, regir i aconsellar els assumptes de la comunitat. Per al desenvolupament de les seves funcions va gaudir d'un seguit de terres i rendes assignades.

Finalment mencionar l'infermer i el precentor. El primer era el canonge que s'ocupava dels malalts i de l'hospital o infermeria. El precentor era el canonge encarregat del cor i seria la quarta dignitat canonical darrere dels ja esmentats. A Escornalbou la precentoria estava sota supervisió arquebisbal i que en primera instància s'havia denominat amb el terme de cabiscolia.

El religiós Joan de Santboi (s. XII-1206) fou l'escollit per l'arquebisbe Hug de Cervelló per esdevenir el prior de la nova comunitat religiosa d'Escornalbou. El monarca confiava que Joan de Santboi seria capaç de restaurar, millorar i poblar el lloc i d'edificar-hi un temple a honor de Déu i sota l'advocació de sant Miquel.

Joan de Santboi, d'origen acomodat, el 1155 gaudia d'una canongia a la Seu de Tarragona gaudint d'una posició preeminent entre els seus germans. Dins el capítol va ostentar la dignitat de cambrer de la Seu de Tarragona entre 1173 i 1186. En aquest càrrec havia de proveir a la comunitat de canonges dels mitjans perquè poguessin portar vestimentes d'acord amb la seva condició i també s'ocupà, molt possiblement, d'altres tasques administratives i patrimonials. El gener del 1175 va ser nomenat veguer de Siurana. El 1179 se'l coneixia com a Senyor d'Escornalbou.

A partir de 1193 va ocupar l'ofici de paborde o prepòsit que era la primera dignitat de la comunitat de canonges. Els pabordes administraven gran quantitat de rendes del capítol, amb les que devien

procurar pel sosteniment alimentari de la comunitat. Com a primer canonge, el paborde també exercia com a cap de l'arxidiòcesi mentre no hi havia arquebisbe. Així, després de l'assassinat de l'arquebisbe Berenguer de Vilademuls, el 16 de febrer de 1194, Joan de Santboi va passar a exercir aquesta responsabilitat fins al 17 de novembre, quan va ser designat el nou prelat, Ramon Xetmar de Castellterçol. Entre les seves decisions més significatives es va trobar la fundació d'un noviciat per als qui volguessin optar a ser canonge i una constitució referent a guardar els secrets de les actes capitulars. El novembre de 1198, Joan de Santboi tornaria a regir l'arxidiòcesi per la mort de Ramon Xetmar, fins al març de 1199, quan entraria Ramon de Rocafortí.

Sembla que, cap al 1200 va deixar la pabordia de la Seu de Tarragona i és molt possible que la deixés per ocupar-se exclusivament del priorat d'Escornalbou, però que, després, li fos assignada la sagristia per compensar la pèrdua d'estipendis que li va comportar la renúncia a la primera dignitat canonical. S'ha de tenir en compte que el 1203 Joan de Santboi portava uns quaranta-vuit anys de carrera eclesiàstica i estava a punt de superar la setantena, si no l'havia superada ja. El priorat d'Escornalbou acompanyat de les rendes de la sagristia tarragonina aportarien emoluments suficients per mantenir la seva dignitat eclesiàstica així per a permetre-li un règim de semi retir en el monestir, un lloc on altres personatges viurien també temporades de recolliment o de refugi.

La missió de Joan de Santboi a Escornalbou tingué dos vessants, una colonitzadora i una altra religiosa. D'una banda, havia de crear les condicions necessàries per a la població de la contrada d'Escornalbou, delimitada per la carta expedida el maig de 1170 pel rei Alfons. El territori havia de ser habitat i explotat seguint les bases habituals del sistema feudal. Només amb l'èxit d'aquesta colonització es podria aconseguir que fructifiqués la segona part de la seva comesa, l'establiment d'una comunitat de canonges de Sant Ruf en el Castell-monestir d'Escornalbou.

En la carta de fundació de la canònica s'establia que aquesta possessió seria en franc alou, és a dir que ni el monestir ni el seu prior deurién cap prestació ni servei al rei ni als seus successors per aquest senyoriu. Així Joan de Santboi, primer i després els seus successors eren el dominus d'Escornalbou, cosa que els atorgava tots els drets, inclòs el de percebre delmes i recaptar altres tributs.

Per accelerar el procés, Joan de Santboi, qui tenia plena llibertat per organitzar de la manera que li semblés oportuna la tasca de poblar i governar el territori, va atorgar part de la responsabilitat pobladora a homes de la seva confiança perquè portessin persones i recursos en els llocs que caldria ocupar. D'aquesta manera ja a finals del segle XII es va aconseguir habitar i explotar els llocs que conformarien la Baronia d'Escornalbou.

La idiosincràsia del lloc com amagatall de lladres i raptors sarraïns, de manifesta inseguretat pels nous pobladors, feia necessari que Es-

cornalbou fos més que un espai d'espiritualitat i es portés a terme una política feudal. En aquest sentit, era del tot necessari establir architectures de fortificació que poguessin refugiar i defensar els pobladors a més que els religiosos poguessin viure sota la regla agustiniana. La població serà doncs mixta, hi haurà una comunitat religiosa i una laica, que tindrà atribucions tan explotadores com també defensives.

Els anys finals de Joan de Santboi al capdavant d'Escornalbou són anys de negociació política, en dos àmbits, un de religiós i un de feudal. Per un cantó, amb una comunitat religiosa ja aposentada, Joan de Santboi negocia amb l'arquebisbe-senyor feudal i alhora superior eclesiàstic- l'estatus final del monestir. Per un altre, Joan de Santboi aconsegueix per mitjà del pacte i la persuasió, i probablement del suport reial, afermar l'espai senyorial del monestir, obligant als Castellvell i a altres aristòcrates del seu entorn a evacuar terres i drets que d'antuvi pertanyien al cenobi.

4. ELS SENYORS DE LA BARONIA, ESPLENDOR I DECADÈNCIA

4.1 Economia monàstica.

4.2.1 Els pobles de la Baronia

4.2.2 Drets, rendes i monopolis

4.2 Crisi, empobriment i relaxació de la canònica d'Escornalbou.

Les primeres passes en la població dels dominis que configurarien la Baronia d'Escornalbou van necessitar uns ingressos mínims. En un primer moment, va jugar un paper fonamental com a valedor en aquesta qüestió Arbert de Castellvell, qui en els darrers mesos de la seva vida havia professat com a canonge al monestir tot i no residir-hi, el qual va fer algunes donacions o concessions d'algunes terres a explotar a la canònica. La primera referència fa al·lusió a la concessió de cinc parallades de terra en el terme de Mont-roig, les quals molt possiblement ja devien estar en règim d'explotació per emfiteusi. Per tant, ja eren cultivades per alguns pagesos a canvi d'un cens. També va fer donació d'una possessió a Colldejou i de dues parallades addicionals per la sagristia del cenobi.

Malgrat l'escassetat documental es pot resseguir l'acció i estratègia pobladora que va seguir Joan de Santboi. El 1174 concedí a Pere de Déu i la seva muller Domenèga el lloc de Pradell, en condició de feu. A Pradell, el matrimoni i els seus descendents havien de quedar-se amb la meitat de les rendes de les justícies, delmes, forns, domen-ges (reserves) i molins, i també les dels establiments, a condició que s'ocupessin de poblar i defensar el lloc. Per tant, Joan de Santboi i la seva casa religiosa només conservarien la meitat de les atribucions senyorials i dels monopolis. El caràcter defensiu de l'ocupació queda clar quan es diu que Joan de Santboi (no Pere de Déu) hi farà construir una fortificació, la qual servirà per a defensa i refugi dels nous pobladors. Com a bons vassalls, Pere de Déu i la seva esposa hauran de lliurar la potestat de la fortificació sempre que el seu senyor la demandi, tant en temps de pau com de guerra. És a dir, Joan i els seus successors podran reocupar la fortificació sempre que vulguin. Podem qualificar Pere de Déu i la seva esposa com els castlans del lloc, com de fet ja ho eren a Falset pel rei.

La tasca reorganitzadora de Joan de Santboi va continuar el febrer del 1179 en l'avui desaparegut llogaret de Segura, a prop de Riudecanyes. Es tracta d'un establiment que Joan de Santboi, Tarraconensis canonicus et populator et dominus istius loci, fa a dos germans, Ramon i Guillem de Malagranada, i a altres vuit repobladors companys (és a dir, 10 pobladors, com diu el pare Pasqual, dels que per l'*Índice General* coneixem el nom de 8), en unes condicions molt bones, ja que aquests hauran de dividir-se la terra, tindran dret a les aigües i les pastures i a edificar unes cases, amb la franquesa de tots els drets del senyor, llevat del delme i la primícia, les justícies i una quantitat d'una quartera i mitja d'ordi pel lloçol o dret d'ús de la farga. No hi ha clàusules concernents a la defensa del lloc ni a l'erecció d'una fortificació. En cas que volguessin vendre les seves propietats, o millor dit, el domini útil d'aquestes, el senyor tindria dret a una fadiga (a reclamar el retorn del domini útil a canvi de recomprar-lo) de

trenta dies; aquesta fatiga està en una línia conservadora, ja que en altres racons de la Catalunya Nova la fatiga era només de deu dies.

Vilanova d'Escornalbou va començar a formar-se a partir del 1170 amb la concessió del rei Alfons I a Joan de Santboi. La població es degué plantejar com el lloc de residència dels homes que explotarien la vall formada per l'ara dita riera de Vilanova, en el camí que uneix pel sud el Castell-monestir d'Escornalbou amb Mont-roig i la resta del Camp de Tarragona, així com els cultius limítrofs amb el terme de la mateixa Mont-roig. Més endavant es van agregar els termes de Mas d'en Brives, Mas d'en Munter i l'Arbocet.

L'abril del 1187 Guillem de Fontcoberta en el seu estament va deixar al monestir un cens d'una quartera de blat sobre un farraginal que tenia en el terme de Vilanova, entre dos torrents. Fontcoberta devia ser un dels pagesos grassos que podia tenir una terra arrendada a altres homes. També és el primer document que ens parla del cultiu de l'olivera en el terme d'Escornalbou. Pocs mesos després, el desembre del 1187, Joan de Santboi establí una de terra a un home dit Ermengol, afrontant amb les terres del ja esmentat Fontcoberta i de Berenguer del Mas. Un altre cop les condicions de l'establert són força avantatjoses, ja que no es parla de censos, només de pagar delme i la primícia.

Però nou anys després, el mateix Ermengol i la seva muller Ermessen-da havien ja erigit un mas en aquell mateix indret. Les terres eren ara prou productives per ser establertes a un home dit Amiguet. A banda del mas, li establiren una barquera de tres quarterades de terra, dels fruits de la qual hauria de pagar el delme i la primícia a l'església de Sant Miquel d'Escornalbou i la quarta part dels fruits per als establidors.

Potser perquè inicialment s'hi esperava un rendiment baix, els senyors d'Escornalbou decidiren gravar els pagesos només amb una part dels tributs que eren corrents i concomitants a la condició senyorial, obviant pel que sembla els censos, ja fossin proporcionals o fixos. Aquests, però, seran pagats per la següent onada de pagesos més modestos, que explotaran a cens les parcel·les preparades pels pagesos més grassos, els que tenien la disposició i mitjans per transformar la terra amb el vistiplau dels senyors. Aquests senyors, com hem dit, es conformaren amb les rendes com el delme i la primícia. D'aquesta manera es devia organitzar tot el terme de Vilanova.

Sembla que l'establiment que, el novembre de 1195, Joan de Santboi va atorgar a favor de Pere i la seva muller Joana també deu correspondre al terme de Vilanova. S'esmenta l'honor d'Arnau Cabrer, i sabem que al segle XIII els Cabrer disposaven d'un mas en el terme de Vilanova. A banda del dit Cabrer, en les afrontacions descobrim altres pobladors que disposen d'honors: Guillem Palanc, Guillem Vidal i Arnau de Beders. Joan de Santboi preparava els establiments meticulosament, reservant parcel·les especials, o barqueres, per a propòsits com ara la construcció de les cases dels pobladors, on el règim fiscal serà només el pagament del delme i la primícia, mentre

que a les terres de cultiu pròpiament dites es pagaria el delme, la primícia i la tasca (una quantitat proporcional de la collita, que variava segons els llocs i la qualitat de la terra). Les rendes de totes aquestes possessions es van assignar per sostenir la sagristia del monestir.

En el cas de l'Argentera i Duesaigües molt possiblement l'arribada de pobladors fou més lenta. Les terres de Duesaigües van ser donades a un home dit Arnau d'Olesa, que mantingué cert litigi amb el monestir sobre com s'havia de repoblar aquell indret. Arnau va acabar cedint, reconeixent que Sant Miquel d'Escornalbou tenia dret a cobrar el delme.

Al mateix temps, altres persones es desprenien de predis a favor de Sant Miquel. Hem d'imaginar que eren donacions de tipus pietós. Les comunitats pageses havien reeixit i els més grassos entre ells poden efectuar donacions oneroses per la seva ànima. El juliol de 1201, un home dit Guillem Xaler donava al monestir tres peces de vinya del terme d'Argentera. Aquestes tres peces estaven sota dues condicions, una d'elles era del seu "domenge", ja que Guillem devia gaudir d'un lot directament establert pel monestir; les altres dues vinyes les tenia per Arnau i pel seu germà Pere de Baldira. Possiblement, aquest Arnau era Arnau d'Olesa. Les afrontacions de les tres peces de vinya també mostraven que hi havia "vinyes del castell", que eren explotades directament en règim de reserva, així com altres pagesos, Guillem Ferrer i Morera.

5. EL CASTELL MONESTIR FRANCISCÀ. LA COMUNITAT DELS RECOL·LECTES

5.1 L'arribada dels franciscans recol·lectes.

5.1.1 Mendicitat, meditació i oració

5.1.2 Els béns inventariats

5.1.3 Homes sants de Déu

5.1.4 Casa noviciat

L'arribada dels PP Franciscans Recol·lectes a un Escornalbou que havia estat abandonat pels regulars agustinians, va donar-se el gener de 1580, quan l'arquebisbe de Tarragona Antonio Agustí va oferir el lloc al venerable Fra. Àngel del Pas, frare franciscà, nascut a Perpinyà i definidor recol·lecte del territori de Catalunya, el qual havia obtingut l'aprovació d'una custòdia específica pels recol·lectes catalans sota la invocació del Sant Nom de Jesús. Dit frare també havia aconseguit que Gregori XIII, inicialment, aprovés la separació dels reformatos recol·lectes dels franciscans observants topant amb les reticències dels observants. Anys abans, Gaspar de Cervantes, l'anterior arquebisbe ho havia ofert a l'orde mendicant dels PP franciscans observant que van desestimar-ho en aquella ocasió.

L'acceptació del lloc d'Escornalbou s'ha d'entendre en el context d'expansió espiritual de professions cap a la nova ordre, ja que era adient per la meditació i contemplació, soledat i retir que professaven seguint la regla de sant Francesc de manera estricta. El frare Àngel del Pas va nomenar a Fra. Juan Garcia amb el càrrec de guardià o superior del convent. La cerimònia de traspàs del monestir a les mans dels recol·lectes es va fer davant del "portal del Bou" amb la presència del vicari general D. Fèlix de Serra en representació de l'arquebisbe de Tarragona, el P. franciscà i guardià de la nova ordre Juan Garcia i el canonge Miquel Victorià. Donades les reserves del canonge es va llegir una carta d'Àngel del Pas on manifestava les intencions de la comunitat: "La casa d'Escornalbou no la prenem ni la volem com a casa nostra, sinó que és vostra i dels seus successors, els quals els reconeixem com a senyors nostres...i també ho diem de les terres, i demanem que aquestes no serveixen per proveir les nostres necessitats ordinàries, puix que no ho permet la nostra professió, perquè tenim la mendicitat per remei...". Pel que fa als pobles de la baronia, per la seva banda, van demanar continuar amb les seves prerrogatives sobre el monestir, com continuar celebrant al convent les reunions relatives als assumptes comunals.

El compliment estricte del vot de pobresa i les limitacions que comportava la seva aplicació van condicionar en molt l'administració dels recursos de la baronia i del mateix monestir. L'arquebisbe serà el senyor jurisdiccional, alodial i campal de la Baronia d'Escornalbou. Tindrà la facultat d'imposar penes en l'ordre civil i criminal a més de retenir els drets inherents a la jurisdicció com aigües, forns, molins i ferreries. Com a senyor territorial serà el propietari directe de totes les terres del domini i en rebrà els censos i els drets [Carles Maristany, *La Baronia d'Escornalbou en el segle XVII*].

Els recol·lectes no podien gaudir de les rendes del monestir, que eren invertides per l'arquebisbe en altres assumptes segons la seva conveniència. Com a exemple d'aquesta situació hom pot exposar el cas de l'arquebisbe Gaspar de Cervantes, que l'any 1580 va invertir una part molt important d'aquestes en la construcció d'un nou col·legi a Tarragona. Encara que el 1606 els recol·lectes van reclamar part d'aquestes per la reparació del convent i del seu clos no van aconseguir cap gest de l'arquebisbe. De fet l'arquebisbe els va contestar que segons el costum immemorial eren els veïns els que s'havien de fer càrrec d'aquest manteniment.

L'entrada dels recol·lectes al monestir d'Escornalbou canvià les relacions entre el convent i les poblacions veïnes, que ja no veuran als frares com a col·lectors de rendes i drets, sinó com a una comunitat pobra que subsisteix amb treball i almoïna. Així, i per això respecte a les fundacions les quals van gaudir els canonges augustinians, davant la impossibilitat d'aplicar-les, aquestes van ser reorganitzades per l'arquebisbe Antoni Agustí, l'any 1584, repartint-les entre les parròquies de la baronia i publicades en les respectives esglésies.

Aquestes misses es van repartir entre les parròquies de l'Argentera, Duesaigües, Vilanova, i Riudecanyes. Coneixem que als segles XVI-XVII, la baronia d'Escornalbou tenia tres parròquies: Riudecanyes de la que depenien: Vilanova i l'Arbocet; L'Argentera amb la sufragiana de Duesaigües; i Pradell de la qual depenia La Torre de Fontaubella. No se sap si Colldejou era parròquia independent. Aquestes parròquies es finançaven per dues classes d'ingressos: Primícies, donatius a l'església sense cap mena de contraprestació i les taxes pels serveis religiosos, inclosos els sacramentals, a vegades anomenats com almoïna [Carles Maristany, *La Baronia d'Escornalbou en el segle XVII*].

Així, en aquest context, de la baronia solament van poder gaudir de les rendes procedents de: l'aprofitament de les terres que envoltaven el mateix monestir, denominades "el Bosc d'Escornalbou" i la servitud de les herbes i pastos que van utilitzar per mantenir els caps de ramat.

Cobrir les necessitats de la comunitat va estar molt condicionat pel compliment de la regla en la manera d'accedir-hi i en la seva gestió, ja que sols acceptava l'almoïna que normalment consistia en pa, vi, oli, i llegums i no permetia la gestió de diners. Per això els Recol·lectes d'Escornalbou van establir una estreta relació amb els terciaris de Sant Francesc, ordre seclar que participaven dels preceptes de l'orde franciscà sense fer-se religiosos assistien als frares en la realització de les tasques que aquests no tenien permeses, com eren els afers econòmics. Aquestes eren portades a terme pel síndic, posició que ocupaven homes o dones de la tercera ordre.

El síndic donava regularment informació de l'estat dels comptes al guardià qui estenia l'acta i era firmada per ell, el vicari, els discrets i el síndic. Els diners podien procedir de diverses fonts. La més important era la que aportava en diferents partides l'arquebisbe de Tarragona. D'ens públics com podien ser viles o jurats de l'administració del go-

vern, també de particulars que s'encomanaven a les oracions dels frares o per les prèdiques que els hi encomanaven. Tot l'estipendi econòmic es destinava a cobrir les necessitats quotidianes del cenobi.

Entre les necessitats existí una atenció especial a la confecció de la vestimenta. Els frares adquirien els seus hàbits dintre de l'àrea que comprenia la baronia. La Baronia d'Escornalbou va gaudir d'una concentració artesana del treball de la llana, sobretot a Riudecanyes i a Vilanova d'Escornalbou, on trobem que a partir del segle XVI els cens de paraires era bastant important. [Carles Maristany, *La Baronia d'Escornalbou en el segle XVII*]. Sabem que el 1589 el guardià Fra. Francesc Sabater parla de la confecció de la tela de l'hàbit apropiada per als Franciscans recol·lectes. Li preocupava la perfecta confecció de la tela (llana), el seu color (amolinat, una mescla entre negre i blanc) i el seu preu [Martí Major, *Ms 4-0001 de los Franciscanos Recoletos catalanes de Escornalbou (1580-1680)*].

La compra d'aliments (carn destinada als malalts, bacallà, tonyina, peix sec, sucre); el pagament al ferrer per arreglar diferents estris, medicines, la compra de llibres per augmentar la biblioteca o el pagament d'operaris que feien les reparacions del monestir, són altres de les despeses econòmiques consignades en la documentació.

"El llibre de la casa i monestir d'Escornalbou", iniciat el 1584 pel guardià Fra. Pere Perelló (1540_1602), nascut a la Baronia de Cabacés, permet resseguir la quotidianitat del cenobi en aquest període. El 1633 s'inicià l'obertura d'un altre llibre. En ells es recollia les obres realitzades, com era la seva vida, els comptes de la casa, el nom dels frares que morien, o la professió dels novicis. En aquests anys i segons Fra. Perelló la comunitat estava conformada per 16 frares.

La conservació de dos inventaris permet conèixer de primera mà quins eren els artefactes i objectes que restaven en el cenobi així com els que es van poder recuperar d'algunes parròquies de la Baronia, fruit de l'abandó de la canònica agustiniana.

El primer inventari data d'abans del 1584 i el segon posterior de 1590. En el cas del primer inventari relaciona els llibres de la llibreria o biblioteca, i els objectes que es trobaven en la sagristia, la cuina, la infermeria, així com les coses comunes de la casa. També en aquest primer inventari queden consignats els objectes que el 1588, el Fra. Miquel Seró va aconseguir que retornessin a l'església del monestir. Una gran part d'aquests objectes que havien estat traslladats a Riudecanyes per la marxa dels agustins del cenobi, corresponien a artefactes destinats a la litúrgia i estaven realitzats en plata. Entre els objectes recuperats és important el reliquiari de plata amb ossos de Sant Jordi, relíquia venerada al monestir i als pobles de la contrada des de temps immemorials. En aquest inventari de la biblioteca es consignen uns 144 volums, la majoria dels quals són de temàtica religiosa, i on caldria destacar els 4 de dialèctica o els 29 llibres en romanç. Anys més tard, el 1590 el Fra. Grau Jaubert, predicador i discret del monestir confecciona un segon inventari. Fra Grau fou més meticulós en la seva descripció dels espais i els objectes, ja que

a banda de la sagristia, la cuina, o la infermeria, també detalla que hi havia en el cor, el dormitori, en la sala de la roba o rober, la barberia, el refectori, la fusteria i l'horta i casa del Donat. En canvi, aquesta estança sols apareix únicament detallada en el primer inventari, tot i que molt possiblement es trobaven consignats en una altra documentació.

Entre els homes sants que van viure o fer estada de pas a Escornalbou cal en primera instància citar a Fra. Pere Nicolau Factor.

Nascut a València va professar com a religiós observant el 1538, va cursar estudis eclesiàstics rebent l'ordenació sacerdotal el 1544 a l'edat de vint-i-quatre anys. En el seu ordre va ostentar diversos càrrecs com el de definidor provincial, mestre de novicis o guardià. Va ser superior en diferents convents en terres valencianes i va fundar el convent de Bocairent.

Conegut com a místic, va ser també un reconegut pintor, músic, aritmètic i escriptor. A la seva mort el seu cos va romandre incorrupte al llarg dels segles dins una urna que va ser destruïda el 1936. Pius IV el declarà beat en el segle XVIII.

El 1582 trobant-se a Escornalbou, Pere Nolla, un jove pastor va presenciar com durant la prèdica d'aquest una munió d'angelets volaven per damunt del seu cap amb dos grups de quatre agafats de la mà i al mig amb la verge. Figures celestials que van volar cap a l'altar de Sant Francesc i en tornar al cap del predicador aquest va levitar sense tocar terra fins al final del sermó.

Nascut a Riudoms el 1620, Fra. Bonaventura Gran, nascut com Miquel Baptista Gran Peris, després d'un matrimoni imposat familiarment i no consumat ingressà en el convent d'Escornalbou amb el càrrec d'almoïner i com a llec. A Roma, on es traslladà el 1658 va ser conseller dels papes Alexandre VII; Clement IX, Clement X i Innocenci XI. Ell va impulsar a Itàlia el moviment de reforma nomenat "*Riformella*" el 1662, dins de l'Ordre dels fra menors. Va enviar a Riudoms les relíquies de Sant Bonifàs, Sant Julià, i Sant Vicenç. El Pare Papió descriu en la seva obra l'estat d'èxtasi en què arribava en les seves oracions. Fou beatificat el 1906 a Roma i el seu cos traslladat a la seva població natal el 1972.

Eduard Toda, en el seu article ["Escornalbou La fi dels agustins; convent dels recolets"] publicat en el Butlletí Arqueològic de la reial societat arqueològica de Tarragona inclou un extens perfil de Fra. Pere Perelló, com també de Bonaventura Gran, destacant-ne la fama de la seva santedat. Nascut el 1540, fou Guardià dels convents d'Horta i de Sant Miquel d'Escornalbou (1584-1585). Fundà el convent de Santa Anna d'Alcover i Sant Joan de Riudoms.

Eduard Toda el descriu com un místic exaltat per l'oració, la solitud, la penitència, i l'austeritat de vida. Molt gelós i vigilant en el compliment de les regles de l'ordre. L'exemple de les seves virtuts i la doctrina dels seus sermons li van conferir fama de beatitud i santedat. A Escornalbou fou un frare amb quantitat d'accions extraordinàries i miracles, com per exemple la capacitat de multiplicar el pa en moments

d'escassetat. Mostrava un caràcter decidit i fort que el feia oposar als seus superiors si així ho considerava, com quan va oposar-se a la venda de llibres de la biblioteca del monestir. Pel que fa a les seves despulles, aquestes van ser traslladades en tres ocasions dins l'església. Primer foren enterrades sota l'ara de l'altar de Sant Antoni, més tard en el presbiteri (?) i finalment, el 1717 sobre la porta d'entrada. Notícia aquesta darrera que també recull el pare Papió. La destrucció de l'església el 1835 va fer desaparèixer la sepultura. [Eduard Toda. "Escornalbou. La fi dels agustins; convent dels recolets"].

Morí el 1602 i durant tres dies va estar exposat el seu cos a l'església del monestir. Pujaren els veïns dels pobles del voltant que pràcticament despullaren i mutilaren el cos per prendre bocins de l'hàbit, cabells, ungles, i altres relíquies. Els de Riudecanyes li tallaren el dit índex de la mà dreta i se l'endugueren a la vila. Al cap de catorze anys, el 30 d'agost de 1616, el batlle general de la baronia, Antoni Joan Savall i els jurats Pere Pedreny, Mateu Hortonedà i Cristòfol Ravascall, anaren a buscar el dit a casa de Pere Roger, pagès que el tenia en dipòsit, i per ordre de l'arquebisbe Joan de Montcada el posaren a dintre d'una caixeta amb el segell de la vila. Ocultaren la caixeta al mur del costat de l'evangeli de la capella de la Verge de la Immaculada Concepció de l'església parroquial.

Citar també, malgrat l'escassetat de notícies la figura del canònic agustinà Miquel Victoria, el qual va viure amb la nova comunitat fins a la seva mort el 1584, el qual va deixar establert en el seu testament 40 lliures per fer un retaule a l'església del monestir amb les figures de Sant Jordi, Sant Miquel, Santa Marina, Sant Marc, Sant Magí i la Verge Maria.

El monestir d'Escornalbou en el període dels recol·lectes va tenir una casa de novicis, els quals després d'un període de formació d'un any eren rebuts a la professió religiosa al mateix convent. Entre els requisits que devien complir, i que eren reconeguts a través de la "protestatio", els postulants certificaven que no tenien cap malaltia incurable així com la neteja de sang. És a dir, no tenir descendència de quart grau de moros, jueus o heretges morts a la foguera. El més comú era que aquests novicis provinguessin de famílies pageses de la rodalia del mateix monestir, o fossin llecs, donats, sacerdots o monjos benedictins. Habitualment cada any professaren entre 4 i 5 novicis. El noviciat solia consistir en un període de formació d'un any, moment que el qual eren rebuts a la professió religiosa en el mateix convent.

La cerimònia de la Professió era oficiada pel frare guardià amb un ritual establert que tenia lloc a diferents llocs de l'església i en diferents hores. Davant la comunitat en el cor durant l'Hora nona o prima, i en el presbiteri davant de l'altar major a les 6 del matí o a les 4 o 5 de la tarda. Altres vegades l'acte tenia gran solemnitat entre les 10 i 11 del matí amb molts fidels, amb la comunitat congregada capitularment. Les actes de les professions eren firmades pel guardià o el delegat, pel vicari, discrets i el mateix professo. Els novicis en professar renunciaven de tot allò que s'havia gaudit en vida.

Els desacords entre els recol·lectes i els observants era una vella disputa sorgida a finals del segle XV a la Península quan entre els franciscans apareixen moviments que posaven en qüestió l'aplicació que els observants feien de la regla i reclamaven un compliment més sever de les regles primitives. Els primers reivindicaven una correcta interpretació de l'esperit del fundador. En el capítol provincial de Reus, el 1684, apareix la idea de la creació d'un col·legi de Missions a Catalunya, que va suposar una nova polèmica entre els Recol·lectes i els Observants. Finalment, els Observants van esdevenir responsables de portar a terme aquesta missió i el 24 d'agost de 1686 van prendre possessió del monestir d'Escornalbou i totes les pertinences que en ell existien per convertir-lo en el nou col·legi de missions.

És important fer esment que en el conjunt d'ordes religiosos, d'ambdós sexes, que seguien la figura de Sant Francesc d'Assís, van donar-se freqüentment tensions. Aquestes intrigues en determinats moments van produir escissions i divisions que van perpetuar-se en el temps. Tres factors van propiciar aquestes tensions i escissions. En primer lloc, el debat sobre com s'havien d'interpretar les regles donades per Sant Francesc. En segon lloc la tensió entre vida activa i vida contemplativa. En aquest sentit, Sant Francesc havia fundat ordes mendicants, de vida activa i dedicades a la vida pastoral, però també havia escollit una vida retirada, austera focalitzada a la pregària i el recolliment. El pes més gran d'un d'aquests patrons condicionava l'evolució de l'ordre, com succeí amb els franciscans. No es pot ometre tampoc com la tercera causa les qüestions polítiques i socials. El gran desenvolupament i extensió de franciscans i clarisses els converteix en ordes poderoses que es veuran involucrades en els problemes de l'època. Això suposava entrar en els complexos assumptes de les relacions entre Església i Estat. [Ignasi Fernández. "Unitat en un ordre religiós: les disputes entre franciscans observants i recol·lectes a Catalunya en temps de Felip II"]

En aquest marc acabat d'exposar, les disputes van succeir-se a través dels anys i amb diferents guardians dels franciscans observants al davant del monestir. El 1692 amb el mandat del frare Antoni Company, el 1694 quan el Capítol va escollir el recol·lecte P. Juan Borràs, que no fou acceptat per la comunitat en presentar-se a l'acte de possessió celebrat el febrer de 1795 amb l'hàbit recol·lecte. Enfrontaments que van acabar amb el 4 guardià Miquel Ferrer el qual va emprendre la tasca de centrar-se en la tasca missional.

Tanmateix, aquestes disputes no sols van donar-se entre els dos corrents, ja que en el segle XIX, segons recull Eduard Toda, trobem pels mateixos motius una disputa entre diferents membres de la comunitat. En la disputa que va durar dos anys (1830-1832), estan sols subjectes al General de l'Ordre van començar a sortir agres qüestions sobre la necessitat i conveniència de reformar les constitucions de la casa. Els frares que van encapçalar la discussió van ser el pare Teodor Moragas, qui defensava mantenir els antics costums i per altra banda, el pare Francesc Garu que defensava la necessitat de posar noves normes que evitessin el relaxament al qual s'havia arribat. Finalment, Moragas i els seus van ser acusats de "pertorbadors de l'ordre i relaxadors de la doctrina conventual". [Eduard Toda. *La il·lustració catalana*. 1884]

6. EL CASTELL MONESTIR FRANCISCÀ. LA COMUNITAT DELS OBSERVANTS

6.2 Els franciscans observants.

6.2.1 La fundació del col·legi de Missions d'Escornalbou

6.2.2 La vida en el seminari de Missions d'Escornalbou

6.2.2.1 Perfecció personal: Normes de vida, penitència i exercicis monàstics

6.2.2.2 Treball, oració i estudi

El 26 d'agost de 1686, el guardià dels recol·lectes d'Escornalbou, P. Pablo Verdier, va rebre de mans del guardià del convent de Tarragona, el pare Antonio Ros, la documentació *Exponio nobis nuper* per la qual el primer havia d'entregar el convent al pare. Antonio Llinàs. Aquest va tenir com una de les primeres tasques, un cop va tenir possessió del seu càrrec, establir l'inventari d'allò que es trobava en les diferents dependències. El monestir passava a mans dels observants amb l'objectiu de formar nous missioners per la predicació de l'evangeli, en primera instància en les zones rurals i parròquies de Catalunya. El pare Llinàs, el 15 d'agost de 1686, arribà de Mallorca amb sis religiosos que serien els fundadors del col·legi de missions d'Escornalbou. Aquests eren Antoni Company, lector jubilat, Jaime Izquierdo, Lorenzo Pont, Antoni Campaner, Mateo Vanrell i Pedro Caymarí. Llinàs, el 1688, va nomenar com a primer guardià al pare Jaime Izquierdo.

La comunitat observant tampoc gaudia de fundacions ni rendes. Els frares eren mendicants i com manava la regla havien de viure de la caritat i tindre caritat amb els pobres. Els llecs eren els encarregats de recollir les almoines. També les cases amigues recollien donatius que portaven al convent. Les entrades de diners procedien dels donatius, dels drets d'altar i també dels sermons que feien en les festes majors dels pobles. A tall d'exemple per tres sermons el 1776 es va cobrar 4 lliures i 10 sous. Per un sermó de Passió, el 1815, es cobrà 1 lliure i 10 sous.

El llibre de comptes del convent (1730-1742) detalla les entrades de diners fruit de la seva labor religiosa guiant en els exercicis de devoció, com panegírics, Quaresmes, i novenaris d'ànimes. També per l'assistència a enterraments i honres fúnebres. Per les intencions de les misses resades o cantades o pel temps que passaven confessant als pobles en vigílies d'alguna festivitat. Finalment, algunes partides eren donatius dels feligresos que pujaven al convent per passar alguns dies, per motiu d'exercicis espirituals, encara que no se'ls hi exigia cap pagament. Van ser molts els militars que pujaven al monestir per motius espirituals.

A banda d'aquesta font d'ingressos també generaven alguns diners les propietats particulars dels frares que donaven al convent. Al professor Fra. Bonaventura Cabré se li regalà una vinya, el producte d'ella sempre anà per la comunitat, per exemple.

A inicis del segle XVIII la comunitat que donava resposta a la funció de predicadors i la destinada a mantenir la mateixa vida del mones-

tir, estava formada per 34 frares dels quals 18 estaven destinats a la predicació mentre que la resta cobrien les funcions religioses i domèstiques. A més dels 18 frares destinats a la predicació dels quals 1 ocupava el càrrec de guardià i dos ho havien estat, la resta 10 eren llecs, 2 lectors, 2 coristes, 1 comensal i 1 confessor.

En l'exercici de la caritat que reclamava la regla Escornalbou donava aliment i asil a tots aquells pobres que arribaven a les seves portes. Als hiverns podien passar fins a 40 necessitats diaris. Els aliments, segons Papió, es distribuïa en la porteria coneguda com la "porta del Llenyer (leñero)" i abans de donar-los el menjar un frare missioner els hi explicava la doctrina cristiana. Les menses consistien en sopa, plat de llegums, pitanxa, pa i vi. Si arribaven a la nit al castell tenien una estança amb cuina per escalfar-se i dormir. Cal indicar que en festivitats assenyalades podien arribar a acollir més de 200 necessitats. De mitja el seminari comptava amb dos visitants al dia.

El rigor de la regla va exigir als frares observants d'Escornalbou severes penitències corporals i greus dejunis, les quals van ser progressivament abandonades donades la duresa i els esforços que requeria la predicació de les missions. Aquestes primeres normes de vida, d'una extrema duresa, havien sigut dictades pel seu fundador el pare Llinàs. Així per exemple, dictaminaven que es fes dejú cada dia o, si volien menjar alguna cosa fossin herbes, llegums, fruita o peix, segons el dia. També cada dia reconeixien les seves culpes i s'aplicaven diverses mortificacions que anaven des d'aquelles més lleus i simbòliques com portar els ulls embenats fins a sortir emmordassats, coronats amb corona d'espines, dogal i creu. Especialment sever era el divendres quan "surten amb vena, mordassa, corona d'espines, dogal i creu. Estan en dejús de pa i aigua a terra, contemplant la mort i passió del Redemptor i encomanant a Déu a totes les ànimes que estan al món que vindran per la seva salvació".

En la quotidianitat del convent tots els pares servien sense diferència de càrrec en el refectori. En un silenci constant abraçaven les diferents feines diàries com era preparar el menjar, rentar els estris domèstics, etc.

La rigidesa de les normes de vida imposades pel pare amb el temps van anar fent-se més relaxades. El pare Papió testimonià en la seva *"Història d'Escornalbou"* com s'organitzaven els ritmes quotidians del monestir en el set-cents.:

Al llarg de l'any a mitjanit hi havia Matines i en acabat mitja hora d'oració mental. A vegades es cantava el tedèum. Després els frares tornaven al llit. A les 6 del matí sonava a Prima, quan la matracca del claustre desperta a tothom per la Missa conventual (als dies festius la missa conventual era a les 10 h). Després de la Missa es feien 30 minuts d'oració mental. El temps que resta fins a les 10 h es gasta en dir missa i en l'estudi.

A les 10 tenia lloc una conferència de teologia moral que durava una hora. A les 11 la comunitat anava al refetor a dinar i posteriorment, un cop acabat l'àpat es dirigien a l'església per les pràctiques de pi-

etat quotidianes comunes de to penitencial com resar en creu (amb els braços en creu) l'estació del Santíssim sagrament. Aquesta oració consistia en la recitació de pregària domical o parenostre, set vegades, així com l'Ave Maria amb el seu Glòria Patri precedides cada una d'elles per un vers i un responsori. [*Manual de Piedad. Colección de nuestras principales prácticas cristianas...*].

Un cop finalitzades aquestes oracions la comunitat es tenia un temps de descans. A dos quarts de dues s'avisava a vespres i completes amb la carraca o matraca, oració que durava menys de 45 minuts. Un cop acabades i fins a la cinc de la tarda el temps es dedicava a l'estudi, moment en què la comunitat es traslladava al Cor per l'oració mental. Una hora després a les sis la comunitat es disposava a sopar.

Després del sopar, durant una hora, la comunitat celebrava la conferència de mística teològica. Els divendres la conferència era sobre la Regla, els dissabtes era de Rúbrica i en aquesta assisteixen llecs i donats. Després, baixa la comunitat al Presbiteri i canta (cada dia) l'antífona de la puríssima Concepció de Maria Santíssima. El dilluns, dimecres i divendres es portava a terme la disciplina penal. Finalment, a les vuit de la tarda es cridava a silenci, a toc de campana, retirant-se els religiosos a descansar fins a les 12 h. Moment en què tornava a cridar a matines.

Tal com s'ha anat dibuixant la dedicació fonamental dels frares franciscans observants d'Escornalbou era la predicació de les missions populars i la perfecció personal a través de l'oració mental i l'oració de l'ofici diví.

7 . LA PETJADA DEL SEMINARI DE MISSIONS

7.1 Frares, lectors i predicadors del Seminari.

7.2 Eixos de la formació missioners: docència, acció parroquial i predicació.

7.2.1 Estudi, sermons, doctrines i missions

7.2.2 Els escriptors del seminari

7.3 Les missions populars. Geografia dels llocs missionats. Activitat apostòlica.

7.4 Literatura missional i la prèdica al territori Amèrica. Principals missions.

El Seminari de Missions al llarg del segle XVIII comportà un renaixement cultural on la biblioteca es constituí en un centre de formació i escola de missionistes. Del Seminari d'Escornalbou durant el segle XVIII, centre català més important, parteixen 1165 missions, i sobresurten els predicadors de més renom com Francesc Romeu o Francesc Baucells que tenen gran influència a les predicacions de l'època. La formació dels missioners, anessin on anessin, va ser la finalitat del Seminari, i a la que els frares van dedicar els seus esforços prop de cent cinquanta anys, centrada en tres eixos, docència, acció parroquial i predicació. En tot aquest temps s'anaren actualitzant llibres, conferències i adequant doctrines, i la literatura religiosa en serà el nucli, mantenint sempre un marcat sentit pràctic.

Les missions i els sermons que en elles es desenvolupaven foren un element de cohesió social així com un consol religiós en els moments més vulnerables socialment. La pràctica missionera, però al llarg del temps va manllevar elements d'arreu seleccionats i comentats pels frares a les conferències. Per obtenir una major repercussió els sermons moralitzants es van anar adaptant segons els públics a què anaven adreçats i van prendre formes i models més expressius propis de la cultura rural del divuit, on no faltava una oratòria plena de gestos teatrals que no deixaven indiferents a ningú. En la memòria resta en el segle següent els records d'aquestes formes de les prèdiques "*en que los padres de Escornalbou con su voz de trueno y con su misterioso San Cristo conmovían a los pecadores, hacían correr las lágrimas de la penitencia y reformaban las costumbres públicas y privadas*". [Diario El Católico. 1840]

La dinàmica de treball establerta al Seminari destinava una part important del temps a l'oració, estudi i preparació de les missions. La lectura era un primer nivell bàsic de treball individual, però els aprenents de missioners es preparaven també amb les lectures en veu alta, el diàleg amb els altres frares i amb la reflexió compartida a la biblioteca.

El Seminari de Missions al llarg del segle XVIII comportà un renaixement cultural on la biblioteca es constituí en un centre de formació i escola de missionistes. La formació intel·lectual que s'exigia als missioners era intensa, on un element essencial en la seva formació era l'elaboració dels sermons. La biblioteca del monestir contenia una gran quantitat d'obres que ajudaven a l'estudi i la preparació dels sermons. La Biblioteca del Seminari de Missions d'Escornalbou

no comença de nou amb l'arribada dels observants sinó que recull la que formava part del convent recol·lecte, al voltant de set-cents exemplars, majorment de temàtica religiosa, que s'anà posant al dia, lentament, pels recol·lectes des de finals segle XVI.

És aquí on es confeccionaven les conferències i d'acord amb aquestes les Doctrines, guies d'allò que calia predicar a les missions; estaven escrites en forma de diàlegs, preguntes i respostes amb la finalitat de posar èmfasi en l'explicació dels manaments i arribar així amb més claredat a les persones missionades. Per aquest motiu la llengua era la catalana i també en alguns impresos escrits expressament per les missions; aquest fet té especial interès perquè el castellà va ser la llengua culta i de moda al llarg del segle XVIII a altres àmbits i, especialment, a les ciutats.

Una altra font ens permet també apropar-nos a la literatura religiosa d'Escornalbou: les Doctrines, que elaborades sota la direcció dels escriptors del Seminari, contenen les experiències dels missioners junt amb citacions als autors més referenciats, com un manuscrit titulat Explicació clara, i copiosa de la Doctrina Christiana conservat a l'Arxiu provincial dels franciscans de Catalunya. Els continguts de Les Doctrines deixen entreveure com al llarg del segle XVIII la biblioteca s'amplia i recull noves tendències en la literatura religiosa; és així com un dels més citats és el Directori Moral del pare Francisco Echarri editat per primera vegada a Pamplona l'any 1728, completat pel pare Antonio López, professor de moral a Múrcia (1755-1760), i que es va erigir en manual de moral pels estudiants.

Tant les diverses fonts com la biblioteca conservada del Seminari evidencien que l'amalgama del llibre religiós s'ampliaria de forma considerable amb literatura d'exercicis espirituals (Segneri, Molina, Palafox o Salazar), i Escornalbou en destaca per la seva tradició, fet que es veu reforçat per un entorn paisatgístic que convida al recolliment: nombrosos religiosos i militars hi pugen al llarg del segle a canvi de caritat. Els catecismes i les obres de devoció presenten un important increment, i entre les de més difusió trobem a un frare de la casa, en Francesc Baucells. Un lloc destacat el té la teologia moral entre els que sobresurten Arbiol, Corella o Concina ben representats a la Biblioteca del Seminari, com també ho són els predicadors de tots els temps, des de Sant Vicent Ferrer, Diego de Estella, Calatayud, Segneri o ja més recentment Massillon. L'Escornalbou que ens trasllada el pare Papió, a la segona meitat del XVIII, com una de les biblioteques més importants del moment creiem fa justa referència al seu dinamisme religiós i cultural.

No hi ha dubte que una part important d'aquesta literatura era impresa i la biblioteca en va reunir prop de dos mil volums centrats en escriptura sagrada i moral; però al costat dels exemplars impresos hem de destacar la literatura manuscrita produïda al convent i que no s'arribà mai a publicar malgrat que va ser fonamental en la formació i en la praxi dels frares missioners. No faltaven autors de ciències naturals, filosofia, dret canònic, dogmàtica, moral i pastoral. Així com llibres de vida espiritual, mística i sermons. Una de les obres

que va esdevenir essencial per orientar el seu treball que recollia les matèries predicables, en llatí i en castellà, era l'obra *Index Indicum*. Les anotacions de referències i comentaris realitzades pel guardià del monestir Fra. Francesc Boada denoten un coneixement ampli de la literatura religiosa de tots els temps i mostren el pensament de l'època. Fra Francesc Boada fa referència en els seus apuntaments a teòlegs, humanistes i predicadors dels segles precedents o contemporanis com Diego de Estella, Juan de Jesús, Gil de Godoy o Francesco Maria Casini. El primer, Diego de Estella, va ser una gran figura del franciscanisme hispànic. Les seves obres formaven part ja de la biblioteca que els recol·lectes van formar en el monestir.

A més de l'estudi personal i individual al matí i la tarda, cada dia a les 10 del matí s'assistia a una conferència en què es tractaven diferents aspectes relacionats amb la dogmàtica, la moral, la litúrgia o la pastoral. És important indicar, que donada la seva tasca predicadora, a partir de la visita realitzada al pare Ignacio Llanés l'any 1711, es va recomanar introduir com un tema setmanal en les conferències els sermons i missions, amb la idea d'ensenyar les maneres, l'estil i les formes de portar a terme les prèdiques als fidels. [Joan Pijoan. *El colegio de misiones*.]

Per fer més eficaç i permanent la seva doctrina també va existir una tasca d'escriptura entre els frares del monestir. El pare Papió indica que malgrat les diverses tasques que havien de realitzar els germans de la comunitat, va haver-hi alguns que van saber aprofitar les hores de descans en les seves cel·les per escriure obres. Algunes van ser impreses, altres restaven manuscrites en el col·legi per falta de diners per poder-les publicar.

Durant el primer quart de segle en destaca fra Boada, guardià del 1702 al 1711, exiliat a Itàlia i ja retornat va ser escollit escriptor del Seminari; destacà també com a il·lustrador, mestre de llibres de cor i autor de llibres manuscrits, en part perduts.

Una de les obres publicades més exitoses fou l'escripta a principis del set-cents per fra Francesc Baucells, sota el títol de *Font mystica y sagrada del paradís de l'església...*. Aquesta obra anava destinada o dedicada als pares de família que la compartien en veu alta per ensenyar als seus fills i criats. El 1747 se n'havien fet cinc edicions, una d'elles, la del 1740 en castellà. [Joan Pijoan. *El colegio de misiones..*]. El pare Papió indica sobre aquesta obra "Escribieron los padres del mismo colegio seminario unas adicciones nuevas a las dichas obra, que ilustra con preguntas, y respuestas en cada uno de los capítulos y en el fin esta un dialogo sobre todo el catecismo cristiano, y ya desde el año 1737, anda todo impreso en el mismo tomo" [Joan Papió. *L'Història d'Escornalbou*].

Destaca també en la seva història d'Escornalbou la producció del Pare Josep Vilar, autor d'una suma teològica moral que es guardava en l'arxiu del monestir i per tant, hem d'entendre que no va ser publicada. Així com l'exposició sobre la Regla Seràfica del venerable Pedro Pont, o el llibret en català del frare Isidro Febrer publicat sota el títol "Mina riquísima de los tesoros de la divina gracia". (Títol complet és

"Mina riquíssima de los tesoros de la divina gracia y medios para suavizar la espereza en los trabajos de esta vida").

Aquest llibret és un dels textos lligats a les tasques missionals, ja que recull unes breus regles bàsiques de la vida cristiana, especialment destinades a enfortir l'educació doctrinal. L'obra va tenir un notable èxit, va ser distribuïda per ciutats i viles proporcionant lectures devotes a les comunitats rurals.

Un altre escriptor del Seminari que va sobresortir a la segona part de segle XVIII, va ser el mateix pare Papió, nascut vora Escornalbou, a Riudecanyes. Professor a la Universitat de Cervera, entre el 1717 i el 1742. Joan Papió s'incorporà al Seminari de Missions l'any 1747, on deixà manuscrits i la Història d'Escornalbou, obra apologètica de la tasca missional del Seminari on posa en relleu la importància de la biblioteca i la seva literatura.

El 1736 veié la llum l'obra *Assumptos apostolicos predicables por los Missionarios de la regular observancia de N.P.S Francisco en el colegio Seminario de Sant Miguel d'Escornalbou* de Francesc Romeu. En aquesta publicació Romeu va encarregar-se de recopilar i publicar temes de predicació centrats en l'evangelí de Sant Mateu, en forma de 65 "assumptes" i 10 sermons.

En un primer moment el pare Llinàs, mallorquí, missioner vingut de terres americanes, i fundador del Seminari, imaginà Escornalbou com a punta de llança en la provisió de missioners a Amèrica; si bé és cert que en partiren reiterades expedicions fins poc abans de l'exclaustració, l'ocupació central dels frares van ser les missions interiors o populars. A Escornalbou anar i venir de missioners va ser una constant al llarg dels segles XVIII i primeries del XIX: arreu de Catalunya, per terres aragoneses, valencianes; i als centres americans estretament vinculats al Seminari com Querétaro, Santa Rosa d'Ocopa, Tarija, Chillan o Moquegua. De tot plegat n'han quedat valuosos testimonis manuscrits que configuren Escornalbou com un lloc d'important intercanvi cultural, fet que a hores d'ara encara és insuficientment valorat.

Les missions que es feien des d'Escornalbou, les més importants de la Catalunya setcentista, eren les anomenades missions populars, que tenien com a destinació l'entorn rural, i que van ser comuns arreu d'Europa després del concili de Trento amb l'objectiu de reforçar el catolicisme enfront de la consolidació del protestantisme. Les missions anaren evolucionant a ritme de la societat, estaven centrades en l'adoctrinament catòlic, però van anar agafant un caire d'adoctrinament polític conservador al segle XIX; una deriva absolutista que es va aguditzar arran de la guerra del francès (1808-1814) i del regnat de Ferran VII. En aquells moments es va precipitar el relleuament d'una activitat missional polititzada en un context d'episodis de violència que van concloure en les desamortitzacions (1835).

No obstant també es constata la resistència de les comunitats rurals a ser missionades, especialment en els homes on les pràctiques reli-

gioses han estat tradicionalment mal vistes. Aquest factor junt amb una greu falta d'escolarització dificulten la recepció dels ensenyaments dels missioners, i guanya pes la insistència a fer memoritzar el catecisme en formes cantades que han d'ajudar a penetrar la doctrina cristiana, i és en aquest punt on trobem també la importància de la literatura missional. Des del Seminari s'és conscient de les dificultats que comporta la pràctica missional, i el principal motiu és que cal convèncer a pagesos, que es veuen rústics i ignorants, adjectius emprats per fra Baucells. En aquestes tasques evangèliques calen recursos propis de les missions catòliques com l'espectacle barroc, junt amb materials impresos devocionals, que es publiquen repetidament, malgrat que no es conserven totes les edicions.

Les missions es desenvolupaven sempre segons un mateix programa i d'acord amb els missioners i les autoritats religioses i polítiques del lloc. Aquestes missions podien durar de 10 a 40 dies i habitualment es feien a l'hivern, moment en què hi ha menys feina al camp i els dies són més curts. El cicle missional comprenia d'octubre a la segona Pasqua.

La nit anterior de partir a les missions, la terna que sortia besava en el refector els peus dels altres pares, confessaven les culpes i demanaven al pare guardià la benedicció del Pare Sant Francesc. S'arribava als pobles de nit, on els frares missioners eren esperats als afores del poble per les autoritats i els vilatans per ser conduïts en processó presidida per un crucifix i cantant fins a l'església on es feia un sermó preparatori i les consideracions o avisos oportuns pel bon desenvolupament de la missió. Habitualment quan les poblacions eren petites predicaven 2 o 3 frares, en viles més grans n'eren 7 o 8. Aquella mateixa nit, o l'endemà un dels frares efectuava un exorcisme sobre el lloc i esperonava als incrèduls amb l'infern.

Eren dies on el joc estava prohibit i on era habitual rebuscar en la vida privada, pecats i desavinences dels veïns per aconseguir prèdiques més efectives i assolir un penediment públic. L'endemà s'iniciava de matinada cridant als fidels a l'església on es portava terme les primeres oracions del dia conegudes com "l'acte del cristià", on es llegia un punt de meditació referent al sermó del dia anterior i se celebrava la santa missa. A la tarda es resava el rosari seguit de les explicacions d'un punt de la doctrina cristiana a més d'un diàleg en el qual el Predicador contestava els dubtes i preguntes formulades per un dels altres missioners establint un diàleg. Finalment, es feia un sermó moral sobre els vicis i les virtuts. Un d'aquests sermons, ja en els dies finals es dedicava a la devoció a la Verge Maria. Així com es dedicava algun acte als nens. Com a estratègia per fer menys feixuc els actes i que els fidels poguessin retenir millor allò que es volia transmetre els frares componien petites peces musicals que feien referència als assumptes tractats en els diferents sermons. La missió el darrer dia acabava amb la confessió i la comunió dels participants.

Els testimonis de missioners en terres americanes que arriben a Escornalbou van ser abundants i diversos i rics en les notícies. Les cartes que anaven arribant d'aquests, guardades en el seminari, van

servir per confeccionar els sermons que es predicaven a casa nostra, on s'explicaven algunes desgràcies naturals succeïdes (terratrèmol de Lima o incendi de Panamà) en terres americanes emprades com a recurs per atemorir a la població catalana i mostrar on podia arribar el càstig diví.

El pare Papió en la seva història d'Escornalbou indicava que els missioners que sortien del seminari predicaven en els límits geogràfics que "son regularmente quatro ternas, que se dividen en los obispados de Catalunya, según el bene-placito de los Señores Obispo y Arzobispo, y llegan a penetrar basta los Reynos de Francia, Aragón y Valencia, a los quales Reynos se extienden algunos Obispados".

En la planificació dels territoris a visitar i realitzar prèdiques la proximitat geogràfica del bisbat respecte al col·legi seminari és un dels elements claus donat que en la majoria de casos el viatge es realitzava a peu. Tanmateix no va ser un criteri absolut, ja que trobem campanyes missionals en territoris allunyats com és el cas de Girona. Un segon element sembla ser la preferència per diòcesis més ruralitzades enfront de diòcesis més importants i populosos com podia ser Barcelona que semblarien estar millor ateses espiritualment. Els estudis publicats sobre aquesta qüestió conclouen que el percentatge de llocs missionats va ser de 1185 i 3184 campanyes realitzades. Els bisbats de la Seu, Girona i Lleida present una participació més gran en el conjunt de llocs missionats, però és important no oblidar que tenen un nombre de parròquies més grans que Tarragona o Tortosa, les quals representarien més del 40% de les campanyes missionades. Lleida i Urgell significarien un 30% del total. Girona, podríem dir que rondaria el 25% del total mentre que Vic, Barcelona i Tortosa en conjunt no assolirien el 15%. Les zones principals per ordre decreixent de freqüència de missions són les comarques de l'Ebre, el Priorat, el Camp de Tarragona, les Garrigues, la conca de Barberà, el Segrià, la Cerdanya i les Valls del Pirineu.

Abans del 1700, en els primers moments de la comunitat a Escornalbou, les terres de Tarragona i Tortosa era on se centrava la missió apostòlica, intensificant-se i diversificant-se geogràficament a partir d'aquest moment. La guerra del francès, primer i després el Trienni Liberal seran un fre a l'activitat apostòlica d'Escornalbou. [Jaume Borràs. *"Geografia i incidències històriques de les missions populars d'Escornalbou"*.]

Les missions americanes van ser la raó de la fundació del Seminari de Missions, tal com ja s'ha exposat. Diversos motius van fer que el contacte entre els frares d'Escornalbou i els missioners que es trobaven en terres americanes sempre fos molt estret. En primer lloc el retorn a Escornalbou un cop transcorreguts uns anys a les missions aportant un contacte de primera mà. Fra Antoni Melis que va estar en terres americanes a finals segle XVII i anà a Escornalbou el 1701, on resideix trenta-sis anys més o Aleix Forcadell que ja retornà gran i morí l'any 1797 amb setanta-vuit anys. També va influir el desenvolupament que va tenir la correspondència i els escrits dels mateixos missioners. El gènere epistolar agafava forma de crònica i junt amb altres tipus d'escrits mostraven la vida i les experiències dels missioners, així com

de la societat objecte de la seva evangelització. Molt possiblement, l'escriptura com un hàbit interioritzat també funcionava com un element d'expansió.

Molt sovint els frares d'Escornalbou han deixat testimonis manuscrits sota diferents formes (cartes, memòries, llibrets, tractats o manuals); aquest fet ben segur que té relació amb els seus anys de seminaristes en què han experimentat la cultura escrita com a base de la seva formació. Llegir llibres, manuscrits, o compartir l'elaboració de les conferències ocupava un part important del seu temps. El més natural a les terres americanes és seguir aquesta tradició cultural, i més encara al ser lluny de casa, exposats a cultures i situacions desconegudes i en molts casos difícils i perilloses.

La tasca del missioner era difícil, els missioners franciscans compaginaven les missions vives adreçades a l'acció de convertir als indis, amb les mortes que eren missions temporals itinerants com les missions interiors fetes a Catalunya. L'organització missional es basava en la reagrupació dels indis per una millor instrucció i organització en les anomenades "reduccions", que amb el pas del temps haurien de convertir-se en pobles i parròquies amb una manera de viure 'europea', aprenent a llegir, els oficis i la doctrina cristiana. Les reduccions, però van accelerar la propagació de les epidèmies i la penetració de l'alcoholisme, van comportar un desarrelament i una aculturació. Una endèmica escassetat de recursos va complicar encara més la vida dels missioners en terres americanes, exposats també a un intens xoc cultural; són freqüents les cròniques de martiris pròxims, i de mitjans de segle XVIII daten les representacions dels missioners fletxats prop del col·legi d'Ocopa que van colpir als missioners, i a través d'aquests, van penetrar al món occidental.

Des d'Escornalbou van marxar missioners responent a la demanda que es rebia des dels col·legis americans: a finals segle XVII es necessitava missioners a Querétaro, primer col·legi franciscà de Propaganda Fide fundat el 1683 pel pare Llinàs, i considerat punt de partida a l'establiment dels col·legis seminaris de missioners franciscans. Aquests tenien una doble finalitat, de ser centres d'apostolat per a les poblacions ja cristianes, i de ser base de penetració cap a noves conversions que a l'època eren també coneguts com a indis gentils. Des d'aquí, segons l'historiador Martín Mayor, es marca l'inici d'un període d'extraordinari floridament de les missions franciscanes a Amèrica. Coincideix cronològicament a Catalunya amb l'inici del Seminari de Missions d'Escornalbou (1686).

Malgrat tot, els col·legis seminaris americans van augmentar la seva activitat al llarg del segle XVIII i inicis del segle XIX, i en van destacar després de Querétaro, Santa Rosa d'Ocopa, Tarija, Chilan i més endavant Moquegua; tots ells reberen seminaristes d'Escornalbou, i d'altres indrets, perquè atenent a la necessitat del moment alguns d'ells arriben a terres americanes sense passar pel Seminari català. En el Perú durant el segle XVIII s'han documentat 84 frares, dels quals 19 havien format exprofeso en el col·legi de missions d'Escornalbou. Els frares missioners provinents d'Escornalbou van tenir un paper signi-

ficatiu en els col·legis de Tarija i Moquegua. [Notícias de misioneros en el Perú: su circulación en la literatura conventual catalana 81735-1824].

Va ser l'any 1734 quan es van demanar missioners per anar al Cerro de la Sal, lloc amb importants dificultats de penetració europea; uns mesos més tard van marxar d'Escornalbou fra Marià Badia de Reus i Pere Pont, mallorquí junt amb tres llecs que van sortir del port de Salou cap a Cadis el mes d'abril de 1735. Es conserven cartes d'ambdós i de Marià Badia també un text breu on descriu el Regne del Perú adreçat al seu germà monjo de Poblet, i que aquest va decidir fer imprimir.

Els seus testimonis al col·legi de Santa Rosa d'Ocopa exemplifiquen el contrast cultural, la percepció del món americà i les dificultats de la seva acció d'apostolat. Pere Pont a com bon religiós, malgrat les dificultats, no es penedeix de la decisió de ser missioner; la considera una feina dura per les condicions de treball i perquè cal recórrer molts kilòmetres; ens explica també l'impacte dels martiris de l'any 1742 a Ocopa prop d'on ell estava. En els seus escrits ens mostra preocupació pels mals costums i pels excessos de la població, centrats en la ciutat de Lima i de Panamà; vincula a aquest fet el que es cremés la ciutat de Panamà l'any 1737.

Uns anys després, la situació no havia millorat i el 1751 surten d'Escornalbou amb el difícil destí del Cerro de la Sal, Aleix Forcadell, Joan Calaf i el llec fra Josep Constans. Aleix Forcadell anà junt amb Josep Constans a Santa Rosa d'Ocapa, virregnat del Perú, però ben aviat, l'any 1755, fou destinat a la fundació del Col·legi de Tarija a Bolívia, del qual fou guardià dues vegades. Sabem que va ser autor d'un manuscrit, desaparegut, i que versava sobre legislació testamentària. El rol clàssic del missioner s'expandeix cap a un vessant més pràctic segurament responent a les noves necessitats del moment.

Fra Joan Calaf va ser company de viatge de fra Forcadell, però que va tenir un destí diferent i des de Santa Rosa d'Ocopa es va dirigir a fundar el col·legi de Chilan a Xile on va arribar amb la missió de 1764, i se sap que es trobava en aquest col·legi el 1775. Fra Joan Calaf explica per carta a Escornalbou que des del col·legi de Santa Rosa havien fundat cinc col·legis, fet que exemplifica la recuperació i avenç de les missions cap a Bolívia i Xile. Un altre aspecte que volem apuntar és que igual que fra Aleix Forcadell tenim notícies de fra Joan Calaf a Chilan a primera línia amb l'establiment de nous col·legis de missions; també d'una intervenció del pare Calaf a Chilan l'any 1769 actuant com a metge graduat. Les especialitzacions eminentment pràctiques d'aquests dos franciscans a la segona meitat de segle segurament no són fruit de la casualitat sinó de la necessitat i l'adaptació a una nova realitat. Seria el cas també d'Antoni Comajuncosa que surt d'Escornalbou el 1778, fundador de Tarija, i que escriu un manual per la pràctica de missions adaptat a l'entorn americà, informes i la història del col·legi de Tarija.

Fra Marià Badia escriu una petita crònica del Regne del Perú l'any 1755 destacant-ne els contrastos geogràfics, amb zones riques abun-

dants en recursos naturals i mines, però també altres més àrdues on és molt difícil viure; relata la seva malaltia (huaràs) causada pel fred intens que li va rebentar les orelles produint-li sordesa durant molt de temps. Una part de la seva crònica està dedicada als indis gentils, molt diversos al llarg de la geografia, vulnerables als contagis i a la pràctica de la concentració en pobles feta pels missioners; els indis habiten en una casa comuna, molt diferent del seu sistema de vida original; descriu com a la missió mengen malament, pateixen malalties i beuen fins a emborratxar-se; fra Badia sent llàstima davant d'aquest desemparament. La descripció construeix i fomentava l'imaginari d'exotisme per les Índies i les terres poc colonitzades.

Aquesta crònica en realitat fou una carta que Marià Badia havia enviat al seu germà Miquel explicant-li el seu viatge com missioner en terres peruanes. Respon a les estratègies locals de les famílies catalanes que obtenien un reconeixement social a la tasca religiosa que portaven a terme els membres del seu llinatge en terres americanes.

Més endavant, l'any 1778 surt d'Escornalbou cap al Col·legi de Tarija Antoni Comajuncosa d'Altafulla. Comajuncosa va entrar a Escornalbou el 1775 on va formar-se com a missioner, treballant els manuscrits de Doctrines i aprofundint en els mètodes missionals; és autor d'informes i de dues obres: un Manual de missions i una història de les missions de Tarija. Pel que fa al Manual presenta unes similituds amb les Doctrines d'Escornalbou: fra Comajuncosa utilitza recursos sensorials en els sermons i inclou també poemes per ser cantats (letrillas) que perquè facin la seva funció havien de ser en llengües indígenes. Es tracta d'un treball acurat que recomanen autors com José Barcia i Zambrana en l'obra *Despertador cristiano de sermones doctrinales sobre varios asuntos (1677-1684)*, que van influir de manera decisiva en l'oratoria sagrada. La segona obra, el Manifiesto explica la història de la missió de Tarija, comparant resultats de franciscans i jesuïtes; coincidint amb fra Marià Badia descriu les missions en un entorn hostil i pobre. A finals de segle XVIII el llenguatge i la percepció de fra Comajuncosa ja són ben diferents: en ple segle il·lustrat la praxi missionera prescriu classes d'idiomes indígenes perquè a l'indi només pot redimir-se a través de la cultura.

De les darreres dècades del segle XVIII surten diverses expedicions cap a Amèrica, i el lloc de destí de la majoria és el col·legi de Moquegua, que agafa un important prestigi, i on van acudir bona part dels missioners franciscans catalans i d'Escornalbou després de l'expulsió dels jesuïtes el 1767. El primer d'arribar a Moquegua va ser Mateu Camplà que va sortir d'Escornalbou l'any 1786 per anar a Tarija sortint uns anys més tard cap a Moquegua d'on va ser dues vegades guardià; devia ser una persona culta i influent perquè se li encomanà l'any 1816 l'oració fúnebre de l'arquebisbe Luis Gonzaga de la Encina.

Altres missioners atrets cap a Moquegua són dos frares llecs que van treballar d'arquitectes, en Francesc Miquel Marí que va sortir d'Escornalbou l'any 1778 i Manuel Sanahuja que ho va fer en l'expedició de 1796. Ambdós eren frares llecs especialitzats en la construcció. En Francesc Miquel Marí era del poble de Claramunt a l'Anoia, i des

de la missió de Querétaro executà notables obres arquitectòniques destacant el claustre de l'Oratori de Sant Felip Neri a Chuquisaca, San Francisco de Tarija o San Francisco de Salta, al nord argentí. Sembla que aquests frares eren requerits per projectar obres i anaven voltant en funció de les necessitats; en aquest cas fra Francesc Marí va anar a Tarija per erigir Sant Francesc i en l'actualitat el museu del convent porta el seu nom.

Manuel Sanahuja va sortir del Seminari com a paleta expert i se suposa que hi va entrar amb expertesa prèvia. En arribar a Moquegua va supervisar i intervenir en el projecte que havia fet el missioner Francesc Miquel Marí i possiblement el va succeir com a arquitecte. A partir d'aquí el 1808 és cridat per edificar la nova catedral de Potosí i tot un seguit d'altres obres que fan que Manuel Sanahuja sigui considerat l'arquitecte més important de la primera meitat del segle XIX a Bolívia. La seva obra arquitectònica va marcar el pas del barroc al neoclassicisme, va ser diversa i s'hi compten també des de retauls al polvorí de la Paz, construït l'any de la seva mort, el 1834. Un estudi detingut de la seva obra ha revelat un imaginari constructiu que té uns orígens clars en l'obra religiosa del Camp de Tarragona i Lleida a la segona meitat segle XVIII que viu un període d'important renaixement.

8. TEMPS CONVULSOS. EXCLAUSTRACIÓ I ABANDÓ D'ESCORNALBOU

8.1 Fi del col·legi seminari.

8.1.1 Ideologia, política i activat apostòlica

8.1.1.1 Missions i sermons, eines d'adoctrinament polític

8.2. 1822. Decret de supressió del col·legi missional.

8.3. Nous propietaris d'Escornalbou.

8.3.1 John Bridgman i Antoni Planas

Al llarg del segle XIX Escornalbou, visqué els temps convulsos que van afectar a tot el país.

L'aversió dels franciscans de Catalunya vers el Govern de Bonaparte, també es va deixar sentir a Escornalbou. Segons el Rda Fra. Francisco Aragonés en la seva obra *Los Frailes Franciscanos de Cataluña*, escrita el 1891, recull que els monjos amb les pertinences que tenien s'havien d'amagar a la muntanya Salòquia, en algunes de les coves existents, per evitar els estralls de les tropes napoleòniques. També Cayetano Barraquer en la seva obra *Los religiosos de Cataluña* parla amb els mateixos termes, indicant que les seves prèdiques, esperonant a la fidelitat al legítim Ferran VII i al seu amor per la Pàtria, van irritar a les tropes napoleòniques que es movien per la zona. Així el 10 de gener de 1811, la gent de les poblacions de la Baronia, que sempre els protegien indicant a les tropes que en el monestir sols quedaven uns pocs frares ancians no van poder impedir que les partides dirigides pel duc de Tarento, Etienne Jacques Joseph McDonald, que marxaven cap a Tarragona ataquessin el monestir. La majoria de frares va decidir fugir i amagar-se en els boscos i les coves de l'entorn, tanmateix 8 sacerdots (Fra. Joan Colomer, Domingo Falgàs, Agustín Pérez, Juan Anglada i Antonio Pasqual) i dos llecs van mantenir-se en la casa en un intent de conciliar amb l'exèrcit napoleònic i fins i tot van sortir-los a rebre. Malauradament els militars no van respectar-los assaltant totes les estances de la comunitat. De la cuina al refectori, de l'església a la sagristia així com les cel·les dels frares buscant fonamentalment diners. La inexistència d'aquest botí els enfurismà fins a arribar a saquejar i destrossar tot allò que trobaven en el seu camí, ferint als frares que allà es trobaven de diversa consideració. [P. Francisco Aragonés. *Los religiosos de Cataluña. i Los padres franciscanos de catalunya*]. Un cop els militars van marxar van retornar els pares que havien fugit i van atendre als ferits.

A partir de la constitució de 1812, el monestir d'Escornalbou, com la resta d'ordes religiosos, mantindrà un posicionament polític antiliberal. Amb la tornada de Ferran VII, i sobretot amb el sexenni absolutista (1814-1820), es produeix una plena identificació entre el col·legi seminari i l'absolutisme de Ferran VII. Les campanyes de missions a partir de 1814 seran més polítiques que pastorals. Si abans l'objectiu de les missions estava en funció de cohesionar el poble davant del mal, a partir d'ara, les missions seran l'eina més important d'adoctrinament polític.

Durant el Trienni liberal (1820-1823), Escornalbou és sotmès a una vigilància constant per part dels escamots i patrulles lliberals de la

zona en ser considerada aquesta casa de religiosos, juntament amb la de Poblet com un focus de rebel·lió important per la seva posició al costat del monarca Ferran VII. El maig de 1822 es publicà una resolució en què se suprimien aquestes dues cases de religiosos considerats acèrrims enemics dels lliberals. També s'indicava que qualsevol que els donés ajuda podria ser jutjat segons la Llei del 17 d'abril de 1821 pel qual ciutadans no militars podien ser sotmesos a un consell de guerra. Segons indica Eduard Toda aquesta proposició fou rebutjada a les Corts per 75 vots contra 37. Les Corts, però, van promulgar la supressió de tots els convents i monestirs en el decret del 15 de novembre del 1822.

"Art. 6. Las casas de religiosos de Poblet y Escornalbou en que han tenido al parecer su principal foco de rebeliones de Cataluña, quedan desde luego suprimidas; y autorizado el gobierno para adoptar igual medida con cualquiera otra que hallándose en despoblado presten auxilio a los rebeldes, sin perjuicio de que sus individuos sean juzgados conforme a la referida ley de 17 de abril de 1821." [Diario constitucional, político, y mercantil de Palma. 2 juny de 1822]

Tanmateix si bé la comunitat comença a disgregar-se i en aquest període el cenobi consta com a abandonat en les notícies que recull la premsa, pocs mesos més tard sembla que van tornar-se a instal·lar de manera tímida. A finals d'aquest mateix any en un registre efectuat pels 80 homes que componien el batalló de Porrera es troben tres frares en el monestir. [Diario constitucional de Barcelona 1822].

El 15 de novembre de 1822 es donà l'ordre de realitzar els inventaris de les possessions del convent i es va comunicar a l'alcalde de Vilanova, Josep Espasa, la notificació de la persona que faria l'inventari, demanant l'ajuda pel que fos necessari. També es demanava la publicació d'un bàndol en el qual s'indicà que qualsevol persona que tingués efectes o pertinences del convent ho denunciés sota pena d'encobriment. El 27 de gener de 1823 un destacament de soldats procedí a la realització de l'inventari. Llicenciaren als Pares deixant-los en llibertat i el delegat del govern ocupà l'edifici que abandonaria nou mesos més tard. Així realitzaren l'inventari Josep Francisco Amar de la Torre com a representant al Comissionat del crèdit Públic de Tarragona, el Frare Lluís Pujol, president de la comunitat en absència del guardià, i l'alcalde de Vilanova Josep Espasa.

Realitzaren la llista de mobles i efectes del convent segons els formularis donats pel Govern. Van redactar 4 inventaris (segons Toda actualment estan als arxius d'Hisenda de l'Estat). A l'inventari es notificava que els frares havien tret del seminari tot allò que va poder ser traslladat amb facilitat, buidant la biblioteca, la sagristia o les cel·les. El primer inventari pretenia deixar constància de les propietats, censals, forns, delmes, prestacions i impositcions de rendes públiques. Tanmateix el convent no en posseïa. El segon recollia els béns mobles tot indicant que el monestir havia patit tres saquejos. El tercer era sobre les finques rústiques i urbanes que posseïen. El quart se centrava en les obres d'art, els llibres i els objectes que la biblioteca contenia.

L'11 de gener de 1823 es van distribuir els frares en altres monestirs de la mateixa ordre, però fora de la província. Malgrat que el guardià d'Escornalbou i altres van marxar, la major part de la comunitat es van voler quedar. A més a més alguns d'aquells que van marxar al cap de pocs mesos, -mes de setembre-, van retornar. Així doncs, tot i que no tornaren tots, el seminari va continuar la seva vida ordinària de manera normal fins a 1833. No va ser el cas dels frares Lluís Pujol exguardià, natural de las Borges del Camp i el llec Miquel Pujol, fill de Pallargues a la Segarra, ja que en intentar ocultar-se a casa familiar de l'exguardià van ser descoberts i afusellats a l'entrada del poble. Un any més tard els seus cossos van ser portats a Escornalbou i segons Toda estan a la cripta sota la Sagristia.

El nou govern lliberal progressista, el 26 de març del 1834 ordenà tancar els convents on es detectessin conspiracions contra el govern. La crema de convents a Madrid, Saragossa, Barcelona o Reus va impulsar a molts religiosos a abandonar els seus convents. L'11 d'octubre de 1835 es proclamà la llei per la qual se suprimien els convents abandonats. Posteriorment, el març del 1836 es decretà l'exclaustració.

L'exclaustració de tots els monestirs l'any 1835 va suposar l'abandó definitiu d'Escornalbou com a cenobi religiós. Els fets de l'abandó i destrucció del monestir d'Escornalbou van iniciar-se a finals del mes de juliol quan el dia 25 es va avisar a la comunitat que estava previst un atac al monestir i que els assaltants tenien la intenció de degollar-los. Dies abans, el 23 d'aquell mes, els frares ja havien atalaiat amb inquietud les columnes de fum que anunciaven l'assalt als convents de la ciutat de Reus. Donada la situació es va decidir abandonar el monestir i fugir en diferents grups i destinacions. Els 4 coristes van ser enviats amb les seves famílies, acompanyats pel pare d'un d'ells que havia pujat a buscar el seu fill, mentre que la resta de la comunitat va fer camí cap a diverses destinacions. Al llarg del trajecte van ser acollits en diferents cases. El grup més nombrós va ser acollit en les cases més acomodades de la població d'Alforja, amb el vistiplau del batlle malgrat el seu ideari lliberal, deixant-los fins i tot celebrar les funcions religioses i pactant que al repic, per tres vegades, de les campanes indicaria la presència de partides de miquelets. La inseguretat fou constant pels frares, els quals preocupats per ser descoberts pels Miquelets van demanar al governador de Tarragona que havien de fer. Tanmateix donat el perill que suposava els frares van marxar de la població, dividint-se en tres grups. Uns es van dirigir cap a Ribera d'Ebre, altres cap a la zona del Priorat i el grup més nombrós format per set frares decidí arribar a França per arribar a la ciutat de Roma. (Els frares eren Francesc i Martí Serra; Josep Cortés; Sebastià Marimon; Josep Llauradó/ Francesc Pujol i Joan Molner, qui encapçalava el grup). Al llarg del camí els frares van evitar refugiar-se a les grans ciutats i van preferir acollir-se disseminats en les petites parròquies entre Lleida i Balaguer. El pare Molner en arribar a la població de Termens va demanar, com era habitual al batlle, un salconduit per seguir el seu camí i va tenir certs problemes per aconseguir-ho. Finalment va ser el governador de Tarragona qui li va concedir. El camí fins a arribar a França no hauria estat fàcil si considerem que

es van despendre de l'hàbit, no tenien diners, i feien la marxa a peu amb constants sobresalts. Un cop arribats a Roma van ingressar en un monestir franciscà on van reprendre la seva tasca religiosa. [Cayetano Barraquer. *Los religiosos en Cataluña*].

Malgrat la devastació en què es trobava el monument, a finals del 1836, una companyia d'artillers de la milícia urbana d'Escornalbou juntament amb altres milicians voluntaris, entre els quals es trobava el famós Jaume Llord (Llort), dirigits per un individu de cognom Gallego, van pujar per fer volar el que quedava del cenobi. [Cayetano Barraquer. *Los religiosos en Cataluña*].

Prengueren dos barrils de pólvora al presbiteri de l'església i volaren part de la volta, la volta de l'aula capitular i el petit campanar de rajola que hi havia entre els dos edificis. La rapacitat dels veïns acabà amb l'edifici: agafaren portes, finestres, cairats i filetes, teules. Deixaren l'edifici obert al vent i a l'aigua fins a degradar-se.

Les pèrdues materials de la destrucció del monestir van ser copioses malgrat que els habitants de la rodalia van pujar a salvar alguns objectes. De res va servir el reial decret del Ministeri de l'interior, acordat el mes d'agost del 1835, que indicava que malgrat la necessitat de vendre els monestirs i les cases religioses per reduir el deute públic calia fer una excepció amb determinats edificis que serien destinats al servei públic, així com alguns monuments que haurien de ser conservats exceptuant-se també "del pagament del deute públic arxius, biblioteques, obres d'escultura, pintura i "enseres" .. que poguessin ser útils a la ciència i a les arts" [*Diari de Barcelona*, 17 d'agost 1835] A principis de segle XX alguns objectes van ser localitzats, com un Crist a la columna que es trobava fora de culte a la parròquia de Santa Mònica de Barcelona, el Martirologi de Usardo dels primers pobladors d'Escornalbou, realitzat en vitel·la, que es trobava juntament amb altres volums en el convent de Balaguer o els 400 volums conservats en la Biblioteca de Tarragona. [Cayetano Barraquer. *Los religiosos en Cataluña*].

El govern va confiscar les propietats i el contingut del monestir, com mobles i altres objectes van ser subhastats. És en aquest moment quan part dels llibres arriben a la Biblioteca Provincial de Tarragona. Sobre les terres de conreu i els boscos, hi va haver contractes d'arrendaments d'hortes i prats de sembradura a Josep Roca per 137 reals i 17 maravedisos. La comissió també va manar que se subhastessin les alzines. L'arrendament dels camps de conreu es va anul·lar i el 16 de gener de 1837 es tragueren a subhasta per 60 lliures per dos anys, segurament foren les hortes dels frares. No hi va haver postor i es donaren a mitges a Josep Guasch de Riudecanyes.

El 1843 l'Estat va vendre Escornalbou al vicecònsol d'Anglaterra a Tarragona, John Bridgman, dedicat al comerç que havia ocupat el càrrec l'any 1832 amb la mort del seu antecessor Maximilian F.Baker. El preu de compra va ser de 29.930 reials a pagar en 5 terminis. La idea d'aquest, sense èxit, era explotar les mines de barita de la finca. [Eduard Toda. *Història d' Escornalbou*]. De fet, pocs anys més tard,

el 1846, trobem a Bridgman consignat com un dels accionistes de la societat minera de les mines de Farena de Tarragona, que tenien com a objectiu explotar els rics minerals que existien a les poblacions de Farena i Rojals. Fou membre de la Junta provincial de Beneficència i de la Junta de Comerç. Bridgman va embellir la propietat amb un jardí, va portar l'aigua, però també va començar a tenir problemes financers donat l'alt cost d'aquestes empreses. [Francisco Simón. *Contribución al estudio de la desamortización en España*].

L'escriptura de venda protocol·litzada pel notari tarragoní Joaquim Fábregas y Caputo el 4 d'abril, s'indicaven “quatre parts o suertes en què's dividiren las terras bosch horta y convent y eran com segueixen: Toda aquella suerte llamada Vilamaña de extensión 40 jornales de tierra y medio jornal tierra sembradura. Toda aquella otra suerte llamada Trilla de extensión 30 jornales de tierra yerma. Otra suerte llamada de las Moletas de 30 jornales con un jornal de tierra sembradura con 9higueras, 20 árboles frutales, un convento derruido y una ermita. Toda aquella otra suerte de un jornal y medio de huerta y una casa derruida dentro de la misma”. [Eduard Toda. *Historia d'Escornalbou* i Cayetano Barraquer. *Los religiosos en Cataluña*].

El 1858 Brigman ha mort i les seves propietats, entre elles una col·lecció de pintura i la seva possessió d'Escornalbou, són posades a pública subhasta entre els seus creditors. Nou anys més tard d'aquesta primera pública subhasta s'anuncia una altra amb la mateixa finalitat. La venda d'Escornalbou va necessitar tres subhastes i es va fer efectiva a finals de 1859 principis de 1860. El 1861 els creditors de Brigman, qui va morir arruïnat, van posar noves finques d'aquest a la venda.

Entre 1842 i 1887 l'església va servir de corral i va viure una família de pastors. El 1901 hi ha constància que en el cor hi havia un remat i que els pastors i els agricultors ho feien servir com a refugi [Los religiosos en Cataluña].

El 1889 es localitza com a propietari de la partida de Vilamaña a Antoni Planas i Salvat. Alguns anys més tard (1902) el Butlletí del centre de Lectura de Reus inclou un agraïment a aquest amb motiu d'una excursió.

9. EDUARD TODA, SENYOR D'ESCORNALBOU

9.1 Eduard Toda, abans d'Escornalbou.

9.1.1. Perfil biogràfic.: infantesa, cònsol, viatger

9.1.2 Atencions familiars. Mostrar un Eduard Toda humanitzat

9.2 Escornalbou Niu d'Àligues. Reconstrucció i transformació arquitectònica.

9.3 Eduard Toda i Escornalbou.

Nascut a la plaça del Mercadal de Reus, on avui es troba la casa Navàs, l'any 1855, era fill no reconegut d'Eduard de Toda i Albertos, advocat, alcalde-corregidor de la ciutat (1851-1853) i diputat a Corts (1867-1868) i de Francisca Güell i Mercader. Estudià amb Josep Ribera Sans i Antoni Gaudí, amb qui forja una gran amistat a l'Institut de segona ensenyança dels Pares Escolapis. Un cop finalitzats aquests estudis es traslladà a Madrid, on residia el seu oncle matern i mentor Josep Güell i Mercader, per fer lleis. Va llicenciar-se en dret civil i canònic.

Un cop finalitzats els estudis de dret guanyà una plaça d'agregat diplomàtic del Ministeri de l'Estat per oposició. El 1874, en aquesta administració fou l'encarregat de la premsa. [*La correspondencia de España*, n.6018, maig 1874].

Des de 1876 fins al 1882 va viure a l'Orient, on va desenvolupar la tasca de vicecònsol de la colònia portuguesa de Macau. Residí també a Hong Kong (Whampoa), Canton i Shanghai d'on va ser-ne cònsol. Aquesta destinació li va donar l'oportunitat de viatjar extensament per la Xina i tots els països de l'Àsia Oriental. Va visitar Suzhoym Hunan, Jiangsu, Zhejiang, Filipines, Corea, el Japó i algunes illes oceàniques.

El 1884 va prendre possessió del consolat del Caire. A Egipte a banda dels afers diplomàtics va participar en nombroses expedicions i excavacions. Quatre anys més tard el van destinar amb el mateix càrrec a Glasgow, on restà durant dos anys, per traslladar-se com a cònsol a Hèlsinki, on quasi no exercí. El 1887 com a cònsol de Càller, descobreix la catalanitat de Sardenya i en especial de l'Alguer. El 1889, amb trenta-quatre anys, fou nomenat secretari de la Comissió d'aranzels. Les darreres etapes de la seva carrera diplomàtica, els anys noranta del vuit-cents, les passa a Londres, París, Le Havre, Hamburg i Brussel·les entre altres ciutats.

El 1901, cansat de la vida diplomàtica, decideix demanar una excèdència per instal·lar-se novament a Londres i començar a treballar en el sector privat. Concretament, fins al 1918 moment de la seva tornada definitiva a Catalunya, va treballar en la delegació londinenca de la companyia naviliera basca Sotes & Aznar.

En els afectes familiars d'Eduard Toda sobresurten especialment la figura de la seva mare, Francisca Güell i Mercader, la del seu oncle Josep Güell i Mercader i la del seu nét "Eduardito" Toda Oliva, de qui ell se'n va fer càrrec la major part de la vida i a qui va donar una

educació polida enviant-lo a estudiar a Londres. [*Diari de Reus*, núm. 184, 1929]. No succeí així ni amb la seva esposa, Dolors Valcárcel, de qui no es tenen notícies ni amb el seu fill ni la seva nora, Laura Oliva Sedó, amb qui es comunicava a través de l'advocat Basseda [*Cartes Todocolección*] i malgrat acompanyar-lo en els seus darrers moments sempre van tenir una relació de marcada tibantor. [*El correo catalán* 27 abril 1941]. És important, però, assenyalar que això no sempre va ser així, ja que moltes de les cartes que fan referència a afers domèstics o de reconstrucció del castell datades en els primers anys indiquen que la seva jove, Laura Sedó, va ocupar-se dels afers i tasques que s'havien de portar a terme. N'és un exemple la carta datada el novembre de 1917, on Rosario Sedí, vídua del Sr. Oliva entregà a la jove de Toda per portar al castell, ja que no tenia cabuda en la caixa del banc, 14 peces de plat de parament de taula. [*Documentació Jaume Massó*].

El seu bon amic Eufemià Fort reafirma aquests afectes tot indicant "Toda rarament parlava de la seva família: ni dels ascendents, ni dels descendents. Amb dues excepcions notables: la seva mare i el seu nét. La seva mare ocupava un lloc en el record emocionat i afectuós. Recordem que un gran retrat seu presidia una de les cambres més egrèries d'Escornalbou. Igualment a la cambra del senyor Toda a Casa del Mestre de Novicis de Poblet presidia un retrat de la seva mare".

"També estimà vivament i amb justa conseqüència el seu oncle Josep Güell, germà de la seva mare. És inqüestionable que Josep Güell influí absolutament sobre la infantesa de Toda. Fou sempre el gran suport moral –i material– de la seva mare. Això no ho oblidà mai, i el tingué sempre obligat". [Eufemià Fort i Cogul. *Eduard Toda, tal com l'he conegut*]

La llista de relacions i amics d'Eduard Toda va ser llarga. Entre les amistats cal destacar la figura de Víctor Balaguer amb qui compartia a Madrid, a finals de segle, amb altres catalans (el periodista Feliu Codina o l'historiador i numismàtic Celestino Pujol i Camp), establerts a la capital vetllades literàries, dinars i tota mena d'activitats culturals, les quals es van mantenir quan es trobaven a Catalunya. [*Revista L'Arch de Sant Martí*, núm. 365, núm. 393, núm. 554. Anys 1888, 1889, 1892]. Eduard Toda havia estat nomenat el 1889, secretari de la comissió d'Aranzels, la qual cosa l'obligà a residir a una temporada a Madrid, on freqüentava la colònia catalana. Entre els seus amics més propers, al llarg dels anys, destacaven Joan Ruiz Porta, publicista, que havia estat president del Centre Excursionista de Catalunya, Joan Oliva Milà, impressor i bibliotecari de la Biblioteca Museu Víctor Balaguer a més d'oncle de la seva jove Laura Oliva; Eufemià Fort i Cogul que el va biografar, Luis Faracundo de Saint-Germain, militar i reconegut bibliòfil conegut pels seus estudis de textos escrits en català antic o; Pau Font de Robinat amb qui mantingué una amistat tan estreta, que quasi podria considerar-se de relació familiar, si atenem que Toda participà de manera freqüent i amb un paper destacat en alguns dels afers familiars dels Font de Robinat [*Diari de Reus*. 13 abril 1928. Testimoni casament de la filla Robinat]. Tanmateix, Eduard Toda, malgrat la seva generositat i "*savoir faire*" no devia ser

un home de caràcter fàcil i li va costar més d'un disgust amb alguns dels seus amics com el cas de Joaquim Guitert, el seu metge i col·laborador en la restauració de Poblet, amb qui pocs anys abans de la seva mort tenen una relació plena de tibantors. O el cardenal Vidal i Barraquer amb qui tantes hores i estades havien compartit en el Castell-monestir.

Eduard Toda, tingué una implicació en la quotidianitat i els afers que es produïen en el territori actuant com el gran propietari que era. Molt aviat, va implicar-se en diferents projectes, els quals molt possiblement donat que encara vivia a Londres, li permetien establir vincles amb les personalitats de la comarca. Així, el 1917, va formar part de la comissió gestora, que presidida pel seu bon amic Pau Font i Rubinat, tenia com a objectiu portar a terme la realització del pantà de Riudecanyes. L'enginyer de portar a terme els estudis tècnics fou Antonio Gaya. [Diario de Reus, núm. 277, 1 desembre de 1917]. Anys més tard, el 1924 també va formar part dels impulsors del fallit pantà de Francolí com a membre de la junta de la qual formava part també Font i Rubinat i l'enginyer Gaya. [La vanguardia, 23 de juny 1924] O també a la "*Federación de Sindicatos agrícolas del campo de Tarragona*", de la que en fou president de la Junta directiva i vocal del consell federal el 1918. [Diario de Reus, núm. 223, 26 setembre de 1918].

La mort li sobrevingué el 24 d'abril de 1941 a causa d'una broncopulmonia donada la fragilitat de la seva salut. Va morir acompanyat dels seus familiars més pròxims, fill, nora i nét, així com d'alguns amics on no faltà el prior de poblet Jaume Barrera. [El correo catalán 27 abril de 1941]. L'enterrament del Senyor d'Escornalbou va ser multitudinari com corresponia a una persona amb el seu carisma i personalitat. En el seu sepeli van ser-hi presents a més de les autoritats, familiars i amics nombroses persones de les poblacions de la comarca. Les condolences també foren nombroses i de la més diverses procedències i institucions (director general Belles arts, Diverses acadèmies, ministeris, etc.). Fou enterrat a Poblet el dia de la festivitat de Santa Maria de Montserrat. El seu cos, amortallat amb la cogulla blanca cistercenca i creu al pit donat que li havien concedit la Carta de Germandat de l'orde cistercenc, fou exposat a la sala capitular. Als seus peus es va dipositar una ampolla amb un pergamí amb la seva biografia.

A les dotze del migdia, després d'entonar-se un respons, a càrrec de la *Schola Cantorum* de l'Espluga de Francolí, el fèretre, portat a les espatlles per familiars i amics, fou traslladat a l'església pobletana, per a les exèquies. El taüt fou dipositat al terra de la capella reial, damunt un pany negre que era estès a terra, i amb els canelobres regalats a Poblet al segle XVII pel pròcer Pere Antoni d'Aragó. La missa de *corpore insepulto* fou oficiada pel P. Prior, Giovanni Rosavini, assistit pels monjos. La *Schola Cantorum* de l'Espluga, dirigida per mossèn Juncosa, entonà la Missa de Perosi. Cap a dos quarts de sis de la tarda es formà la comitiva per donar sepultura a Eduard Toda. El cadàver fou portat fent una volta per l'església pobletana, sota els cants dels espluguins. Després d'entonar un respons, el fèretre fou portat novament a les espatlles, i fou dut al cementiri de monjos, rere els absis de l'església pobletana. Va rebre sepultura, com ell havia desitjat, en

l'angle del corredor que porta de l'església al cementiri monacal, on col·locaren unes flors. Eren les sis i deu de la tarda. El vicari general tarragoní pronuncià una oració fúnebre, tot exaltant les virtuts de Don Eduard Toda com a restaurador de Poblet.

Escornalbou, com ell mateix indica de manera poètica fou un refugi a la seva tornada a Catalunya. En el llibret publicat que recollia la visita dels amics dels seus contertulians del cafè Colon podem llegir: "En tornar a Catalunya després de cinquanta anys d'estada a fora m'he fet un niu d'àligues al cim d'Escornalbou, entre les ruïnes del vell ascetari agustinià" [*De la colla*. Escornalbou. 1926]. Toda havia adquirit Escornalbou el 1907, quan encara residia a Londres, per convertir-la en la seva residència habitual. En el procés de restauració i reconstrucció de l'antic cenobi així com l'adequació a les noves funcionalitats que havia de tenir com a residència d'Eduard Toda, va tenir un paper fonamental la seva mare. Eduard Toda la denomina "la restauradora d'Escornalbou" i indicava que va portar a terme una activitat incansable en la recerca de peces per vestir-lo, el seu guiatge i un gran sentit pràctic de les necessitats de lloc va retornar-li l'esplendor. La restauració que porta a terme fou ambiciosa i ben personal pel que fa als criteris arquitectònics i artístics. Segons Josep Pla, encarregà les obres a Puig i Cadafalch, però no s'entengueren: "El motiu era que segons Toda l'arquitecte volia fer un convent nou i ell el volia vell, perquè estava cansat de coses noves. [Josep Pla. *Un senyor de Barcelona*]

Eduard Toda fou un home carismàtic en la societat de la seva època que deixa una profunda impressió a tot aquell que el va conèixer. La seva figura fou lloada ja des de ben jove per tothom i recollides moltes d'aquestes impressions en memòries, o articles de premsa escrita per il·lustres personatges. Així al llarg de la seva vida fou una constant les referències a les seves activitats, la seva vida, el seu paper com intel·lectual, viatger o bibliòfil a la premsa escrita.

El diari satíric L'Esquella de la Torratxa, el 1887, quan tenia poc més de trenta anys ja feia esment a la figura d'Eduard Toda amb un poema que destacava les seves diferents i múltiples facetes que van dibuixar la seva personalitat al llarg de la seva vida.

"Diplomatic, antiquari, literat i orientalista..

Tot ho és i tot s'ocupa

Ab activitat mai vista

Serio y enemich del bombo

Jamas y lo seu temps malgasta

Treballa, te cor y geni,

Es un fill de reus i basta..2. [*Esquella de la Torratxa*. 25 de juny de 1887].

Artur Masriera, el 1921 li dedicà un poema donant-li el sobrenom de Senyor d'Escornalbou i fent un repàs a la seva vida en vers. [*Àlbum*]

Els trets que van dibuixar la seva personalitat foren la sociabilitat, la proximitat, la seva capacitat de treball, la seva estima per la pàtria així la seva generositat, virtuts que es van traduir en un ventall extens

d'amics, coneguts i convidats a Escornalbou. El 1912, Antoni Maria Alcover, va viatjar a Londres, moment en què va conèixer a Toda i on s'inicià la seva amistat. El lingüista i religiós manifestava "jo sols el coneixia de nom. Sa presenta, i a l'acte es estant com si fóssim estats amics de tota la vida". [*La aurora*. 22 juny de 1912].

Aquesta percepció es repeteix amb el tarragoní Joan Ruiz Porta, poeta, publicista i historiador, amic de Toda que el va definir "un incansable treballador i el seu despatx de cònsol era un laboratori" [*La veu de Catalunya*. 30/5/1928].

Dels molts retrats del senyor d'Escornalbou cal ressaltar els fets per Josep Pla en algun dels seus llibres, així com per l'escriptor i historiador català Eufemià Fort i Cogul. El primer destacà la seva importància com a contertulià dins de la penya Colón, remarcant la seva gran personalitat. Per Pla, Escornalbou fou "la primera il·lusió de Toda(...) un vell convent de franciscans abandonat que comprà i féu restaurar". D'ell ens diu que "La seva cultura era curiosíssima; és l'home que jo he tractat coneixedor d'una més formidable quantitat de llibres per les cobertes. Era un infatigable comprador de llibres" (...) Havia tingut en la seva vida un peu forçat de col·leccionista: comprar tots els volums, totes les obres, que per una raó o per una altra portaven estampat el nom de Catalunya. (...) Coneixia a fons diverses llengües europees i sabia 17000 mil paraules del xinès de les 70.000 que componen el llenguatge". [Josep Pla, *Un senyor de Barcelona*]

També en la seva obra *Homenots*, l'escriptor de l'Empordà, li dedicà unes pàgines fent-li un retrat acurat. El descriu quan el coneix com "ja un home vell, una mica més alt que l'elevació humana natural del país, amb uns cabells blancs que havien estat rossencs, molt ben construït, ossat, sense greix, amb uns ulls grisencs que encara conservaven una gran vivesa, amb una constitució massissa i saludable, excel·lent. No era pas un home llarg de paraules. Resistia el mutisme, perfectament. Escoltava i no solia contestar res. Tenia un exterior misantròpic i desenganyat, però no vaig constatar mai que la misantropia el portés a l'estirabot o al comentari cínic. Era un home de món, que havia viscut molt, i, en el seu esperit, determinades reaccions li eren estranyes. Era un home extremadament discret, que havia convertit la discreció en el pern de la seva vida, que no semblava pas fiar-se de ningú, sobretot de les persones que li feien la gara-gara com amics. Semblava absolutament indiferent a tota forma d'adulació o de compliments. ¿Com era internament? Era difícil de tenir-ne alguna idea. Trobar un home solitari, silenciós i discret en la Barcelona del moment, devorada per una loquacitat purament verbal, superficial i en definitiva irresponsable feia un gran efecte- sobretot pensant en la seva llarga navegació per la vida. De les persones que vaig conèixer en aquest país en l'època de la meua joventut el senyor Toda és dels qui m'impressionaren més [...]". [Josep Pla. *Homenots*].

El Sr. Toda va ser un home de forta personalitat, amb gran poder de seducció, fins al punt que la gent el servia amb respecte i gust, que ell corresponia amb proves d'amistat i amb algun obsequi oportú. [...]. [Antoni Correig. *Evocacions reusenques*]

A pesar d'aquestes virtuts molt possiblement Toda fou un home de caràcter difícil. Qui millor deixa veure la complexitat de la seva persona fou novament el seu amic Eufemià Fort. Ens parla d'un Toda molt independent, el qual no permetia cap ingerència en la seva vida, que no tenia contemplacions per marcar les distàncies quan era necessari i amb unes certes ínfulas, que per ell li van jugar a la contra. Amb una certa duresa Fort escrigué "Anant pel món, Toda aprengué anar a ésser un gran senyor. Quan tornà d'Anglaterra portava aquestes ínfulas. Havia agomolat una fortuna, tot sol. No sé si suficient per a mantenir el rang que imprimí a la seva vida. (...)les seves ínfulas de gran senyor ofegaren els vincles de sang. (...) ell es mantingué sempre situat en un pla superior (...) perquè li feia menys incòmoda la relació familiar ". [Eufemià Fort i Cogul. *Eduard Toda, tal com l'he conegut*].

Fos com fos, Eduard Toda es guanyà un prestigi que es va traduir en un constant reconeixement institucional i popular que es va traduir en premis, mencions i càrrecs honorífics. És interessant indicar que el seu paper com a mecenes i impulsor de la cultura catalana va ser reconegut molt aviat. Va ser nomenat cavaller d'Isabel la Catòlica quan era cònsol de Shangai. L'ordre d'Isabel la Catòlica premiava la "Lealtad acrisolada y los méritos contraídos en favor de la prosperidad de los territorios". [*Diari de Reus*. 19 maig de 1929].

El 1930, diferents administracions i entitats de Tarragona, juntament amb el cardenal-arquebisbe de Tarragona van demanar al govern central "que se incoe expediente de ingreso en la Orden Civil de Alfonso XII al presidente del Patronato de Poblet Eduardo Toda." '[*Diario de Reus*. 31 de Juny de 1930]. Petició que fou concedida. Aquesta ordre, establerta la seva regulació el 1902, tenia com a finalitat premiar els mèrits establerts en el camp de l'educació, la ciència, la cultura, la docència i la investigació.

També va rebre la medalla d'or, concedida cada any per la diada de Sant Jordi pel mecenes, bibliòfil i escriptor Rafel Patxot. [La Vanguardia 30/4/1936]. Membre honorari de la Sociedad de Atracción de forasteros. ["El Sr. Toda i el castillo de Escornalbou". *Àlbum*].

Altres condecoracions que va rebre van ser: La gran Creu dels cavallers de l'ordre reial de Cambridge (1878); la insígnia de Comendador de l'ordre de l'Orifany Blau de Siam (1878); la Gran creu del mèrit naval espanyol dues vegades (1879 i 1893); la Gran creu de l'ordre de Carles III d'Espanya (1886); La insígnia de Comendador de Primera classe del Dannebrogordenen de Dinamarca (1894); la insígnia oficial de la Legió d'Honor de França (1895); La placa de comanador de la Concepció i, la insígnia del Cavaller de mèrit de la Xina. Totes aquestes condecoracions van ser ofertes al tresor de la Mare de Déu de la Misericòrdia venerada en el santuari de Reus. [Eufemià Fort i Cogul. *Eduard Toda tal com l'hem conegut*].

L'estima i respecte intel·lectual en què se'l tenia ve demostrat per la constant petició per part personatges il·lustres a fer-li homenatges per evidenciar la gran tasca cultural i de país que havia portat

a terme. El 1918, a l'Argentera, amb motiu de la festa de l'arbre, es va descobrir una làpida per donar nom a un dels carrers principals de la vila. [*Diario de Reus*. 6 abril de 1918]. El mateix any, en el diari de Reus es llegia: " ya hace falta que se le tribute algún homenaje público en nuestra ciudad" [*Diario de Reus*. "Reusenses antes que extranjeros". 14 agost 1918]. Quasi un any més tard, el 13 de juliol de 1919, se'l nomenà soci protector del Centre de Lectura de Reus. Com agraïment, li van entregar un pergamí policromat realitzat pel pintor i escenògraf Josep Rocarol. La peça com era habitual va ser exposada a una botiga de la ciutat. Concretament, a la del Dr. Marcos Massó del carrer Monterols. [*Diari de Reus*. 18 juliol 1919 i 6 juliol de 1919] El 1928 l'alcalde de Barcelona, el Baró de Viver, el va visitar a Escornalbou per agrair-li la seva generositat i col·laboració amb l'arxiu històric, anunciant una futura exposició per mostrar els donatius fets per aquest. [*La vanguardia*. 5/8/1928]. Dos anys després, la situació es repetia amb poques variants. En aquesta ocasió era el comte de Güell, alcalde també en aquell moment, qui el visita a Escornalbou. Davant els presents manifestà la necessitat de fer-li justícia amb un homenatge, apuntant que podria ser col·locant un bust de Toda a la Casa de l'Ardiaca, seu de l'arxiu. [*La vanguardia* 23/4/1930].

10. DOMESTICITAT IL·LUSTRADA

10.1 Rebre a Escornalbou.

10.1.1. La casa en funcionament

10.2 Amics, parents i coneguts.

10.2.1. Ritmes quotidians

10.2.2 La relació amb els pobles de la Baronia. Benefactor de l'Argentera i Riudecanyes

10.3 Visitants il·lustres.

10.3.1 L'amistat amb Vidal I Barraquer, Jaume Barrera.

10.3.2 Alfons XIII i la visita reial

La intensa vida social que Toda havia portat al llarg dels seus anys a l'estranger el van portar a ser un home que fugia de la solitud. En aquest sentit, la companyia del servei i dels treballadors que es trobaven a Escornalbou no eren suficients per a un home avesat al ritme d'unes relacions socials, empresarials i intel·lectuals intenses.

Eduard Toda, va fer de rebre amics i familiars en la seva residència d'Escornalbou tot un art, tot i que a vegades, molt possiblement, no hauria estat una tasca fàcil malgrat el servei suficient i ben ensenyat. Segons indica Eufemià Fort, les visites més freqüents abans de 1925 van ser de gent de Reus, els quals no pernoctaven. Entre ells s'ha de destacar a Pau Font de Robinat.

Dues dates assenyalades per tenir convidats era durant Nadal i per Sant Joan. Habitualment eren un grup reduït dels amics més íntims de Toda, on no faltaven ni Vidal i Barraquer ni Jaume Barrera, entre els convidats. La situació privilegiada d'Escornalbou el convertia en un mirador excepcional de les fogueres que s'escampaven per la plana i es convertia també en un punt d'atracció per les contrades, ja que cada any s'encenia una gran foguera que s'atalaiava per tota la comarca. [*La Vanguardia* any 1931 i 1936]. El 1924, en la diada de Sant Joan es va celebrar les obres de restauració del temple de Sant Miquel d'Escornalbou. [*Àlbum*]

Tampoc li agradava a Eduard Toda passar Nadal en solitud. Sempre convidava a un grup de gent per tal de passar les festes en el castell, motiu d'alegria per ell. El 1926 en la carta que li adreça al seu amic Jaume Barrera li indicava: "Aculleixo ab alegria la nova de sa próxima vinguda a passar les festes aquí dat. Enguany se podrá celebrar la missa del gall, donchs lo Senyor Cardenal m'entregá abans d'ahir a Tarragona la corresponent llicència de la Congregació romana de Sacramentis. Además no será vosté sol, donchs penso que podran pujar, encar no al mateix temps, los dos clergues de l'any passat. Com reunió, hi haurá enguany una nova cosina germana aba sa filla, son fill y la novia d'aquest (...)" [16 desembre de 1926. Gener Gonzalvo. *Correspondència entre Eduard Toda i Jaume Barrera*. 1925- 1941].

Pel que fa al Nadal el 1928 tot i que finalment no es va poder celebrar donat que els convidats no van poder arribar (Família Duran i Samper i família Solé y Pla), havia "arreglat la visita en honor a la pubilla, y entre las sorpresas que li servervaba hi havia lo de fer allò al tió,

monstre cornaboví de dos caps i dos banyas, multicolor, però molt sentit, que quan se li pega ab tota la solemnitat del "Pare nostre del Tió" respon ab la major lliberalitat ab tota mena de coses de menjar i jugar". [Gener Gonzalvo. *Correspondència entre Eduard Toda i Jaume Barrera*. 1925-1941].

De fet la contemplació del paisatge que es podia admirar un cop arribats allà era una de les primeres activitats que es portaven a terme. Plàcid Vidal, amb motiu de l'estada que fa pel seu viatge de noces diu: "L'arribada a Escornalbou ens féu un efecte fantàstic. Semblava cosa de poema novel·lesc. En haver passat nosaltres el portal, entrant a la plaça de l'església, que hom estava reconstruint, va sortir del castell el nostre cosí [Eduard Toda], venint a rebre'ns, ajudant-nos a baixar de les nostres cavalcadures. Junt amb Eduard vam començar a recórrer l'esplanada enfront del monestir. Impressionava d'estendre l'esguard des d'aquell cim i a l'hora del capvespre, veient com s'allunyaven els núvols, deixant lliure tant d'espai i món com dominàvem. El nostre cosí ens va emmenar cap a l'interior del castell ja reconstruït." [...]. [Plàcid Vidal. *L'assaig de la vida*].

De l'organització i els ritmes quotidians que se succeïen a Escornalbou ens han arribat poques notícies per bé que en primera instància es visitaven totes les estances del castell de la mà de l'amfitrió admirant les seves diverses col·leccions. També sabem que Toda establí un programa d'activitats pels seus convidats on les passejades per l'exterior tenien gran protagonisme. I que tenia molta cura pel que fa als àpats que allà se servien.

Pel que fa al gaudí de l'entorn és curiós que més d'un autor faci menció a l'actitud respectuosa i conservacionista que Toda i exigia als seus convidats. Es reitera en més d'una publicació que "El Sr. Toda (...) decretó de buenas a primeras un anatema de excomunió mayor a quien allí atente contra árboles y los pájaros, y de ahí la exuberancia de la vegetación y las armonías de las aves (...). Los paseos de los cipreses, por su sueño acrecentados, semejan avenidas de parque; de vez en cuando, se llega a un recodo delicioso, rodeado de bancos de piedra que convidan a la meditación, al estudio y al reposo. " [*Àlbum*. *Revista Barcelona Atracción*].

Els ritmes quotidians, doncs, es conformaven fonamentalment per les passejades, les excursions, les inspeccions al recinte, especialment a les muralles, la contemplació de les obres de restauració que es portaven a terme a l'església, les hores en la biblioteca admirant la selecta col·lecció bibliogràfica, les tertúlies i converses i els bons àpats. [*Àlbum*. *Revista Catalana*. 1926]

Fou un home metòdic en els costums diaris que marcaven la seva quotidianitat. Així són diversos els personatges que indiquen el seu costum d'anar a dormir o retirar-se d'hora. Pla indica que ho feia a les 10 de la nit. Plàcid Vidal, recull que un cop sopats, es feia una tertúlia davant la llar de foc, on Toda parlava poc i on llegia la premsa, i per entretenir-los els va oferir veure fotografies i postals mentre ell es retirava puntualment quan arribava l'hora de recollir-se.

Desconeixem la capacitat d'hostes que la residència d'Escornalbou podia oferir. Tanmateix les diferents lectures deixen traslluir, tractant-se d'amics íntims i familiars, que se solien acollir com a màxim de 7 a 10 persones. Essent habituals les estades de 2 o 3 persones. La Roser Matheu, recordava com Toda els havia convidat fixant el nombre d'excursionistes en 7 persones, ja que "perquè deveu recordar que un paó no és un tocino que dóna per molta gent" [...]. [Roser Matheu. *Vida i obra de Francesc Matheu*]. En carta del 30 d'agost de 1926 parlava que la casa la tenia omplerta en ser 5 membres de la família Miquel, més Mn. Bofarull i Sr. Montoliu. [Gener Gonzalvo. *Cartes d'Escornalbou i Poblet: un epistolari d'Eduard Toda a Agustí Duran i Sanpere, 1922-1940*]. Pla indicava la seva coincidència reiterada amb Vidal i Barraquer en les seves estades al Castell-monestir, per exemple.

No hi ha dubte que Eduard Toda fou un home hospitalari i bon amfitrió no sols dels amics, sinó també de tot aquell que arribava a les portes del castell-monestir. Escornalbou fou un refugi d'art i erudició per tot aquell que hi arribava Josep Barrilón, el conegut folklorista i dibuixant que havia estat president del Club excursionista de Barcelona és qui en fa un bon retrat d'aquest aspecte de la personalitat de Toda. "Abstrets encara en la vista que contemplàvem fórem avistats que el Sr. Toda propietari del castell, volia rebre'ns. De com fórem rebuts, tot els que efectuarem l'excursió en tenim un tan grat record que, per anys que passin, no s'oblidarà mai, i la meua poca habilitat no pot trobar les paraules escaients per posar en relleu la noblesa i la bondat de què està amarada la persona del Sr. Toda..." [Josep Barrilón. *Excursió a Escornalbou*].

Li agradava rebre el mateix als visitants que pujaven a Escornalbou quan es trobava allà. En moltes ocasions fins i tot ell mateix feia de guia per l'interior del seu habitatge mostrant les seves riques col·leccions.

Les constants visites i el gust refinat de l'amfitrió reclamaven que el castell-monestir tingués un mínim personal de servei. En les grans ocasions es requeria a les dones dels pobles veïns per ajudar en les tasques domèstiques. Entre el personal de servei habitual hi havia un cuiner, un cambrer i dues cambreres, així com els masovers. A més de set o vuit treballadors/mossos i un encarregat d'aquests. Molt possiblement l'encarregat d'aquests fos el tal Josep que se cita en la carta del 1912. Sabem també que Ernest Cabré i Maria Crusat van ser masovers entre 1934 i 1960. Ella de jove i abans de casar-se va ser la cuinera d'Eduard Toda. [*Informació Anton Cabré*]

Malauradament, desconeixem com eren els fastuosos banquets que oferia als seus convidats. En la visita dels monarques a Escornalbou la premsa anuncià que el banquet estava format per 20 coberts/ o comensals. [*La Vanguardia* 27/5/1930]. Pel que fa a les menses que poc o res en sabem tenim constància que dos cops per setmana pujaven peix portat de Reus. [*Informació Anton Cabré*]. En tot cas Plàcid Vidal indica "Allí teníem preparats els llibres, els documents i els llits per al sojorn, a més a més d'una taula ben servida. [Plàcid Vidal. *L'Asaig de la vida*]

"Una de les gestions que li feia el meu pare consistia a regular la tramesa de queviures a Escornalbou, sobretot peix [...] agençat en unes fortes caixetes metàl·liques que l'ordinari de Falset recollia per entregar-ho a l'estació de l'Argentera. Deduíem la quantitat d'hostes per la de les caixetes enviades, sovint ben abundants. [...]. És curiós que un home de tan forta personalitat no li agradés restar sol al castell. Sempre invitava algú que li fes companyia, tant si es tractava de figures insignes com de simples amics. Amb tots es plaïa a compartir l'àpat i la paraula, després que els hostes foren cridats a taula amb el toc del famós esquellot. Feia gràcia quan deia al criat que portés de la "Biblioteca espiritual" ampolles de vi. En havent dinat, recordo, com a hoste seu que jo també vaig ser, que fèiem una passejada pel Passeig dels Frares, i jo li preguntava coses. [...] abans d'anar al llit, passàvem a la sala de les rajoles on a l'hivern flamejava una bona llar de foc, i allí el Sr. Toda llegia diaris o revistes, o bé omplia fitxes, pacientment, per a la seva monumental obra Bibliografia espanyola d'Itàlia". [Antoni Correig. *Evocacions reusenques*]

La possibilitat d'arribada dels hostes depenia de temps, fent que a vegades es quedessin aïllats o fos complicat arribar-hi. El Nadal de 1928 havia convidat a Duran i Sanpere amb la família així com el matrimoni Solé i Pla que no van poder-hi arribar a causa de la neu. [Gener Gonzalvo. *Cartes d'Escornalbou i Poblet: un epistolari d'Eduard Toda a Agustí Duran i Sanpere, 1922-1940*]

Al llarg dels anys que Eduard Toda va ocupar el castell-monestir d'Escornalbou nombroses van ser les personalitats rellevants de la societat que van ser convidats per aquest a compartir taula, a fer-hi una estada de diversos dies, gaudir de l'entorn, o a conèixer les seves col·leccions. La diversitat dels convidats més il·lustres fou molt diversa, ja que no es limitava a les autoritats locals sinó que en moltes ocasions foren visitants internacionals, que evidencien el cosmopolitisme de l'amfitrió.

Entre les personalitats més remarcables que van visitar Escornalbou podem destacar a Sir. Henry Thomas, bibliòfil i hispanista, conservador de llibres impresos així com subdirector del British Museum de Londres. El lletrat nord-americà Sir John Won Forster o el pacifista japonès Kimio Taf-jat. Pel que fa als personatges rellevants de la societat benestant de l'Estat que van compartir amb Eduard Toda un temps a Escornalbou, podem assenyalar els III marquesos de Grigny, Ramon de Morenés i Garcia-Alesson, i la seva esposa Marí Immaculada de Carvajal i Hurtado de Mendoza, que també ostentaven entre altres títols el comtat d'Asalto; o els de Tamarit (Juan Nepomuceno de Suelves, X marquès, casat amb Maria de las Mercedes Ponsich).

Entre els amics que van fer estada a Escornalbou cal destacar els membres de la penya literària batejada pels seus components amb el nom de "Colla del Colom", fent referència al cafè on cada vespre de 7 a 9 es trobaven. El maig de 1926 Toda adreça una carta amb to amical a Matheu convidant als contertulians amb qui coincidia en les animades vetllades a fer estada en el castell-monestir indicant-los que ja estava preparant tota una sèrie d'activitats i avançant que rosti-

rem un paó. La penya era presidida en aquells anys per Francesc Mateu, juntament amb Narcís Oller, i el mateix Eduard Toda. [La veu de Catalunya 30 oct. De 1928]. A més dels esmentats també formaven part de la colla Alexandre Font, Enric Fuentes, Ferran Agulló, Joan M. Guasch, Mr. Martel, Amadeu Vives, Joaquim Cabot, Lluís Via, Francesc Masferrer de Vic, Josep Estadella de Lleida, Francesc Mestre de Tortosa i alguns escriptors del Rosselló.

La visita a Escornalbou responia a una de les activitats que realitzava la penya de manera regular que consistia a realitzar excursions col·lectives, en les que es permetia l'assistència de les dones i tenia com a objectiu conèixer les terres de Catalunya i Llengua d'Oc. Els participants a l'excursió un cop retornats es comprometien a escriure una composició en prosa o vers sobre allò que els havia corprès, interessat o emocionat. Un cop tots havien acabat la composició es reunien en un sopar i en les postres cada autor llegia la seva composició. Els treballs eren recollits en un llibre d'edició limitada que sols eren pels escriptors que havien participat, per l'homenatjat, en aquest cas Eduard Toda i alguns exemplars per la Biblioteca de Catalunya, l'Arxiu de la ciutat de Barcelona i la biblioteca de la població visitada. "Escornalbou" fou el tercer llibre publicat com a record de la visita al castell i homenatge al seu il·lustre amfitrió i company de tertúlies barcelonines.

Molts d'aquests visitants il·lustres ostentaven càrrecs de responsabilitat pública i política a més de social. Fou freqüent, al llarg dels anys, les visites dels diferents governadors civils, ja fossin en ocasió d'actes públics o privats, quan solien estar acompanyats de les seves famílies. Els alcaldes de la ciutat de Tarragona, Reus o Barcelona eren habituals en els banquets que oferia Eduard Toda. El 1930, per exemple, va rebre la visita del comte de Güell, Joan Antonio López, alcalde en aquell moment de Barcelona. Anys abans, durant la dictadura de Primo de Rivera va ser visitat per Dario Rumeu i Freixa, baró de Viver i també alcalde de la ciutat comtal. Habitualment aquestes visites a Escornalbou tenien com a objectiu agrair el paper i l'aportació d'Eduard Toda a la cultura del país.

També els càrrecs de responsabilitat en el món de la cultura van ser visitants assidus al castell-monestir d'Escornalbou. Els diferents directors generals de Belles Arts, el comissari regi de Belles Arts, Lluís Plandiura o el poeta i polític Ventura Gassol, com a conseller de Cultura de la Generalitat foren alguns dels il·lustres visitants.

L'amistat amb dos homes de l'església, el Cardenal i arquebisbe Francesc Vidal i Barraquer així com amb el religiós i historiador Jaume Barrera i Escudero va fer d'aquests dos convidats habituals del Castell-Monestir d'Escornalbou. Tots dos van passar llargues temporades en companyia d'Eduard Toda a Escornalbou. Els tres compartien un interès pel coneixement i la defensa de la cultura catalana. Vidal i Barraquer tenia preparada sempre una cambra vestida amb totes les comoditats que li donaven certa autonomia de moviment dins el casal i que eren denominades com les cambres del senyor bisbe o del senyor cardenal. La seva forta amistat va fer que Toda fes donació d'Escornalbou a la mitra.

En el cas de Jaume Barrera, el mossèn va ser una relació amical fonamental per Eduard Toda, convertint-se en un dels seus estrets col·laboradors.

Entre les visites il·lustres que Eduard Toda va rebre a Escornalbou, i que la premsa se'n va fer un ampli ressò, s'ha de destacar la família reial. El viatge regi portat a terme durant el mes de maig de 1930 va transcórrer per diferents comarques catalanes, entre elles també les terres tarragonines. En el cas de les comarques Tarragonines la visita s'inicia a la ciutat de Tarragona, continuant al castell-monestir d'Escornalbou i acabant a Poblet, abans de tornar a Barcelona.

Així doncs el 27 de maig, Alfons XIII, la seva muller Victòria Eugènia i els infants Don Jaime i Don Carlos així com la infanta Beatriz, un cop feta la pertinent parada a la ciutat de Tarragona, on van visitar els llocs més insignes, van dirigir-se al Castell-monestir d'Escornalbou fent les pertinents parades en algunes de les poblacions així com en el Pantà de Riudecanyes. La comitiva reial estava encapçalada per l'arquebisbe i amic d'Eduard Toda, Dr. Vidal i Barraquer, el governador civil, Dn (...); el governador militar, Dn. Jimeno Acosta. Així com altres altes personalitats, com el general Guzman de Villoria i el baró Casa Davelillo.

Eduard Toda va complimentar als monarques, els seus fills i el llarg seguici d'autoritats amb un fastuós banquet de vint coberts així com una visita a les diferents estances de la seva residència. Un cop finalitzat el dinar, el monarca, els infants i part del seguici acompanyats d'Eduard Toda van passejar fins a arribar a l'ermita de Santa Bàrbara on van admirar el paisatge, segons informa la premsa. A les cinc de la tarda la família reial i els seus acompanyants es van dirigir cap a Poblet per conèixer l'estat de les restauracions del cenobi cistercenc.

11. ESCORNALBOU, ESPAI D'ERUDICIÓ

11.1 Ideari ideològic d'Eduard Toda: Política, art i cultura.

11.1.1 Somnis de joventut. La tasca de salvaguarda patrimonial

11.1.2 Eduard Toda, Historiador d'Escornalbou i home de lletres

11.1.2.1 El món escrit. Producció literària

11.1.2.3 Eduard Toda, mestre i docent. L'escola de Bibliotecàries

11.2 Escornalbou, cenacle d'intel·lectuals.

11.3 Escornalbou, i la cultura popular.

11.3.1 Aplecs i festes populars

11.3.2 L'excursionisme a Escornalbou. El turisme abans del turisme

Eduard Toda tingué com a guia i referent el seu oncle, periodista a Madrid, molt vinculat al pensament polític democràtic liberal, tendència que també aquest va seguir. També la figura i el pensament del General Prim, molt possiblement, el va influenciar donada l'admiració que sentia cap ell. Considerava a banda de la seva defensa de la llibertat i el progrés que Prim, tenia com a gran qualitat una memòria prodigiosa. [Josep Pla. *Un senyor de Barcelona*].

Com apunta Joan Capdevila, “per entendre Eduard Toda i Güell i la seva obra (en especial, les empreses de restauració d'Escornalbou i Poblet), cal tenir en compte la seva personalitat de patriarca de la Renaixença. I cal entendre, encara més, la seva singularitat en el marc d'aquest patró, del seu rol. Toda s'atorga, en efecte, des del seu retorn a Catalunya l'any 1919 i d'ençà de sobretot l'obra de restauració del castell d'Escornalbou, un estatus i un procediment –cultural, patriòtic, catalanista– de patriarca del renaixement català; una identitat que havia estat fonamental en el marc de la Renaixença durant les últimes dècades del segle XIX. I val a dir que, Toda, tot i aquesta posició, tot i l'imaginari i la ideologia que la formen, manté amistat amb figures diverses de l'esfera catalanista conservadora i liberal, més enllà dels homes de la Renaixença que són, tanmateix, els més propers a la seva personalitat. És així que Toda té una afinitat important amb Cambó (li té reservada una habitació a Escornalbou), Vidal i Barraquer, Agustí Duran, Sanç Capdevila, Joaquim Folch, etc. En aquesta diversitat d'amistats (que són francament difícils d'imaginar en altres venerables patriarques de la Renaixença més o menys contemporanis com Matheu o Guimerà) hi incideix segurament el mateix caràcter patriarcal de Toda, i hi coincideix sobretot i sobre aquesta base, un conjunt d'aspectes que el fan singular: la seva condició de mecenes adinerat, la seva aurèola d'exdiplomàtic i d'home de món, el substrat liberal (del segle dinou) que amb tot conserva Toda fins al final de la seva vida, l'ambició, la portentositat i l'emblematisme de les obres de restauració d'Escornalbou i Poblet, i la dedicació absoluta i absolutament pragmàtica amb què es bolca Toda, i (qüestió essencial) el fet que els amics de Toda coincideixen en una afecció bàsica per l'art, les antiguitats, la bibliofília, el món medieval, etc.”. [Joan Capdevila. *Estudi introductori llibre Gener Gonzalvo*]

També la historiadora Jordina Gort argumenta en el mateix sentit "en darrer terme, la mateixa adquisició i reconstrucció d'Escornal-

bou amagava la idea de crear un focus de cultura. Un lloc de reunió d'intel·lectuals, amb una biblioteca de consulta enorme i única, un lloc idíl·lic per fer lectures, tertúlies i trobades, on es pogués transmetre i compartir cultura a l'estil dels castells o chateaux europeus". A grans trets, d'acord amb la historiadora Jordina Gort, són quatre els eixos que defineixen la base ideològica de Toda: regeneracionisme, progressisme, catalanisme i cosmopolitisme. Toda era, sobre totes les coses, un humanista, un amant del segle de les llums. A la idea de progrés i regeneració de la societat, s'hi uneix la voluntat de modernitzar el país. "La idea de reconstrucció del país i del seu passat, la idea del catalanisme, anava, en el seu cas, inevitablement lligada a la idea de regeneració cultural d'una societat i a la construcció d'un país modern, progressista i cosmopolita. Per tant, el passat estava relacionat amb la construcció del present i del futur del país i ell volia que la seva societat present i futura fos culta, instruïda, avançada i moderna".[Jordina Gort. *Eduard Toda i Güell. Ideologia i escriptura (1855-1941)*].

Antoni Alcover en la seva trobada a Londres, el 1912, de la qual el mallorquí en va deixar constància a la premsa, indicava que Toda lluny de "descatalanitzar-se ab tants d'anys d'esser fora de sa seva terra, en Toda es un entusiaste de Catalunya i la llengo catalana. Es un escriptor meritissim, devers vint toms publicats, molts d'ells de viatges i geografia i historia dels paisos aont ha viscut i tres d'ells dedicats an en catala d'alguer, que va esser qui'l nos doná a conèixer primerament a Catalunya". [*La aurora*. 22 juny 1912].

Eduard Toda va dedicar part de la seva vida a la salvaguarda del patrimoni català. Aquesta tasca la porta a terme tant de manera individual com formant part de diferents institucions culturals. Entre les que s'ha de destacar la Comissió Provincial de Monuments Històrics. Ingressà o passà a formar part d'aquesta el dia 11 octubre de 1920, quatre anys després accedí al càrrec de vicepresident (24/11/1924) i pocs mesos més tard, l'11 de juny del 1925 fou nomenat com a president, càrrec que ostentà fins a la seva mort. L'activitat de salvaguarda d'aquesta institució creada per reial ordre el 1844 va ser fonamental per conservar alguns dels monuments més emblemàtics de casa nostra. La missió d'aquesta comissió provincial fou la conservació i restauració dels monuments històrics propietat de l'estat i la creació de museus d'antiguitats. Dos objectius que la comissió tarragonina presidida per Toda va portar a terme. Els treballs i els esforços de la comissió van centrar-se fonamentalment en la salvació i restauració de Poblet, Scala-Dei i la construcció d'un museu provincial a la ciutat de Tarragona, tot i que també feu altres actuacions com la portada a terme en la pedrera romana del clot de Mèdol o la petició al govern de comprar objectes procedents d'algunes parròquies desafectades per vestir els dos cenobis. [*Diari de Reus* 12/1/1928; 12/1/1929; 19/9/1929; 12/1930].

De totes les accions de salvaguarda portades a terme, la recuperació de Poblet fou un somni de joventut assolit. La primera visita al cenobi la va realitzar el 2 d'abril de 1870, a l'edat de quinze anys. Toda, impressionat pel lloc, a partir d'aquell moment en el seu pensament

sempre va estar la recuperació d'aquest monestir. Tanmateix, si bé ha estat la seva empresa de salvaguarda per la qual més ha transcendit no fou l'única. Entre les tasques de salvaguarda i restitució del patrimoni cal fer esment a la creu de l'abat Guimerà, que Toda va localitzar a París en una subhasta i la va adquirir traslladant-la a Escornalbou on la va posar provisionalment al seu Castell-monestir i finalment va ser restituïda al seu lloc original, Poblet. La restitució al seu emplaçament originari va portar-se a terme el juliol del 1935 amb una sèrie d'activitats revestides d'una gran solemnitat. Els encarregats de portar a terme les operacions tècniques van recaure en el Club Excursionista de Gràcia, qui la va desclavar i la va portar fins a Poblet. Allà es va celebrar una missa, per posteriorment beneir la creu i amb processó des de la capella de Sant Jordi portar-la fins a la plaça d'entrada del monestir on va ser col·locada. A la tarda es va col·locar el darrer esglaó de l'escala de la Creu, on es va introduir una càpsula del temps composta per dos pergamins que al·ludien a la festivitat del trasllat, dels quals el de l'Associació excursionista va ser signat pel consell de cultura i l'altre dels membres del Patronat. Finalment, es va cantar un respons davant la tomba de rei Martí l'Humà. La festivitat, com no podia ser d'una altra manera també va comptar amb un dinar en l'antiga residència del mestre de novicis, on participaren el consell de cultura, Sr. Lluís Duran i Ventosa, l'abat, els membres del patronat, el rector de l'Espluga el reverend Saladriga, i Josep Barrilón, membre del Club excursionista i amic personal d'Eduard Toda. [la crònica és més llarga i indica altres autoritats i altres detalls. El patronat estava format per: Eduard Toda, Josep Guitert, Anna Girona, Josepa Muntadas vídua de Girona i J. Oliva. Carpeta Trasllat creu a Poblet]. [*Diari de Tarragona* 20/7/1935; *La Cruz* 31/7/1935].

Les inquietuds intel·lectuals i culturals d'Eduard Toda van despertar-se molt aviat, molt possiblement influenciat pel seu oncle. A l'edat d'onze anys, amb Gaudí i Ribera, van tirar endavant la publicació de la revista *El Arlequin*. I amb catorze anys ja havia dut a terme la seva primera conferència en el Centre de Lectura de Reus. També, col·laborà des de molt jove en diferents publicacions, com l'Eco del Centre de lectura de Reus, on publica poemes en català i castellà a més d'abordar diferents temàtiques en els seus articles ja fossin de ciències, arqueologia, història, etc, que deixaven palesa la seva erudició. Es poden trobar textos seus en "La rendición del Pueblo" fundat pel seu oncle, "*El clamor del pueblo*" "*Las circunstancias*" o el diari republicà "*La discusión*". [Jaume Massó. *Apunts cronològics per a una biografia d'Eduard Toda (1855-1875)*]

Des de molt jove Eduard Toda va esdevenir un brillant conferenciant. La llista de llocs on va ser convidat a parlar i mostrar els seus coneixements, així com la diversitat de temes tractats va ser llarga i extensa. Com a mostra es pot indicar que va fer conferències en l'Associació de Barcelona de la Lliga Catalana, a la "*Societat geogràfica de Madrid*", al Centre de Lectura de Reus, a l'Associació catalanista d'Excursions científiques, a l'Ateneu de Barcelona, a l'Acadèmia de Bones Lletres, institució que va presidir, a la Universitat de Madrid, a la Societat Arqueològica de Catalunya o a l'Associació catalanista de Reus, que tenia com objecte d'estudi la recuperació de la his-

tòria de Catalunya i de la llengua. Aquests són uns mínims exemples. També, pel que fa a les temàtiques aquestes són variades. En molts casos les seves dissertacions versaven sobre els seus viatges i el coneixement d'aquestes cultures llunyanes. Egipte, Núbia, Orient, Finlàndia i els seus costums van protagonitzar més d'una xerrada. A banda d'aquests temes també dissertà sobre Escornalbou, sobre algunes figures històriques admirades per ell com el cas del viatger català Domingo Badia, conegut com a Ali-Bey, l'estat de la llengua catalana o la dominació catalana a Sardenya. Menys freqüents foren les conferències o xerrades de temes d'actualitat, malgrat tenir-ne algun exemple, com quan el 1886 en la Sociedad Geogràfica de Madrid, opina sobre les Campanyes dels anglesos portades a terme al Sudan, i les coses del mar roig. [*El guadalete* 27/10/1886; *L'arch de sant Martí* 20/5/1888; *Lo catalanista* 1/12/1889, 8/3/1889; *Diario de Reus* 27/8/1929, 3/10/1929, 29/11/1929; *La veu de Tarragona* 13/2/1932].

El 1927 presidí els jocs florals de Barcelona. [*Jocs florals de Barcelona. Any LXV de llur restauració*]. El 1930 ingressà a la Reial Acadèmia de Bones Lletres de Barcelona, ocupant la vacant de Josep M. Roca, amb el discurs "*La tragedia final del Príncep de Viana*" que fou contestat pel Dr. Barrera. (En el diari s'indiquen els assistents i els seus càrrecs). [*Diario de Tarragona*. 25 de desembre de 1930].

La biblioteca d'Escornalbou també va ser l'espai i la col·lecció que li va permetre a Eduard Toda culminar importants obres històriques i bibliogràfiques al llarg dels anys que va habitar el castell-monestir. És entre el 1927 o el 1931 que Toda completa els cinc volums de la seva importantíssima Bibliografia espanyola d'Itàlia: dels orígens de la impremta fins a l'any 1900, un treball d'investigació que havia iniciat durant la seva estada a Sardenya, a final del XIX, i que avui dia continua sent una referència bibliogràfica imprescindible per als estudiosos de tot el món. Aquest treball de Toda, com també la seva bibliografia espanyola de Sardenya, va ser durant gairebé mig segle l'únic estudi que feia un recull dels llibres espanyols que aparegueren a Itàlia.

És en l'època d'Escornalbou que Toda conrea una altra de les seves facetes predilectes: la d'historiador, i ho fa fixant per primera vegada una Història d'Escornalbou, que ningú no havia escrit abans. Aquesta era una idea que el rondava des de ben jove. Ja el 1887, escriu des d'Egipte al seu amic Pau Font de Rubinat: "Feya temps que'm trotava pel cap la idea de fer la iconografia de aquell monestir d'Escornalbou sobre'l qual ningú may ha escrit res, y vaig reunir los materials que tinch aquí en mon poder".

Aprofita per escriure i publicar nombrosos articles sobre el castell-monestir, com ara: "Escornalbou: edat prehistòrica"; "Escornalbou: la destrucció"; "Escornalbou la fi dels agustins"; "Escornalbou: fundació del Seminari de Missions"; "Escornalbou: la llibreria", "Escornalbou: la muntanya", etc.

La seva és una obra literària molt extensa, la d'un home dedicat a escriure al llarg de la seva vida. Grafòman com era, va escriure llibres

de temàtiques tan diferents com ara: *La Vida en el celeste imperio; Macao, records de viatge; A través del Egipto; La muerte en el antiguo Egipto; L'Alguer: un poble català d'Itàlia; Recorts catalans de Sardenya; Los convents de Reus y sa destrucció en 1835; Guía de España y Portugal; Historia de la China; Poblet: Descripción histórica; Poblet; Records de la Conca de Barberà, etc.*

En bona part, però, la seva creació literària no ha de deslligar-se de la seva obra de regeneració del país. "Tota l'obra de Toda tenia com a objectiu la reconstrucció del país. Quan s'analitza la seva obra ens trobem davant de l'escriptura, però també davant d'un seguit d'activitats i accions que no deixen de ser obra seva i que no es poden desvincular de l'obra escrita, pròpiament dita". Des d'aquest punt de vista, Toda no deixa mai d'escriure, i l'escriptura es converteix, sobretot arran del seu retorn a Catalunya, en un instrument essencial que desenvolupa en paral·lel als seus projectes de recuperació patrimonial.

La relació d'Eduard Toda amb l'escola de bibliotecàries s'inicià com a conferenciant els primers anys de la institució i a conseqüència dels seus lligams amb el professorat del centre. L'Escola Superior de Bibliotecàries de Barcelona va iniciar-se el 1915 sota la Mancomunitat de Catalunya. A partir de 1924 amb el cop d'estat de Primo de Rivera el 1923 i la supressió definitiva de la Mancomunitat el 1925 l'escola va tenir una sèrie de canvis que van marcar la segona etapa dels estudis de biblioteconomia a Catalunya. En primer lloc els estudis van passar a aixopugar-se sota la nova denominació "*Escuela Superior para la mujer*", centre vinculat a la Diputació i on les joves podien, entre altres carreres femenines, formar-se en la carrera de "*Bibliotecaria, archivera y funcionaria*". Serà en aquest segon període de l'Escola quan Toda formarà part de l'equip docent, juntament amb el seu amic Jaume Barrera. Va ser nomenat professor honorari el 1929, per dur a terme les pràctiques de biblioteràpia. Tot i que amb anterioritat ja col·laborava amb la institució organitzant les estades de pràctiques en el Castell d'Escornalbou. La càtedra i el seu nomenament com a professor oficial de l'escola va donar-se l'octubre de 1930, quan va optar juntament amb Rafael Campalans. L'assignatura a impartir fou la de "*Origen y Desarrollo Histórico de las Ciencias y la Restauración del Libro*".

Les estades d'aquests viatges d'estudi a Escornalbou, que van ser institucionalitzades a partir de 1923, anaven destinades a ampliar la formació de les alumnes de 2 i 3 cursos. Si bé el viatge el pagava l'escola, un cop a Escornalbou tota la despesa anava a càrrec d'Eduard Toda. Les estades van ser habituals fins als anys trenta. [Assumpció Estivill. Qui era qui a l'escola de bibliotecàries...]. Segons informa la premsa, tenien una durada de 2 o 3 dies habitualment (tot i que podien arribar a una setmana) i solien acollir entre 7 i 10 alumnes habitualment. Les alumnes anàvem acompanyades d'alguns dels professors a més de la secretaria de l'escola. Les activitats que allà es realitzaven eren diverses i molt variades donant una visió pràctica de les diferents branques o matèries. Així, es realitzaven pràctiques de classificació, es donaven nocions de conservació dels llibres, es feien treballs de

restauració, especialment enquadernacions en diferents materials – cuir, cartó o pergamí-, restitució de parts atacades per xilòfags o neteja de taques. La retolació de les enquadernacions així com la revisió de les fitxes del registre bibliogràfic de la col·lecció eren altres tasques que desenvolupaven les joves. També es treballava en el reconeixement i identificació de llibres. Molt possiblement Eduard Toda cada any escollia una temàtica sobre la qual treballar, així i a manera d'exemple, sabem que en l'estada que va tenir lloc el 1926 es va treballar sobre llibres espanyols o de temàtica espanyola impresos a Itàlia.

A banda de les tasques o pràctiques pròpies de l'ensenyament les joves i els professors gaudien de l'entorn realitzant tota una sèrie d'excursions pels paratges propers a la residència de Toda. De la mà de l'insigne prohom visitaven o coneixien les restes de fortificacions romanes, les coves prehistòriques sense oblidar la visita obligada a l'Ermita de Santa Bàrbara. [*La Vanguardia*. 1926]. [Centre de Lectura de Reus, Joaquim Font de Rubinat, ciutat de Tarragona].

Les alumnes de diferents promocions i per subscripció com agraïment dels moments passats a Escornalbou li regalaren una llàntia per a la seva capella muntanyenca. La seva tasca com a docent no s'acabava amb les pràctiques que oferia a les alumnes, ja en l'escola Eduard Toda, impartia conferències vinculades temàticament al món dels bibliòfils. [*La Vanguardia*. 1923].

Entre 1919, quan Eduard Toda retorna a Catalunya, i el 1931, moment que decideix traslladar-se a Poblet per tal de dirigir-ne la restauració, Escornalbou esdevingué un excepcional cenacle d'intel·lectuals, artistes i literats de la Renaixença i del primer catalanisme del segle XX. Personatges com Antoni M. Alcover, Jaume Barrera, Francesc Cambó, Agustí Duran i Sanpere, Antoni Gaudí, Hermínia Grau, Narcís Oller, Josep Pin i Soler, Plàcid Vidal, Josep Pla o el cardenal Vidal i Barraquer hi feren estada. Entre 1919, quan Eduard Toda retorna a Catalunya, i el 1931, moment que decideix traslladar-se a Poblet per tal de dirigir-ne la restauració, Escornalbou esdevingué un excepcional cenacle d'intel·lectuals, artistes i literats de la Renaixença i del primer catalanisme del segle XX. Personatges com Antoni M. Alcover, Jaume Barrera, Francesc Cambó, Agustí Duran i Sanpere, Antoni Gaudí, Joaquim Folch i Torres, Hermínia Grau, Narcís Oller, Josep Pin i Soler, Plàcid Vidal, Josep Pla o el cardenal Vidal i Barraquer hi feren estada.

L'especialista Gener Gonzalvo i Bou destaca entre les amistats d'Eduard Toda aquelles vinculades al món de llibre. En primer lloc, al bibliòfil Ramon Miquel Planas. Esment especial cal fer a la figura de Mn. Jaume Barrera i Escudero, catedràtic i bibliotecari del Seminari de Barcelona i redactor d'El Correo Catalán. Mossèn Barrera, també molt amic de Miquel i Planas, és una de les persones més afins a Toda durant els anys de restauració d'Escornalbou i Poblet: "ultra moltes gestions de tipus divers que li són encomanades per Eduard Toda, fa una aportació valuosa de llibres a la Biblioteca de Poblet. I passa, a més, ordinàriament, festes de Nadal i les vacances d'estiu amb Toda, bé a Escornalbou bé a Poblet. Una altra amistat "nuclear" de Toda és

Lluís Plandiura (Barcelona, 1882-1956), industrial i excel·lit col·leccionista, mecenes de l'obra de Poblet i cercador de recursos per a aquesta, és una altra de les amistats bàsiques de Toda. I ho és també Anna Escubós Girona (Barcelona, ?-1936) propietària d'una part de la hisenda dels Girona a Poblet. De Dª Anita –Toda s'hi refereix així habitualment–, Eduard Toda n'omet indicativament el cognom patern. A aquesta colla, potser podríem afegir-hi Joaquim Guitert (Barcelona, 1875 - la Selva del Camp, 1957), historiador especialitzat en Santes Creus i Poblet, i metge de Toda”. Val a dir que Toda converteix la vetlla de Sant Joan, a Escornalbou, amb els tradicionals focs, en marc ritual i principal de trobada amb els seus amics, tal com ja s'ha exposat. [Gener Gonzalvo. *Estudi introductori...*].

El setembre de 1936 la premsa indica que Eduard Toda va cedir el Castell-monestir a la conselleria de Cultura per ser destinada a residència d'estudiants i artistes. [*El Diluvio*. 24/9/1936]. De fet, no hem d'oblidar que el 1925 li feu donació inter vivos de la propietat d'Escornalbou a Vidal i Barraquer amb determinades condicions. El gener de 1926 es formalitzà la donació a la mitra de Tarragona perquè fos destinat a Seminari d'estiu o com a residència estiuenca dels arquebisbes amb la condició que Toda com a donador fos enterrat a Escornalbou i que mentrestant pogués continuar vivint en ell. Tanmateix el receptor s'adonà que les futures despeses serien més grans que els beneficis i que a més no resultava un lloc apte per residència col·lectiva. Per aquest motiu van acordar entre els dos que millor seria vendre. El 1928 van presentar-se dos licitadors barcelonins (vídua Sala i germans Roviralta). Tanmateix, la mitra continuà essent la propietària de dret i Toda gaudint de l'usdefruit. [Eufemià Fort i Cogul. *Eduard Toda, tal com l'he conegut*].

Escornalbou no fou sols un lloc que acollí a les figures més rellevants de la intel·lectualitat catalana del seu temps, sinó que també va ser un espai d'encontre de tota la societat i la cultura popular. On juga un paper fonamental l'excursionisme.

Des de molt aviat Eduard Toda volgué compartir Escornalbou i va fomentar la seva visita. El 1919, va organitzar l'excursió de 2000 criatures de les diferents escoles de la comarca. Dividits en dos grups els infants van baixar a l'estació de l'argentera i altres a l'estació de Riudellobes, per dirigir-se tots al castell monestir. Els nens portaven els estandards de les seves respectives escoles. La jornada va transcórrer amb una missa de campanya, amb els cants de l'himne dedicat a la festa organitzada per Toda i amb la participació de tres lliçons en format de conferència realitzades per diferents mestres. La primera va estar dedicada a la història d'Escornalbou, la segona va tractar sobre els ocells i els arbres, mentre que la tercera, ja de retorn va centrar-se en l'estany artificial de Riudecanyes, mentre els vaillets contemplaven el lloc. [*La publicidad*, 13/8/1919]. Dies més tard, Eduard Toda, convida a un banquet als mestres participants. [*Foment: portaveu oficial comarques tarragonines* 24/6/1919].

La col·laboració amb escoles va ser una constant, ja fos pagant algunes excursions per terres tarragonines o com amfitrió en el castell

monestir. Van conèixer Escornalbou l'Associació d'alumnes obrers de l'Escola Industrial de Vilanova i la Geltrú, els quals van poder admirar guiats pel guarda del castell-monestir les diferents estances de la residència. [*Butlletí associació Escola Industrial*. 1/1928] o l'escola particular del Sr. Josep Almirall amb els alumnes i les seves famílies visitaren el lloc. [*Diari de Tarragona* 4/5/1933].

L'excursionisme com a moviment cultural organitzat va aparèixer a Catalunya el darrer terç del segle XIX, prenent una forta embranzida en les primeres dècades de la centúria següent. Eduard Toda no va ser aliè aquest moviment rebent al llarg dels anys a diferents centres excursionistes del país a Escornalbou. No podem oblidar que aquest moviment cultural va esdevenir un element de força política amb la fundació de la Lliga regionalista (1901) i per tant, va estar estretament vinculat a la gènesi del moviment nacionalista català. Anar d'excursió era fer catalanisme. Nombrosos foren els clubs excursionistes que van gaudir dels paratges i l'hospitalitat de l'il·lustre prohom. Les agrupacions excursionistes solien organitzar-se en diferents seccions, com d'esports de muntanya, cultura física, infantil, artística, femenina, pedestre o ciclista per citar-ne algunes. Entre les agrupacions que van pujar d'excursió a Escornalbou trobem la Secció Excursionista del Cercle Reformista, la secció del centre de lectura, la secció pedestre i ciclista del Club Gimnàstic de Tarragona, l'Agrupació Excursionista de Gràcia, Centro Excursionista Barcelonés, Grup Excursionista "Muntanyec" entitat tarragonina fundada el 1923, el Centre Excursionista de Catalunya, l'Agrupació Excursionista de Tarragona, l'Agrupació Excursionista de l'Ateneu Obrer, la Secció Excursionista del Centre de Lectura de Reus, l'agrupació excursionista de la mateixa ciutat o l'Agrupació Excursionista Terra i Mar de Sabadell.

Les excursions eren ressenyades en la premsa i a vegades els centres excursionistes feien amb antelació passis o conferències il·lustrades preparatòries per mostrar els monuments i llocs a visitar. Les visites al Castell-monestir, per part de les agrupacions excursionistes, van tenir molta acceptació i van ser molt nombroses també amb el nombre de participants. La premsa informa d'excursions formades per més de 50 persones i en algunes ocasions superant amb escreix el centenar. Els participants solien arribar amb òmnibus fins al poble de l'Argentera i des d'allà iniciar una lenta i dura ascensió a peu. Un cop arribat al cim els excursionistes descobrien els paratges que envoltaven el lloc, dinaven i visitaven les diferents estances del castell de l'insigne prohom, el qual sovint feia ell mateix de guia o sortia a saludar-los. En ocasions especials se celebrava missa i es ballaven sardanes. [*Àlbum. "Excursión del "Orfeo Tarragoní"*]

També els aplecs i les festes populars van tenir cabuda a Escornalbou. Eduard Toda, molt conscient de la importància de les bones relacions amb els pobles veïns, sempre acollí de bon grat a la gent de la rodalia en festes assenyalades. Fou habitual que una de les activitats de qualsevol festa major fos una pujada al castell on se celebrava el dia entre balls, cants i menges populars. En ocasions especials s'oferia al senyor del castell una cantada de caramelles. [Eufemià Fort i Cogul. *Eduard Toda, tal com l'he conegut*].

El 1934, se celebrà el romiatge de la Lliga Espiritual de la Mare de Déu de Montserrat on van participar 200 persones vingudes de Barcelona a les que calia sumar les provinents de Mataró, Tarragona, Reus i dels pobles veïns. El 17 d'abril amb l'autorització del Cardenal arquebisbe primat Vidal i Barraquer, es va celebrar la primera missa després d'una centúria a l'església de Sant Miquel d'Escornalbou. Fet que fou possible gràcies a l'organització de la Lliga Espiritual de la mare de Déu de Montserrat. La celebració va consistir en la celebració d'un ofici cantat per renovar el culte en el temple, parlaments d'autoritats per homenatjar a Toda i al cardenal Vidal i Barraquer, el qual estava representat per dos canonges de Tarragona, una conferència explicativa de la història d'Escornalbou impartida pel Sr. Alòs Moner i un dinar popular.[*La veu de Catalunya* 1934 i *Rev. Esplai*, núm. 127]. Per tant, Eduard Toda no solament recuperà el lloc sinó que també restaurà la funció religiosa dels espais sagrats del monestir.

La destinació d'Escornalbou com a lloc de trobades, aplecs i excursions no va aturar-se mai per bé que amb els anys va anar transformant-se vinculant-se cap al turisme. Escornalbou i el seu castell-monestir van conformar sempre un punt turístic d'interès i d'atracció. En l'exposició del 1929, es va celebrar un dia dedicat a Reus i la seva comarca. Per mitjà de la secció de cultura es va presentar una selecció de fotografies on no faltaven una acurada selecció de les vistes d'Escornalbou. En aquest sentit a partir de la dècada dels anys trenta Escornalbou es transforma en un pol d'atracció turística, que en alguns moments fins i tot va arribar a estar massificada. De manera incipient a partir dels anys trenta comencen a aparèixer agències de viatges que oferien entre les seves activitats la visita al Castell-Monestir d'Escornalbou. Algunes d'aquestes agències eren "Viatges Catalunya" amb seu a la Rambla del Centre 37 de Barcelona; Viatges Marsans; Viatges Canuda del carrer Gravina 12; o viatges Sommariva, entre d'altres. El castell-Monestir va passar a formar part dels itineraris turístics de les comarques tarragonines. Excursions que al llarg de dos o tres dies s'aturaven als indrets més interessants que amb una primera parada a Sitges, prosseguien cap a Tarragona, Reus, Escornalbou, Falset, Scala Dei, Prades, Poblet i Santes Creus.

L'afluència de visitants al Castell Monestir en aquesta dècada era tan elevada que fins i tot en la premsa es reclamava amb insistència que la companyia de Ferrocarrils marques una parada en l'abaixador de la població de l'Argentera, la qual cosa facilitaria l'arribada al Castell i faria que els excursionistes comptessin en més temps per la visita. [*La Vanguardia* 1932] [L'1 maig 1933 es va arribar a 1200 visitants].

12. UNA BIBLIOTECA AL MÓN

12.1. Formació, dispersió i recuperació d'un patrimoni singular.

12.1.1. La Biblioteca agustiniana

12.1.2. La Biblioteca recol·lecta

12.1.3 La Biblioteca observant

12.2 O libri, soli liberales et liberi. La biblioteca Todiana d'Escornalbou.

12.2.1 Una biblioteca anglofrancesa en el cor de la serra

12.2.2 Presència femenina en la biblioteca d'Escornalbou

Les notícies relatives a la biblioteca dels canonges agustins d'Escornalbou ens indiquen que bona part de la mateixa eren textos manuscrits, els quals no s'han conservat. I pel que fa als llibres d'impremta aquests eren un nombre molt menor en el conjunt, donat que la seva producció i difusió arreu de Catalunya data de les darreres dècades del segle XV en un moment en què els canonges són pocs i estan immersos en un greu estat de decadència.

Gràcies a l'inventari (1580-1584) fet a l'arribada dels recol·lectes, i estudiat per José Martín Mayor ["La biblioteca y archivo del Monasterio de Escornalbou"], podem pensar que la xifra aproximada existent de llibres impresos, datats entre el segle XV i la primera meitat del XVI, en el monestir estarien entorn d'uns 170. Queden documentats textos sagrats, patristica i en destaquen autors clàssics com Aristòtil, Plató, Ciceró, Ovidi, o Virgili, també obres de literatura profana.

El fet que no contenen un ex-libris diferenciat fa difícil saber del cert allò que formava part dels canonges. Molt possiblement de la biblioteca recuperada correspondrien als canonges part dels incunables, potser els que portarien l'ex-libris en la seva forma més antiga (*Scornalbou / comunitat d'Scornalbou*) com serien els de Sant Agustí, relacionat directament amb la seva orde *Opuscula* (Venècia, 1484.) Jean Gerson *Prima pars operu[m]* (Nuremberg, 1489.); Sant Bonaventura *Prima-quarta p[ar]s huius op[er]is videlic[et] disputata sancti Bonave[n]ture in primu[m] libru[m] sententiar[um]* (1515) o Nicolau de Lira *Postilla seu expositio reuerendissimi magistri Nicolai de lyra sacre pagine professoris eximij super psalteriu[m] dauiticu[m] [et] hymnos* (1516). Entre els pocs manuscrits que han arribat als nostres dies destaca el Necrologi de la canònica d'Escornalbou (conservat a la Hispanic Society of America de Nova York) on s'anotaren les defuncions dels canonges des de finals segle XII i fins a l'any 1570, data de la darrera entrada. La biblioteca heretada dels canonges agustins pels frares recol·lectes va experimentar un fort creixement al llarg del segle XVII. Va passar dels 170 als 700 volums.

En aquesta època, els segles XVI i XVII, els intercanvis culturals són febles i els llibres penetren lentament, més en un entorn rural i força aïllat com Escornalbou. A poc a poc els llibres adquireixen centralitat perquè són l'eina d'estudi i de treball que els ajuda a construir els sermons inspirats en els nous corrents franciscans: d'una vintena de sermonaris a final segle XVI es passa a prop de dos-cents cinquanta

un segle després. Els llibres són també imprescindibles per la millora espiritual dels frares i per formar els novicis; una prova evident és el seu elevat ús i les anotacions conservades als llibres. No podem oblidar que els frares recol·lectes destinaven gran part del seu temps a la lectura i a la preparació dels sermons. L'increment de llibres va ser possible als exemplars aportats pels frares franciscans del convent, que els havien de deixar en morir, algunes compres i també per donacions de particulars. Es documenten també des de ben aviat intercanvis de llibres en les anades i vingudes de frares.

Des dels inicis la biblioteca destaca per una marcada fidelitat a l'ordre que n'inspira les incorporacions bibliogràfiques. El primer intercanvi de llibres fet amb el convent recol·lecte d'Horta de Sant Joan n'és un bon exponent: es manlleven obres de Diego de Estella, gran figura del franciscanisme hispà, i del qual s'adquiriran noves edicions al llarg del temps. Un altre bon exemple és la incorporació primerenca de l'obra d'Àngel del Pas (1540-1596) impulsor de la reforma recol·lecta, i persona que va fer possible l'establiment del convent.

De la biblioteca recol·lecta conservem dos inventaris (1580-84 i 1686), documents de gran valor que ens permeten veure'n la formació i evolució. Al llarg del segle XVII, la biblioteca adquirirà la disposició característica de les biblioteques d'època moderna, així els llibres es desen en armaris i s'organitzen en apartats temàtics que a finals segle XVII van des de la lletra A fins a la lletra J. Les lletres estan dibuixades al llom dels llibres i van acompanyades de números. Les classificacions, corresponents als apartats temàtics, evolucionen si bé conserven un mateix punt de partida en les sagrades escriptures i la patrística que responen a la necessitat d'entendre els textos sagrats i sobretot de fer-los comprensibles a la gent.

En el primer inventari, a finals de segle XVI, s'incorporen els textos en llengua no llatina, i com que són encara pocs es reuneixen en un apartat propi (Llengua de romans), en gran part en llengua castellana. Cent anys més tard, aquest apartat té poc sentit perquè ja en són molts, i desapareix, com també ho fan altres temes que han perdut pes, com l'escolàstica, o la dialèctica. Se superen esquemes de coneixement medievals, possiblement heretats dels canonges, i s'adapten als nous cànons tridentins; cal nodrir-se llavors de llibres més funcionals i s'afegeixen categories temàtiques diferents com "Predicables", "Casos de consciència" o "Llibres de devoció"; tots ells han de contribuir a una acció religiosa més activa, fornida en una base cultural que mantindrà matèries com la filosofia, la història o la gramàtica.

Pel que fa a la biblioteca del Seminari dels frares franciscans observant aquests van reunir al voltant dels dos mil exemplars disposats també en armaris classificats per temes ordenats des de la lletra A a la M. Dotada de bibliotecari, tal com marcaven les constitucions franciscanes (1734), la biblioteca va ser la base dels tres eixos del convent: la formació de novicis, la preparació de les tasques evangèliques de la predicació i l'elaboració de textos devots. D'aquesta manera, al voltant de la lectura es varen dibuixar les biografies intel·lectuals dels religiosos. El paper de la teologia moral es va enfortir

incorporant les "sumes morals", les quals categoritzaven els pecats, i l'exegesi bíblica va ser una font inesgotable de recursos per tal de reforçar les al·legories devotes.

En aquest moment van formar part dels prestatges de la biblioteca algunes de les obres d'erudició bíblica de l'època més importants com la *Biblia maxima versionvm ex lingvis orientalibus* (1655-1660) i comentaris dels textos sagrats com els de Juan de Segovia i Cornelius a Lapide, les històries de l'església i l'orde franciscà i les obres hagiogràfiques, com les famoses *Acta sanctorum* de Johannes Bolland i Godefridus Henschenius. Es trobaven també en concordança amb l'ideari religiós algunes obres de teologia moral que oferien la categorització dels pecats com el *Promptuari moral sagrat y cathecisme* (1754-1757) de Pere Salses i Trilles, o el *Directorio moral* (1786) de Francisco Echarri.

Els llibres van ser les eines fonamentals per les missions, convertint la lectura en un entrenament intel·lectual per la futura predicació. El franciscà Papió en el seu llibre *El colegio seminario del Arcángel de Escornalbou* (1765, p. 47) explica que la biblioteca "*está en el piso de los Claustros superiores, y es una pieza bastante capaz, y de las mejores de la Provincia, en el número, y en lo selecto de los libros, pues hay de ellos, para todos estados, y facultades. En esta librería se proponen, y resuelven las conferencias.*" La descriu com una de les més destacades de la província en relació amb la seva gran activitat.

Dels llibres que s'han conservat al convent, el 82% són del segle XVII-XVIII, amb predomini del llatí, llengua majoritària a 342 registres (60% del total), seguit pel castellà, 37% amb 210 registres. Els religiosos van transmetre aquests coneixements a les missions de predicació a través de l'oralitat dels sermons i això va permetre que els llibres llegits al convent fossin filtrats a través dels interessos de la pedagogia devota arribant a tenir una presència continuada a les zones rurals que van visitar en 3.184 campanyes missionals.

Una excel·lent mostra del treball intel·lectual a la Biblioteca del Seminari és la d'en Francesc Boada (1674-1729), autor reconegut i prolífic, destacat il·luminador. Expulsat del país per la seva fidelitat a l'Arxiduc Carles (1714) va marxar a Itàlia on va destacar per la confecció de llibres de cor, tasca per la qual fou remunerat. Els guanys que va obtenir els va invertir en la compra de llibres per la biblioteca del Seminari d'Escornalbou. Boada, va retornar a Escornalbou l'any 1723 amb aurèola de santedat; on mantingué una vida extremadament austera, dedicada al treball bibliogràfic. Es centrà en la realització d'un voluminós thesaurus de matèries predicables (*Index Indicum, seu Repertorium Generale hac facilime ineniendum omnia fere assumpta praedicabilia, qua in omnibus et singulis huius Bibliothecae, ac sacras conciones spectantibus Libris, sparsim pertractantur*, 1727) amb l'objectiu d'orientar en la confecció de sermons, tot indicant de cada matèria de predicació les referències als llibres de la biblioteca. És interessant constatar que els llibres citats en aquest *Index indicum* són els que podien llegir els frares, i una part d'ells s'han pogut catalogar com a part del fons patrimonial de la Biblioteca Pública de Tarragona.

Un dels eixos del Seminari era l'elaboració de textos devots que van esdevenir un recurs complementari per predicar en lletres d'impremta, com també ho feien a través dels discursos orals, i la biblioteca n'era el lloc d'inspiració i redacció. A la Biblioteca de Tarragona, però en són pocs entre els llibres conservats; aquest seria el cas d'una edició de la *Font Mystica y Sagrada, del Paradis de la Iglesia*, de Francesc Baucells. En altres col·leccions patrimonials, s'han conservat textos devots de gran difusió que es van editar a les impremtes de Reus, Tarragona o Girona, afavorint la demanda de productes editorials senzills, de fàcil consum, i destinats a un ús reiterat, al contenir oracions, guies de meditació, i altres recursos destinats a persones etiquetades de "senzilles" o "rústiques", que d'aquesta manera tenien un conseller particular per resoldre els dubtes religiosos.

Eduard Toda fa que el Castell-monestir de Sant Miquel d'Escornalbou sigui l'epicentre d'un ambiciós programa de regeneració cultural que ha concebut al llarg de la seva vida, a partir del moment que entra en contacte amb els cercles intel·lectuals de la Renaixença. Bibliòfil empedreït, la biblioteca que basteix a Escornalbou (de la qual encara se'n conserva una bona part), és la biblioteca privada més important del moment, on Eduard Toda també aprofita per culminar la seva extensa i important obra literària, com a cronista, historiador, activista cultural, bibliògraf i grafòman impenitent. Fins a la seva mort, Eduard Toda exerceix de mecenes generós de les principals biblioteques del país.

La biblioteca del Castell-monestir de Sant Miquel d'Escornalbou va ser sens dubte una de les biblioteques privades de Catalunya més importants i lloades del seu temps. Eduard Toda no era un col·leccionista ni un bibliòfil a l'ús: els seus fons no s'acumulaven, entraven i sortien, sempre estaven en moviment; el nostre personatge investigava, seleccionava, comprava, ideava col·leccions i lots amb la darrera finalitat de dotar a les biblioteques i als equipaments culturals del país. Arran de la seva compra i restauració, Toda va convertir el castell-monestir d'Escornalbou en el lloc de recepció de les desenes de milers de llibres que havia anat adquirint al llarg de la seva vida, i especialment durant la seva etapa londinenca, prèvia al retorn a Catalunya. La biblioteca que Toda va reunir al castell d'Escornalbou va desvetllar l'admiració dels seus coetanis perquè ocupava 14 estances de la seva residència.

Mossèn Antoni Maria Alcover, en un viatge realitzat a Londres l'any 1913, descrivia la compulsió compradora d'Eduard Toda pel que fa a la creació de la biblioteca en els següents termes: "D. Eduard Toda, que de dissapte ença ja ha comprat més de doscents llibres més, tots referents a Catalunya o impresos antics per sa sua biblioteca de s'Abadia d'Escornalbou que ell ha restaurada. Si la cosa segueix així, aqueixa biblioteca será sa més notable d'Espanya per impresos antics i llibres referents a Catalunya". [*La Aurora: Seminari bilingüe*. Núm. 354, 21 juny de 1913"].

En l'actualitat i gràcies als estudis portats a terme per Pedro de Rueda i Dolors Saumell, coneixem la composició actual del fons que es

conserva a Escornalbou. Els llibres anteriors a 1900 arriben a 2.529 obres. La majoria d'ells, un 87% són llibres del segle XIX, i un 11% del XVIII, aquests dos segles reuneixen el 98% de la col·lecció. El conjunt és revelador dels diversos interessos d'Eduard Toda, però és una mostra petita, i les obres que es van publicar en diversos volums no s'han conservat sempre completes. En algunes ocasions va adquirir duplicats, cosa que acostumava a passar en les compres de lots, que va fer sovint durant la seva etapa londinenca. Algunes fonts contemporànies apunten a un total de 60.000 volums que en algun moment van arribar a Escornalbou, en aquest cas els que queden avui al castell-monestir representarien un 5% de tots els que hi van arribar.

Del contingut actual de la biblioteca se'n poden deduir algunes de les influències que defineixen la ideologia i el caràcter d'Eduard Toda. Segons conclou Jordina Gort, l'anàlisi del que resta de la Biblioteca del Castell-monestir de Sant Miquel d'Escornalbou, "tota la història i literatura que recull a la seva biblioteca mostra una predilecció per conèixer a fons el segle XVIII, com a punt de partida de la il·lustració i els precedents de la modernitat, i el seu segle, pel que representa de progrés cap a la societat industrial". [Jordina Gort. *Eduard Toda i Güell: Ideologia i escriptura (1855-1941)*].

El mateix Eduard Toda valorava el contingut de la seva biblioteca en una carta de 1914 (prèvia, per tant, al seu retorn a Catalunya) a l'historiador i bibliògraf Antoni Palau i Dulcet: "Amb molt de gust us faré veure la llibreria que vaig reunint a Escornalbou, i que compta ara amb 27.000 volums, especialment en memòries, monografies, biografies i llibres de viatges en les terres on jo he viscut. De més hi ha uns 700 Elzevirs, part de la Biblioteca de Scala Dei, i bastants manuscrits, entre ells, tots els originals i papers d'Alí Bey. De català i castellà antic posseeixo poc, car no ho cerco. Únicament aprofito les ocasions que es presenten aquí [Londres] i a París. Potser la col·lecció més curiosa que tinc per bé que no la més nombrosa, és la de llibres estrangers a Catalunya i a Espanya, en sa majoria il·lustrats".

El contingut temàtic de la biblioteca és divers, malgrat conte una gran quantitat de llibres històrics. La història i l'antropologia havien estat dos dels seus interessos principals al llarg de la seva vida. Una altra part important de la biblioteca, avui dia, és la seva col·lecció de biografies. També hi tenen una important presència els llibres de viatges i obres literàries de tots els temps.

La divisió temàtica de la biblioteca està formada per una primera col·lecció de biografies, autobiografies, memòries personals, polítiques i literàries i altres, agrupant la "petita història". La narrativa autobiogràfica i les relacions d'experiències en forma de relats de viatges van interessar especialment a Eduard Toda. Al castell-monestir es conserven un nombre elevat de llibres d'aquesta col·lecció, i destaquen especialment nombroses obres escrites per dones. És un aspecte remarcable, els escrits anglesos i, sobretot, francesos, que s'ocupen d'explicar la vida de les elits, des de la Revolució Francesa fins a l'època victoriana a Anglaterra. La vida de l'aristocràcia a les corts europees ocupa un lloc destacat, amb nombroses obres de

memòries i correspondència, com les *Mémoires de la duchesse de Brancas* (1676-1763) en temps de Lluís XV (1865), o les *Mémoires et correspondance de Madame d'Épinay* (1726-1783) en edició parisenca de 1818. Un capítol important és el del paper de les dones a la Revolució Francesa. Eduard Toda posseïa l'obra *Les Femmes de la Révolution* (1854) de l'historiador Jules Michelet (1798-1874), a més de diversos testimonis de la vida a França durant aquest període, com les *Mémoires particuliers de Mme Rolland* (1734-1793) escrites quan va ser a la presó abans de ser executada, i on recordava un bon nombre d'anècdotes de la seva notable participació en la vida política, com per exemple, rebent en el seu saló a revolucionaris.

Els relats de les viatgeres angleses també ocupen un lloc destacat, en forma de narracions de viatges, memòries o correspondència. Aquests textos revelen el creixent paper i la importància de les escriptores al món anglosaxó; trobem abundants obres d'artistes, novel·listes i dones que es van aventurar a Europa, com serien Anna Mary Howitt (1824-1884), l'Anna Brownell Jameson (1794-1860). En altres casos es tracta de dones que acompanyen als seus marits en càrrecs diplomàtics o militars dins de l'Imperi britànic, narrant les seves experiències amb notable habilitat com és el cas d'Anne Disbrowe (1795-1855) i la seva obra *Original letters from Russia, 1825-1828* (1878), recull de cartes que són considerades un valuós retrat de la vida de la cort del tsar. O les cartes de la poeta i aristòcrata Lady Mary Wortley Montagu (1689-1762) descrivint els seus viatges per Europa, Àsia i Àfrica (1817). Un cas particularment interessant és el llibre escrit per la reina Victòria I (1819-1901) titulat *Leaves from the journal of our life in the Highlands, from 1848 to 1861* (1868), obra que narra el seu viatge a Escòcia, editada amb una notable qualitat i amb uns esplèndids gravats.

Una segona col·lecció reunida per Eduard Toda va ser la de llibres de viatges i descripcions de països, especialment dels llocs on ell havia viscut (Europa, Àsia, Àfrica i Oceania) i, a més, llibres referents a Amèrica per tal de completar-ne la selecció. Una tercera col·lecció reunida per Eduard Toda aplegava les edicions del segle XVII realitzades a Holanda pels Elzevirs i altres impressors, però aquests petits llibres excel·lents amb una cuidada tipografia, anirien sobretot a la Biblioteca de Catalunya.

Una quarta col·lecció incorpora edicions d'obres literàries originals i de reconegut mèrit tipogràfic que mostren l'interès per la bibliofília i el col·leccionisme de llibres. Molts d'aquests van ser donats a altres entitats, com els manuscrits d'aventurer Alí Bey. La cinquena estava formada per les "*Gazetes d'Holanda*" publicades en els Països Baixos, França i Itàlia al començament del segle XVII i acabant amb les revistes artístiques i literàries publicades a França i Anglaterra en els segles XVIII i XIX.

Dues col·leccions més per finalitzar amb els interessos de temàtics d'Eduard Toda. La col·lecció de llibres estrangers, especialment francesos, anglesos i italians referent a Espanya. I obres de consulta, com enciclopèdies generals o especials, diccionaris biogràfics, diccionaris

d'artistes, etc. La major part d'aquests van ser donats a altres institucions.

Dins d'aquest apartat cal citar també la col·lecció de retrats, imatges diverses i cartografia antiga i moderna, general i particular, van constituir un nucli de peces de gran valor que un document xifrava en uns "20.000 gravats". Aquests materials que revelen l'interès d'Eduard Toda per les obres artístiques, els mapes i les vistes de ciutats van reunir un notable tresor documental, però al castell-monestir no queden rastres d'aquests gravats.

Els Llopis, darrers propietaris del casal, afegirien algun volum més a la col·lecció. Bàsicament textos religiosos com *La Luz del menestral, ó sea, Coleccion de vidas de fieles esclarecidos que se santificaron en profesiones humildes* (1875) de Francisco Butiñá (1834-1898) al que Juan Llopis va afegir la seva signatura. També es conserven alguns ex-libris, amb exemplars solts, de Josep M. Llopis Borràs que fa servir al seu disseny motius d'Escornalbou reutilitzant el "BOV" amb una creu que ja s'havia empleat anteriorment i una al·lusió a la mitra de Tarragona amb una "T" a l'escut, que es troba vinculada a la dependència tarragonina de la baronia d'Escornalbou.

13. EL COL·LECCIONISTA APASSIONAT

13.1 Les col·leccions artístiques d'Eduard Toda.

13.2 Eduard Toda. Protector i Mecenès de les institucions culturals.

No hi ha dubte que els seus nombrosos viatges van ser una font important i vital en la formació de la seva col·lecció.

Quan el 1886 retornà a Catalunya de la seva estada a Egipte, Eduard Toda posseïa la millor col·lecció d'antiguitats egípcies que existia en aquell moment a casa nostra. El museu del seu amic Víctor Balaguer amb qui compartí alguns viatges i tertúlies va rebre part d'aquesta col·lecció per ser dipositada en el seu museu. Entre les peces que van ser dipositades a la població costanera del Garraf sobresortien alguns amulets, estris emprats per la momificació, peces de vestir, màscares funeràries, ceràmiques, *ushebetis* així com una mòmia que corresponia a un infant de cinc anys coneguda popularment com a *Nesi* datada d'època Baixa i procedent de Tebas.

Algunes d'aquestes donacions al Museu Víctor Balaguer van ser recollides per la premsa, com la que va fer l'any 1890. En una primera ressenya s'assenyala la donació de 158 objectes procedents d'Egipte, i en una segona notícia s'esmenten 45 exemplars d'utensilis de ceràmica romana i altres objectes de la mateixa època, algunes monedes pontifícies i consulars romanes així com una col·lecció de llibres antics i moderns. [*Lo catalanista* 12/1/1890, 13/7/1890].

Mentre fou vicecònsol de la Xina va reunir una gran col·lecció de monedes, més de 13.000, de les quals 5000 corresponien al període imperial. La numismàtica va ser un dels interessos d'Eduard Toda com a col·leccionista. Un cop retornat a Catalunya, pel que fa a aquesta col·lecció de monedes, la seva intenció va ser vendre-les a l'Ajuntament de Barcelona, però donat la negativa del consistori les va vendre finalment al *Museo Arqueológico Nacional de Madrid*. Encara avui és una de les millors col·leccions de monedes de l'Àsia Oriental conservades a l'Estat Espanyol.

Tal com s'ha apuntat en el capítol anterior, la Biblioteca de Catalunya va rebre les impressions Elzevierianes [*La cruz. Diario Católico*. 21/9/1920]. També el museu de les Arts decoratives de Barcelona, en la seva inauguració presentava algunes de les peces donades pel senyor d'Escornalbou. Concretament llibres i objectes de valor artístic i arqueològic [*El Diluvio* 20/1/1932]. Anys abans havia cedit peces procedents de la cova Josepina al Seminari de Tarragona [*La Vanguardia* 11/10/1930]. A la Biblioteca del Col·legi d'Advocats va donar una col·lecció anglesa de llibres i anuncià més enviaments [*La Cataluña* 6/12/1913]. En el Museu Arqueològic de Tarragona va fer donació de 68 monedes, de les quals 11 eren de plata, 1 medalla de coure, i 3 peces del mateix material sense especificar, augmentant la sèrie d'època moderna i medieval de la col·lecció. [*La Vanguardia* 23/5/1931]. Part de la seva col·lecció de llibres tingué com a destí la biblioteca del Monestir de Montserrat, que a principis dels anys vint va rebre segons s'informava en l'"*Analecta Montserratensia*" més de

9000 volums, entre els quals es trobava els que formaven la biblioteca de la cartoixa de Scala Dei. [Eufemià Fort i Cogul. *Eduard Toda, tal com l'he conegut*]

Com a mecenes i protector de la cultura va destinar molta part de la seva fortuna a col·laborar en diferents iniciatives. Així foren recurrents les donacions a les més diverses causes amb sumes bastant considerables. El 1928 donà 200 pessetes per l'aixecament d'un monument laudatori a la figura de la reina Maria Cristina [*Diari de Reus* 28/7/1929].

Eduard Toda va tenir sempre un estret lligam amb la seva ciutat natal i no va dubtar de ser generós amb ella. El 1916 va fer donació de 10000 pessetes per la creació de la biblioteca, a més d'una gran quantitat de llibres. La quantitat és important si es considera que el segon donat va aportar sols 2000 pessetes. En agraïment va ser nomenat soci honorari. [*Diari de Reus* 3 /9/1916, 19/7/1916]. També, va fer donació d'un premi de 100 pessetes per la millor composició sobre "La poesia popular de les missions franciscanes d'Escornalbou" amb motiu del VII centenari de Sant Francesc d'Assís, homenatge organitzat per la venerable Ordre Tercera de la ciutat de Reus.

Pel que fa a la donació per la creació de la biblioteca del Centre de Lectura, el *Diari de Reus* va publicar la carta on Toda ratificava la seva donació per la construcció de l'edifici. Datada a Londres, el 10 de juliol de 1916 i dirigida a Pere Cavallé Llagostera...diu "(...) Així és que podeu ratificar al "Centre" de la meua oferta de deu mil pessetes i dos mil volums d'obres estrangeres (franceses, angleses e italianes) per a la vostra llibreria. (...) Sols em queda desitjar-vos tota mena de prosperitats per a la societat en què tanta part prengué mon oncle Güell i Mercader, al qual nom desitjo que vagi associat el meu donatiu, que he fet amb més gust sabent el molt que ell va estimar al Centre de Lectura". [*Diari de Reus* 19 de juliol 1916].

El 1928 formà part del comitè executiu i la junta directiva de l'Associació d'Iniciatives de Reus que pretenia aixecar un monument a Marià Fortuny. [*Diari de Reus* 1/3/1928]. També col·laborava amb les activitats del Patronat obrer de Sant Josep de Reus o en la commemoració del XXV aniversari de la coronació de la Verge de la Misericòrdia amb estipendis més modestos molt possiblement fruit de l'obligació social més que de l'interès particular.[*Diari de Reus* 6/2/1929; 2/11/1929]

En aquest apartat de mecenatge no es pot ometre la protecció que Eduard Toda exercí vers la població de l'Argentera enfront de la resta de poblacions de la Baronia. L'Argentera li deu la construcció de les escoles, l'Ajuntament, la Societat, el cementiri, així com també l'arbrat d'alguns espais. [Eufemià Fort i Cogul. *Eduard Toda, tal com l'he conegut*].

14. NOUS AIRES SENYORIALS. ELS LLOPIS

14. 1 Nous propietaris. Els Llopis.

14.1.1 La compra i venda d'Escornalbou en mans de la família Llopis

14.1.2 Els pobles de la Baronia i la relació amb els Llopis

14.1.3 Vida quotidiana i activitats a Escornalbou. L'oci esportiu: camp de tir

Josep Maria Llopis Borràs (?-1971), fill d'una adinerada família de Reus, va comprar el Castell-monestir de Sant Miquel d'Escornalbou l'any 1941. El seu pare, Joan Llopis, fou un home de negocis dedicat al comerç i al món de la banca, ocupacions a les quals ell també es va dedicar seguint la tradició familiar.

En la seva faceta de comerciant reusenc sobresortí per la importació i exportació de fruits secs, en el camp de la banca va ocupar el càrrec de consell del Banc d'Espanya a la seva ciutat natal.

Pel que fa a la política, també va portar a terme una intensa activitat que es concretà amb el càrrec de regidor a partir de l'any 1926. Ideològicament, en un primer moment, milità en el partit "Unió Patriòtica" del dictador Miguel Primo de Rivera, posteriorment al costat del règim franquista.

Va casar-se amb Pilar Guiloche, filla també d'una família benestant de la ciutat, amb qui va tenir quatre fills. Una d'elles, Catalina, que portava el nom de l'àvia paterna, va maridar-se amb Enric Fontana, advocat el qual ocupa alts càrrecs en el règim franquista. Fontana fou *Comisario General de Abastecimientos y Transportes* (1965) i ministre de comerç entre els anys 1969-1973.

Llopis comprà el Castell-monestir de Sant Miquel d'Escornalbou al Bisbat de Tarragona, quan Eduard Toda n'era sols usufructuari. [Gerner Gonzalvo. *Correspondència entre Eduard Toda i Jaume Barrera i Escudero 1925-1941*. P.20].

Del període dels Llopis i malgrat la recerca portada a terme no hi ha massa informacions. L'escassetat de notícies referents a la vida dels Llopis a Escornalbou és comprensible, ja que per ells va ser, fonamentalment, un refugi per passar la temporada d'estiu, portar a terme importants celebracions familiars, com el casament d'alguns dels seus fills (Enric Llopis amb Mª Núria Oliart i Catalina Llopis amb Enric Fontana) o esdevenir els amfitrions de les seves selectes amistats. Escornalbou, com a residència dels Llopis va passar a ser un espai estrictament particular on sols s'admetien visitants desconeguts quan la família no hi era.

El darrer masover del Castell-monestir de Sant Miquel d'Escornalbou va ser el Sr. Panes (anomenat "el torero") i la seva família. Com anteriorment ho havien fet els seus antecessors, s'ocupava de mostrar el recinte quan els Llopis no hi eren.

Entre les activitats d'oci més destacades que portaven a terme estava el tir al "pichon", esport al qual eren grans aficionats i pel qual van

crear un espai a Escornalbou. A la ciutat de Barcelona era freqüent la seva participació així com la seva col·laboració en premis que portaven el seu nom o inclús el nom d'Escornalbou [*La Vanguardia* 1929, 1934, 1958, etc. i *Revista Hola*]. El 1913 Josep Maria Llopis es treu la llicència d'armes de cacera expedida per la Governació de Tarragona. L'any 1944, és president del Comitè executiu de la Fira de Mostres de Reus.

També en aquest període les visites de personatges il·lustres van ser freqüents. La posició de regidor del patriarca, Josep Maria Llopis, a l'Ajuntament de Reus va propiciar aquesta circumstància. Moltes d'aquestes personalitats foren afins al règim franquista amb qui per llaços familiars estaven molt pròxims.

El 1939 van rebre en el Castell-monestir d'Escornalbou, a causa de la seva posició en l'Ajuntament de Reus, al ministre i secretari general del DET i de les JONS, Agustín Muñoz Grandes. En la mateixa comitiva l'acompanyaven altres alts càrrecs com José Luís de Arrese, qui anys més tard, al 1942, tornaria a ser rebut a Escornalbou. [*La Vanguardia* 1939 i 1942].

El juny de 1979 el Boletín del Estado anunciava la subhasta de la propietat de Josep Maria Llopis Guiloche entre les quals hi havia el monestir. La propietat passà a mans de la societat financera Banc Urquijo qui el va vendre el 1983 a la Diputació de Tarragona i la Generalitat de Catalunya. [*Boletín oficial de la provincia de Madrid*. Martes 19 de junio 1979, núm. 144].

6.3. Proposta de recorreguts i continguts de les visites

PROPOSTA DE RECORREGUTS I CONTINGUTS DE LES VISITES AL CASTELL-MONESTIR DE SANT MIQUEL D'ESCORNALBOU

El conjunt monumental del Castell-monestir de Sant Miquel d'Escornalbou, com a element patrimonial d'una gran riquesa de fets, vivències i històries, permet generar diferents propostes de visita en funció de diferents continguts.

En l'actualitat, com ja s'ha exposat amb anterioritat, s'ofereixen visites guiades i també durant els períodes de vacances visites teatralitzades. Pel que fa a aquesta darrera tipologia de visites caldrà valorar, per part dels responsables del monument, la seva idoneïtat en aquesta nova etapa. Aquestes es podrien mantenir a condició que es revisi el format actual, els continguts que es donen i el que aporten pel que fa a coneixement i oferta cultural respecte a les noves visites.

La proposta inicial, que amb el temps poden ser ampliada, s'ha de centrar a oferir al visitant una visió del que ha estat i és Escornalbou. Per aquest motiu, partint d'aquesta premissa i tal com s'havia indicat anteriorment es treballarà en tres eixos de coneixement i contingut, que donaran tres possibles visites i els seus pertinents recorreguts.

El primer eix temàtic/visita serà de caràcter general. El visitant s'aproparà a la història del lloc per assolir una visió global de l'esdevenir d'Escornalbou en el transcurs del temps. Partint de les primeres evidències de presència humana en la muntanya, el visitant transitarà per les comunitats religioses que la van habitar- la seva quotidianitat, idiosincràsia i particularitats-, per l'empremta d'Eduard Toda per acabar amb la família Llopis com darrers habitants particulars del Castell-monestir d'Escornalbou.

El segon eix temàtic/visita serà de caràcter particular o concret, ja que se centrarà en el període que Eduard Toda, primer i després la família Llopis van comprar, transformar i habitar el Castell-monestir.

Aquests dos recorreguts podran ser ampliats en punts concrets dels espais exteriors per ampliar les narratives exposades en l'interior del recinte monàstic i la residència senyorial. Aquests espais, que poden ser vistos de manera puntual en relació amb aquests dos discursos, formen part de les propostes de recorregut exterior.

Finalment, un tercer eix/recorregut és el que s'articula i contempla la visita per l'exterior i llarg de la muntanya. En l'actualitat, ja existeixen quatre recorreguts creats, els quals considerem que s'han de mantenir. Pel que fa a dotar-los de contingut s'està treballant per part de l'àrea de Medi Ambient de la Diputació de Tarragona i per tan sols farem indicacions puntuals de contingut en alguns espais concrets dels itineraris 1 i 2.

Els quatre itineraris són:

1. Itinerari: Camí dels xiprers. Aquest itinerari podria canviar de nom i passar-se a denominar Camí dels Horts dels frares, recuperant i fent referència a l'ús d'aquest espai en el moment de la comunitat franciscana.
2. Itinerari: Passeig dels frares.
3. Itinerari: Pel camí de Santa Bàrbara.
4. Itinerari: Pel camí de la Font del Sarraí.

CONTINGUTS TEMÀTICS DE LA VISITA EN FUNCIÓ DE L'ESPAI

1. ESPAI DE RECEPCIÓ. CONTINGUTS

Itineraris exteriors.

Escornalbou. Paisatge i llegenda.

Presentació de l'espai i el monument vinculant-ho amb el territori.

2. VISITA GENERAL. RECORREGUT I CONTINGUT

La proposta de recorregut pel que fa a la visita general s'iniciarà a l'església, per passar després al claustre, entrar i sortir pel mateix espai a la sala capitular, accedir al jardí mirador d'Eduard Toda, tornar al claustre per entrar en el casal residencial a través del celler. Un cop dins d'aquest espai el visitant es dirigirà al hall de la casa, i el recorregut a fer serà menjador, sala de les rajoles, en la primera planta. Un cop fet aquest traçat es pujarà al segon pis obviant en aquest itinerari la zona de les habitacions personals. A partir del rebedor d'aquesta primera planta el visitant es dirigirà a la biblioteca, després visitarà el saló blau i finalment l'habitació del Cardenal. La sortida d'aquesta visita serà per la cambra de les armes/xemeneia, l'habitació de les avellanes, el hall superior i l'escala per anar a trobar el hall de la porta principal.

CONTINGUTS TEMÀTICS DE LA VISITA EN FUNCIÓ DE L'ESPAI/RECORREGUT

1. Església:

Escornalbou, visió d'un paisatge

La presència humana a Escornalbou abans de l'ocupació andalusina
Importància estratègica d'Escornalbou en el territori.

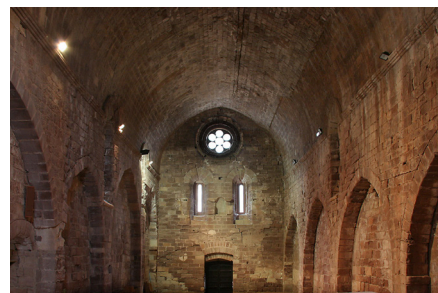
La lluita pel territori

La fundació de la canònica

Els senyors de la Baronia. Esplendor i decadència.

El Castell-monestir franciscà. La comunitat recol·lectes

El Castell-monestir franciscà. La comunitat d'observants

Església. Autora.

La petjada del seminari de missions.
Temps convulsos. Exclaustració i abandó d'Escornalbou.

2. Sala capitular i sagristia:

La fundació de la canònica.

El capítol d'Escornalbou

Vida en comunitat

Càrrecs i funcions

El Castell-monestir franciscà. La comunitat dels recol·lectes.

Mendicitat, meditació i oració

Els béns inventariats

Casa noviciat

El castell-monestir franciscà. La comunitat d'observants.

La vida en el seminari de Missions d'Escornalbou

Perfecció personal: Normes de vida, penitència i exercicis monàstics.

Treball, oració i estudi

3. Claustre:

Relat arquitectònic.

El castell-monestir franciscà. La comunitat d'observants

Les missions populars. Geografia dels llocs missionats. Activitat apostòlica

Literatura missional i la prèdica en el territori Americà. Principals missions.

4. Jardí-mirador d'en Toda:

La fundació de la canònica.

Política eclesiàstica i política feudal.

Els senyors de la Baronia. Esplendor i decadència.

Economia monàstica. Els pobles de la Baronia

Drets, rendes i monopolis

5. Celler

Temps convulsos. Exclaustració i abandó d'Escornalbou.

1822. Decret de supressió del col·legi missional

Nous propietaris d'Escornalbou

6. Planta baixa. Rebedor d'entrada de la casa

Toda, senyor d'Escornalbou.

Perfil biogràfic

Sala Capitular. Autora.

Claustre. Autora.

Jardí-mirador d'en Toda. Autora.

Celler. Autora.

Entrada. Rebedor. Autora.

7. Planta baixa. Menjador

Domesticitat il·lustrada.

Rebre a Escornalbou

Amics parents i coneguts

8. Planta baixa. Sala Rajoles

Escornalbou, espai d'erudició.

Ideari ideològic d'Eduard Toda

Eduard Toda, historiador d'Escornalbou i home de lletres

9. Planta primera. Hall rebedor

Espai de trànsit

10. Planta primera. Estances avantsales biblioteca

Col·leccionista apassionat.

Les col·leccions artístiques d'Eduard Toda

Eduard Toda. Protector i mecenes d'institucions culturals

Escornalbou, espai d'erudició.

Somnis de joventut. La tasca de salvaguarda patrimonial

11. Planta primera. Biblioteca

Una biblioteca al món.

Formació, dispersió i recuperació d'un patrimoni singular: Biblioteca agustiniana, recol·lecta i observant.

O libri, soli liberales et liberi. La biblioteca todiana d'Escornalbou

12. Planta primera. Saló blau

Toda, Senyor d'Escornalbou.

Eduard Toda i Escornalbou

Domesticitat il·lustrada.

Rebre a Escornalbou

Amics, parents i coneguts

Escornalbou, espai d'erudició.

Escornalbou cenacle intel·lectual

Escornalbou i la cultura popular. L'Excursionisme a Escornalbou. El turisme abans del turisme

Nous aires senyorials. Els Llopis.

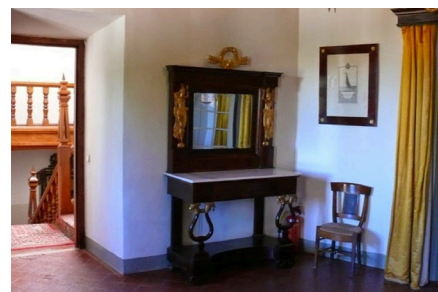
La compra i venda d'Escornalbou a mans de la família Llopis.

Menjador. Autora.

Sala rajoles. Autora.

Hall planta superior. Autora.

Avantales biblioteca. Autora.

Biblioteca. Autora.

Saló blau. Autora.

13. Planta primera. Habitació Cardenal

Domesticitat il·lustrada.

Visitants il·lustres: L'amistat de Vidal i Barraquer i Jaume Barrera i Serra Vilaró

Habitació cardenal. Autora.

14. Planta primera. Sala d'armes/xemeneia

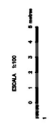
Domesticitat il·lustrada.

La casa en funcionament

Ritmes quotidians.

Sala d'armes. Autora.

Llegenda planta primera
Recorregut general

- 9 Hall rebedor
- 10 Avantsales biblioteca
- 11 Biblioteca
- 12 Saló blau
- 13 Habitació cardenal
- 14 Sala d'armes/ xemeneia

GENERALITAT DE CATALUNYA
DEPARTAMENT DE CULTURA
DIRECCIÓ GENERAL DEL PATRIMONI CULTURAL
Palau de la Generalitat de Catalunya

TITOL: PROJECTE DE RECONSTRUCCIÓ DE LA PART DEL PALAU DE LA GENERALITAT DE CATALUNYA QUE OCUPA L'ANTIC MONESTIR DE SANT MARCEL DESSOTA DEL CAMP
PROJECCION: PLANTA 04
ESCALA: 1/200
FECHA: 1999
PROYECTO: RECONSTRUCCIÓ DEL PALAU DE LA GENERALITAT DE CATALUNYA
PROYECTO: RECONSTRUCCIÓ DEL PALAU DE LA GENERALITAT DE CATALUNYA

0 1 2 3 4 5 6 7 8 9 10 11 12 13 14 15 16 17 18 19 20 21 22 23 24 25 26 27 28 29 30 31 32 33 34 35 36 37 38 39 40 41 42 43 44 45 46 47 48 49 50 51 52 53 54 55 56 57 58 59 60 61 62 63 64 65 66 67 68 69 70 71 72 73 74 75 76 77 78 79 80 81 82 83 84 85 86 87 88 89 90 91 92 93 94 95 96 97 98 99 100

3. VISITA CENTRADA FIGURA EDUARD TODA. RECORREGUT I CONTINGUT

PROPOSTA RECORREGUT

La segona proposta de visita focalitzarà els seus continguts amb el període d'Eduard Toda. Aquí el recorregut és molt similar, però s'afegeixen com espais visitables les habitacions familiars disposades en el segon pis. Un cop recorregudes aquestes s'entra en el hall del primer pis per accedir a la biblioteca, el saló blau, les habitacions d'Eduard Toda i la seva mare, l'habitació del Cardenal, se segueix per la sala d'armes/xemeneia per connectar amb l'escala de servei, visitar la cuina i el rebost i finalment, accedir a l'exterior.

CONTINGUTS TEMÀTICS DE LA VISITA EN FUNCIÓ DE L'ESPAI/RECORREGUT

1.Planta baixa. Rebedor d'entrada de la casa

Eduard Toda, Senyor d'Escornalbou.

Perfil biogràfic

Escornalbou Niu d'Àligues. Reconstrucció i transformació arquitectònica

2.Planta baixa. Menjador

Eduard Toda, Senyor d'Escornalbou.

Eduard Toda i Escornalbou

Domesticitat il·lustrada.

Visitants il·lustres. Alfons XIII i la visita reial

3.Planta baixa. Sala Rajoles

El col·leccionista apassionat.

Les col·leccions artístiques d'Eduard Toda

Eduard Toda. Protector i mecenes de les institucions culturals.

4.Planta primera. Habitacions convidats

Eduard Toda, Senyor d'Escornalbou.

Atencions familiars.

Escornalbou, espai d'erudició.

Eduard Toda, mestre i docent. L'Escola de Bibliotecàries

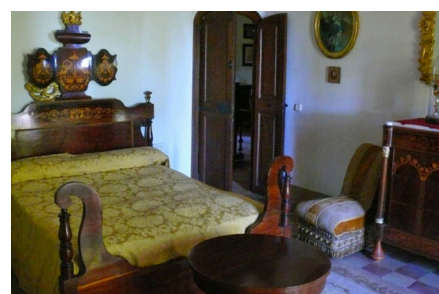
Entrada. Rebedor. Autora.

Menjador. Autora.

Sala rajoles. Autora.

Habitacions convidats. Autora.

5.Planta primera. Biblioteca

Una biblioteca al món.

Formació, dispersió i recuperació d'un patrimoni
O libri, soli libereales et liberi. La biblioteca todiana d'escornalbou

Biblioteca. Autora.

6.Planta primera. Saló Blau

Domesticitat il·lustrada.

Ritmes quotidians

Amics, parents i coneguts

La relació amb els pobles de la Baronia. Benefactor de l'Argentera i Riudecanyes

Nous aires senyorials. Els Llopis.

La compra venda d'Escornalbou en mans dels Llopis

Saló blau. Autora.

7. Planta primera. Habitacions personals

Toda, Senyor d'Escornalbou.

Atencions familiars

Habitacions personals. Autora.

8.Planta primera. Habitació Cardenal

Domesticitat il·lustrada.

Visitants il·lustres: L'amistat de Vidal i Barraquer i Jaume Barrera i Serra Vilaró

Habitació del cardenal. Autora.

9. Planta primera. Sala d'armes/xemeneia

Toda, Senyor d'Escornalbou.

Eduard Toda i Escornalbou

Escornalbou, espai d'erudició.

Ideari ideològic d'Eduard Toda: Política art i cultura

Somnis de joventut. La tasca de salvaguarda patrimonial

Eduard Toda, Historiador d'Escornalbou i home de lletres

El món escrit. Producció literària

Escornalbou cenacle d'intel·lectuals

Escornalbou i la cultura popular

Sala d'armes. Autora.

10. Escala de servei

Espai de trànsit

11. Planta baixa. Cuina

Domesticitat il·lustrada.

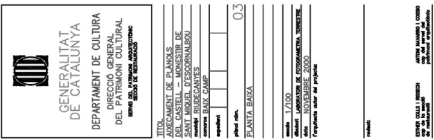
Rebre a Escornalbou: La casa en funcionament

Escala de servei. Autora.

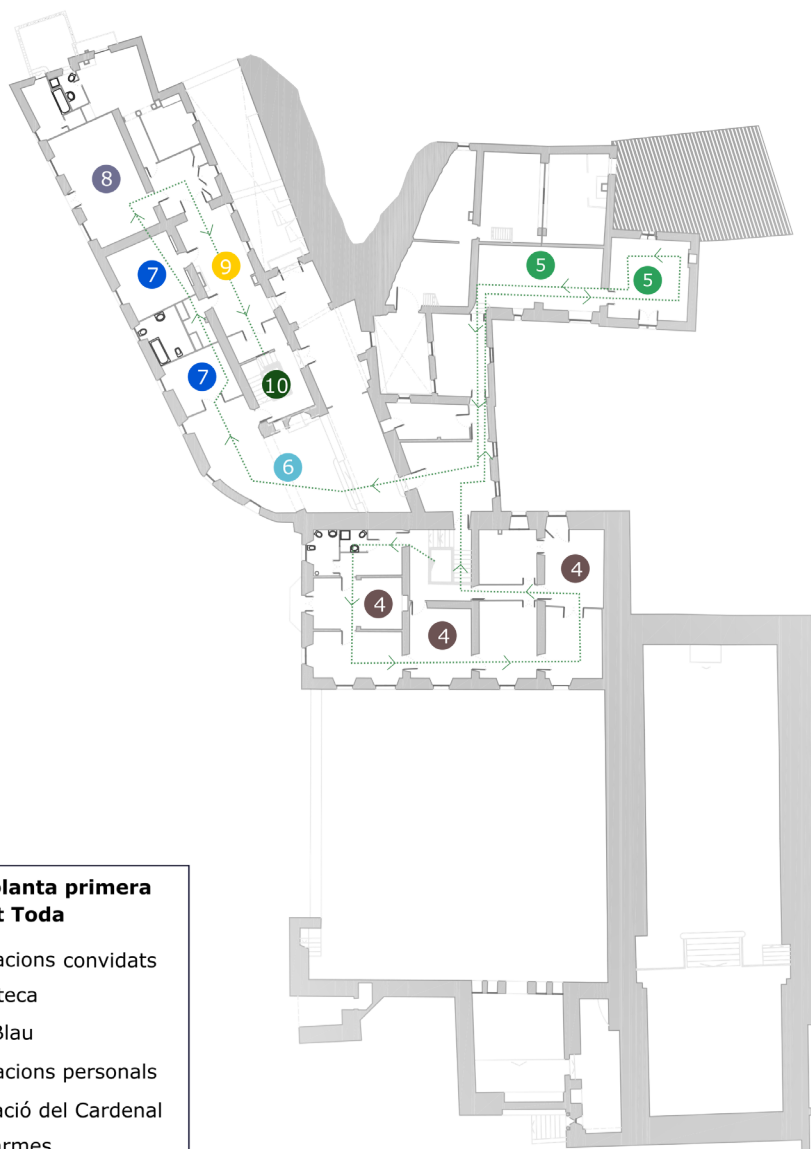

Cuina. Autora.

Llegenda planta primera
Recorregut Toda

- 4 Habitacions convidats
- 5 Biblioteca
- 6 Saló Blau
- 7 Habitacions personals
- 8 Habitació del Cardenal
- 9 Sala armes

GENERALITAT DE CATALUNYA
DEPARTAMENT DE CULTURA
DIRECCIÓ GENERAL DEL PATRIMONI CULTURAL
Centre de Recerca i Documentació

Títol: **PLANTA PRIMERA**
Autor: **DEPARTAMENT DE CULTURA**
Data: **2010**
Escala: **1:100**
Format: **A3**
Tipus: **PLANTA**
Follet: **04**

ESCALA 1:100
0 1 2 3 4 5 6 7 8 9 10

DEPARTAMENT DE CULTURA
DIRECCIÓ GENERAL DEL PATRIMONI CULTURAL
CENTRE DE RECERCA I DOCUMENTACIÓ

CONTINGUTS ESPAI EXTERIOR

1. Itinerari: Camí del xiprers o hort dels frares

Ritmes quotidians

2. Itinerari: Passeig dels frares

Escornalbou Paisatge i Llegenda.

La cova josefina.

La fundació de la canònica.

Vida en comunitat.

El Castell-monestir franciscà. Observants.

Treball, oració i estudi.

Domesticitat il·lustrada.

Rebre a Escornalbou

Nous aires senyorials. Els Llopis.

Vida quotidiana i activitats a Escornalbou. L'oci esportiu

3. Itinerari: Pel camí de Santa Bàrbara.

4. Itinerari: Pel camí de la Font del Sarraí

Plànol dels recorreguts exteriors. Font: Generalitat de Catalunya.

Feia prop d'una hora que caminàvem en mig de la boira quan, en arribar al coll, s'esvaí de sobte i se'ns presentà la visió del castell, arrecerat als peus de l'ermita de Santa Bàrbara, i així com en tota altra ocasió hauríem donat un crit de joia, allà restàrem quiets tots, els ulls fits a la contemplació del que teníem davant. Tots havíem sentit la mateixa impressió, en descobrir-se'ns de manera tan meravellosa la vista del castell d'Escornalbou.

Excursió a Escornalbou, Josep Barrilón, 1935.

Part. III.

Annexos

Relació proposta de peces

Entre l'extensa col·lecció que compon i vesteix el Castell-monestir d'Escornalbou destacar algunes peces que ajudaran a configurar la nova museografia dels espais.

Aquesta selecció es realitza a partir de dos supòsits.

El primer supòsit que marca aquesta proposta de peces es basa en el valor històric i de contingut amb relació al lloc. Han de servir per destacar i il·lustrar millor el discurs a exposar. El segon fa referència a la idiosincràsia de les mateixes peces. Han estat seleccionades per posar en relleu el seu valor “per se”.

Indicar que és una primera proposta de treball, que podrà o serà modificada en el moment de concreció del projecte museogràfic. Molt especialment en aquelles peces que conformen conjunts mobiliars. Altrament, caldrà revisar bé les peces per validar la datació donada en els inventaris existents, ja que hem detectat errors. Seria recomanable un estudi mínim de valoració per part d'un especialista. En el cas de la pintura recomanem al professor Dr. Francesc Miralpeix de la Universitat de Girona, en el cas del gravat, a l'especialista en gravat i antiquari Albert Martí.

Presentem dues llistes. Una primera per les peces “per se” i una segona en funció dels períodes històrics del monestir.

167

Caixa segle XVII tipus Barcelona

Rebedor planta d'entrada

Carrossa de mà

Escala principal

Mirall amb imatge de Sant Miquel

Escala principal

Escriptori de banús i os pirogravat.

Menjador

Rellotge de Morez

Menjador

Cadires amb decoració escenes de faules en paper colorejat

Sala rajoles

170

Canapè directori

Sala rajoles

Plafó rajoles "El poble de Vilanova d'Escornalbou al seu gran benefactor. N'Eduard Toda".

Passadís celler/sala rajoles

Plafó ceràmic de Sant Jordi.

Menjador

Retrat d'Eduard Toda

Biblioteca

Pintura Sèrie Moisés. Aquesta sèrie de pintures està repartida per la casa.

Rebedor planta entrada

L1_0204 Armari català segle XVIII

L1_0103/04 Panòpies armes

L1_0287 Armari vitrina

L1_0237 Quadre Francesca Güell i Mercader

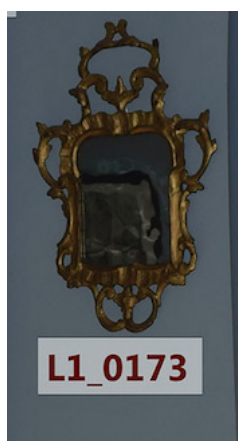
L1_0241 Piano cua

L1_0242-49 Cadirotge isabelí

L1_0254 Taula de paret rococó

L1_0173 Cornucòpia

L1_0278/79 Retrats

L1_0178 Pintura Els judicis de les ànimes

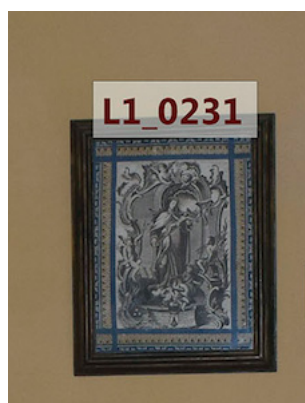
L1_0189 Llit Carles IV

L1_0166/67 Lligador Imperi

L1_0549 Pintura. Frare en oració

L1_0231 Aiguafort. Maria Magdalena

L1_0137 Pintura a l'oli. La condemna de Crist

L1_0134 Braser

L1_0128 Taula peu de pont

L1_0362 Rellotge paper maché

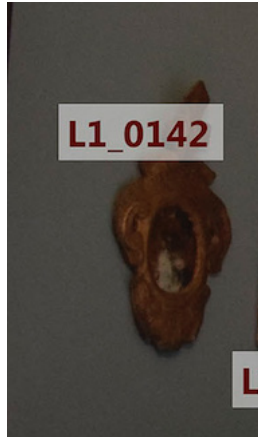
L1_0474/77 Beneiteres

L1_0208 Llit directori

L1_0080/81 Conjunt cadires

L1_0142/3 Cornucòpies amb pintura de sants

Peces potencials Canonja L1

L1 0430/control 27_021 Creu sobretaula cristall de roca i fusta, ferro i bronze.

L1 0127/control 35002 Taula, s. XVI

L1 0129/control 35001 Cofre, s. XVI

L1 0137/control 34001 Pintura: *la Condemna de Crist* de Lorenzo de Roxas,

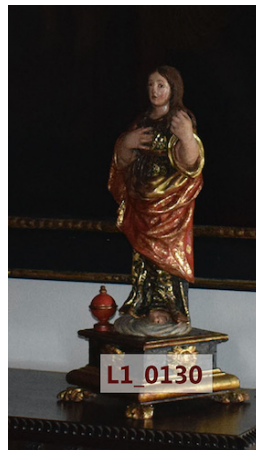

L1 0518/control 39015 Escultura Santa Barbara, fusta policromada.

Peces potencials Període Recol·lecte L1

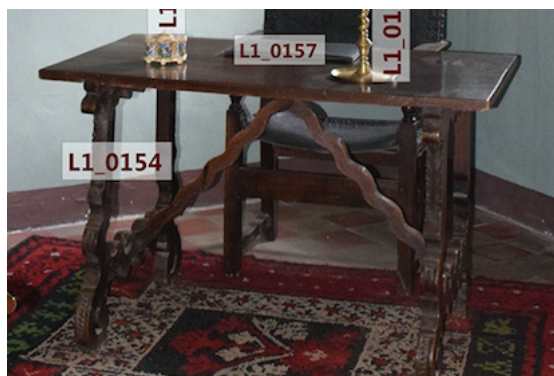
L1 0033/control 39002 Arca, s. XVII

L1 0130/control 35001 Escultura Santa, fusta tallada policromada i daurada, s.XVI-XVII

L1 0131/control 35001 Arca, s. XVII

L1 0154/control 34001 taula, s. XVII

L1 0158/control 34001 cadira de frare, s. XVI-XVII

L1 0029/ control 39002 Bufet, s. XVIII

Peces potencials període monestir sense cronologia L2

L2 0928/control B02_026 Escó, fusta

L2 0582/control G01_019 Coronament

L2 0591/control G01_020 Arrambador

L2 0453/control G08_036 Candelers 5, fusta daurada policromada

L2 0454/control G08_037 Candeler 1, metall

L2 0455/control G08_037 Candelers 2, fusta daurada i policromada

L2 0312/13/15 control G10_039 Llum d'Oli metall

L2 0314/control G10_039 Creu de Caravaca 6, metall

L2 0331/control G10_045 Escultura St. Antoni, fusta policromada

L2 0335/control G10_047 Cofre de pell, metall, fusta i paper

L2 0390/control G10_055 Faristol fusta daurada i policromada

L2 0664/control P01_003 Escultura St. Tomàs de Villanueva, fusta policromada

L2 0845/control P02_004 Escultura Sta Barbara (palma i corona) Fusta policromada

192

L2 0846/control P02_004 Escultura Mare de Déu amb llibre i nen (nen trencat) pedra i metall

L2 0848/control P02_005 Escultura Cap de Mare de Déu, pedra

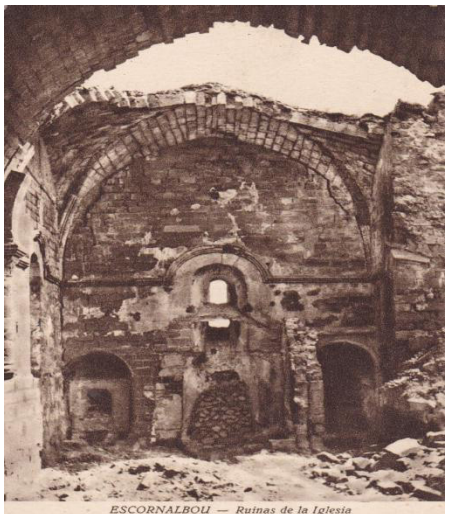

L2 0867/control P02_010 Cadira de tisora o de Dante, cuir, fusta i metall

Todo Colección. Recull fotogràfic. Interiors.

Foto	Títol	Descripció	Preu	Venedor
	Escornalbou Tarragona Librería	(Sin descripción)	2,00 EUROS	antique68 (No queda información de contacto)
	ARGENTERA / SAN MIGUEL DE ESCORNALBOU, SALON AZULEJOS / EDI. ARMANDO VIDAL SERIE B Nº 2	(Sin descripción)	8,00 EUROS	Antique Krilin (No queda información de contacto)
	ARGENTERA / SAN MIGUEL DE ESCORNALBOU, COMEDOR CASTILLO / EDI. ARMANDO VIDAL SERIE B Nº 1	(Sin descripción)	3,00 EUROS	Antique Krilin (No queda información de contacto)
	ARGENTERA / SAN MIGUEL DE ESCORNALBOU, CUARTO CARDENAL / EDI. ARMANDO VIDAL SERIE B Nº 7	(Sin descripción)	8,00 EUROS	Antique Krilin (No queda información de contacto)

	ARGENTERA / SAN MIGUEL DE ESCORNALBOU, SALA ARCOS / EDI. ARMANDO VIDAL SERIE B Nº 3	(Sin descripción)	3,00 EUROS	Antique Krilin (No queda información de contacto)
	ARGENTERA / SAN MIGUEL DE ESCORNALBOU, HABITACION / EDI. ARMANDO VIDAL SERIE B Nº 10	(Sin descripción)	3,00 EUROS	Antique Krilin (No queda información de contacto)
	ARGENTERA / SAN MIGUEL DE ESCORNALBOU, BIBLIOTECA / EDI. ARMANDO VIDAL SERIE B Nº 9	(Sin descripción)	8,00 EUROS	Antique Krilin (No queda información de contacto)
	ARGENTERA / SAN MIGUEL DE ESCORNALBOU, FRESCOS BODEGA / EDI. ARMANDO VIDAL SERIE B Nº 6	(Sin descripción)	4,00 EUROS	Antique Krilin (No queda información de contacto)

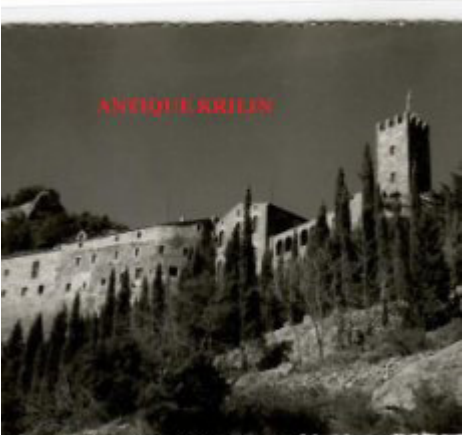
	ARGENTERA CASTILLO DE ESCORNALBOU Nº2 - PORTAL DEL COL·LECCIONISTA *****	(Sin descripción)	3,00 EUROS	Portal coleccionista (No queda información de contacto)
	TARJETA POSTAL DE ESCORNALBOU, TARRAGONA. MENJADOR. HUECOGRABADO MUMBRÚ.	(Sin descripción)	0,50 EUROS	Coleccionismo Cádiz (No queda información de contacto)
	TARJETA POSTAL DE ESCORNALBOU, TARRAGONA. RUINAS DE LA IGLESIA. HUECOGRABADO MUMBRÚ.	(Sin descripción)	0,50 EUROS	Coleccionismo Cádiz (No queda información de contacto)
	TARJETA POSTAL DE ESCORNALBOU, TARRAGONA. CAMBRA DE LAS RAJOLAS. HUECOGRABADO MUMBRÚ.	(Sin descripción)	0,50 EUROS	Coleccionismo Cádiz (No queda información de contacto)

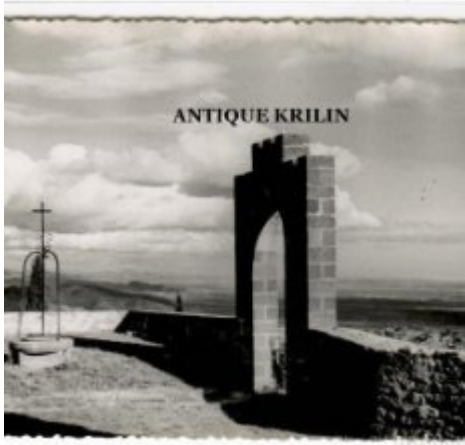
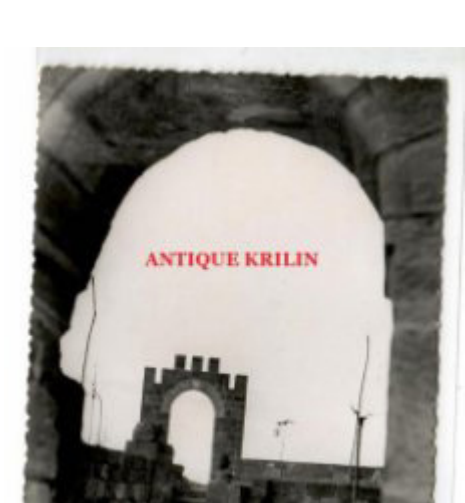
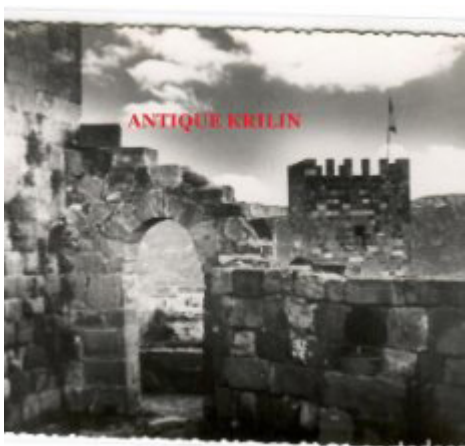
 ESCORNALBOU — Centre de les espèies	ESCORNALBOU (TARRAGONA). CAMBRA DE LAS RAJOLAS. HUECOGRABADO MUMBRÚ. NUEVA. BLANCO/NEGRO	(Sin descripción)	0,40 EUROS	Guay (No queda información de contacto)
 ESCORNALBOU — Cocina del Cordero	ESCORNALBOU	(Sin descripción)	1,00 EUROS	FILACARTA Correo electrónico : filacarta@yahoo.com
	POSTAL FOTO SAN MIGUEL DE ESCORNALBOU ARGENTERA TARRAGONA SERIE B Nº 6 LA LEYENDA DE LOS FRAILES	no escrita no circulada	5,00 EUROS	roicar73 (No queda información de contacto)
	POSTAL FOTOGRÁFICA SAN MIGUEL DE ESCORNALBOU ARGENTERA TARRAGONA SERIE B Nº 4 SALÓN	no escrita no circulada	4,00 EUROS	roicar73 (No queda información de contacto)

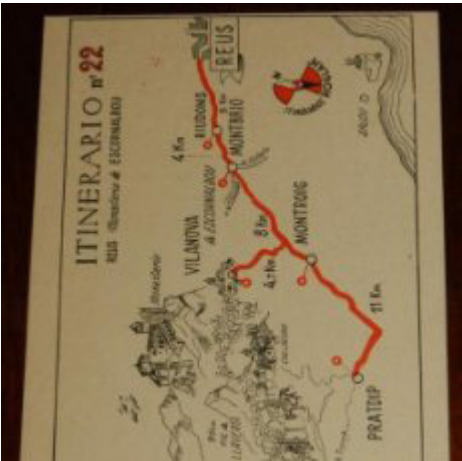
	ESCORNALBOU	(Sin descripción)	1,00 EUROS	FILACARTA Correo electrónico : filacarta@yahoo.com
	Postal d' ARGENTERA: Sant Miquel d' Escornal- bou, la Bodega (Ed. A. Vidal Serie B núm. 5)	Sin circular. 15 x 10 cm	3,00 EUROS	PAPERVELL (No queda información de con- tacto)
	TARRAGONA. ARGEN- TERA. CASTILLO DE ES- CORNALBOU. SIGLO XII. PROPIEDAD PARTICULAR COMEDOR.		no	no

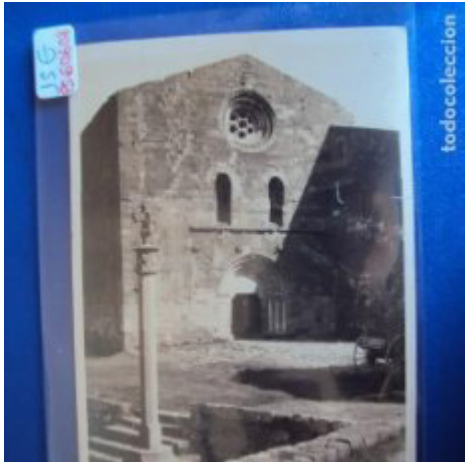
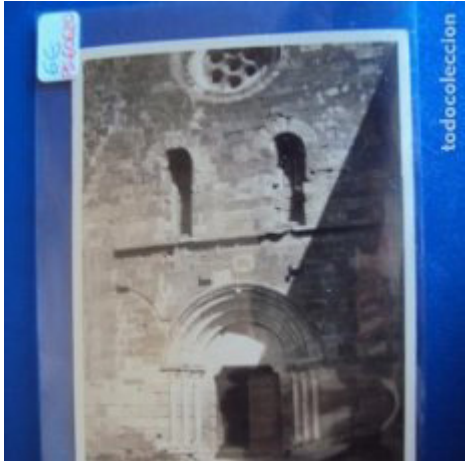
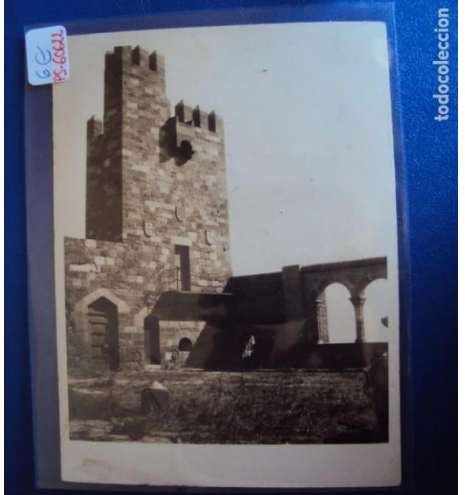
Foto	Títol	Descripció	Preu	Venedor
	RIUDECAÑAS- CASTILLO DE ESCORNALBOU	SIN CIRCULAR	0,50 EUROS	Paranca (No queda información de contacto)
	POSTAL RIUDECAÑAS --CASTILLO DE ESCORNALBOU-BODEGA	(Sin descripción)	0,40 EUROS	oscars (No queda información de contacto)

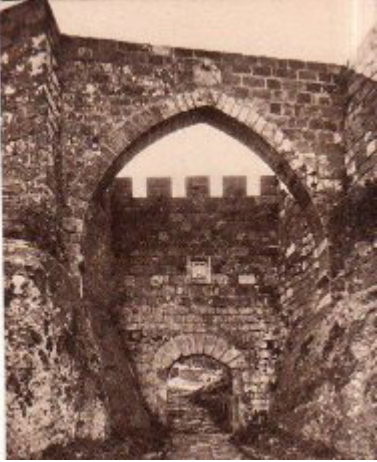
Todo Colección. Recull fotogràfic. Exteriors.

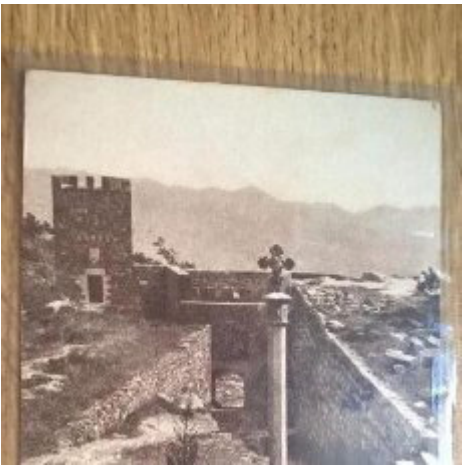
Foto	Títol	Descripció	Preu	Venedor
	ESCORNALBOU-POSTAL FOTOGRAFICA-VER REVERSO-(59.608)	estado tal como se aprecia en las imágenes	30,00 EUROS	imágenes de ayer (No queda información de contacto)
	ARGENTERA / SAN MI- GUEL DE ESCORNALBOU, VISTA GENERAL / EDI. ARMANDO VIDAL SERIE A Nº 1	(Sin descripción)	9,00 EUROS	Antique Krilin (No queda información de contacto)
	ARGENTERA / SAN MIGUEL DE ESCORNAL- BOU, EL CASTILLO / EDI. ARMANDO VIDAL SERIE A Nº 2	(Sin descripción)	8,00 EUROS	Antique Krilin (No queda información de contacto)

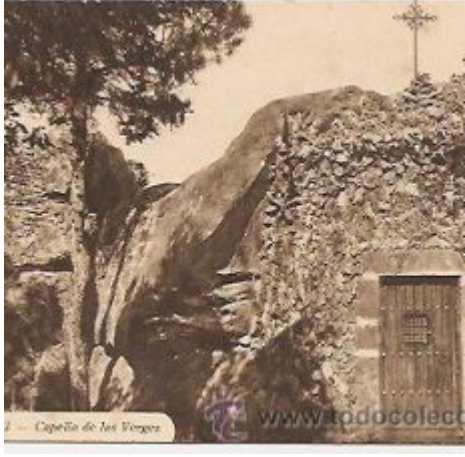
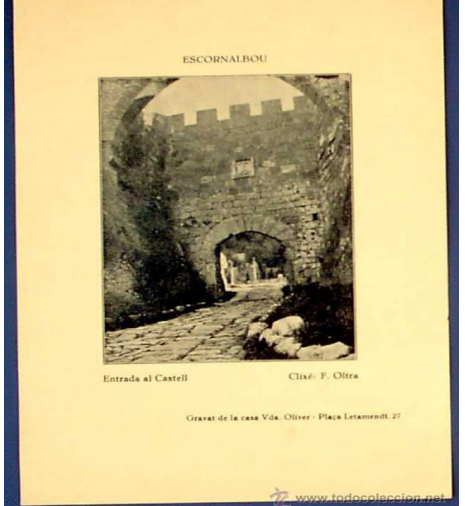
	ARGENTERA / SAN MIGUEL DE ESCORNALBOU, TERRAZA CASTILLO / EDI. ARMANDO VIDAL SERIE A Nº 5	(Sin descripción)	3,00 EUROS	Antique Krilin (No queda información de contacto)
	ARGENTERA / SAN MIGUEL DE ESCORNALBOU, LLEGADA CASTILLO / EDI. ARMANDO VIDAL SERIE A Nº 3	(Sin descripción)	8,00 EUROS	Antique Krilin (No queda información de contacto)
	ARGENTERA / SAN MIGUEL DE ESCORNALBOU, ARCO TERRAZA / EDI. ARMANDO VIDAL SERIE A Nº 9	(Sin descripción)	3,00 EUROS	Antique Krilin (No queda información de contacto)
	ARGENTERA / SAN MIGUEL DE ESCORNALBOU, MURALLAS / EDI. ARMANDO VIDAL SERIE A Nº 1	(Sin descripción)	10,00 EUROS	Antique Krilin (No queda información de contacto)

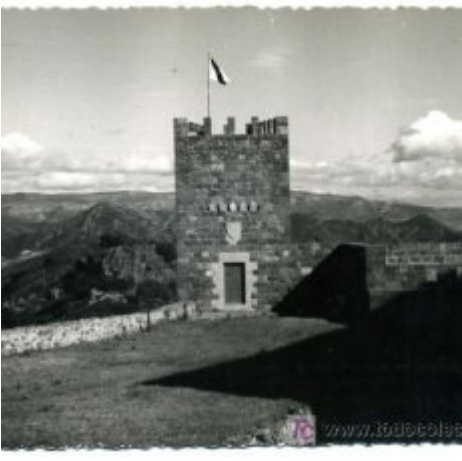
	POSTAL FOTOGRÁFICA - LA ARGENTERA. 17 EL CAMP. CASTILLO DE ESCORNALBOU. TORRE MURALLAS- SIN CIR- CULAR	Medidas aproxima- das: 14 x 9 Cm Circulada: No. Estado de conser- vación: Bueno.	4,90 EUROS	Martínez Smith (No queda información de contacto)
 1. ARGENTERA Escornalbou Vista general.	ARGENTERA. VISTA GENERAL CASTELL DE ESCORNALBOU. FOTO- GRÁFICA	Muy Bueno (nuevo o como nuevo, sin señales de uso)	75,00 EUROS	Cartomania (No queda información de contacto)
 ESCORNALBOU — Plaça del claustre	POSTAL ESCORNALBOU - TARRAGONA- EDITA MUMBRÚ- PLAÇA DEL CLAUSTRE	(Sin descripción)	3,00 EUROS	Reus antic (No queda información de contacto)
	ITINERARIO GRÁFICO ROGLAN. SPIDOLÉINE MOTOR OIL. ITINERARIO 22, REUS MONASTERIO DE ESCORNALBOU, MIDE	(Sin descripción)	8,00 EUROS	TESOROS DEL AYER (No queda información de contacto)

	(PS-60608)POSTAL FOTOGRAFICA DE RIU-DECANYES-CASTELL DE ESCORNALBOU	ARTICULO TAL CUAL SE VE , MIRAR TODAS LAS FOTOS .	15,00 EUROS	ORIGINAL DE EPOCA (No queda información de contacto)
	(PS-60620)POSTAL FOTOGRAFICA DE RIU-DECANYES-CASTELL DE ESCORNALBOU	ARTICULO TAL CUAL SE VE , MIRAR TODAS LAS FOTOS .	6,00 EUROS	ORIGINAL DE EPOCA (No queda información de contacto)
	(PS-60621)POSTAL FOTOGRAFICA DE RIU-DECANYES-CASTELL DE ESCORNALBOU	articulo tal cual se ve , mirar todas las fotos .	6,00 EUROS	ORIGINAL DE EPOCA (No queda información de contacto)
	(PS-60622)POSTAL FOTOGRAFICA DE RIU-DECANYES-CASTELL DE ESCORNALBOU	articulo tal cual se ve , mirar todas las fotos .	6,00 EUROS	ORIGINAL DE EPOCA (No queda información de contacto)

	POSTAL FOTOGRÁFICA-VILLANUEVA DE ESCORNALBOU.- VISTAS DEL CASTILLO. EXCLUSIVAS J. NOLLA- TARRAGONA	Exclusivas Josefina Nolla. Como se aprecia en las fotografías. Escrita pero sin circular. Con manchas en el reverso. Dimensiones: 14,5 x 9,5cm.	20,00 EUROS	Lavolaina (No queda información de contacto)
	TARJETA POSTAL DE ESCORNALBOU, TARRAGONA. VISTA GENERAL. HUECOGRABADO MUMBRÚ.	(Sin descripción)	0,50 EUROS	Coleccionismo Cádiz (No queda información de contacto)
	TARJETA POSTAL DE ESCORNALBOU, TARRAGONA. PORTAL D'ENTRADA. HUECOGRABADO MUMBRÚ.	(Sin descripción)	0,50 EUROS	Coleccionismo Cádiz (No queda información de contacto)
	TARJETA POSTAL DE ESCORNALBOU, TARRAGONA. CREU DEL ABAT GUIMERA DE POBLET. HUECOGRABADO MUMBRÚ.	(Sin descripción)	0,50 EUROS	Coleccionismo Cádiz (No queda información de contacto)

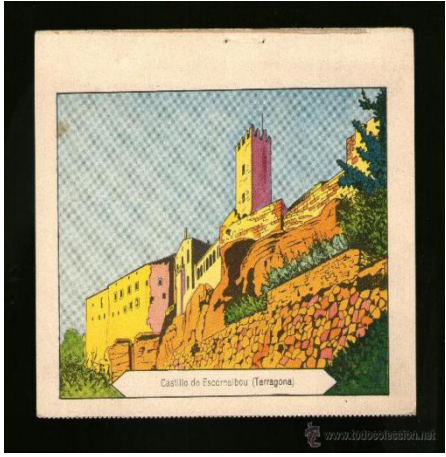
	Vilanova de escornalbou-tarragona-fotografica	(Sin descripción)	10,00 EUROS	Hèlius (No queda información de contacto)
	Escornalbou	(Sin descripción)	1,00 EUROS	FILACARTA Correo electrónico : filacarta@yahoo.com
	Postal Fotográfica- La Argentera. 8. El Camp. Castillo de Escornalbou. Torre Homenaje- Sin Circular	Se enviará la postal que aparece en la fotografía. Medidas aproximadas: 13,5 x 8,5 Cm Circulada: No. Estado de conservación: Bueno.	4,90 EUROS	Martínez Smith Teléfono de la oficina: 93 450 73 69 Correo electrónico : info@collectzona.com
	Postal Fotográfica- La Argentera. 7. El Camp. Castillo de Escornalbou- Sin Circular	Se enviará la postal que aparece en la fotografía. Medidas aproximadas: 13,5 x 8,5 Cm Circulada: No. Estado de conservación: Bueno.	4,90 EUROS	Martínez Smith Teléfono de la oficina: 93 450 73 69 Correo electrónico : info@collectzona.com

	RIUDECANYES- ESCORNALBOU ,1929 , POSTAL FOTOGRAFICA , 14X9 CM.	(Sin descripción)	30,00 EUROS	LIBRERIA Y COLECCIONISMO ROUSE Teléfono de la oficina: 93 3170731- 656820761- 656820762 Correo electrónico : libreriarouse@yahoo.es
	Escornalbou	(Sin descripción)	1,00 EUROS	FILACARTA Correo electrónico : filacarta@yahoo.com
	TARJETA POSTAL DE TARRAGONA- ESCORNALBOU: FAÇANA DEL MONESTIR. 56. EDICIONES TAU	(Sin descripción)	1,50 EUROS	Coleccionismo Cádiz Teléfono de la oficina: 956832000 Correo electrónico : coleccionismocadiz@gmail.com
	ESCORNALBOU, TARRAGONA. ENTRADA AL CASTELL. CLIXÉ F. OLTRA. GRAVAT DE LA CASA VDA. OLIVER. S/F	Ignoro procedencia. 15 x 21,5 cm. aprox. Cartulina fina. Muy buen estado.	8,00 EUROS	EL SABER SÍ OCUPA LUGAR Teléfono de la oficina: 636 912 451 o 931 996 118. Correo electrónico : marcos@calile.com

	POSTAL DE L' ARGENTERA: SANT MIQUEL D' ESCORNALBOU: CLAUSTRE (ED.A.VIDAL SERIE A NUM.6)	Sin circular. 15 x 10cms	5,00 EUROS	PAPERVELL (No queda información de contacto)
	POSTAL DE L' ARGENTERA: SANT MIQUEL D' ESCORNALBOU: TORRE DEL VIGIA (ED.A.VIDAL SERIE A NUM.7)	Sin circular. 15 x 10cms	5,00 EUROS	PAPERVELL (No queda información de contacto)
	ARGENTERA, TARRAGONA, SAN MIGUEL DE ESCORNALBOU, TERRAZA DEL CASTILLO, P23334	(Sin descripción)	2,89 EUROS	POSTER-VALENCIA Teléfono tienda : 963524122 (solo mañanas) Móvil: 606425122 . Email: posterval@gmail.com
	ARGENTERA, TARRAGONA, SAN MIGUEL DE ESCORNALBOU, TORRE DEL HOMENAJE, P23335	(Sin descripción)	2,89 EUROS	POSTER-VALENCIA Teléfono tienda : 963524122 (solo mañanas) Móvil: 606425122 . Email: posterval@gmail.com

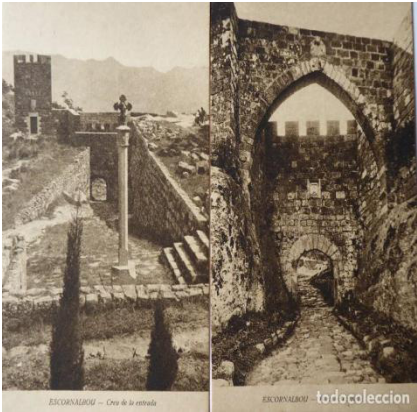
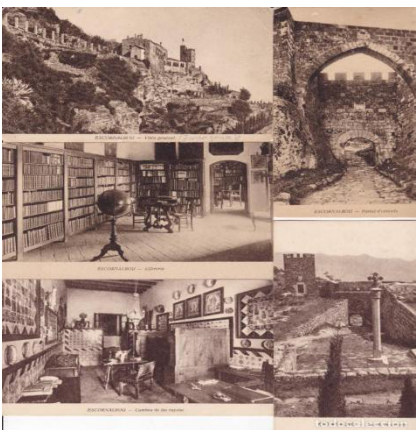
	ARGENTERA 13 , CASTILLO DE ESCORNALBOU, EL CLAUSTRO, ARCHIVO CUYAS	14 x 9 cm, reverso con marcas de estar en un álbum, no afecta a la postal	12,00 EUROS	LIBRERIA Y COLECCIONISMO ROUSE Teléfono de la oficina: 93 3170731- 656820761- 656820762 Correo electrónico : libreriarouse@yahoo.es
	ARGENTERA 11 (CAMP DE TARRAGONA) CASTILLO DE ESCORNALBOU, LA IGLESIA, ARCHIVO CUYAS	14 x 9 cm, reverso con marcas de estar en un álbum, no afecta a la postal	12,00 EUROS	LIBRERIA Y COLECCIONISMO ROUSE Teléfono de la oficina: 93 3170731- 656820761- 656820762 Correo electrónico : libreriarouse@yahoo.es

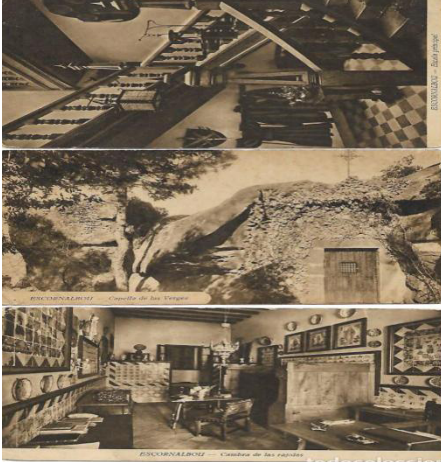
Foto	Títol	Descripció	Preu	Venedor
	ARGENTERA (TARRAGONA) CASTILLO S.MIGUELL DE ESCORNALBOU, IGLESIA ROMÁNICA- F.FERNAN'S Nº103 - S/C	(Sin descripción)	0,25 EUROS	Lamontada (No queda información de contacto)
	POSTAL CASTILLO DE S.MIGUEL VILANOVA DE ESCORNALBOU	(Sin descripción)	0,80 EUROS	oscars (No queda información de contacto)

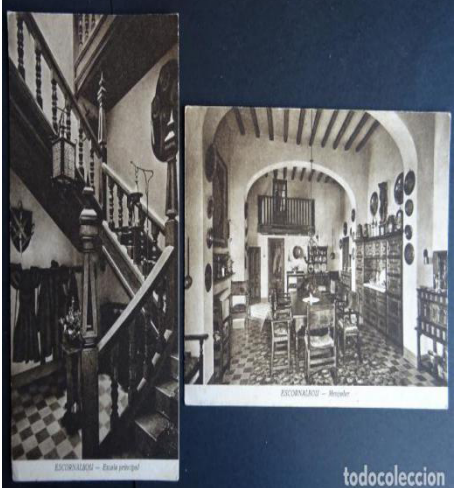
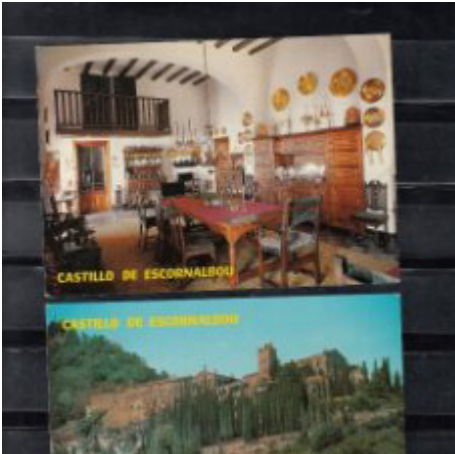
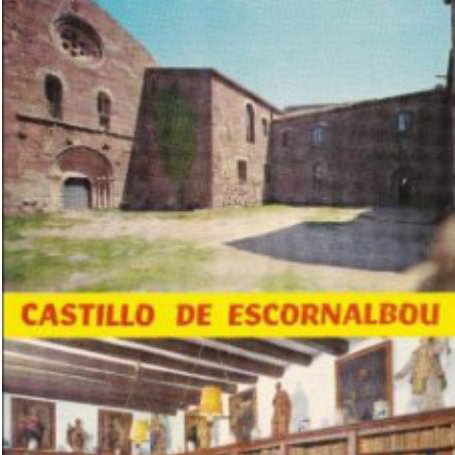
	TARRAGONA CASTILLO DE ESCORNALBOU-	El anverso ilustra la imagen y al reverso hay una amplia descripción de la misma. Algo mayor que la postal moderna. Tipo ficha. Ref. C-2647 No es una postal. Es tipo ficha ya que al dorso está impresa la descripción de la imagen del anverso. No hay espacio para escribir.	2,40 EUROS	llampuga92 (No queda información de contacto)
	RIUDECAÑAS 7/ CASTILLO DE ESCORNALBOU/ SIN CIRCULAR/ / REF. (D.29)	(Sin descripción)	1,00 EUROS	ADAMVINTAGE (No queda información de contacto)
	CASTILLO DE ESCORNALBOU- RIUDECAÑAS - RIUECANYES- EXCLUSIVAS F. NOLLA SERRAT - COLOREADA	(Sin descripción)	6,00 EUROS	NATURA_HERBOLARI (No queda información de contacto)
	ARGENTERA , CASTILLO SAN MIGUEL DE ESCORNALBOU- FOTO FERNAN'S- NO FRANQUEADA , AÑO 1968	(Sin descripción)	1,70 EUROS	Vitrovio (No queda información de contacto)

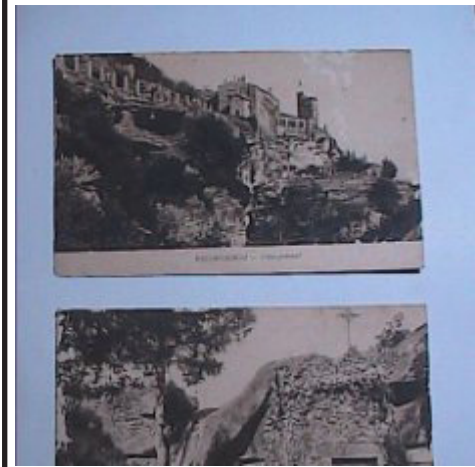
	TARRAGONA VILANOVA DE ESCORNALBOU VISTA PARCIAL . ED. LAB. FOT. CIRCULADA	Postal fotográfica en blanco y negro, coloreada	14,00 EUROS	COLECCIONISMO ASBRA (No queda información de contacto)
	POSTAL DE TARRAGONA. CASTILLO DE SAN MIGUEL DE ESCORNALBOU. ARGENTERA P-CAT-853,13	Edit. Oliva de Vilanova. Original, sin circular. Buen estado.	0,50 EUROS	LIBRERÍA RAIMUNDO Correo electrónico : info2@libreriaraimundo.com
	Postal monasterio de San Miguel de Escornalbou	(Sin descripción)	1,50 EUROS	oscars (No queda información de contacto)
	POSTAL CASTILLO DE ESCORNALBOU- CLAUSTRO- RIUDECAÑAS- TARRAGONA	(Sin descripción)	0,60 EUROS	BAMBU (No queda información de contacto)

Todo colección. Recull fotogràfic. Lots

Foto	Títol	Descripció	Preu	Venedor
	P-9636. ESCORNALBOU (TARRAGONA). CREU DE LA ENTRADA. PORTAL D'ENTRADA.. AÑOS 20. 2 POSTALES.	NO CIRCULADA. HUECOGRABADO MUMBRÚ. FORMATO 9 X 14 EN BUEN ESTADO DE CONSERVACIÓN. REVERSO DIVIDIDO.	10,00 EUROS	Isabel Aragó Sin información de contacto
	13 postales Escornalbou Tarragona sin circular	(Sin descripción)	25,00 EUROS	andreu40 (No queda información de contacto)
	11 POSTALES ESCORNALBOU. SIN CIRCULAR. HUECOGRABADO MUMBRÚ, BARCELONA. 9 X 14 CM	EN PERFECTO ESTADO	85,00 EUROS	Velluries (No queda información de contacto)

	LOTE POSTALES MONASTERIO S.MIGUEL ESCORNALBOU	(Sin descripción)	2,50 EUROS	oscars (No queda información de contacto)
	lote postales Escornalbou .-monasterio Sant miquel	(Sin descripción)	1,90 EUROS	Oscars (No queda información de contacto)
	Castillo de Escornalbou- La Argentera- Ed. Fotografía Cuyás- Ntra. Sra. del Castell- Claustro	(Sin descripción)	15,00 EUROS	NATURA_HERBOLARI (No queda información de contacto)
	ESCORNALBOU- 3 POSTALS DIFERENTES- NO CIRCULADES- VEURE FOTOS	(Sin descripción)	18,00 EUROS	Tarracoim (No queda información de contacto)

	Escornalbou, 2 postales sin circular con ligeras manchas del tiempo en el reverso, ver fotos	Gastos de manipulación y envío: Correo Ordinario 1 euro (en este caso no asumo la responsabilidad de los problemas que puedan surgir en la entrega y transporte) Correo Certificado 3,8 euros	3,00 EUROS	Andares (No queda información de contacto)
	RIUDECAÑES. CASTILLO DE ESCORNALBOU. VISTA GENERAL Y COMEDOR. 2 POSTALES	(Sin descripción)	1,90 EUROS	Felipe Lafuente (No queda información de contacto)
	4 POSTALES DE ESCORNALBOU- VER FOTOS	Buena conservación	24,00 EUROS	Tarracoim (No queda información de contacto)
	RIUDECANAYES N º 3 CASTILLO DE ESCORNALBOU IGLESIA Y BIBLIOTECA, SIN CIRCULAR FOTO RAYMOND	(Sin descripción)	0,50 EUROS	JUSEP_TITO (No queda información de contacto)

2 POSTALES DE ESCORNALBOU.
TARRAGONA. 1925. SIN CIRCULAR.

- 1) .Vis-
ta general de
Escornalbou.
- 2). Capella de les
Verges. 1925. Sin
circular.

8,00 EUROS

brian1964

(No queda información de
contacto)

